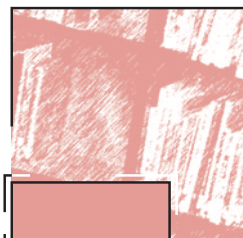

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA

İ.D. BANKOVA ■ A.İ. STOLETNÄYA ■ İ.İ. BABOGLU ■ K.K. VASİLIOGLU ■ N.İ. BABOGLU

GAGGAUZ DİLİ

HEM LİTERATURA OKUMAKLARI

7
klas

Știința, 2018

CZU 811.512.165 + 821.512.165.09(075.3)

G 13

Elaborat conform curriculumului disciplinar în vigoare și aprobat prin Ordinul ministrului educației al Republicii Moldova (nr. 182 din 02 aprilie 2012). Editat din sursele Fondului Special pentru Manuale.

Comisia de experți: *Maria Mavrodi*, prof. școlar, gr. did. superior, US, Comrat; *Galina Sircheli*, prof. școlar, gr. did. unu, Colegiul Pedagogic, Comrat; *Olga Tăbăcari*, prof. școlar, gr. did. unu, Liceul Teoretic „G. Gaidarji”, Comrat

Recenzenți: *Evghenia Iancioglo*, conferențiar universitar, US, Comrat; *Larisa Horozova*, conferențiar universitar, US, Comrat; *Ludmila Ceban*, doctorand, Institutul Patrimoniului Cultural, AȘM; *Alexei Colăbneac*, Maestru în Arte, profesor universitar, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

Responsabil de ediție: *Larisa Dohotaru*

Redactor: *Olga Uzun-Negrescu*

Corectori: *Tatiana Bolgar, Mariana Belenciuc*

Redactor tehnic: *Nina Duduciuc*

Machetare computerizată: *Anatol Andrițchi*

Procesare imagini: *Nicolae Budescu*

Copertă: *Andrei Ichim*

Întreprinderea Editorial-Poligrafică *Știința*,

str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova;

tel.: (+373 22) 73-96-16; fax: (+373 22) 73-96-27;

e-mail: prini_stiinta@yahoo.com; prini@stiinta.asm.md;

www.editurastiinta.md

DIFUZARE:

ÎM Societatea de Distribuție a Cărții *PRO-NOI*,

str. Alba-Iulia, nr. 75; bloc Q; MD-2071, Chișinău, Republica Moldova;

tel.: (+373 22) 51-68-17; fax: (+373 22) 58-02-68;

e-mail: info@pranoi.md; www.pronoi.md

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Întreprinderii Editorial-Poligrafice *Știința*.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Gagauz dili hem literatura okumakları: 7 klas / *Î.D. Bankova, A.Î. Stoletnăya, Î.Î. Baboglu, K.K. Vasilioglu, N.Î. Baboglu*; Min. Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova. – Ch.: Î.E.P. *Știința*, 2018 (Tipografia „BALACRON” SRL). – 304 p.

Editat din sursele Fondului Special pentru Manuale.

ISBN 978-9975-85-123-7

811.512.165 + 821.512.165.09(075.3)

© *Î.D. Bankova, A.Î. Stoletnăya, Î.Î. Baboglu, K.K. Vasilioglu, N.Î. Baboglu*. 2007, 2012, 2018.

© Întreprinderea Editorial-Poligrafică *Știința*. 2007, 2012, 2018.

ISBN 978-9975-85-123-7

Saygılı üürenicilär!

Siz aldınız elinizä bir eni kiyat. Onun adı „Gagauz dili hem literatüra okumakları” VII-nci klas için. Bu klasta siz artık başaracınız üürenmää morfologiya kursunu. Ama bu klasta da şkolacıların söz ilerlemesi üüretmenin baş neetiştir, onuştan bu kiyat ta çekeder söz teoriyasından.

Kiyatta acıklanêr türlü tekstlerin yardımınnan te bu söz temaları: „Bilgi hem ruh zenginii”, „Zanaatlar adamın yaşamasında”, „Sport hem saalık”, „Naturada meraklı oluşlar”, „Hesaplık hem namuzluk” hem başka. Tekstlär ayırılı en ii literatüra yaratmalarından, kimilerini kurdu kiyadın avtorları. Onnar vereceklär sizä bilgi hem, bununnan bilä, dalgalandıraceklar, terbiyedeceklär sizi.

Tekstleri dikat okuyun, onnarın içindeliini sıradan annadın, yaratmaların artistik dilinä analiz yapın, ozaman sizin dä sözünüz ilerleyecek.

Tekstlerdä kimi cümlelerin hem kimi lafların üstündä var şifralar – 1, 2, 3, 4. Bu şifralar maasuz koyulu, ki onnara görä yapılsın te bu analizlär:

- 1 – fonetika analizi;
- 2 – lafin kuruluşça analizi;
- 3 – morfologiya analizi;
- 4 – sintaksis analizi.

Bu analizlär hem verilän başka gramatika işleri göstererlär, ani kiyatta söz hem dil üürenmesinä integräşya yapılêr.

Kiyadın gramatika kurallarını ayırı üüreneceniz. Onnarı annamaa deyni, kiyatta veriler türlü tablişalar, shemalar, testlär.

Çalışın tekstlerdä, türlü işlerdä bulmaa hem tanımaa gramatika kurallarını, üürenmää onnarı, kendibaşına vermää örnek türlü kurallara, ozaman siz üüreneceniz herbir söz payını, herbir cümleyi dooru düzmää.

Kiyadın II-nci bölümü – „Literatüra okumakları”. Burayı koyulu gagauz yazıcıların N. Tanasoglunun, D. Tanasoglunun, D. Kara Çobanın, N. Baboglunun, M. Kösenin, K. Vasilioglunun hem başkaların en meraklı, en uygun annatmaları, peetleri. Var başka dillerdän dä çevirilmä yaratmalar. Bu yaratmalardan sora türlü soruşlar, işlär veriler.

Demekli okuyun onnarı, verilän işleri havezlän hem kendibaşına yapın, onnar yardım vereceklär sizä annamaa yaratmaların temalarını, öz fikirini, vermää karakteristikä personajlara, analiz yapmaa yaratmanın artistik dilinä.

Buyurun, üürenin! İi saatlan!

Kiyadı hazırlayannar

Annaşılmış nişannar:

– sözlük

– soruşlar hem işlär

- 1 – fonetika analizi
- 2 – lafın kuruluşça analizi
- 3 – morfologiya analizi
- 4 – sintaksis analizi

|| levent > söz ilerletmäk için laflar
|| saat

* Yıldızçıklı işlär olur verilsin en kaavi üürenicilerä.

O kısa tekstleri, yaratmaları, angılarında avtorların adları gösterilmeer, düz-
dülär bu kıyadı hazırlayannar.

İÇİNDEKİLÄR

GAGAUZ DİLİ

Tema 1. BİLGİ HEM RUH ZENGİNNİ

Üürenilmışä tekrar	12
Söz teoriiyası	13
§ 1. Baalantılı söz elementleri hem tipleri	13
§ 2. Annatmalı hem yazdırmalı tekstläär	14
§ 3. Tekst stilleri	18
§ 4. Mektup	23
§ 5. Nicä kurmaa yaratma	25
§ 6. Nicä düzmää yazdırmalı yaratma	26

Tema 2. NATURADA MERAKLI OLUŞLAR

Dil teoriiyası	29
§ 1. İşlik.....	29
§ 2. İşliklerin temel forması, morfologiya nişannarı hem sintaksis funkçiyası	30
§ 3. İşliklerin düzümesi	32
§ 4. Katlı işliklerin dooru yazılması	33
§ 5. İşliklerin infinitiv forması	36
§ 6. İnfininitivin cümledä kullanılması	37
§ 7. İşliin diişilmesi	38
§ 8. İzin çalımı	42
§ 9. İzin çalımında işliklerin diişilmesi	44
Testläär	49

Tema 3. EV HAYVANNARI HEM KUŞLARI

Dil teoriiyası	51
§ 1. Oluşluk çalımı	51
§ 2. Şindiki zaman	52
§ 3. İşliklerdä şindiki zaman afikslerin dooru yazılması.....	53
§ 4. Şindiki zamanda işliklerin diişilmesi	54
§ 5. Konsonnan bitän kalın vokallı işliklerin diişilmesi şindiki zamanda.....	54
§ 6. Konsonnan bitän incä vokallı işliklerin diişilmesi şindiki zamanda	55
§ 7. Kalın vokallan bitän işliklerin diişilmesi şindiki zamanda	56
§ 8. İncä vokallan bitän işliklerin diişilmesi şindiki zamanda	57
Testläär	59

Tema 4. ZANAAT ADAMIN YAŞAMASINDA

Söz teoriiyası	61
§ 1. Fikirlemeli tekstläär	61

Tema 5. SPORT HEM SAALIK

Dil teoriiyası	67
§ 1. İşliklerin gelecek zamanı.....	67
§ 2. Mutlak gelecek zaman	68
§ 3. İşliklerin mutlak gelecek zamanda diişilmesi	69

Tema 6. HESAPLIK HEM NAMUZLUK

Dil teoriyası	74
§ 1. Bellisiz gelecek zaman	74
§ 2. İşliklerin bellisiz gelecek zamanda diişilmesi	74
§ 3. İşliklerin geçmiş zamanı	78
§ 4. İşliklerin mutlak geçmiş zamanda diişilmesi	80
§ 5. Bellisiz geçmiş zaman	82
§ 6. İşliklerin bellisiz geçmiş zamanda diişilmesi	83

Tema 7. KULTURA

Dil teoriyası	86
§ 1. Bitkisiz geçmiş zaman	86
§ 2. İşliklerin bitkisiz geçmiş zamanda diişilmesi	87
§ 3. Bitkisiz geçmiş zamanda <i>ä</i> vokalları bitän işliklerin diişilmesi	88
§ 4. İşliklerin geçmiş zamanda dooru yazılması	90
Testlär	91

Tema 8. ÖMÜR. YAŞAMAK

Dil teoriyası	93
§ 1. İşliklerin sankilik çalımı	93
§ 2. İşliklerin diişilmesi sankilik çalımında	94
§ 3. İşliklerin isteyişlik çalımı	95
§ 4. İşliklerin inkärlik forması	96
§ 5. İşliklerin inkärlik formasında şindiki zamanda diişilmesi	98

Tema 9. BİZİM YOLLARIMIZ

Söz teoriyası	101
§ 1. Nasıl kullanılır baalantılı söz	101
§ 2. Nicä läözüm yaratma yazmaa	102
§ 3. Aazdan hem yazılı söz	102
§ 4. Nasıl karakteristika yapmaa tekstlerin personajlarına	103
§ 5. Yaratma – yazılı baalantılı sözdür	105
§ 6. Takrir	107

Tema 10. BİZ HEM NATURA

Dil teoriyası	113
§ 1. İşliktän adlar hem onnarın hallanması	113
§ 2. İştennik. İştenniklerin soyları	115
§ 3. İştenniklerin sintaksis funktiyası	116
§ 4. Haliştennii. Haliştenniiklerin düzülməsi	120
§ 5. Haliştennikli laf çevirtmesi	123
Testlär	126
§ 6. İzmanç adlar	127
§ 7. Gramatika paycıkları	128
§ 8. Modal laflar	130
§ 9. Duygular hem sesuydurucu laflar	131
§ 10. Söz paylarına morfologiya analizi	133

LİTERATURA OKUMAKLARI

Tema 1. FOLKLOR

Dimitraş-Pitiraş	138
Kül Pepeleşkası	146
Devlet kuşu.....	152
Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım...	159

Tema 2. YAZILI LİTERATURA

Nikolay Tanasoglu	161
Yuvanoglular	161
Nikolay Tanasoglunun annatmaları için.....	163
Dionis Tanasoglu	164
Andrey Galağan	164
Poema	166
Çalêr sazlar.....	167
Genç kasabam	168
Vatana	169
Dionis Tanasoglunun şiirleri için	169
Dimitri Kara Çoban	170
Yolda karı	170
Annatma hem süjet için.....	171
Kotlon başında düşünmâk.....	172
Nereyâ kim gider.....	173
Eh, kardaşım, ba kardaş!	173
Gecâ bulut	174
D. Kara Çobanın şiirleri için	174
Nikolay Baboglu	175
Eski adetlâr batêrlar.....	175
N. Baboglunun annatması için	178
Toprak.....	180
Sân, ecelim	181
Beklemâk.....	181
Yol, yolcaaz.....	182
Nikolay Baboglunun şiirleri için	183
Gavril Gaydarcı	184
Kara Kotoy	184
Çatırık yolda.....	188
Tarafım diişer	189
Gavril Gaydarcının yaratmaları için.....	190
Stepan Kuroglu	191
Girgin çoban.....	191

Tatlı ses.....	192
Canalı	192
Allahtan izin!	193
Stepan Kuroglunun şiirleri için	194
Kosti Vasilioglu	196
Pavluşun dostu.....	196
Hoş geldiniz!	198
Artistik yaratmanın kompozitiyası	201
Okunmuş su.....	202
Sana benim türküm.....	204
Uydurma için.....	204
Yollar	205
Renkli güz	206
Kış gecesi	207
Severim herbir zamanı	207
Kosti Vasilioglunun şiirleri için.....	208
Mina Kösa	209
Yaşa, Bucaam, ana topraam!	209
Fikir duuması.....	209
İlkyaz.....	210
İki usta.....	210
Kalmayım borçlu.....	211
Eh, türküm!.....	211
Mina Kösenin şiirleri için.....	212
Stepan Bulgar	213
Damga	213
Dolaşmak.....	218
Topal.....	220
Stepan Bulgarın annatmaları için	223
Petri Çebotar	224
Aydarlı Adestä.....	224
Kırma kokusu	225
Petri Çebotarın annatmaları için.....	227
Ana lafi	228
Uzaklıkta	229
Güz	229
Petri Çebotarın şiirleri için	229
Mariya Kuyumcu	230
Gel, anam, evä!.....	230
Uzun yolun tozu	233
Mariya Kuyumcunun annatmaları için.....	235
Todur Zanet	235
Gagauz milli marşı	235
İnsana läázım.....	236

Olun yalpak!	237
Aaçlık	237
Anama kiyat	238
Bucaam.....	239
Ana dilim	239
Pınar	240
Todur Zanetin şiirleri için.....	240
Todur Marinoglu	241
Sana, mamu!.....	241
Sancılar.....	242
Güz duyguları.....	242
Yaamur	243
Todur Marinoglunun şiirleri için	243
Vasi Filioglu	244
Üreemdän	244
Sevinerim	245
Cömertlik.....	245
Şen ol, Gagauzistan!.....	246
Vasi Filioglunun şiirleri için.....	247
Oli Radova	247
Taazä piinir.....	248
Yalnız yıldız.....	251
Oli Radovanın annatmaları için.....	252

Tema 3. ÇEVİRİLMÄ LİTERATURA

Mihay Eminesku	255
Neçin, daa, sän sallanêrsın?	255
Mihay Sadovănu	256
Petrişor daayında.....	256
Aleksandr Sergeeviç Puşkin	257
Dubrovskiy	257
İvan Andreeviç Krılov	262
Garga hem tilki	262
Ganavar hem turna	263
Anton Pavloviç Çehov	264
Can acısı	264
İon Krängä	268
Dädunun kızı hem Babunun kızı	268
Grigore Vieru	272
Ana dilimdä	272
Ali Tanyıldız	273
Mıhlardıç aacı	273

Tema 4. KENDİBAŞINA OKUMAA DEYİNİ

Nikolay Baboglu	276
Çiftçi eceli	276
Gagauzların Eni yılı için	279
Kompozitor Arseven ölümündän evinä geldi.....	280
Stepan Kuroglu	282
Porezenci	282
Stepan Kuroglunun "Porezenci" annatması için	286
Konstantin Vasilioglu	287
Harman	287
Tudorka Arnaut	289
Yaamur	289
Kısmet	289
Ne vaktit?	289
Petri Yalınçı	290
İki kardaş.....	290
Kucaklêêrim	295
Zeetlär	295
Petri Moyse	296
Turnalar	296
İsteerim	296
Çöşmä	296
Mari kız	297
Bucak	297
Evlenmäk.....	298
Oglan	298
Acı hem tatlı	299
İlkyaz türküsü	299
Vlad-Demir Karagançu	301
Vatan.....	301
Sabaa	302

GAGAUZ DILI

Tema 1.

BİLGİ HEM RUH ZENGİNNİİ

Üretilmiş tekrar

Yukardaki resimlerä bakarak, cuvap verin soruŖlara:

- Kızçaaz (solda) neredä ürener gagauzça tiparlamaa, yazmaa?
- Nasıl düşünersiniz, kompyuterdä yazmaa, saymaa deyni, nelär läazım bilmää?
- Resimdä ilk (saada) çocuk mobil telefonda acaba kiminnän lafeder?
- Bu çocuk neçin istämeer dostunnan kinoya gitmää? Ne var onun masası üstündä?
- Resimdä ikinci çocuk (ortada) biyolojiya dersindä, mikroskoptan bakarak, ne var nicä görsün?

Söz teoriyası

§ 1. Baalantılı söz elementleri hem tipleri

Baalantılı sözün baş elementleri te bunnardır: sözün **tematika bütünnüü**, sözdä işlemin **sıradan açılması**, sözün **kompozitiya** hem **logika uygunuu**.

Baalantılı söz vardır iki türlü: aazdan hem yazılı.

Aazdan baalantılı söz var nicä olsun: **monolog sözü**, **aazdan cuvap**, bir **toplantıda söz**, **tekstin içindeliin annadılması**, gramatikada paragrafın bir payının **aazdan açıklanılması** hem başka.

Yazılı baalantılı söz sayılêrlar: takrir tekstleri, üürenicilerin yaratmaları, nasaatlar, gazetaya deyni statyalar.

Bunnardan başka, olur demää, ani **yazılı baalantılı söz** te bu tiplerdä olur olsun: **annatma**, **yazdırma** hem **fikirlemä tekstlär**. Butürlü tekstlerdä bulunêrlar, görünêrlär baalantılı sözün elementleri dä.

Herbir yaradan kişi baalantılı sözün elementlerini hem tiplerini lâázım bilsin kullanmaa, ki kendibaşına gözäl hem uygun yaratma kursun.

Baalantılı sözü bilmää deyni, herbir üürenici lâázım çok okusun türlü tekst, türlü artistik yaratmalarını, bilsin onnara te bölä analiz yapmaa: annatmaa onnarın içindeliini, sıradan söylemää onnarın personajları için, tanımaa, annamaa hem kantara koymaa tekstin dil hem kompozitiya uygunuunu.

Bunnardan başka, üürenicilerin baalantılı sözü taa zengin olsun deyni, yardım eder konspekt yazması, artistik kiyatlarına anotaşiya kurması, bir kinofilmaya yada pyesaya kendi fikirini göstermäk hem başka.

anotaşiya – kısıadan açıklamaa kiyadın, tekstin temasını hem öz fikirini

nasaat – burada: rapor

kompozitiya – artistik yaratmanın, tekstin düzülməsi, onnarda kurmak payların baalantıları, bütünnüü

logika – burada: düşünmekli annatmanın, tekstin içänki kanonnarı

konspekt yazmaa – bir kiyadın, tekstin, lektiyanın yada nasaatın içindeliini kısıadan yazmaa

- Sıralayın baalantılı sözün baş elementlerini. Angılarıdır onnar?
- Angı söz olur sayılsın aazdan baalantılı söz?
- Angı sözä olur demää yazılı baalantılı söz?
- Baalantılı sözün angı tiplerini siz bilersiniz?
- Ne lâázım yapmaa, ki sizin baalantılı sözünüz ilerlesin?

§ 2. Annatmalı hem yazdırmalı tekstlər

- Aklınıza getirin, hangi tekstlerä **annatma** deniler?
- Söläyin, ne üürendiniz **yazdırma** tekstleri için?
- Annatmalı tekst açıklêêr, **ne oldu**.
- Yazdırmalı tekstlər acıklêêrlar, **nesoy hem netürlü obyekt ya subyekt**.

1. Yukarkı temanın başlantısında bulunan birinci resimä (sayfa 12) bakarak, birär annatmalı tekst kurunuz, kullanın baalantılı söz elementlerini. Tekstlerä başlık koyunuz. Herbir tekstin olsun başlantısı, orta eri, işlemin ileri doorusu hem kulminaçıyası; bitkidä – işlemin çözümleri ya çıkışı.

işlem – oluşların sıradan sölenilmesi
kulminaçıya – işlemin en üüsek eri

2. Aşaadaki annatma tekstin „**Bilgi hem ruh zenginnii**” okuyun, baş ideyasını açıklayın, annadın. 1-inci abzaçı yazın. İlk, 3-üncü, 4-üncü, 5-inci cümlelerdä gramatika temelini çizin. Teksti okuyup, içindeliini annadın.

|| läüzım
dikat

Bilgi hem ruh zenginnii

Bilgi adamın gözlerini açêr. İnsan nekadar çok üürener, okadar çok biler, **dünnedä**³, yaşamakta oluşları tanıyêr. Bilgi insannarı zengin yapêr ruh tarafından. **Bilginin yardımınnan insan zanaat kendinä ediner**⁴. Agronomnar, traktorcular, şoferlər, uçakçılar, kosmonavtlar hem taa çok başkaları en ilkin bilgi kabletilär da sora butürlü speşialist oldular. Boşuna insan biri-birinä demeer: „Bilgidän zarar hiç yok, ama faydası pek çok”, „Eer istäreydin çok bilmää, läüzım çok **üürenmää**”¹. Onuştan türlü kıyatlarlan läüzım **doşlaşmaa**², çalışmaa onnarı dikat okumaa, onnarda bilgi bulup, savaşmaa aklında tutmaa. Ozaman var nicä kabletmää ruh zenginniini.

Kiyat – **ruh nasaatıdır**, bir evlat boyun öbürünä, bir ihtärin gençlerä **akıl vermesiydir**; bir nöbetçinin, angısı, tüfää brakıp, dinnenmää gider da verer **uygun smarlamasını** öbür nöbetçiyä, angısı onun erinä beklemää gelmiş. Kıyatları çok kerä sayêrlar nasıl bir **programa** insannarın gelän yaşamasına deyni.

Kim biler dooru kıyat okumaa, onnar benzeer bir yolcuya, angısı trendä uzak erä gider, da trenin pençeresindän bakarak, dünneyi üürener. En önemni – olmaa talantlı okuyucu! Okumakta annamaa, neyi hem ne için annadilêr, düşünmää oluşlar için, avtorun fikirleri için, koymaa kendini o oluşlar arasına, o duruma, angıları var bu kıyatta. Açan okuyucu olacek oluşlara, yazılmış duruma gözgörän, ozaman ona açılacak avtorun, yazıcının büük hem geniş ruh zenginnii.

ruh zenginnii – can zenginnii
martur – inandran kişi, yardımcı kişi
nöbetçi – bekci, angısında tüfek var
alman – nemçä

Nasıl annêêrsınız:

- Gagauz dilindä söyleyişi: „Dünneyi aydinnadêr güneş, ama adamı – bilgi”.
- Alman dilindä söyleyişi: „İ kıyatları insannar havezlän gözdän gecirerler, aktarêrlar, okuyêrlar”.

- Rus dilindä söleyişi: „Üstün-körü okumanın yok faydası”.
- İngiliz dilindä söleyişi: „Yazıcıyı ayırasın ölä, nicä ayırêrsın dost kendinä”.
- Bu temaya görä bilersiniz mi başka söleyişleri dä?
- Söläyin hem açıklayın onnarın maanalarını.

3. Aşaadaki teksti okuyun, onun içindeliini annadın, ad ona koyun. Söläyin bu tekstin temasını hem maanayca tipini, bulun onun öz fikirini; ilkinke 3 cümledä bulun baş hem ikincili payları.

Şkolanın bibliotekasında çoktürlü kiyatlar var. Onnar sıraylan dizili bibliotekanın üüsek sergennerindä. **Masaların**¹ üstündä erleştirili türlü renktä dergilär, gazetalar, broşuralar.

Şkolacılar pek severlär, bibliotekaya gidip, meraklı kiyatları almaa, türlü dergileri, gazetaları okumaa. Burada var nicä hem **dinnenmää**², hem läözümni bilgileri bulmaa. **Bibliotekannın**³ öndercisi yardım eder, ayırıp-bulmaa ii kiyatları.

Bibliotekannın duvarlarında büyük, kırmızı bukvalarlan yazılı: „Bilginin kenarları yoktur. Aarif adam üürener sade onu, ne läözüm, ama diil sıradan”, „**İi kiyat doluydur derin fikirlärlän, bilgilärlän, duygularlan**”⁴.

„Bilginin kökü acıydır, ama meyvası tatlıydır!” hem taa başka. Duvarlardan bakêrlar okuyuculara gagauz yazıcıları patretlêdän.

Akıl verän kiyatlar – nicä ii dostlar, angıları nasaat vererlär şkolacılar, taa islää annasınar büünkü yaşamayı, oluşları, angıları sevinmelik vererlär eni bilgileri açmaa. Bu sevinmeli herbiri var nicä kabletsin. Onuştan şkolacılar çalışêrlar bibliotekada bulmaa da düşünmekli okumaa te o kiyatları, angıları üürenilän temalara uyêr, angıları cannarina, üreklerinä yakışêr.

- Bu teksttä yazdırma elementleri var mı? Angısıydır onnar?
- Ne yazılı bibliotekannın duvarlarında? Üürenin o yazıları ezber sölemää.
- Neyä üürederlär kiyatlar?

4. Kendiniz yazın birêr annatmalı tekst, onnarın adı olsun te bu tema: „Bän okudum bir meraklı kiyat”. Açıklayın tekstlerdä bibliotekannın te bu duvar yazısını: „İi kiyat doluydur derin fikirlärlän, bilgilärlän, duygularlan”.

5. Yukarkı resimä bakıp, yazın birêr yazdırmalı tekst, açıklayın te bu temayı: „Şkola bibliotekasında”. Tekst cevap etsin soruşa **nesoy**?

6. Aşağıdaki verilmiş temaları ayırın da onların planlarına göre yazın birer anlatmalı tekst. Klasi 3 grupaya bölüp, yapın biri-birinizä kontrol. Ayırın herbir temanın en ii tekstlerini.

I. Kiyatlar – bilgi sızıntısıdır

1. Bilgilerin rolu adamın yaşamasında.
2. Kiyatlarda bilgilär korunmuşlar.
3. Şkola bilgi dünnesinä yol açêr.
4. Kiyatlan dostlaşmak adamı taa kaavi yapêr.

II. Kiyat okumak – en ii öğrenmaktır

1. Kiyatları insan boşuna kurmamış.
2. Angı kiyatları bän taa çok severim okumaa.
3. Neçin beni çeker kiyat okumaa?
4. Kiyatlar beni neyâ üüredêrlêr?

III. Kiyatlar benim yaşamamda

1. Kiyatlan benim seftä karşıgelmäm.
2. Nicä kiyatlar bana dost oldular.
3. Neçin bän severim kiyatları.
4. Kiyatlardan bütün yaşamamda ayrılmam.

7. Aşağıdaki dialogu yazın, koyarak noktaların erinä lüzümni lafları. Birkaç cümläylän dialogu ilerledin.

Şkola stadionunda

- Todur, sän isteermiysin ... oynamaa?
- Pek isteerim.
- Hadi, ozaman ... setkayı!
- Ama Peti yardım edecek mi bizä?
- Bizä yardım edecek Vani, Peti gitti futbol meydanına. O büün ... oynayacak.
- E, Vaniyi voleybol oynamaa ... mı?

.....
.....
.....

Dialoga uydurup, erleşirmää deyni laflar: futbol, germää, almaa, voleybol.

8. Aşağıdaki teksti „**Saçak kuşu**” okuyun, açıklayın onun söz tipini, söläyin onun stilini. Bölün teksti birkaç paya, onnara başlık koyup, herbirin adını yazın.

Saçak kuşu

Bän geldiğim avcılıktan da başçamızın **yolcaazından**¹ yaklaşardım evimä. **Avcı köpääm**² önümdä kaçardı yolcaazdan ileri dooru.

Ansızdan köpääm vazgeçti kaçmaktan, yavaşıdı, başladı, sineräk, yaklaşmaa neyäsä, sansın duydu, ani ildä vardı nesä tutmaa.

Bän baktım yolcaazın ilersinä, da bana göründü orada bir küçücük saçak kuşcaazı, angısı sarısını taa yutmamıştı, sade kafacın üstündä vardı boz tüüceezleri. O düşmüşü

yuvasından: lüzgär sallardı aaçların dallarını. Bu kuş yavrucuu uslu durardı erindä, gücülä yaymıştı yufka kanatçıklarını.

Benim köpääm artık yavaşıcık yaklaşırdı bu kuşçaaza⁴. Ansızdan bir yakı n bulunan üüsek aacın dalından bir kart, büüceräk, kara güüdeli saçak kuşu taş gibi düştü erä, kär köpään önünä. Bu, bezbelli, küçük kuşçaazın anasıydı, neçinki o, şişirip kendisini, üüsek sestä „cıvlamaklan” atladı iki kerä köpään sivri dişli açık aazına karşı.

Bu kart kuş hızlanardı kurtarmaa yavrucuunu, kapadardı kendi güüdeciinnän „yavrucuunu”... Ama onun küçüräk, tombarlak güüdesi titirärdi korkudan, o tepinärdi erindä, didinärdi, sesçeezi korkudan ba çıkardı, ba kesilärdi. Belliydi, ani ana kuş hazırdı ölmää, ani o koyardı kendi canını ortalaa!

Bezbelli, bu küçük ana kuşa balaban köpek görünärdi, nasıl bir büyük korkuluk pelivanı, angısı var nicä öldürsün kimi olursa! Ama kart kuş dayanamadı otursun aaçta, kendi üüsek dalcaazı üstündä, neredä yoktu nicä olsun ölüm!... Ana sevgisi, angısı, bezbelli, ölümdän dä taa kaavi, dalın üstündän çekti bu kuşu erä!

(İ.S. Turgeneva görä)

- Annadın, nasıl ilerleer işlemler bu teksttə? Neredä işlemin çeketmesi? Okuyun.
- Oluşların hem işlemler baalantıları var mı? Sıralayın onları.
- Ne olmuştu bir kuş yavrucuunnan?
- Bulun da okuyun tekstin yazdırma elemetlerini kuşun körpə yavrucuu için hem kart saçak kuşu için. Ne için kullanılmış onnar?
- Verin karakteristika ana saçak kuşuna. Ne üzerä korkmaz olmuş o?
- Angı artistik kolaylıklarını kullanêr avtor, açıklamaa ana kuşun yaptıklarını deyni?
- Neylän biter tekst? Nesoy kuvet çekti bu ana kuşu üüsek aacın dalından erä?

9. Aşaadaki teksti „Yangıncı köpeklər” okuyun. Onun strukturasını hem katlı planını kurup, tefterlerinizä yazın.

|| süündürücü yollamaa

Yangıncı köpeklər

Çok kerä olêr ölä, ani **kasabalarda³**, **yangın¹** çekettiynän, küçük uşaklar evlär içindä kalêrlar, da onları oradan yok nicä çıkarmaa, neçinki onnar korkudan saklanêrlar da susêrlar, tütündän dä onları yok nicä görmää. Bu üzerä London kasabasında var maasuz üüredilmiş köpeklər. Bu köpeklər yangın süündürän adamnarlan barabar yaşêrlar, da, açan evin birisindä yangın çekeder, ozaman yangını süündürmää gelän adamnar yollêrlar köpekleri, çıkarsınar ev içindän küçük uşakları. London kasabasında bölä bir köpek oniki uşak kurtarmış. Köpään adıymış Bob.

Bir kerä başlamış yanmaa bu kasabada bir ev. Da bu evä gelmiş yangın süündürenneri, bir karı onnara karşı kaçarak çıkmış. O aalmış hem annadarmış, ani ev içindä kalmış iki yaşındaki kızcaazı. Adamnar yollamışlar köpää ev içinä. Bob kaçmış basamaklar üstünä da tezdä tütün içindä kaybelmiş. Beş minuttan sora o kaçarak çıkmış ev içindän

da getirmiş yangın icindä kalan **kızcaazi**², aazınnan tutarak onun gölmeciindän. **Anası hızlı almış kızcaazını da sevinmeliktän başlamış aalamaa, ani kızı saa kalmış**⁴. Yangın süündürennär sevärmışlär bu köpää hem bakarmışlar, yanmamış mı onun bacakları; ama Bob genä hızlanarmış ev içinä. Yangıncılar sanmışlar, ani evin içindä var taa kimsä diri, da kolvermişlär köpää.

Köpek genä kaçarak girmiş ev içinä da tezdä geeri dönmüş, nesä getireräk aazında. Açan insannar islää bakmışlar, ne getirdi köpek, hepsi birdän gülmüş: köpek getirmişti bir büyük kukla.

(L.N. Tolstoy)

10. Bu tekstin tipi angıstıydır? Sıradan annadın onun içindeliini, kullanarak baalantılı sözün elementlerini.

11. Ayırı annadın tekstin olayları hem personajları için.

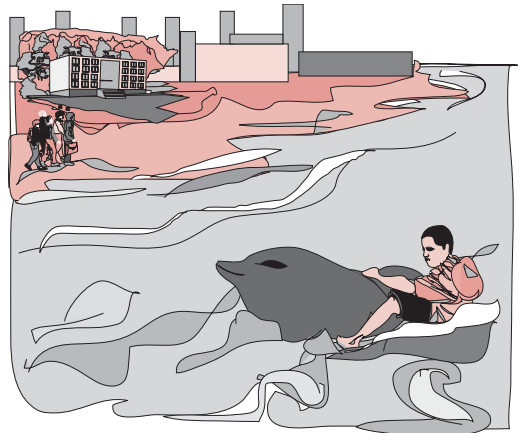
§ 3. Tekst stilleri

1. Aşaadaki annatmalı teksti „**Delfin**” okuyup, söläyin onun stilini. Bu teksttän çıkarın da ayırı yazın sade o cümleleri, angularında var tehnik, religiya hem bilgi terminneri, aşaadaki örnää kullanarak.

Delfin

Evelki eski vakıtlarda insannar delfinnär için çok hem türlü legendalar kurmuşurlar... Delfinnär sayıardı Allahın hem ayozların aralıksız yoldaşları.

Ama delfinnär halizdän – denizin büyük hayvannarı, anguları balıklara benzeerlär hem üzerlär may herbir denizin sularında. Delfinnär kit hayvannarın aylesindän çekilerlär, onnar kitlerin arasında en küçük hayvandır. Onnarın **uzunnuu** – sade üç metraya kadar. Delfinnerin dişleri pek sivri, iyerlär, doyunêrlar küçük balıckaklarlan. Delfinnär, nasıl da kit aylesindä bulunan başka hayvannar, su içindä büyük

sürü düzerlär da topluca birerdä deniz **sularında**³ üzerlär. Deniz dalgaların altında kimär kerä binnärlän delfin sürülerini var nicä karşılamaa.

Delfinnär pek ii, kâr dostçasına, biri-birinnän yaşêêlar. Herzaman, zor hala düştüynän, onnar yardım ederlär biri-birinä. Hasta olannarı, yufkaları kaldırêrlar su üstünä, buulması nnar deyni hem biraz soluk **alsınnar**². **Bu soluk kimär kerä delfinnerin kimisini ölümdän kurtarêr**⁴. Butürlü yapêrlar delfinnär buulan insannara da. Açan onnar görêrlär, ani deniz içindä adam soluk alamêêr da buulmaa çekeder, gelerlär yardıma: nicä kendi deniz kardaşlarını, adamı deniz üstünä kaldırıp, buulmaktan kurtarêrlar.

Bilim **izmetçileri**² denemişlär, ani delfinnär, incä sestän kaarä, çıkarêrlar aazlarından çok türlü başka seslär dä; maasuz aparatların yardımınan delfinnerin „laf” signallarını seslemişlär da sora onnarı magnitofona yazmışlar. Delfinnerdä var pek çok türlü „laflar”. Onnar pek ii annêêrlar insanın buyurmasını, izin vermesini, onuştan onnarı kolay terbielmäâ...

Geçän yıllarda Şişiliyada, oradakı Ak denizin adasında, delfinin biri „dostlaşmış” bir küçük çocuklan, da delfin her sabaa kendi arkasında, üzeräk, götürärmış çocu şkolaya. Delfinnär üzerlär pek hızlı, ölä, nicä trennär hızlı gider demir yollarda. Delfinnär pek hızlı üzerlär onuştan, ki onnarın derileri bölä kurulu: yalabık, çetin, kayar. Onnarın derisi kolay aralêêr deniz sularını, sansı n buz üstündä kayêr.

Delfinnerin derilerindän örnek alıp, bilim izmetçileri düzmüşlär deniz altındaki kayıklara birär maasuz rezina kabuu. Bu kabuklarlan onnar sarmışlar deniz suların altında üzän kayıkları. Bu üzerä onnarın üzmesi su altında taa çabuk oldu. Delfinnerä büünkü günnerdä dä aaraştırmak yapılêr.

yoldaş – rusça: sputnik
terbielmäâ – burada: sınaştırmaa, alıştırmaa
aralıksız – düz ara, dayma
ada – burada: bir parça kuru er, angısı sarılı her taraftan deniz sularınan
kayık – üzüm teknesi
kit – denizlerdä en büyük hayvan
bilim izmetçileri – bilimcilär, uzmanlar
buyurmak – komanda vermäk
Ak deniz – Beyaz deniz, Sredizemnoe more
aaraştırmak – derin izlemäk, analiz yapmæk

Örnek: Onnarın uzunnuu – sade **üç metr**ya kadar.

2. *Bulun yukardaki tekstin abzaflarını, onnarın içindeliini ayırı annadın.*

3. *Aşaadaki plana görä kendiniz yazınız birär takrir:*

- Delfin – kit aylesindä en küçük hayvan.
- Nicä yaşêêrlar delfinnär?
- Delfinnerin „sözleri”.
- Delfinnerin insannarlan dostluu.
- Var mı fayda delfinneri aaraştırmaktan?

4. *Aşaafadaki annatma teksti „Diri yapraklar” okuyun, onun içindeliini sıradan annadın. Tekstin dilinä analiz yapıp, söläyin, angı stildä o yazılı.*

Diri yapraklar

|| durgunmaa
alatlamaaa

Bir kerä daa boyunda bän bulduydum büük bir tepä kurumuş güz yapraa. Güneştä sarı yapraklar yalabıyardı altın gibi. Bän kucak-kucak doldurdum bu yaprakları çuvalıma da **yollandım**¹ evä.

Gidärkän, alatlamazdım: sevinärdim ii havaya, **soluyardım**² pak soluklan. Örüyardım yavaş, aklıma gelärdi türlü av oluşları. Ansızdan işittim – **çuvalda**³ yapraklar başladı fişirdamaa... „Acaba, nedän olsun bu fişirtı?” – düşündüm bän.

Bän durgundum da dedim kendi-kendimä: „Bu yapraklar sansın diri olmuşlar, çuvaldan çıkmaa savaşêrlar!”

Bän başladım gülmää. **Yol boyunda oturdum bir aaç kütmeenä**⁴. Başladım seslenmä, bakarak çuvalıma. Kendi kulaklarıma hem kendi gözlerimä inanmazdım – yapraklar ölä hızlı fişirdardı, sansın onnari kimsä oyanı-buyanı aktarardı.

Bän şaş-beş oldum, çekettim düşünmä: „Sanki, ne var benim çuvalımda?” Aldım bän çuvalı, çözdüm onun aazını da başladım onun içinä bakmaa. Ama bişey görämäzdım, sade işidärdim, ani kimsä yapraklar içinä hızlı hem fasıl soluyêr, burnusunnan da fişirdadêr. Bän bu çuvaldan birkaç adım geeri çekindim, bu vakıt çuval içinän fırladı bir kirpi, da kaçtı bendän bir tarafa.

„Acaba nasıl girdi orayı bu kirpi?” – genä düşündüm bän.

Sora aklıma geldi, ani kirpilär güzün yuva yapêrlar kendinä aaç yapraklarından, sora girerlär o yuvalara da bütün kış uyuyêrlar orada. Bu kirpicik tä, bezbelli, yapmıştı kendinä döşek, kış taa gelmediynän. Gevrek, kuru aaç yapraklarını taşımış, olmalı, her taraftan da yapmış onnardan bir büük tepä, girmiş yaprak tepesinin ortasına, örtümmüş kendi yuvasında bu yapraklarlan da başlamış uyumaa. Ama bän, allele, onun uykusunu bozdum.

(V.V. Veresaeva görä)

5. **Teksttä „Diri yapraklar” var mı ölä cümlelär, angılarında kullanılmış işhallıklar? Bulun onnari, işhallıklara soruş koyun.**

6. **Yukarkı teksttä epitet hem uydurma kullanılmış mı? Bulun da okuyun o cümleleri. Söläyin, var mı bu teksttä yazdırma elementleri?**

7. **„Diri yapraklar” tekstin abzaşlarını bulun, ayırı okuyun onnari. Angı soruşa cuvap eder kimi abzaşlar hem bütünnä tekst?**

8. **Aşaadaki resimä bakıp, kurun da yazın birêr monologlu tekst, kullanarak aderlii „bän” hem artistik stilini. Tekstin teması: „Nasıl bän bir kuş yavrusunu kurtardım”.**

9. Aşaadaki yazdırmalı teksti okuyun, ona başlık bulup, yazın; annadın kısından onun içindeliini, söläyin, angı stildä o yazılı. Teksttä adlıkları bulup, açıklayın onnarın hallarını, okuyun hal hem sayı afikslerini.

Bayırlar arasından ansızdan göründü bir boz bulut. O sansın baktı kır üstünä, deyeräk, „Bän hazırım”, da dürdü kendisini. Birdän-birä uslu havada nesä koptu, büyük lüzgär çıktı, da o şamataylan hem sıklıklan başladı dönmää kır üstündä. Osaat otlar hem bildirki çorlannar fişirtı kaldırdılar; yol üstündä alka gibi kalktı toz, sora tozlar kır üstünä kaçtılar, ardına taşıyarak samannarı, çekirgeleri, tüüleri. Tezdä tozlar bir kara dönär direk olup, gökä dooru kalktılar, da günü duman gibi sardılar. Kır üstündä, köstekleneräk hem atlayarak, oyanı-buyanı, başladılar kaçmaa koraylar. Korayların biri tozlara karıştı, o da başladı dönmää, nasıl bir kuş, sora uçtu gökä. Orada, bir dönüp kara noktaya, kaybeldi. O korayın ardına uçtu yukarı taa bir koray, sora üçüncüsü. Tezdä çimçirik çaktı, gök güürüdedi, hızlı başladı yaamur yaamaa.

çorlan – ölä kuru ot, tukurlanêr kırlarda
şamata – güürültü
koray – ufak çalıcıklı saplayıcı yaban otu

10. Bu teksttä uydurma hem metafora kullanılmış mı? Eer onnar varsaydı, bulun da okuyun onnarı. Var mı teksttä annatma elementleri?

11. Aşaadaki teksti „**Topal sırcık**” okuyun. Ona katlı plan kurup, yazın planı tefterlerinizdä. Plana görä sıradan annadın tekstin içindeliini, açıklayın onun stilini hem annatma, yazdırma, fikirlemä elementlerini.

Topal sırcık

|| kabucaklar
baalamaa

Bän her yılın, ilkyaz geldiynän, bizim aulumuz boyunda büüyän salkım aacına asêrim taftadan yapılı evcääz **kuşcaazlara**³ deyni. Bu yıl da bu aacın en üüsek dalına bir kuş evceezi baaladım. **İlkyazın bu evceezin saabisi bulundu**⁴. Orayı başladı girmää da erleşti yaşamaa bir büyük sırcık. Görünärdi, ani o **kanaat**¹ kalmıştı o **evcääz**² için, her sabaa türlü türkücükler çalardı.

Tezdä bu sırcık kendisinä eş buldu.

Pek hızlı geçti ilkyaz, geldi yaz. Sırcıkların türkülerini işidärdik sade çin-sabaalen.

Bir kerä salkım aacın altında bän buldum sırcık yımirtaların maavi kabucaklarını – onnardan annadım, ani sırcıklarda peydalandı yavrucuk. Sırcıklar türlü imeklär onnara taşıyardılar. Günün birindä bän denedim, ani boba sırcık oturardı evceezin örtüsündä, beklärdi, nezaman gelecek ona sıra girmää evceezin içinä: sırcığın eşi doyurardı yavrucuklarını. Evceezin üstündä duran sırcık dayanamazdı: onun gagasında kurtçaaz ba uzun olardı, ba kıvranardı, ba dönmää savaşardı.

Ansızdan kimsä, hızlı peydalanıp havada, konu sırcığın yanına. Sırcık düştü erä – bir küçük duan da pek cabuk, nicä gölgä, kaybeldi başka aaçların üstündä.

Bän hızlandım aacın yanına. Aacın bir tarafında, titireyeräk, kartofı yaprakların arasına düşmüştü boba sırcık. Alıp elimä bu kuşu, bän baktım onun herersini, ama onun neresinin duan urmuş, görämedim, sade kuşun saa bacacı bertikti, çıkıktı bir tarafa.

Bizim hayatta buldum bir eski dipsiz sepet, onun altına döşedim eski ruba da koydum sepet içinä kuşçaazı, sora bint buldum, kesip bir parçasını, onunnan yavaşacık baaladım bu kuşçaazın bertik bacacını. Sırcık getirilmiş kurtçaaazlarını idi sade ikinci günü, açan pek acıkmıştı.

Tezdä sırcın bacacı başladı alışmaa. Bana o ölä alıştı, ani çok kerä çıkardı karşı, açan bän ona imää getirärdim. Bän ona deyardım: „Topal sırcık”. O da sansın annardı onun adını.

Bir kerä, diredän evä geldiynän, bän açtım pençerenin yukarkı gözünü. Topal sırcık ileri hiç uçmazdı içerdä, ama şimdi, serbest olup, ansızdan uçtu pençereyä dooru, birkaç kerä uruldu pençerenin şişelerinä, sora fırladı dışarı, uurlayıp kendini pençerenin açık gözünä. Ertesi günü sabaalän, topal sırcık oturardı kendi evceezinin üstündä da, şen-şen, türkücüklerini çalardı.

Geçti yaz, güzün sırcıklar uçtular sıcak taraflara. Kışın ardına genä geldi ilkyaz. Topal sırcık genä, sıklık ederäk, uçtu, kondu bizim salkım aacımıza. Bän çok sevindim, ani topal sırcık kaybetmemiş yolunu, kendi evceezini bulmuş. O yazın da, sevineräk, türkücük çalarak, yaşadı evceezindä.

- Birär-ikişär cümlä yazdırma hem annatma elementelerinnän tekstän çıkarın da yazın.
- Tekstä „**Topal sırcık**” yapın analiz. Bulun işlemin düümünü, onun örümesini, kulminaşyasını hem çözümlmesini.
- Teksttä „**Topal sırcık**” bulun da yazın tefterlerinizä 3-4 katlı cümlä. Açıklayın, neçin onnar katlıdır.
- Vardır mı bölä işlər razgeldii sizin yaşamanızda? Nicä bu oldu?
- Annadın, angı zavallıya siz yardım ettiniz yada kurtardınız.

*12. Aşaadaki teksti „**Haliz adam**” okuyun, onun içindeliini sıradan annadın, açıklayın onun söz tipini, bulun işlemin baalantısını hem çözümlmesini.*

Haliz adam

yaamursuz
susuzluk

Bir kurak, yaamursuz, pek sıcak tarafta vardı bir pınar. Pınarın da yanındaydı bir alçak evcääz. O evceezdä yaşardı bir dädü unukasınan.

Pınarın krosnusunda **sarılydı**¹ bir uzun çatı, çatının da ucunda baalydı bir kazan. Gelän-geçän insannar, duruklanıp bu pınarın yanında, su içärdilär, dädüya da „saa olunuz” deyip, gidärdilär **yolca**² ileri.

Bir gün kazan çatıdan koptu da düştü derin pınar içinä⁴. Dädüda başka kazan yoktu. Pınardan yoktu neylän su çekmää da susuzluunu geçirmää.

Ertesi günü sabaalen dädunun evinä bir adam geldi taligasınan. Onun taligasının geerisindä asılı sallanardı bir kazan. Adam baktı pınar içinä, göz attı dädüya hem onun **unukasına**³ da pindi taligasına. Urup beygirlerinä birär kamçı, gitti kendi yoluca.

– Nesoy adam bu? – sordu unukası dädüya.

– Bu diil adam, – cuvap verdi dädü.

Üülendä uuradı dädunun evinä başka bir çorbacı. O aldı taligasından kazanını, baaladı onu pınarın çatısına, çıkardı pınardan bir kazan su, içti kendisi, sora verdi, su içsinnär dädu hem onun unukası, bitkidä aldı kazanını da, koyup onu taligasına, gitti yolca.

- Nesoy adam bu? – genä sordu unukası däduya.
- Bu da taa diil adam, – dedi dädu.

Avşamnen dädunun evinin yanında taligasınnan durgundu üçüncü bir adam. O aldı kazanını taligasından, baaladı pınarın çatısına, çıkardı bir kazan su, içti kendisi doyunca, „saa olunuz” deyip, braktı dolu suylan kazanını pınarın yanında.

- Nesoy adam bu? – sordu däduya unukası.
- Bu haliz adam, – cuvap verdi dädu.

(V. Suhomlinskiyâ görü)

- Nesoy başka türlü ad var nicä koymaa bu tekstä?
- Bulun tekstin öz fikirini.
- Neyä üüreder bu tekst? Söläyin bakışınızı.
- Acaba neçin kullanmış avtor tekrarlamayı?
- Var mı bu tekstä yazdırma elementleri?

§ 4. Mektup

1. Aşaadaki tabliçalara bakarak, yazın birär mektup kendinizdän. Ayırınız en meraklı variantı sizin bakışınıza görü. Olur kullanasınız aşağıdaki tabliçadan türlü direciklerdän informaşıyayı.

Mektup – o bir annatmalı tekst

I-inci tabliça

Kim yazêr?	Soni, 13 yaşında	Todur, 12 yaşında	Todurun bobası
Kimä yazêr?	bir dostuna	anasına-bobasına	Primara
Ne için yazêr?	çoktan buluşmamışlar deyni	yazın isteer kalmaa malisindä, başka küüdä	sokakta yıkılmış elektrik direkleri için, yok şafkları deyni
Ne neetlän?	kutlamaa duuma gününän	isteer, braksınnar onu kalmaa başka küüdä birkaç günä	bildirmää zorunu
Angı dillän?	yalpak, dostluk	sıcak, yalvarmak, inandırmak	çetin, ama diil fena
Angı stildä?	lafetmäk	artistik	ofițial-izmetçilik

II-nci tablița

Ne açıklêêrîz?	Ne denerîz?	Mektuplar neetâ görâ olur:
Bir mektubun dilini, stilini lââzım uydurmaa te bunnara görâ: + kimâ yollanêr + ne neetlân yazılêr	Bu tekliflerâ görâ mektuplar var nasıl olsun: + haber hısımna, kendi akrannarımıza, dostlarımıza; + ofițial danışması, açan danışlêr bûüklerâ, öndercilerâ.	+ kutlamak bir yortu günü ya duuma günü için; + bir haber vermâk için; + bir isteyiş için; + bir kahır yada sevinç paylaşması için.

mektup - kiyat

2. Kullanın kendi bilgilerinizi. Aazdan açıklayın mektupların tiplerini yukarkı II-nci tabliçada direciklerin klasifikațiyasına görâ.

3. Kullanın tabliçalari yaratmak işlerinizdâ: yazın cuvap mektupların birinâ, ani gösterili I-inci tabliçada (sayfa 23).

4. Üürenin, oynayarak: düzün grupa üçâr kişidân, ayırın așaada verilmiş variantlardan birini da yazın.

Bir kiyatçık, angısında sölâyın planınızı, ki isteersiniz kurmaa șkolada bir muzıka dernâ;

bir ii oluş için, angısını denediniz çiçeklik başçasında;

bir ii haber için, ani hasta olan dostunuz alıșmıș.

Yazmaktan sora diiștirin mektup tekstlerinizi, yapın kontrol biri-birinizâ.

5. Așadaki teksti „Pazar günü” okuyun, annadın onun içindeliini, kullanarak aderlii „bân” Andrey personajın erinâ. Bulun da ayırı okuyun tekstin o paylarını, angıları yazılı artistik hem ofițial-izmetçilik stillerindâ.

Pazar günü

Pazardı. Bu gün – dinnenmâk günüydü. Andrey taa cumertesi hazırlanmıștı pazertesi uroklarına.

Pazar günü sabaa **ekmeeni**¹ idiktân sora Andrey çok oyalanmadı evdâ, yollandı küü içinâ biraz gezmââ.

Büük **sokaktan**³ gidärkân, o geçti tükenin yanından da yaklaștı șkolanın stadionuna. Stadionun giriş **tokadında**² asılıydı bir uzun hem geniş biyaz kiyat.

Onda kırmızı, iiri artistik bukvalarlan nesâ yazılıydı. Andrey yaklaștı da okudu.

Andrey pek sevindi bu bildirimâ da kendi-kendinâ neet koydu, ani o mutlak gelecek saat beștâ bu stadiona, futbol oynamasını siiretmââ hem pak soluklan solumaa. Da o tez evâ gitti, etiștirsin artistik kiyadını bitirmââ okumaa.

Bildirim!

Pazar günü, sentäbrinin 16-sında, saat 5-tä, şkolanın stadionunda olacek futbol oyunu.

Bu küüdä birinci şkolanın futbol komandası yarışacek ikinci şkolanın futbol komandasınan⁴.

Teklif ederiz hepsinä: şkolacılara, gençlerä, büyük insannara, uşaklara – gelin siiretmää. Bekleeriz!

Birinci şkolanın futbol komandası

6. Yukarkı teksttä „Pazar günü” bulun da yazın teftelerinizdä o lafbirleşmelerini, angıları kurulu nişannıklardan hem adlıklardan. Adlıkları koyun temel halına, te bu örnää kullanarak:

Örnek: büyük sokaktan – büyük sokak.

7. İterledin bu annatmayı. Düşünün da ekleyin, netürlü vardı nicä geçsin bu futbol yarışması.

Açıklayın soruşları:

- Nicä çeketti matça?
- Oyuncuların kefi netürlüydü?
- Angı komandanın oyuncuları taa çemrekti?
- Angı moment belli etti, kim bu yarışmakta tarayacak, kim dä taradacak?
- Nicä bitti oyun?

§ 5. Nicä kurmaa yaratma

Kendibaşına yaratma yazmaa deyni, läüzım:

- * Verilmiş temaya yapmaa analiz da annamaa onun sınırlarını.
- * Temaya görä bulmaa yaratmanın öz fikirini hem ona *epigraf* (kimi yaratmalarda epigrafi olur yazmamaa).
- * Okumaa, aklına getirmää yada toplamaa türlü materialları da, yazarak, getirmää onnarı bir uura, yapmaa onnarın ilk sistemini.
- * Belli etmää yaratmanın *janrasını* (annatmalı, yazdırmalı ya fikirlemeli) hem angı söz tipi temeldän kullanılacak (annatma mı, yazdırma mı, fikirlemä mi).
- * Yazmaa yaratmanın planını.
- * Plana görä erleşirmää toplanılmış materialı, düşüneräk, angı argumentlär açıklêêrlar temayı, öz fikiri yada işlemi.
- * Düşünüp, yazmaa, angı epitelär, metaforalar, uydurmalar yada söyleyişlär kullanılacak yaratmada.
- * Yazmaa yaratmanın başlantısını, orta erini, bitkisini (yaratmanın bitkisindä çıkış yapmaa yada kendi fikirini göstermää).

§ 6. Nicä düzmää yazdırmalı yaratma

Yazdırmalı yaratmalarda avtor açıklêr kendi bakışını hem düşünmeklerini taa sık natura için, erin üzü için, bir resimä bakarak, naturanın bir obyektı için. Yaratmada personajın karakteristikası yada onun patredi yazdırılêr hem başka. Yazdırmalı yaratmalara koyulêr hep o istediklâr, angıları yazılı yukarkı beşinci paragrafta.

Teklif edilmiş temalara („Ne göreriz pençeredän”, „Bizim küüyä yukardan bir bakış” hem başka) analiz yaptıktan sora hem onnarın sınırlarını belli etmektän sora lääzım yazmaa yaratmanın öz fikirini hem onun planını.

Temaya görä, verilmiş resimä, obyektä yada bir erin güzelliinä bakarak, düşer ayırmaa onnarın nişannarını, özelliini, angıları yazdırılacak.

Yazdırmalı yaratmalara var nicä koymaa soruş – **nesoy?** Onuştan, onnarı yazarkan, olur kullanmaa türlü epitetleri: **kalm, tatlı, incä, uzun, balaban, suuk, sıcak, şafklı** hem başka. Ama bu laflar ozaman olêrlar epitet, açan yaratmada onnarın diişili maanası kullanılêr.

Örnek: Kalm aac (**kalm** – öz maanasında kullanılmış);

kalm üzlü çocuk (**kalm** – diişili maanasında kullanılmış, epitet);

tatlı şeker (**tatlı** – öz maanasında kullanılmış); **tatlı** düşlâr – (**tatlı** – epitet).

Yazdırmalı yaratmanın dili lääzım olsun uygun, şıralı. Sinonimnâr, antonimnâr, söleyişlâr, türlü laf çevirtmeleri güzelleder yazdırmalı yaratmanın dilini.

- Angı isteyişleri lääzım kullanmaa yazdırmalı yaratmaları kurmaa deyni?
- Neçin lääzım düşünüp-üürenmää yazdırmalı yaratmanın sınırlarını hem öz fikirini?
- Nezaman olur yazmaa yaratmanın planını?
- Yazdırmalı yaratmayı kaç paya olur bölmää?
- Angı soruşa cuvap eder yazdırmalı yaratma?
- Angı söz payı taa sık kullanılêr yazdırmalı yaratmalarda?
- Nişannıklar yazdırmalı yaratmalarda nezaman olêrlar epitet?
- Sıralayın birkaç uygun söz, angılarını var nicä kullanmaa yazdırmalı yaratmalarda?

1. *Kullanarak nişannıkları hem epitetleri, yazdırıp-annadın evdeki bir hayvan yada bir kuş için.*

2. *Aşaadaki annatma parçasını „Sofi” okuyun. Kullanıp avtorun laflarını, annadın Sofinin patredini. Sora düzün kısıdan Sofi için yazdırmalı yaratma. Cuvap verin soruşa: „Sofi nesoy insanmış?”*

epigraf – o bir demekli yazılı fikir (söleyiş, peet sıraları yada başka), angısını avtor koyêr yaratmanın başına, taa derindän annaşılın tekstin içindelii deyni

janr – artistik yaratmaların soyu, burada: üürenicilerin yaratmaların soyu

Sofi

Sandıkçı Yuvaçunun kızı, Sofi, orta boyda bir kız, kıvrak belli, siması karagöz, ama gözleri maavi, suratı uzunca. Gözâl bir kızdı. Lafına sıkı, kızlarlan, çocuklarlan pek şı-marmazdı. Küüdä edi klas bitirdiydi.

Bitirdiynän şkolasını, Sofi kır brigadasına işlemää girdi. İşindä çalışkandı hem kantarcı diildi, nicä başka kimileri. Ne iş tã ona verselär, o küsüş yapmêr. Onun öndercisi gördü, ani Sofi işi sever hem herbir işi becerikli yapêr, onuştan onu inek saamaa koydu. Sofi burada da ii üstünnüklär gösterdi.

Birdän-birä saamaa pek becermâzdi, ama birkaç haftadan sora ii hesap aldı, nicä başka sınışlı saacıyklar işi yapêrlar, da bu işin tez kolayını aldı.

Burada da Sofi çok vakit işlämedi. Bir yıldan sora onu süt fermasına baş koydular, bak o isleecä kiyat ta bilärdi. Sofi burada da işi ii haydadı...

(N. Tanasogluya görü)

3. Yukarkı 5-inci hem 6-ncı paragraflardan materialı kullanarak, yazın birär yazdır-malı yaratma verilmiş aşaadaki temalara görü. Ayırın te o temayı, angısını beenersiniz:

- 1) Benim yalpak, altın elli anam.
- 2) Biz sevineriz ilkyaz zamanına.
- 3) Benim en sevgili dostum.
- 4) Çayırların-bayırların güzelliini unutmam!

4. Resimä bakıp, tefterlerinizdä yazın birär yazdırmalı yaratma erin üzü için, kullanın artistik stilini, açıklayın te bu temayı: „**Ne görüner bizim pençeredün**”. Yazarkan, bakın 5-inci hem 6-ncı para-grafların istedikleriniä.

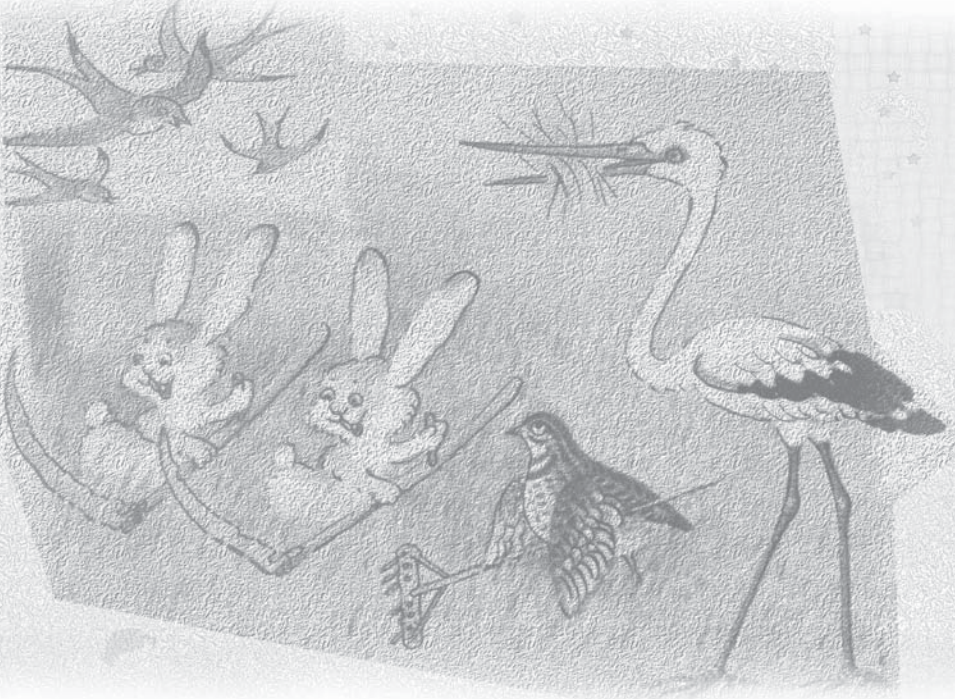

5. Verilmiş resimä bakıp, yazın birär yaratma, onnarın teması te bu olsun: „**Bizim küüyü bayırdan bir bakış**”. Yazarkan, kulla-nın 5-inci hem 6-ncı paragrafların isteyişle-rini.

Tema 2.

NATURADA MERAKLI OLUŞLAR

Gözdän geçirin yukardakı resimi, da, işlikleri kullanarak, yazın birär yaratma bölä temaya: „Bir düş gördüm meraklı oluşlar için çayırda”.

Yaratmalarınızda açıklayın te bu soruşları:

- Neredä kırlangaçlar uçuşêlar?
- Neçin tavşamcıklar pek Şen?
- Angı işi tavşamcıklar yapêr?
- Pıtpıdak kuşu ne yapêr?
- Ne iyer turna?
- Kim turnayı doyrêr?

Dil teorisasi

§ 1. İşlik

Obyektin işlemini yada halını gösteren söz payı işlik sayılır. İşlikler te bu sorulara cevap ederler: **ne yapêr?** **ne yaptı?** **ne yapacak?** **ne olêr?** **ne oldu?** **ne olacak?** **ne yapmaa?** **ne yap?** hem başka.

Örneklêr: **ne yapêr?** okuyêr, yazêr, koyêr, durêr, yatêr, gelir, taşıyêr, verir, geçer, iner;

ne yaptı? okudu, yazdı, durdu, yattı, koydu, geldi, taşıdı, verdi, geçti, indi;

ne yapacak? okuyacak, yazacak, duracak, yatacak, koyacak, gelecek, taşıyacak, verecek, geçecek, inecek;

ne yapmaa? okumaa, yazmaa, durmaa, yatmaa, koymaa, gelmää, taşımaa, vermää, geçmää, inmää;

hal – burada: durum

ne yap? oku, yaz, dur, yat, koy, gel, taşı, ver, geç, in;

ne olêr? **ne oldu?** yaayêr, gürüldeer, çetinnener, aydınaner, körlendi, küflendi, kırçlandı (kırç tuttu).

1. Aşaadaki cümleleri yazın. İşlikleri bulup, altlarını çiziniz. Söleyin, hangi sorulara onnan cevap ederler:

1. Büyük kardeşim düzdü kendinê eni ev. 2. Te bizê dâ kış geldi. 3. Buz eriyer sıcakta. 4. Çok uyumaa – naafilê. 5. Dostum resimneyecek bir patret. 6. Dışarda lüzgâr eser. 7. Başçadaki açık çiçekleri Miti kopardı. 8. Todur uzun odunnarı kıydı. 9. Yaarın Vasi yakacak taşıyacak. 10. Küçük uşaklar sokakta oynêr.

2. Teksti „Devâ” dikat okuyun, onun içindeliini sıradan annadın. Bu tekst hangi bölümden olduğunu söyleyin. Tekstte sayılıkları bulup, altlarını çiziniz, açıklayın onların dooru yazılmasını. İşliklerin altlarını ikişâr çizgiylân çizip, söyleyin, hangi sorulara onnar cevap ederler.

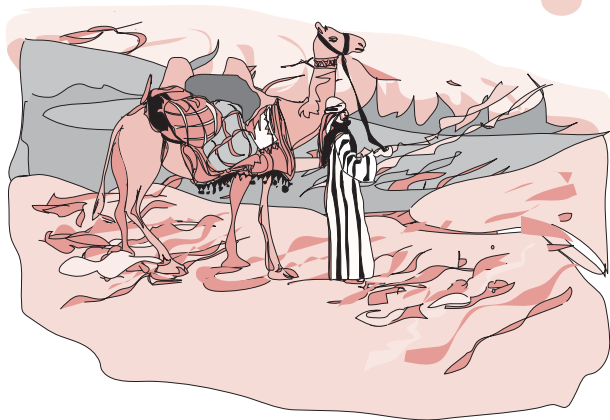
naafilê – zararlı, kötü

Devâ

Devâ – naturada fasıl bir hayvandır.

Taa eveldân insan bu hayvana şaşarmış: nasıl devâ ölä çok dayanêr kızgın, ateşli, sıcak havalara!

Devä çok dayanêr susuzlaa da, o var nicä çok vakit su içmesin, ama, açan su bolluuna razgeler, o var nicä bir büyük fiçı su içsin. İçilmiş suyu devä biler nicä harcamaa, pek sıkı hem azarak onu harcêêr. O hiç terlämeer. Onun derisindä büüyêr pek sık hem uzunca tüücezlâr, angıları koruyêrlar deveyi sıcaktan. Yazın, üülen vakıdında, açan yakar sıcak havalar olêr, devenin tüüleri var nicä yısınsınar seksän gradusadan, ama hep bu vakit onun derisi yısınêr sade kırk gradusadan...

kızgın, çol erlâr – kızgın, boş, kumdan erlâr (Orta Azyada hem başka)

Soluyêr devä siirek, sade sekiz kerä bir minutta, bir köpek sä genä bu kayet sıcak günnerdä var nicä solusun üçüz-dortüz kerä bir minutta.

Devä içilmiş suyu sansın kamburu içindä koruyêr. Açan bu hayvanda sıcaktan yaa başlêêr erimää, onda olêr çok su – üz gram yaadan üz edi gram su olêr.

Devä, kaybederäk suylan bilä kendi tenindän aarlımın üçüncü payını, var nicä haftalarlan gezinsin kızgın, çol erlerdä hem taşısın arkasında aar çuvalı.

Ş 2. İşliklerin temel forması, morfolojiya nişannarı hem sintaksis funktiyası

Gagauz dilindä işliklerin gramatikayca **temel forması uyêr işliklêrlân izin çalımında, ikinci üzdä, birinci sayıda.**

Örnek: git, al, çek, bak, solu, başla, getir, aç, kapa, tut, say, bil, gez.

Bu işliklerä **temel** deerlâr onuştan, ki onnara diişilmektä yamanêrlar türlü afikslâr, da onnarlan düzülerlâr başka işliklerin formaları da: çalım, zaman, üz, sayı.

İşliklerin te bu **morfolojiya nişannarı** vardır: onnar diişilerlâr üzlerä görä, onnarın var sayıları, zamannarı, çalımınarı hem başka formaları.

Örnek: Bulutlar göktä **kayêrlar**.

Kay-êr-lar – işlik, oluşluk çalımında, şindiki zamanda, çokluk sayısında, üçüncü üzdä.

İşliklerin var **diişilmâz** morfolojiya nişannarı (zalog) hem **diişilân** nişannarı (çalım, sayı, üz, zaman).

İşliklerin sintaksis fonksiyası: işliklər cümledä çok kerä predikat olêrlar. Predikat olup, onnar adlıkları türlü hallarda kullanêrlar.

Ç.h. G.h.

Örnek: Bän **geçtim** bir dar *köprüdän, yolu kısaltmaa* deyni.

Geçtim – işlik, cümledä rolü – **predikat**.

Geçtim neredän? köprüdän – hallık, düzülü Çıkış halda adlıktan. İşlik kullanêr Çıkış halda adlı.

Kısaltmaa neyi? yolu – tamannık, düzülü Gösterek halda adlıktan. İşlik cümledä kullanêr Gösterek halda adlı.

1. Aşaadaki teksti „**Vakit sayıcısı**” demekli okuyun, işlikleri bulup, açıklayın, angı üzdä, sayıda, zamanda onnar kullanılmış.

Vakit sayıcısı

Açan Nastradin üürenärmiş şkolada, üüredici dayma annadarmış dünnedä yaşamak için, türlü yortular için, vakit için. Bir kerä urokta o demiş:

– Tä şindi taa ilkyaz. Günnär uzalêr, gecelär sä kılalêr. Bir aydan sora, açan gelecek yaz, gün olacek bir saat taa uzun...

Geçmiş bir ay. Genä laf olmuş urokta günnär için, da üüredici sormuş Hocaya:

– Ya, sölä bizä, Nastradin – kaç saat var bir sutkada?

– Şindi sutkada var irmi beş saat, makar bir ay geeri irmi dörttü, – girgin cuvap etmiş Nastradin.

Urokta bulunan uşaklar hepsi gülmüş.

(P. Çebotarä görä)

2. Aşaadaki teksti „**İlk kaar**” dikat okuyun, ondan işlikleri çıkarın, işliklerden afikslerini alıp, yazın onnarın temel formalarını, verilmiş örnää kullanarak.

İlk kaar

|| karannık
|| kıtırdamaa
|| saksannar

Dekabrinin bitkisi. Bän hem Miti **durêrız**² bizim evin **saçaan**¹ altında, bekleeriz, yaamur çisetmesi durgunsun. İkimiz dä havaya pek gücenärdik – may bir ay geçti, nasıl lääzımdı şindän sora kış çeketsin, artık, eni yıl sopasının eşiklerä urardı, ama kaar hep yoktu, hep yoktu...

...Karannık olardı. Miti gitti evä, bän dä girdim içeri, danıştım anama:

– Yaayacak mı bir sıra kaar osa yaamayacak mı? Bıktım!

Ozaman mamu dedi:

– Kışın kaarlarını **saksannar** harcamışlar, onnar kendi yavruların yannarını biyaz boyamışlar.

Benim pek üfkäm çıktı o arsız saksannara, angıları bütün yaz yımırta kapmaa bakêrlar, kışın da kaarları daadêrlar. Yorgan altına girdiynän, neetlendim: nekadar saksan görecäm, hepsinä sopa atacam. Ko bizim küüdä azalsın şunnar, başka erlerä kırlasınnar da baari kışa kaar yaasın.

Bän duymadım, nasıl uyumuşum. Sabaalen yorgan altında bana suuk geldi. Ačan pençereyâ baktım... **Pençerenin şişelerindä türlü-türlü ayaz çiçekleri olmuş**⁴. Osaat annadım, ani kaar yaadı. Hızlı giindim, dışarı çıktım. Herersi bim-biyazdı, gözâldi, çizmelerin altında kaba kaar kıtırdardı. Tokadın **kazına**³ bir saksan konmuştu. Uz bana bakardı. O da sevinärdi bu gözelim biyaz şalinkaylan dartılı kışa...

(T. Marinogluya görä)

Örnek: durêrız – dur.

3. Yukardaki tekstin „**İlk kaar**” içindeliini sıradan annadın. Söläyin, nicä siz ilk kaarı bekleersiniz hem karşıläersiniz.

4. Aşaadaki teksti „**Kara gargacık**” demekli okuyun, cümlelerdä işlikleri bulup, onnarın sintaksis funktıyaları için annadın.

Kara gargacık

|| otçaazlar
neredänsä

Bir kara, küçüräk gargacık dayma konêr bizim uzun aulun dibinä. Bän denedim, ani bu gargacık pek hodul geziner aul içindä. O **saklêêr**¹ hepsini, ne bulêr gagasınnan.

Bir gün kara gargacık neredänsä bulmuştu bir kopça da başladı onu saklamaa. İlkin o koydu kopçayı otlar içinä, ama otlar sık **büümäzdilär**². Gargacık yukarı uçtu, baktı kopçasına, kopça yukardan görünärdi. Gargacık kondu iki üüsek otçaazın üstünä, savaştı kapamaa onnarlan kopçayı. Ama otçaazlar, bükülüp, genä dooruldular. Kopça genä açık erdä kaldı.

Üfkelendi gargacık: bölä bu kopçayı var nicä saksannar kapsınnar. **Bu vakıt halizdän dä iki saksan ona dooru uçardılar**⁴. Kara gargacık çabuk bir taş altında kuyucuk yaptı, orayı sakladı kopçasını. Kendisi dä o taşa yakın bir aacın dalına kondu. Kara gargacık sansın kendi **şiretliinä**³ sevindi: şindi saksannar kapmayaceklar benim kopçamı!

§ 3. İşliklerin düzülmesi

İşliklär taa sık düzülerlär adlıklardan, nışannıklardan, duyguculardan maasuz afikslerin yardımınnan.

Örnek: yol (adlık) – yolla (işlik)
serin (nışannık) – serinnä (işlik)
of (duygucu) – ofla (işlik).

İşliklär düzülmelerinä görä üç paya bölünerlär:

1. **Sadä işliklär.**

2. **Düzülü işliklär.**

3. **Kath işliklär.**

I. **Sadä işliklär** yalnız bir köktän düzülüydürlär.

Örnek: git, dur, geç, al, gör, sil, bul, aç, kapa, uç, iç, düz, bak, gez hem başka.

II. **Düzülü işliklär** laf kuran afikslerin yardımınnan düzülüydürlär.

Örnek: iş-işlä, baş-başla, su-sula.

Düzülü işliklär sadä işliklerdän (temel formasından), adlıklardan, nışannıklardan, sayılıklardan hem başka söz paylarından kurulêrlar.

Bölä işlikleri düzmää deyni, en çok te bu laf kuran afikslär kullanılêrlar:

1. **-la, -lä:** top – top-**la**, kol – kol-**la**, tuz – tuz-**la**, ses – ses-**lä**, göz – göz-**lä**, öz – öz-**lä**;

2. **-il, -il:** at – at-**il**, ver – ver-**il**; (**at, ver** – işliklerin temel forması);

-ul, -ül: ur – ur-**ul**, düz – düz-**ül**; (**ur, düz** – işliklerin temel forması);

3. **-dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür:** al – al-**dır**, gez – gez-**dir**, boz – boz-**dur**, çöz – çöz-**dür**; bas – bas-**tır**; çek – çek-**tir**; tut – tut-**tur**, küs – küs-**tür**.

III. **Katlı işliklär** düzülü iki laftan: baş laftan hem yardımcı laftan.

Örnek: **afetmää** (**af** – baş lafı, **etmää** – lafın yardımcıısı), **siiretmää** (**siir** – baş lafı, **-etmää** – lafın yardımcı payı); **yazabilmää** (**yaza** – baş lafı, **bilmää** – lafın yardımcı payı).

I. Aşaadaki lafbirleşmelerini yazın, düzülü işlikleri bulup, onnarın afikslerini çizgicik aşırı yazın, verilmiş örnää kullanarak.

Pakla içersini, seslä ananı-bobanı, güldür dostunu, sula hayvannarı, eklä kiyatçıı, kolla piliçeri, gezdür uşaa, tuttur ipliı, topla teneleri, tuzla patlacanı, çektir çatıyı, çözdür düümüü, bastır yastıı, koydur imää, baktır en küçüünü, beklettir kardaşını.

Örnek: **pakla – pak-la.**

§ 4. Katlı işliklerin dooru yazılması

I. Katlı işliklär birleşik yazılêrlar te bu razgelişlerdä:

a) Açan katlı işliklerin içindeki lafların maanaları birleşêrlär, ozaman onnar **birleşik yazılêrlar**. Bölä işliklerin ilk payı **birkısımnıdır**.

Örnek: **lafetmää, zapetmää, kabletmää, kaybetmää, razgelmää, saletmää, eletmää.** Bu katlı işliklerdä lafların yardımcı payları **-etmää, -gelmää** baş laflarlan **birleşik yazılêrlar**.

ä) Katlı işliklär, angıları düzülü baş laftan hem yardımcı işliklêrlän **bilmää, vermää**, birleşik yazılêrlar.

Örnek: **tutabilmää, alabilmää, yapabilmää, yazıvermää, kapıvermää, üfleyivermää, saklayıvermää, gidıvermää, silıvermää, kaçıvermää, kaçabilmää.**

Bu katlı işliklerin birinci payları **-tuta, -ala, -yapa, -kapı, -gidi** hem başka kendibaşına kullanılmêêrlar.

II. Katlı işliklär ayırı yazılêrlar:

c) Açan katlı işliklerin içindeki lafların maanaları diil birleşik hem onnarın birisi adlardan düzülü da kendibaşına kullanılêr, ozaman onnar ayırı yazılêrlar.

Örnek: **betva etmää, cuvap etmää, hesap etmää, izmet etmää, yardım etmää, prost etmää, karşı gelmää, aklına getirmaa, yavklu olmaa, kayıl olmaa, şen olmaa, aklında tutmaa, zarar yapmamaa, seläm vermää** hem başka.

1. Aşağıdaki teksti „**Oyundan geldiynän**” yazın, cümlelerdä katlı işliklerin altlarını çiziniz, onların dooru yazılmasını açıklayın.

Oyundan geldiynän

Açan uroklardan sora sän oyunda çok vakıt kaybedersin, da evä geldiynän, anan takazalêêr, çok lafetmä, takazayı susarak kablet. Sade de anana:

– Afet beni, başka kerä oyundan taa erken gelecäm!

Ozaman anan seni metedecek hepsinä: dostlarına, komşularına, hısımınarınıza.

Sora üzünü-ellerini yıka da yazıver gramatika işlerini, angılarını vermiş üüredici, evdä yapmaa deyni. Eer hesaplayabilärsän matematika daavalarını, onnarı da geçiriver tefterinä. Ertesi günün uroklarına hazırlandıynan, başla izmet etmää evin dolayında, aul içində. Lääzım kayıl olmaa herbir işä. Sade zarar yapmaa olmaz!

2. Aşağıdaki lafbirleşmelerini yazın, onlarda katlı işliklerini bulup, dooru yazılmaları için annadın.

Hayvannarı zapetmää, kiyat kabletmää, hızlı lafetmää, kino siiretmää, umut kaybetmää, gübürleri yok etmää, oyunda razgelmää, kazanı tutabilmää, şafkları yakıvermää, çantayı alabilmää, zor işleri yapabilmää, aariflii kapıvermää, yannışlıkları dooruduvermää, duşmana betva etmää, kardaşınnan karşı gelmää, kuralı aklına getirmää, herzaman şen olmaa, hepsinä seläm vermää, ilikleri aklında tutmaa.

3. Aşağıdaki lafbirleşmelerinnän birär cümlä yazın, onlarda katlı işliklerin altlarını çiziniz, açıklayın onların dooru yazılmasını.

Erindä oturabilmää, eni kuralı annayıvermää, meraklı lafetmää, kızkardaşımı metetmää, cuvap etmää, yardım etmää.

4. Aşağıdaki parçayı yazın da, işlikleri bulup, onların altlarını çiziniz, düzülmesini görä olduklarını söläyin.

Bän iki dostumnan hem dädu Mial köpeklerinnän bir yortu günü gittik daaya avlanmaa. Çok gezdik, ama daayın orta erindä dädu Mial dedi:

– Oturalım burada! Benim o akıllı köpeklerim bizä o avı koolayabileceklär.

Biz oturduk bir aacın altında da şamata yapmadık. Yolcaaz önümüzde pek islää görü-närdä. Lafetmäzdik, kuşku seslenärdik. Köpeklär geeri kalmıştılar da uzakta salardılar. Biz annadık, ani köpeklär neyisä tutabilmää savaşırdılar. Yavaş-yavaş onların salması hep taa yakın işidilärdi. Ansızdan çalılık ardından yolcaazda bir tavşam peydalandı, onun ardına, ne kaçabilirsä, bir tilki gelärdi.

Dädu Mial tezicik keezledi tilkiyi da tüfeklän ateş etti. Tilki, atlayıp başından aşırı, erä düştü. Biz annadık, ani dädu Mial çok becerekli keezçiymiş.

5. Aşağıdaki teksti „**Pošta için**” tefterlerinizdä yazın. İşliklerin altlarını çiziniz, açıklayın, angı söz payından kurulu katlı hem düzülü işliklär.

Büün insannarın çoju yazabilerlär kiyat biri-birinä: yırakta bulunan dostlarına, hısınnarına, uşaklarına. **Kiyatları**¹ insannar kabul ederlär poştadan. Biz ölä sınaştık poştaya, ani şindän sora **şaşmêêrız**² onun işinä. Biz bileriz, ani kiyat mutlak etişecek orayı, nereyâ onu yolladık.

Eer o küü yada kasaba demir yollarından yırakta bulunursa, kiyadı götüreceklär maşınaylan. Eer kiyadın yolunda deniz razgelärsä, kiyat gemidä dä üzecek. Kimär kerä kiyat **uçakta**³ da uçêr.

Bunu läâzım aklımızda tutalım, poştanın büünkü çabuk hem hızlı işleminin paasını tanımaa deyni. Büünkü günnerdä poştalarda binnärlän izmetçi çalışêr. **Onnar yırak erdä bulunan küüleri hem kasabaları bizä taa yakın yapêrlar**⁴.

6. Aşaadaki işliklerä yazın läâzımın lafları ölä, ki olsun lafbirleşmeleri. Parantezalarda yazın, angı söz payından işliklär kurulu. Kullanın verilmiş örnäâ:

Paklamaa – ...	Sesledim – ...
İncelemäâ – ...	Suladım – ...
Uruldum – ...	Damnadı – ...
Soluklandım – ...	İkilämedim – ...
İşledim – ...	Ofladı – ...

Örnek: Doldurmaa – *doldurdum* çantamı (dol – işlik).

7. Aşaadaki teksti yazın, işliklerin altlarını çiziniz, açıklayın onnarın sintaksis fonksiyasını.

Mitiyâ bu sabaa çok taa şen açıldı. Sevineräk, o kalktı, yaptı giralarlan sport sınaşmaklarını, sora suuk suylan yıkandı, peşkirlän silindi da geçti kufneyâ. Mamusu kaurdu ona iki yımırta, kaydattı süt da alatlan doyurdu oolunu.

Var mı nasıl o yollanmasın erken evdän, açan onun raketası hazır da büün denenecek stadionda? Orada olacek oyun kim-kimi geçärsä, ama Miti brakılmayacak. O silineräk kalktı da hızlandı balkona. Enikunu çıkardı dolap içindän o gözäl, kıvrak hem yalabık raketa modelini da yok oldu evdän.

8. Aşaadaki işliklärän kurun lafbirleşmelerini, kullanarak uygun lafları. İşlikleri kullanın türlü formalarda.

Git, kapa, sil, iç, çiinä, işlä, sor, bak, anna, pakla, bul, oku.

Uydurma için laflar: kapuyu, taftadan, samannarı, şkolaya, filcanı, südü, başçada, pençeredän, okumaktan, kızkardaşına, içersini, kiyadı.

Örnek: silmää tozları, doyurmaa kuşları.

§ 5. İşliklerin infinitiv forması

İnfinativ sayılêr işliklerin bellisiz forması, angısı göstermeer ne zaman, ne üz, ne sayı.

İşliklerin infinitiv forması **ne yapmaa? ne yapmamaa? ne yaptırmaa?** soruşlara cuvap eder.

Örnek: 1. Sport yarışmasında lääzım hızlı **kaçmaa**, yıraa **atlamaa**, çemrek **oynamaa**, ilin **dönmää**. 2. Kızkardeşim çorap **örmää** biler. 3. Kardeşim baalara gitti üzüm **getirmää**. 4. Diil lääzım musaafirliktä çok **durmaa**.

Bu cümlelerdä işliklär „**kaçmaa**”, „**atlamaa**”, „**oynamaa**”, „**dönmää**”, „**getirmaa**” bulunêrlar **infinativ** formasında da cuvap ederlär soruşa **ne yapmaa?** Onnar göstermeerlär işlemin zamanını, üzleri, sayıları. Bu formada belli ediler sade işlemin maanası.

İşliklerin infinitiv forması kurulêr **-maa**, **-mää** afikslerin yardımınnan, angıları vokal garmoniyasına görä temel formasına eklenerlär.

Örnek: aç – aç-**maa**, kazı – kazı-**maa**, git – git-**mää**, iç – iç-**mää**, ölç – ölç-**mää**.

1. Aşaadaki işlikleri, infinitiv formasına koyup, tefterlerinizdä yazın; söläyin, angı soruşlara onnar cuvap ederlär. Kullanın örnää.

Diktir, götür, seslä, seslet, çalış, korun, oyna, uç, kaç, gez, saa, yık, koy, büü, lafet, gezdir, çiz, yap, gel, beklä, yazdır, dii, kazdır, uu, göräbil, uyu, geçir, süündür, seslä, kazı, korkutma, kertiklä, gii, alatlama, as, otur.

Örnek: diktir – diktirmää (ne yaptırmaa?), götür – götürmää (ne yapmaa?).

2. Aşaadaki cümlelerä infinitiv formasında uygun işlikleri erleştirin da tefterlerdä yazın.

1. Uşaklar yazın güneştä ... hem derelerdä ... severlär. 2. Bir işi bitirmediyän, öbürünü diil lääzım ... . 3. Oli türkü ... sever, onun gözäl sesi taa küçüktän başladı ... . 4. Biz kasabaya ... isteeriz, orada var neetimiz türlü muzeylerä ..., sokaklarda türlü yapı-ları ..., geniş meydannarı ..., eşil parklarda ... . 5. Vani isteer kafadarlarını ..., sora ... onnara kendi resimnerini.

Yardımcı laflar: yikanmaa, oynamaa, çekettirmää, çalmaa, çıkmaa, gitmää, siiretmää, girmää, gezinmää, göstermää, ikramnamaa.

3. Aşaadaki infinitiv formasında olan işliklärän birär cümlä kurup, yazın onnarı tefterlerinizdä.

Boşaltmaa, doldurmaa, oynamaa, sölemaa, gitmää, karşılamaa, taşımaa, annatmaa, vermää, gidäbilmää, çıkamamaa.

4. Aşaadaki cümleleri tefterlerinizdä yazınız, noktaların erinä işliklerin infinitiv afikslerini koyunuz.

* Katiylän Todi şefteli topla ... gittilär.

* Faydalı işle ... hepsimiz borçluyuz.

- * Poyrazdan başladı suuk lüzgâr es ...
- * Her gün lääzim analarımıza yardım et ..., içer i lerini yap ... .
- * Pavli pek sever gazetaları hem artistik kiyatlarını oku ...
- * Tanku gitti ba çayı kaz ...
- *  iir yaz ... herbiri becerm z.

  6. İnfinitivin c mled  kullanılması

İşliin infinitiv forması c mled  butakım kullanılır:

1. C mled  **katlı predikatın** bir payı ol r.

 rnek: Kati altı yaşında ** eketti**  kolada **  renm  **.

Biz  **l  zım** başçamızda çok fidan **dikm  **.

 eketti   renm  , l  zım dikm   – bunnar katlı predikattır.

2. İnfinitiv c mled  olur olsun **subyekt** ya kendibaşına **predikat**.

 rnek: **Gezinm  ** – vakıt **kaybetm  **. (**Gezinm  ** – subyekt, **kaybetm  ** – predikat.)

3. Cümlenin ikincili payı – **tamannık**.

 rnek: B  nk  uşakları   rederl r **okumaa**  koladan ileri.   rederl r **ney ?** **Okumaa** – tamannık.

4. Cümlenin ikincili payı – **hallık**.

 rnek: Kafadarlar ilkin gittil r derey  **yıkanmaa**. (Angı neetl n gittil r?)

Yıkanmaa – hallık.

5. Cümlenin ikincili payı – **bellilik**.

 rnek: Geler vakıt **daalı maa**, ev  **gitm  **. (Nesoy vakıt gelir?) **Daalı maa**, ev  gitm   – bellilik.

A çyika buldu birkaçına ate lik başında bir er  z **gecelem  , kurunmaa**. (Nesoy erc  z?) **Gecelem  , kurunmaa** – bellilik.

1. Aşaadakı cümleleri tefterlerinizd  yazın, infinitiv formasında işliklerin altlarını çizin. Ayırı çıkarıp, ornı g r  yazın, angı c ml  payı infinitivl r ol rlar.

1. **Ansızdan**¹ **ilkyaz**² geldi, havalar başladı yısınmaa. 2. Analarımız başladı i   koymaa hepsini, kimin kuvet i var. 3. **İ t n sora biz  ekettik sokaklarda oynamaa**⁴. 4. Bobam vazgeçti  fkelenm   bana, neçinki b n başladım ii   renm  . 5.  kolacı eni **tefterind **³ tez bitirdi resimnem  . 6. Okumaa – can iilendirm  . 7. B  k kızıkarda ım tutundu kadınca oynamaa anamnan yannaşık. 8. Çocuklar daalıştılar, kızlar uzun skemned  kaldılar oturmaa. 9. Dostum gitti t ken  ekmek almaa. 10. Yolcular yaklaştılar pınara su i m  . 11. Bitki vakıt er  z nd  i m   su azalır.

 rnek: başladı **yısınmaa** – infinitiv katlı predikatın bir payı.

2. Teksti „ rdecikl r” yazın, işlikleri bulup, yazın onnarı bir direcikt , onnardan kurun infinitivformalarını da yazın ikinci direcikt , i likler  koyun soruşları, kullanarak verilmiş ornı.

Ördeciklär

|| ayırılmaa
tutturmaa

Bir avcı, sazlıklar içindä gezärkän, gördü bir yaban ördeni ördeciklerinnän. Anaç ördek **yavrucuklarını**³ dereyâ götürärdi. **Ansızdan bir duan ana ördää kaptı**⁴. Ördeciklär yalnız kaldılar. Onnar heptän küçüktülär da vardı nicä **kaybelsinnär**¹. Avcı tuttu ördecikleri da evâ götürdü. Sora o kapadı ördecikleri kümesä. Avcıda ördeciklär başladılar islää yaşamaa. Onnar oldular heptän yavaş, ama, açan güz geldi, ördeciklär, uçup-gittilər. **Avcı**² çok baktı onnarın ardına: onun canı acıyardı, hem o istemäzdi bu kuşlardan ayırılmaa. Kaldırıp elini, o dedi:

– İlin yol sizä, ördeciklerim!

Örnek: gördü (ne yaptı?) – **görmää** (ne yapmaa?).

3. *Yazın cümleleri, koyarak parantezaların içindän işlikleri şindiki ya geçmiş zaman formasında.*

1. Hepsi (seslemää), nicä artist halk türküsünü (çalmaa). 2. Bän (savaşmaa) etişmää yolca gidän dostumu. 3. Peti (atlamaa) kuyu üstündän. 4. Paşi (atmaa) külleri kuyu içinä. 5. Katı başçada fidannarı (kireçlemää). 6. Vasi (bitirmää) (kazmaa) aulu. 7. Miti (yolmaa) eşil kartofilerin içindä büüyän otları. 8. Lambu kazannan su (taşımää) pınardan. 9. Mamu her hafta fırında ekmek (pişirmää). 10. Kızkardeşim bana bir gölmek (diktirmää).

§ 7. İşliin diişilmesi

İşliklär gagauz dilindä diişilerlär üzlerä, sayılara hem zamannara görä. İşliklerin var üç üz forması, iki dä sayı forması: I üz, II üz, III üz; birlik sayısı hem çokluk sayısı.

Örnek:

Üzlär

I üz

bän

II üz

sän

III üz

o

Birlik sayısı

alêrim

alêrsın

alêr

Üzlär

biz

siz

onnar

Çokluk sayısı

alêrız

alêrsınız

alêrlar

Bundan başka, işliklerin var üç zamanı: **şindiki**, **geçmiş** hem **gelecek**.

Örnek:

O yazêr – şindiki zaman.

O yazdı, yazmış – geçmiş zaman.

O yazacak, yazar – gelecek zaman.

İşliklär diişilerlär iki türlü:

1. Konsonnan bitän işliklär.

2. Vokallan bitän işliklär.

İşliklerin var 5 çalımı:

1. **Oluşluk çalımı:** vererim, verdim, verecäm hem başka.

2. **Sankilik çalımı:** versäm, çıksam, görsäm, bulsam, açsam hem başka.
3. **İsteyişlik çalımı:** vereyim, alayım, yazaydım, alaydım.
4. **İzin çalımı:** sän ver, o versin, git, gez, kapa, aç, gör, bul hem başka.

Butakım, işliklär diişilerlär sayılara, üzlerä, zamannara görä türlü laf diiştirici afikslerin yardımınan, angıları eklenerlär işliin temel formasına. Diişilmektä işliin zalogları korunêr herbir çalımda.

Bunnardan başka, gagauz dilindä işliklerin kimi formaları hiç diişilmeerlär: **yazmaa, okumaa, açmaa** (infinitiv forması), **gelän, verän, gidän** (iştennik); **görüüp, geçärkän, baka-baka, gülä-gülä, düşä-kalka** (hal iştenni).

1. *Aşaadaki işlikleri yazın, diiştireräk onnarı şindiki zamanda birlik hem çokluk sayısında. Kullanın verilmiş örnä.*

Bakmaa, siiretmää, karşılamaa, seslemää

Örnek: Birlik sayısı	Çokluk sayısı
Bän bakêrim, ...	Biz bakêrız, ...

2. *Aşaadaki teksti „Saçak kuşları hem güllär” okuyun, işlikleri bulun. Aazdan açıklayın, angı üzdä, sayıda hem zamanda işliklär kullanılmış.*

Saçak kuşları hem güllär

|| tomburuklar
|| kurtçaaazlar

Her yıl başçamızda büüyür gül gümeleri⁴. Yazın gümelerdä açêrlar kırmızı gül çiçekleri. Bu yazın da onnar ölä gözäl açtılar. Ama geldi bela. Güllerin çiçeklerinde peydalandı incecik biyaz kurtçaaazlar. Görünürdü, ani onnar iyeceklär güllerin yapracıklarını hem tomburuklarını. Zihirli ilaç serpmesindän kurtçaaazlar ölmedilär.

Bir yaz günü bir bölük saçak kuşu konu gül gümelerinä. Onnar **üüsek¹** cıvlamaklan başladılar gagalamaa güllerdän kurtları.

Bu **kuşların³** ardına geldi başka bir bölük saçak kuşu. Hepsi bu kuşlar yaptı kendi işini. Onnar pakladılar gül **çiçeklerini²** kurtlardan, onuştan bu yazın pek çok hem gözäl gül çiçää başçamızda vardı.

3. *Aşaadaki işlikleri yazın, diiştireräk onnarı geçmiş zamanda birlik hem çokluk sayısında. Kullanın verilmiş örnä:*

Görünmää, korunmaa, bıktırmaa, içtirmää.

Örnek: Birlik sayısı	Çokluk sayısı
Bän göründüm, ...	Biz göründük, ...

4. *Aşaadaki işlikleri yazın, herbir işliktän kurun onun temel hem infinitiv formalarını. Aazdan koyun soruş herbir işlää, kullanıp örnä.*

Sıbidêrim, sesleerlär, durêrim, oynêr, koruyêr, süpürdü, bekleerlär, söleeriz, pineriz, topladık, kuudu, sarsılêrız, enseeriz, çıkardık, besleerlär, iisilttik.

Örnek: sıbidêrim – sıbit – sıbitmaa, ...

5. Aşağıdaki teksti „*Plastmas kuancık*” yazın, predikat olan işlikleri bulup, ikişar çizgiylän altlarını çizin. Aazdan açıklayın o işliklerin sayılarını, üzlerini, zamannarını.

II aaraştırmaa
uçuşmaa

Plastmas kuancık

Çok kerä diri kuancık sansın oyun oynêêr hotulun dolayanında⁴. O döner, döner, sora yukarı uçêr, aşaa düşêr. Dönüp, ileri hem geeri uçêr, sora – saa hem sol **taraplarda**³ uçuşêr. Bölä kuancık annadêr kafadarlarına, neredä o bulmuş çok nektar kendinä.

Bilgi izmetçileri, aaraştırıp, üürendilär, ne **annadêr**² **kuannarın**¹ oynunnarı. Onnar düzdülär plasmasadan küçük bir kuancık da kolverdilär onu hotulun yanına. Oyuncak kuancı pek ii sesleer bilgiçlerin televiziya komandasını. Bu kuancın oynunnarı kalan kuannara gösterer yolu o erlerä, neredä var çok çiçeklik.

Diri kuannar annêêrlar plasmas kuancın oynunnarını. Onnar uçêrlar nektar toplamaa yırak kırlardan. Onuştan hotullar çabuk dolaceklar kuan balınnan.

6. Aşağıdaki peetleri okuyun, işlikleri bulup, ayırı okuyun, aazdan açıklayın onnarın üzlerini, sayılarını, zamannarını.

Güz altın döşeklän
Yolumu örter.
Yukarda geç yazlan
Lüzgär koolaşêr.

Fidandan düşärkän,
Yapraklar döner.
Güzün, gün şılarkan,
Gözlär kamaşêr.

Bu güneş gülärkän,
Gülümseerim bän.
Bu soluu çekärkän,
Hoşlanêrsın sän.

(S. Kurogluya görä)

7. Yazın cümleleri, işlikleri koyarak lăüzımnı formada: geçmiş, şindiki zamannarda ya infinitiv formasında.

1. Pazar günü Angil (başar) (oku) bir meraklı kiyadını. 2. İki kardaş Simu hem Peti (git) cumertesi sabaalen baaya üzüm (getir). 3. Ekskursiyadan biz tez (gel) şkolaya. 4. Ekmeksiz (i) mancayı olmaz. 5. Siz (otur) yannaşık da biri-birinizä yardım (et) takrir yazmaa. 6. Onnar (etiş) bostana da (çeket) yolmaa kökennerdän otları. 7. Sän (gez) küü içindä gelmiş olan musaafirini. 8. Çoban, koyunnarını sulayıp, (ayda) onnarı çayıra. 9. Sabaalen kırlar, daalar, alçaklar hem yamaçlar, çiçeklär, otlar, kuşlar – hepsi (diril) birdän. 10. Çocuklar (toplan) şkolanın stadionunda top oynamaa.

8. Aşağıdaki teksti „Beşalma muzeyində” okuyun, cümlelərdə işlikləri bulup, aazdan açıqlayın onların üz, sayı, zaman formasını.

Beşalma muzeyində

avadannıklar
bölüm

Güzün, bir pazar günü, bizim klasın üürenicileri Beşalma muzeyinə ekskursiya yaptılar.

Şindiyə kadar biz vardır işittiik bu muzey için, ama pek şaştık, ani orada okadar çok meraklı eksponatlar var. İlkın biz gördük hem sesledik muzeydə geziyi götürän gid adamı. O annattı şındiki zaman için, gagauzların büünkü kulturası hem literaturası için, onların istoriyası hem adetleri için.

Sora biz siirettik eski eksponatları, sesledik gidin annatmasını **gagauzların**³ evelki yaşaması için, Bucakta peydalanması için, bu tarafta onların erleşmesi için, şındiki yaşaması için.

Bizä çok meraklıydı görmää eski çiftçi tertiplerini, avadannıklarını. Muzeyin bir bölümündä toplu hepsi eskiliklär: bakırlar, tuçlar, testilär, düzen hem dokumak tertipleri. Biz büük havezlän **siirettik**¹ harman **düümää**² deyni avadannıkları: düveni, tokmaa, türlü gözerleri, kalburları, sıyırğaları, yabaları hem başka işleri.

Bu muzeyä biz kanaat kaldık, onuştan şen döndük geeri⁴.

gid – ekskursiyayı götürän adam
gezi – ekskursiya
gözer – büük tombarlak elek
kalbur – en büük elek ekinneri gübürlerdän paklamaa deyni
sıyırğı – taftadan kürek
yaba – taftadan diiren

9. Aşağıdaki işlikleri yazın, onnardan kurun işlikleri şındiki zamanda, 3-üncü üzdä, birlik sayısında, verilmiş örnää kullanarak. Aazdan açıqlayın işliklerin formalarını.

Alatla – alatlamaa – alatlattırmaa – ...
atla – atlamaa – atlattırmaa – ...
dur – durmaa – durgutmaa – ...
ek – ekmää – ektirmää – ...
sat – satmaa – sattırmaa – ...

koy – koymaa – koydurmaa – ...
sil – silmää – sildirmää – ...
kuru – kurumaa – kurutmaa – ...
seslä – seslemää – seslettirmää – ...
beklä – beklemaa – beklettirmää – ...

Örnek: al – almaa – aldırmaa – alêr – aldîrêr

10. Okuyun da sora yazın teksti. Koyun adını. İterläyin teksti. Hepsi işliklerä läüzümnü soruşları aazdan koyun.

Gün deniz sularında çırpınardı. Denizin boyunda çok insan toplanmıştı. Onnar su içinä, ufak para monetalarını atıp, bakardılar, nasıl durucacak su dalgalanardı, nasıl paracıklar denizin dibinä düşärdilär. Bezbelli, aşırıda gelän insannar büün denizi bitki kerä görärdilär. Onnarın dinnenmäk vakıdı, olmalı, bittiydi.

Ansızdan işidildi bir karının sesi:

– Ya, bakın, te orada bir çocuk buulêr!

Hepsi baktı saa tarafa. Denizin derin erindä halizdän dä bir çoçucak su içindä, dalıp-çıkardı. İnsannarın arasından bir balaban adam çabuk atladı su içinä...

II. Okuyun teksti „Avcı hem ayı”, işlikleri bulun, açıklayın onnarın sayı, üz hem zaman formasını.

Avcı hem ayı

Bir avcı, tüfeeni alıp, daaya gitmiş. **Daaym**¹ orta erindä karşı gelmiş bir kara-mor ayıylan. Avcı korkmamış da, islää keezleyip, patlatmış tüfeeni ayıya dooru. Ama ayıyı o öldürämemiş, sade derin yaralamış. Ayı başlamış anırmaa, sansın deli olmuş, da takışmış adamın ardına.

Bu adam sıbitmiş tüfeeni da çabuk tırmanmış bir üüsek aacın tepesinä. Ama korkudan o unutmüş, ani ayılar **bilerlär**² **aaçlara**³ pinmää. Bu ayı da başlamış pinmää aaca avcının ardına. Görer avcı: şindicik ayı tutabilecek onun ayaandan. Ne yapsın? O şiretliklän düşüner kurtulmaa. **Avcı çıkarêr kürkünü da sıbidêr aaçtan erä**⁴.

Ayı sanmış, ani avcı erä düşmüş, da kendisi, bu aacın yukarsından aşaa bakarak, erä düşmüş da olmuş ölüm halında. Kan akarmış onun yaralarından. Birkaç minuttan sora ayı ölmüş. Avcı inmiş aaçtan erä da sevinmeliktän başlamış oyun oynamaa. Sora o kendi-kendisinä demiş:

– Yok bişey, ani kürküm kannandı, varmış kısmetim, ani bän ölümdän kurtuldum, şindi bän ayının derisini soyacam!
Avcı ölä dä yapmış.

kürk – koyun derisindän üst giyim

§ 8. İzin çalımı

İzin çalımında işliklär göstererlär **istemeyi, yalvarmayı, sımarlamayı, nasaat hem izin vermeyi**. Onnar cuvap ederlär soruşa: **ne yap?**

Örnek: seslä, ver, otur, dur, as, çık.

İzin çalımında işliklär zamannara görä diişilmeerlär. Gagauz dilindä işliin gramatikayca **temel forması** uyêr izin çalımında formasına (ikinci üz, birlik sayısı):

Örnek: yaz, oku, al, bul, dur, ver, aç, başla, yazıver, brak hem başka.

İzin çalımında işliklär yardım ederlär lafedenä danışmaa birkimseyä, teklif etmää, nasaat vermää. İzin çalımında işliklär taa çok sıra kullanılêrlar 2-nci üzdä birlik ya çokluk sayısında.

Örnek: 1) **Alatlama** dişlän, **alatla** işlän (Söl). 2) On kerä **ölç** – bir kerä **kes** (Söl). 3) Büük bukayı **yut**, ama büük lafı **sölämä** (Söl).

1. Aşaadaki teksti „Simunun annatması” okuyun, izin çalımında işlikleri bulup, tefterlerä çıkarın. Söläyin, angı soruşa onnar cuvap ederlär hem ne göstererlär:

Simunun annatması

Aylemizdä¹ altı can varız: anam, bobam, malim, **kızkardaşlarım**² Nasti, Paşi hem bän, Simu.

Anam, erken kalkıp, sabaa imeklerini hazırlêr⁴. Bobam da gider sırlık auluna hayvannarı bakmaa.

Bizim aylemizdä Oli malimiz – en lääzımını ev buyurucusuydur. Evdä her sabaa onun buyurmaları işidiler:

– Nasti, Paşi, süündürün şafkları, kaldırım döşekleri, açın pençereleri, süpürün, paklayın içersini! Kırnaklık – bu büyük iştir!

Sora, beni çaarıp, deer:

– Sän dä, Simu, git da getir **pınardan**³ iki kazan su, dök o suları başka kaplara, doldur çüveni dä suylan, koy çüveni plita üstünä, sırnıklärlän yak gazı, ko yıınsın su! Sabaalen sıcak sucaaz hepsinä lääzım!

Biz pek sesleeriz malimizi, çabuk yapêrız bu işleri. Ama malimiz bizi haylak durmaa brakmêr. Birkaç minuttan sora o genä takılêr unukalarına:

– Kızlar, siz hiç durmayın, gidin da yıkayın ellerinizi, üzlerinizi. Alın çüvendän sıcak sucaaz, dökün biri-birinizä! Kullanın diş fırçasını hem yikanın sabuncuklan!

Mali beni dä unutmêr, sımarlêr:

– Sän dä, Simu, al o kazanı gübürlärlän, çık dışarı da sıbıt gübürleri kuyu içinä!

Elbetki, biz bu işleri büyük havezlän yapêrız.

2. Aşaadaki lafbirleşmelerini okuyun, işliklerä karakteristika verin. Ayırı çıkarın da yazın lafbirleşmelerini, anguları etiket kurallarına girelrär. Kendiniz 3-4 etiket kuralı cümlä hesabında kurun da yazın.

Otur yanıma, öp elimi, kes otları, gel burayı, iç filcandan, bak pençeredän, seslä büyükleri, aç gözünü, sev küçükleri, çek çatıdan, uslu dur, çık içerdän, kolver sinciri, dat mancadan, kırma açları, pin tavana, beklä dostunu, baala iplikleri, taşı çantanı, şakaya gül, kazı çüveni, çal türkü, seslä masal, sivrilt karadaşını, yaz kıvrak, lafetmä zeedä, gücendirmä bobanı.

3. Aşaadaki şiiri „Lelek” yazın, izin çalumunda işliklerin altlarını çizin, açıklayın işliklerin maanalarını.

Lelek

Lelek, lelek, gel bizä,
Kon bizim örtümüzä,
Yuvanı düz burada,
Birlik olsun ortada.

Lelek, lelek, dön bizä,
Uç bizim önümüzä,
Sän ürkünmä bizlerdän,
Al ekmek elimizdän.

§ 9. İzin çalımında işliklerin diişilmesi

İzin çalımında (nicä temel formasında) kimi işliklär biterlär konsonnan, kimileri – vokallan, kimileri dä – uzun vokallan. Bunnara görä dä onnar diişilerlär.

Örnek: dur, işlä, kalk, gel, kuu, duu, gör hem başka.

İşliklerin izin çalımında birlik sayısında birinci üzün forması yoktur.

Diişilmektä izin çalımın işlikleri kabledelär sade üz hem sayı afikslerini.

Konsonnan bitän işliklerin diişilmesi

	„Kaç”	
Birlik sayısı I – II kaç III kaçsın		Çokluk sayısı I kaçalım II kaçım, kaçınız III kaçsın, kaçsınnar
	„Git”	
I – II git III gitsin		I gidelim II gidin, gidiniz III gitsin, gitsinnär
	„Bul”	
I – II bul III bulsun		I bulalım II bulun, bulunuz III bulsun, bulsunnar
	„Gül”	
I – II gül III gülsün		I gülelim II gülün, gülünüz III gülsün, gülsünnär

Vokallan bitän işliklerin diişilmesi

	„Seslä”	
Birlik sayısı I – II seslä III seslesin		Çokluk sayısı I sesleyelim II sesläyin, sesläyiniz III seslesin, seslesinnär

	„Pakla”	
I – II pakla III paklasın		I paklayalım II paklayın, paklayınız III paklasın, paklasınnar
	„Kuu”	
I – II kuu III kuusun		I kuualım II kuuyun, kuuyunuz III kuusun, kuusunnar
	„Gii”	
I – II gii III giisin		I giyelim II giyin, giyiniz III giisin, giisinnär

Alın hesaba:

1) İşliklerin izin çalımında çokluk sayısında **II-nci** hem **III-üncü** üzdä **ikişär** forması var. Onnarın ikisi dâ kullanılêr.

I II	I II
Örnek: Siz atlayın, atlayınız	Siz taşayın, taşayınız
I II	I II
Onnar atlasın, atlasınnar	Onnar taşısın, taşısınnar

2) **-ä** vokallan bitän işliklär, izin çalımında diişilärkän, çokluk sayısında II-nci üzdä **urgu altında -ä** yazılêr, kalan üzlerdä **-ä** vokal **-e** vokala döner, neçinki **ä** urgusuz kalêr.

Örnek: Birlik sayısı	Çokluk sayısı
II-nci üz, Sän	II-nci üz, Siz
beklä	bekläyin, bekläyiniz
seslä	sesläyin, sesläyiniz
işlä	işläyin, işläyiniz
çiinä	çiinäyin, çiinäyiniz

Ama: Sän seslä – O seslesin, onnar seslesinnär
Sän beklä – O beklesin, onnar beklesinnär
Sän işlä – O işlesin, onnar işlesinnär
Sän çiinä – O çiinesin, onnar çiinesinnär

3) Nasıl görüner yukarkı tabliçalarda, işliklär izin çalımında birlik hem çokluk sayısında III-üncü üzdä düzülerlär **-sın, -sın, -sun, -sün** afikslerin

yardımlı. Çokluk sayısında III-üncü üzdaki afikslerinä eklenerlär **-nar, -när** afiksleri dä.

Örnek: O i-**sin**, çık-**sin**, solu-**sun**, götür-**sün**.

Onnar i-**sin-när**, çık-**sin-nar**, solu-**sun-nar**, götür-**sün-när**.

4) İzin çalımında III-üncü üzdaki birlik hem çokluk sayısında işliklerin önündä kullanılêr payıcık „**ko**”.

Örnek: **Ko** çıkısın! **Ko** getirsin! **Ko** süündürsün!

- Var mı maasuz afiks işliklerin izin çalımında, birlik sayısında, birinci üzdä? Örnek veriniz.
- İzin çalımında işliklär nicä diişilerlär? Aazdan diiştirin iki işlik.
- İzin çalımında işliklär diişilmektä sade angı afiksleri kabul ederlär? Sıralayın.

1. Aşaadaki işliklerin izin çalımında formalarını yazın, sora diiştirin o işlikleri izin çalımında birlik hem çokluk sayılarında. İşliklerin üz hem sayı afikslerini nişannayın, yukarkı tabliçalara bakarak.

Bakmaa, durmaa, almaa, geçirmää, kalkmaa, üzmää, brakmaa, çıkmaa, okumaa, gelmää, örümää, işlemää, diimää, saamaa.

2. Aşaadaki işliklerin gramatikayca temel formalarını bulup, onnarı yazın, verilmiş örnää kullanarak.

Sordular, kalktım, yazsın, gelecek, bulun, düzelttik, çıkmış, yıkêr, dindi, başlêr, kazımış, kazdı, yınanêr, sulayacak, durêr, düümää, dürtmää, yummaa, solumaa, gider, beklemää, tanıdık, yıındık, sesettik, kaldırdım, kestik.

Örnek: yıkêr – yık.

*3. Aşaadaki teksti „**Ana izini**” okuyun, izin çalımında işlikleri bulun, onnarın üz hem sayı afikslerini ayırı okuyun.*

Ana izini

Bir gün, yazın, hava pek sıcaktı, güneşti. Pavli kardaşınnan Mitiylän neetlenirdi sokakta çelik oynamaa. Ama çocukların anası sabaa ekmeeni idiktän sora oollarına izin etti:

– Siz büün vakıdı boşuna kaybetmeyin, gidin baalara, orada ellän yolun suannardan hem sarmısaklardan otlarını. Sän, Pavli, taa büüksün, taa kuvetliysin, ilkin çek oradaki pınardan su, da doldur o boş fıçıyı, ko su güneştä yısınsın. Sora o sularlan yısla eşil patlacannarın hem biberlerin köklerini. Bu işi yap avşam üstünä dooru.

Ama sän, Miti, kaz kazmaylan baayın sıra aralarını hem uurlarını, bak da kesmä otlarlan bilä baa sıraların arasında büüyän suannarı hem sarmısakları.

Bu işleri yaparkan, alatlamayın! Baalarda biraz işlediktän sora oturun da iyin üülen ekmeeni. Te şindi taa alın da koyun ekmek hem birär parça piinir torbanıza.

Çocuklar, bu ana sımarmasını kuşku sesleyip, kâr ölä dä yaptılar.

4. *Verilmiş yardımcı lafları hem işlikleri kullanıp (izin çalımı 2-nci üz birlik ya çokluk sayısı), yardım edin naturayı korumak için bir bölük kural düzmää, erleştiriip onnari tabliitada: kırmamaa, tertiplemää, daatmamaa, yakmamaa, süündürmää, yolmaa, gübürlämemää, paklamaa, koparmamaa, zeedelemää, gözelletmää, düzdürmää.*

Tut aklında!

Yap!	Yampa!
Yısla aaçcaazları!	Bozma kuş yuvasını!

Yardımcı laflar: çiçeklär, çotuklar, koorlar, yuvalar, aaçlar, dolay, ateş, otlar, karımca yuvası, pınarlar, çöşmä, eşillik, sızıntı, sokaklar, fidannar.

5. *Aşaadaki işlikleri gramatikayca temel formalarını bulun, 2-nci üzdä çokluk say-sında izin çalımında koyun, kullanarak verilmiş örnää.*

Kalktım, baarêrlar, kazsın, çözecek, koymuş, düzelttik, çıkmış, yıkêr, dindi, besleer, kazımış, kazêr, yınanêr, sulayacak, erimää, tutacak, düşmüş, döşemiş, atmış, yıvêr, oynêr, düzmää, korunmuş.

Örnek: kalktım – kalk – kalkın, kalkınız; baarêrlar – baar – baarın, baarınız.

6. *Aşaadaki teksti „Bizim küü” dikat okuyun, işlikleri bulup, çıkarın onnari teksttän da yazın onnarın izin çalımında formasını, kullanarak verilmiş örnää.*

Bizim küü

Taa biraz büüdüyünän, bakam yollardı beni koyunnarlan küüyün öbür karşıdaki yamacına, otlatmaa evdän taa uzak. Ama oradan bizim küü görünärdi birä-bir, nicä aucunda. Ne pek sevärdim bän bakmaa küüyümüzä kenardan-kenara hepsini evleri, maaleleri gözdän geçirmää! Ama en ilkin, klisenin saa tarafına bakarak, bulardım bizim maalemizi. Görünärdi mezarlık tolokası da... Küüyün yanından çayırca geçer demir yol. Bän bir treni kaçırmazdım; angısı uzundu, taa yavaş gidärdi, pasajirlärlän sä hızlı geçärdilär da tez kaybelirdilär çayırın maavi uzaklın dibindä...

Küüyümüz bana pek gözäl görünärdi, gelärdi, ani bölä en islää küü dünnedä başka yoktu. Açan da genä bakardım, bulardım bizim maalemizi, sokaamızı...

Koyunnar sa hep otlayardılar, hep gezinärdilär önümdä.

(N. Tanasogluya görä)

Örnek: Yollardı – yolla, yollayın; otlatmaa – otlat, otlandın.

7. Aşağıdaki teksti „İlk kaar” teftelerinizdä yazın, işlikleri bulup, altlarını çizip, söläyin, anğı zamanda, üzdä hem sayıda onnar kullanılmış.

İlk kaar

Güzün bitkisindä kimär kerä ilk sefer kaar düşer erä. Seftä kaar yaaması herkerä ansızdan olêr. Sabaalen erken kalkêrsın – herersi bim-biyaz. Er sansın giyer yortu için biyaz fistanını. O fistan gözlerini kamaştırêr.

Seftä kaar yaaması türlü gözellikleri yapêr. O diistirer herersini. Eer görärsän bu vakıt dereyi, yok nasıl, duruklanıp, şaşmayasın. Onun ilerki biyaz kenarların içindä boz-maavi suyu biraz karaya dönmüş...

8. Bitirdin çekettirilmiş cümleleri.

1. İşlik gösterer obyektin ...
2. Strukturaya görä işliklär var nicä olsunnar ...
3. İşliktä te bu formalar var: ...
4. İşliin infinitiv formasını gösterer afikslär ...
5. Cümledä işlik var nicä olsun ...
6. İşliklär kurulêr te bu söz paylarından: ...

Cuvar edip soruşlara, doldurun tablişayı.

1. Literatura hem dil uroklarında yazılı formada bir iş.
2. Nezaman olêr o iş, ani işliktä afikslärlän -er, -êr, -yer, -yêr gösteriler?
3. En sevgili insan er üzündä.
4. İki kişinin sözleşmesi.
5. Sinonim lafa *boba* (eskidän kullanılan bir laf).
6. İşliklerin bir forması.
7. Masal annatmaa becerän bir insan.
8. Artistika literaturasından bir yaratma soyu.

8.

1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						
7.						

Testlär

1-inci test. Angı sırada laflar cuvap ederlär işlik soruşlarına?

1. Kiyat, eldiven, çocuk, masal, yastık.
2. Gezmää, satmaa, almaa, vermää, bilmää.
3. Okumak, yazmak, bakmak, özlemäk, sevinmäk.

2-nci test. Angı sırada bulunêrlar infinitiv formasında işliklär?

1. Oturdum, kalktım, süpürdüm, etiştım, annaştım.
2. Alacam, giyecem, götürecäm, pinecäm, inecäm.
3. Sarmaa, kaldırmaa, tukurlamaa, indirmää, seslemää.

3-üncü test. Bulun temel formasında işliklerin sıracını.

1. Çıkardım, buldum, uzattı, baktı, annadı.
2. Al, ver, kes, sus, gez.
3. Uzanacam, getirecäm, gösterecäm, yazdıracam, kurudacam.

4-üncü test. Aşaadaki verili işliklerdän angısı adlıktan kurulu?

- A) İkilemää   Ä) Açmaa   B) Karalamaa   C) Sulamaa

5-inci test. Aşaadaki verili işliklerdän angısı katlıdır?

- A) Biçmää   Ä) Durmaa   B) Uyumaa   C) Açıvermää

6-ncı test. İnfinitiv formasında işlik sade ne gösterer?

- A) Sayı   Ä) Üz   B) Zaman   C) Çalım   D) İşlem

7-nci test. İşliklerin infinitiv formasında angı afikslär vardır?

- A) -la, -lä   Ä) -nar, -när   B) -maa, -mää   C) -lan, -län

8-inci test. Aşaadaki cümlelerin angısında infinitiv katlı predikatın bir payıdır?

1. Yazın bizim havezimiz var derelerä gitmää.
2. Zina çeketti ingiliz dilini üürenmää.
3. Çocuklar girdilär içeri.
4. Biz bulduk daada bir kirpi.

9-uncu test. Aşaadaki cümlelerin angısında infinitiv formasında işlik – subyektir?

1. Paşı yardım etmiş anasına palaları yıkmaa.
2. Okumaa – çok bilmää.
3. Ördeklär deredä üzärdilär, bıkmıştılar çırpınmaa.
4. İlkyazın bayırcıkta çimen başlamıştı eşermää.

10-uncu test. Aşaadaki lafların angısı işliktän kurulu?

- A) Çirkin   Ä) Korkak   B) Tuzlu   C) Resimni

Tema 3.

EV HAYVANNARI HEM KUŞLARI

Yukarkı resimnerä bakıp, yazın birär tekst, kullanarak işlikleri. Açıklayın te bu temayı: „Ev hayvannarın hem kuşların faydası”.

Cümlelerdä işliklerin aıtlarını çizin. Kullanın te bu verilmiş soruşları:

- Neçin insana läüzım inek tutmaa?
- İnekleri neylän doyurêrlar?
- Neredä taa kolay inekleri, danaları bakmaa: doyurmaa, sulamaa, erlerini paklamaa?
- İnsana ineklär ne vererlär?
- Domuz beslemesinin faydası var mı?
- Neredä kurtarêr taa çok piliç, tauk büütmää?
- Bunnardan başka, angı ev hayvannarını hem kuşlarını bilersiniz?
- Läüzım mı sevmää ev hayvannarını hem ev kuşlarını? Neçin?

Dil teoriyası

§ 1. Oluşluk çalımı

İşliklerin oluşluk çalımı gösterer **işlemin** halizdän şindiki olmasını, geçmiş olduunu hem gelecek olacaanı.

Örnek: O görer, gördü, görecek.

Oluşluk çalımında işliklerdä var halizlik hem inkärlik formaları. **Örnek:** yazêr – halizlik forması, yazmêr – inkärlik forması. Oluşluk çalımın işliklerindä çalım afiksleri yoktur. Onnar düzülerlär **zaman** hem **üz** afikslerin yardımınnan. Oluşluk çalımın işliklerindä var hepsi zamannar: şindiki, geçmiş, gelecek.

Gagauz dilindä oluşluk çalımında işliklerdä olur olsun bir şindiki zaman forması, iki gelecek zaman forması hem altı geçmiş zaman forması.

Oluşluk çalımında zaman formaları:

- İşliklerin oluşluk çalımı ne gösterer?
- Oluşluk çalımın işliklerindä maasuz çalım afiksleri var mı?
- Bu işliklerin türlü zaman formaları angı afikslerin yardımınnan düzülerlär?
- Oluşluk çalımın şindiki hem gelecek zamannarında kaç zaman formaları vardır?
- Bu işliklerin geçmiş zamanında kaç zaman forması var? Sıralayın onnarı. Örnek verin.

Ş 2. Şindiki zaman

İşliin şindiki zaman forması gösterer, ani işlem şindi sölenän vakıttā olêr. Şindiki zamanda işliklär cuvap ederlär soruşlara: **ne yapêr? ne olêr?**

Şindiki zaman düzüler vokal garmoniyasına görä **-er, -êr; -yer, -yêr** afikslerin yardımınan. Bu afikslerä deniler **zaman afiksleri**. Onnar yamanêrlar işliin temel formasına. Diişilmektä zaman afikslerinä eklenerlär üz hem sayı afiksleri dä.

Örnek: ver – ver-er, yaz – yaz-êr, yaz – êr-ım, gii – gii-yer, oku – oku-yêr-lar.

İşliklerin diişilmesindä zaman hem üz afiksleri

Birlik sayısı	Zam. af.	Üz afiksleri	Çokluk sayısı	Zam. af.	Üz hem sayı afiksleri
Bän gel-er-im	-er	-ım	Biz gel-er-iz	-er	-iz
Sän gel-er-sin	-er	-sin	Siz gel-er-siniz	-er	-siniz
O gel-er	-er	–	Onnar gel-er, gel-er-lär	-er	-lär
Bän kaç-êr-ım	-êr	-ım	Biz kaç-êr-ız	-êr	-ız
Sän kaç-êr-sin	-êr	-sin	Siz kaç-êr-sınız	-êr	-sınız
O kaç-êr	-êr	–	Onnar kaç-êr, kaç-êr-lar	-êr	-lar
Bän gii-yer-ım	-yer	-ım	Biz gii-yer-iz	-yer	-iz
Sän gii-yer-sin	-yer	-sin	Siz gii-yer-siniz	-yer	-siniz
O gii-yer	-yer	–	Onnar gii-yer, gii-yer-lär	-yer	-lär
Bän kazı-yêr-ım	-yêr	-ım	Biz kazı-yêr-ız	-yêr	-ız
Sän kazı-yêr-sin	-yêr	-sin	Siz kazı-yêr-sınız	-yêr	-sınız
O kazı-yêr	-yêr	–	Onnar kazı-yêr, kazı-yêr-lar	-yêr	-lar

1. Aşaadaki işlikleri koyun şindiki zamanın I-inci üzüne birlik hem çokluk sayılarına, bakarak yukarkı tabliştaya hem verilmiş örnä. Zaman hem üz afikslerini çizgicik aşırı bölün.

Sor, gir, sus, ek, kes, ört, aktar, eri, dii, bul, dart, kaz, getir, geçir, çıkar, ver, çek, otur, in, at, del, yat, al, çiz, dur.

Örnek: sor – sor-êr-ım, sor-êr-ız.

2. Aşaadaki peetleri tefterlerinizdä yazın, şindiki zaman formasında işlikleri bulup, atlarını çiziz, zaman afikslerin üstünä nişan koyun, kullanarak verilmiş örnä.

Gün sıraylan duuêr,
Kauşêr avşamda,
Kuşcaaz hollanêr,
Uyuklêr bir dalda.
Gün günü, çelip-çalêr,
Zamannar – zamanı,

Su akêr – kum kalêr,
Can diiştirer canı.
İlkyaz – en gözäl zaman:
Er dä, gök tä eşerer,
Nasıl duuêr bir insan,
Doz-dolaya ses verer.

(S. Kurogluya görä)

Örnek: duu-êr.

Ş 3. İşliklerdä şindiki zaman afikslerin dooru yazılması

1. Şindiki zaman formasını düzärkän, **a** vokallan bitän işliklerdä **-êr** afiksın önündä köktän, temeldän **a** vokal **ê** vokala döner, da toplanêr iki **êê** yannaşık.

Örnek:

başla – başlê-êr
oyna – oynê-êr
kapa – kapê-êr

tara – tarê-êr
sakla – saklê-êr
pakla – paklê-êr.

2. Şindiki zaman formasını düzärkän, **ä** vokallan bitän işliklerdä **-er** afiksın önündä köktän, temeldän **ä** vokal **e** vokala döner, da toplanêr iki **ee** yannaşık.

Örnek:

istä – iste-er
beklä – bekle-er
sölä – söle-er

seslä – sesle-er
beslä – besle-er
tertiplä – tertiple-er

3. İşliklerin şindiki zaman formasını kurarkan, temelin hem afiksın arasında **y** (**yot**) peydalanêr da yazılêr afikslär **-yer**, **-yêr** tä angı razgelişlerdä.

a) Açan işliklerin temeli biter kalın vokallan:

koru – koru-yêr
solu – solu-yêr
oku – oku-yêr

taşı – taşı-yêr
tanı – tanı-yêr
kuru – kuru-yêr

ä) Açan işliklerin temeli biter sade kalın uzun **aa** vokallan:

saa – saa-yêr
yaa – yaa-yêr

b) Açan işliklerin temeli biter incä uzun vokallan:

büü – büü-yer
düü – düü-yer

dii – dii-yer
gii – gii-yer

c) Açan işliklerin temeli biter incä **ü** hem **i** vokallarlan:

örü – örü-yer
çürü – çürü-yer
kürü – kürü-yer

eri – eri-yer
i – i-yer

4. İşliklerin temeli bitärsä **-uu** yada **-ü** vokallarlan, şindiki zamanda yazılêr afiks **-êr**.

Örnek:

kuu – kuu-êr
duu – duu-êr

suu – suu-êr
buu – buu-êr

5. Konsonnan bitän işliklerdä şindiki zaman formasında yazılêr afikslär **-er**, **-êr** vokal armoniyasına görä:

Örnek:

sil – sil -er

gez – gez -er

gît – gid -er

brak – brak -êr

sus – sus -êr

yazdır – yazdır-êr

1. Aşaadaki işliklerin **şindiki zaman** formasını düziün, zaman afikslerini nişannayın, bakarak verilmiş örnää. Bu işliklärlän birär cümlä kurup, tefterlerinizdä yazın.

Kaz, çöz, sık, solä, salla, denä, çaar, kalk, atla, azarla, kertiklä, kürü, şişir, oyna.

Örnek: 1) kaz – kaz-êr. Vani, fidan dikmää deyni, kuyu **kazêr**;

2) çöz – çöz-er. Zena ipliklerin düünüklerini **çözer**.

2. Aşaadaki teksti „**İki eşek**” yazın, cümlelerdä şindiki zaman işliklerini bulup, altlarını çizin, onnarın **zaman** hem **üz** afikslerini nişannayın.

İki eşek

(Bir payı)

Büün Bucak küülerindä, hem diil sade küülerdä, bulunêr eşek. İhtär insannar annadêrlar, ani evelki vakıtlarda onnar taa da çokmuşlar Bucaan kırlarında. Eşek saburlu maldır, saburluunu aar ük taşımada gösterer. Çabuk bulêr kendinä imää, kâr genger dâ iyer. Sesleer saabisini, ama, inatlı çıktıyan, korun, erindän kıpırdamêr! Boşuna demeerlär **eşek!**

(M. Köseyä görä)

§ 4. Şindiki zamanda işliklerin diişilmesi

Şindiki zamanda işliklär diişilerlär üzlerä hem sayılara görä. Diişilmektä türlü özelliklär var tä bu işliklerdä.

- **Konsonnan bitän kalın vokallı işliklär.**
- **Konsonnan bitän incä vokallı işliklär.**
- **Vokallan bitän kalın vokallı işliklär.**
- **Katlı işliklär.**

Bu işliklär diişilmektä kabledelerlär maasuz zaman hem üz afikslerini.

§ 5. Konsonnan bitän kalın vokallı işliklerin diişilmesi şindiki zamanda

1. Aşaadaki tablişayı enidän tefterlerinizä geçirin, işliklerin temellerini, zaman hem üz afikslerini çizgicik aşırı yazın, bakarak verilmiş örnää. Afiksleri nişannayın.

Örnek: dur-êr-ım, çal-êr-ım, soy-êr-ım, tut-êr-ım, sat-êr-ım.

Birlik sayısı					
üzlär	dur	çal	soy	tut	dat
I. bän	durêrim	çalêrim	soyêrim	tutêrim	dadêrim
II. sän	durêrsın	çalêrsın	soyêrsın	tutêrsın	dadêrsın
III. o	durêr	çalêr	soyêr	tutêr	dadêr
Çokluk sayısı					
I. biz	durêrız	çalêrız	soyêrız	tutêrız	dadêrız
II. siz	durêrsınız	çalêrsınız	soyêrsınız	tutêrsınız	dadêrsınız
III. onnar	durêrlar	çalêrlar	soyêrlar	tutêrlar	dadêrlar

2. Tablițaya bakarak, diiştirin te bu işlikleri: **al, bul, aç, say, şaş, otlat.**

3. Aşaadakı teksti yazın. şindiki zamanda işlikleri bulup, altlarını çizizin, onların **zaman** hem **üz** afikslerini nişannayın.

Küüyün kenarında var bir bayırcık. Kışın orada bütün gün işidiler şamatalı uşak sesleri. Todi her gün, geldiynän şkoladan, gider orayı kızak kaymaa. Bayırcın yanında o buluğer kendi dostlarınınan. Kafadarlarınınan bilä o piner bayır tepesinä. Bu balaban erceedän Todi, kızaa oturup, uçer lüzgär gibi aşaa dooru. Kızak kaymasına Todi güler, seviner, şaka söyleer. Onun ardından kayêrlar dostları da.

Aşaada bulunêr başka uşaklar, angılarında kızak yok. Onnar bekleerlêr bayırcıktan inän kafadarlarını. Dostlarınınan kaydıynan aşaa, Todi toplağer aşaada bulunan uşaklarlan. Çocuklar annağerlar, ani vereceklêr kızaklarını te onnara, kimdä kızak yok.

ř 6. Konsonnan bitän incä vokallı işliklerin diişilmesi şindiki zamanda

1. Aşaadakı tablițadan şindiki zamanda işlikleri çıkarıp, yazın onların **temellerini**, **zaman** hem **üz** afikslerini çizgiciklän yardımınnan ayırın, bakarak verilmiş örnüä.

Afiksleri nişannayın.

Örnek: gez-er-im, dök-er-im, eş-er-im, geç-er-im, iç-er-im.

Birlik sayısı					
üzlär	gez	dök	eş	geç	iç
I.	gezerim	dökerim	eşerim	geçerim	içerim
II.	gezersin	dökersin	eşersin	geçersin	içersin
III.	gezer	döker	eşer	geçer	içer
Çokluk sayısı					
I.	gezeriz	dökeriz	eşeriz	geçeriz	içeriz
II.	gezersiniz	dökersiniz	eşersiniz	geçersiniz	içersiniz
III.	gezerlêr	dökerlêr	eřerlêr	geçerlêr	içerlêr

2. Tabliṭaya bakarak, diiştirin işlikleri şindiki zamanda:
gel, ek, ver, git, gül.

3. Aşaadaki teksttä işlikleri bulup, tefterlerä yazın, onnarın **zaman** hem **üz** afikslerini nişannayın.

Nastradin kırêr bir küp. „Ne yapmaa sanki bu kırıntılarlan, – düşüner o, – sıbtmaa kıyamêêrım”. Toplêêr o kırıntıları, düüyer onnarı, islää ezer, toz olunca.

Tozu bir torbacaa koyêr da gider satmaa. Gezer küü içindä, baarak:

– Satêrım patkan otravası! Alın, kimä läözüm!

İşider bu lafları bir zengin adam, angısının evindä varmış çok patkan. Kaçarak çıkêr, satın alêr bütün torbacıı. Nastradin sevinmeliktän evä yollanêr.

4. Aşaadaki lafbirleşmelerinän cümlä düzün, kullanıp işlikleri sindiki zaman formasında (türlü üzlerdä birlik hem çokluk sayısında). Afiksleri işliktä gösterin.

Kesmäa aacın kuru dallarını, silmäa yannış yazıları, ihtarı yol aşırı geçirmää, aacın gölgesindä oturmaa, gölmään sökük erlerini dikmäa, uroklarda üüredicileri dikat seslemää, yaamurun dinmesini beklemää, dar köprünün üstündän geçmää, çöşmedän suuk su içmää.

Örnek: Kırâ gidärkän, dädüm her zaman taligayı durgudêr, da çöşmedän suk su içêriz.

§ 7. Kalın vokallan bitän işliklerin diişilmesi şindiki zamanda

1. Verilmiş tabliṭadan işlikleri tefterlerinüzä geçirin, onnarın **temellerini**, **zaman** hem **üz** afikslerini çizgicik aşırı yazın, kullanarak örnää.

Örnek: sallê-êr-ım, çalkê-êr-ım,
kollê-êr-ım, taş-yêr-ım, sıı-êr-ım.

Bakıp tabliṭaya, söläyin:

Birlik sayısı						
üzlär	salla	çalka	kolla	taşı	sıı	kuu
I.	sallêêrım	çalkêêrım	kollêêrım	taşıyêrım	sııêrım	kuuêrım
II.	sallêêrsın	çalkêêrsın	kollêêrsın	taşıyêrsın	sııêrsın	kuuêrsın
III.	sallêêr	çalkêêr	kollêêr	taşıyêr	sııêr	kuuêr
Çokluk sayısı						
I.	sallêêrız	çalkêêrız	kollêêrız	taşıyêrız	sııêrız	kuuêrız
II.	sallêêrsınız	çalkêêrsınız	kollêêrsınız	taşıyêrsınız	sııêrsınız	kuuêrsınız
III.	sallêêrlar	çalkêêrlar	kollêêrlar	taşıyêrlar	sııêrlar	kuuêrlar

- Neredän işliklär **salla, çalka, kolla** sindiki zamanda ikişâr **êê** kabul ederlär?
- Neçin işliin **taşı** şindiki zaman afiksi **-yêr y** (yotlan) yazılêr?
- Neçin işliklerin **sı, kuu** diişilmesindä zaman afiksleri **-êr** (yotsuz) yazılêr?

2. Yukarkı tablişaya bakarak, diiştirin aşaadaki vokallan bitän kalın vokallı işlikleri: oyna, kazı, anna, oku, solu, saa, suu.

3. Aşaadaki tekstin „**Hatırsız beygir**” bir parçasını yazın. Şindiki zamanda işlikleri bulup, altlarını çiziz, onların **zaman** hem **üz** afikslerini nişannayın.

Hatırsız beygir

Bölä deer çoktan insan: yaparsan körlük başkasına, yanarsın kendin dä ondan...

Nicä geçer yaşamakta, panayıra gitmedään olmaz: nezaman orada satêrsın, nezaman da birbişey alêrsın.

Geler sıra, açan küüyümüzdän birisi, angısına deerlär Panti, kararlêêr satsın beygirini – Karamanı. Bıkmış ona: kartmış hem yufkaymış. Kendi kararını o karısına açıklêêr:

– Bilermiysin ne, Mani, biz lâázım kurtulalım Karamandan. Ama nesoy yapmaa, ani o satılsın, zerä görersin kendin dä: onun iyeleri firlêêr, kamçılamadaan taligayı çekämeer.

– Ölä, Panti, ölä, pek dooruysun, – cuvaplêêr karısı, çekip aşaa çemberini, sansın azetmemiş kendi dä bu laflarından. – Bu işi lâázım yapmaa karannıkta.

Babunun lafı „karannıkta” işleer Pantiyä. Da o girişer hazırlamaa beygiri satmaa: yıkêêr, tarêêr onun elesini, dider, dorudêr kuyruunu, koyêr onnara birkaç kırmızı iplicäk, nazarlanmasın deyni. Bir hafta doyurêr onu islää, hiç koşmêêr beygiri. Geler kendinä Karaman, da başlêêr görünmää dädunun gözünä, ani beygir satılacak panayırdä.

§ 8. İncä vokallan bitän işliklerin diişilmesi şindiki zamanda

1. Aşaadaki tablişadan işlikleri tefterlerinizä geçirin, onların **temellerini**, **zaman** hem **üz** afikslerini çizgiçik aşırı yazın, bakarak verilmiş örnää.

Birlik sayısı						
üzlär	işlä	kireçlä	üflä	gii	eri	büü
I.	işleerim	kireçleerim	üfleerim	giiyerim	eriyerim	büüyeyim
II.	işleersin	kireçleersin	üfleersin	giiyersin	eriyersin	büüyeyersin
III.	işleer	kireçleer	üfleer	giiyer	eriyer	büüyey
Çokluk sayısı						
I.	işleeriz	kireçleeriz	üfleeriz	giiyeriz	eriyeriz	büüyeyiz
II.	işleersiniz	kireçleersiniz	üfleersiniz	giiyersiniz	eriyersiniz	büüyeyersiniz
III.	işleerlär	kireçleerlär	üfleerlär	giiyerlär	eriyerlär	büüyeyerlär

Örnek: işle-er-im, kireçle-er-im, üfle-er-im, gii-yer-im, eri-yer-im, büü-yer-im.

- Neçin diişilmektä **işlä, kireçlä, üflä** işliklerdä ikişär **ee** yazılêr?
- Neçin işliklerin **gii, büü** diişilmesindä zaman afiksleri **-yer y** (yotlan) yazılêr?
- Neçin işliin **eri** diişilmesindä şindiki zaman afiksleri **-yer y** (yotlan) yazılêr?

2. Yukardaki tablițaya bakarak, așaadaki vokalları bitän işlikleri şindiki zamanda diiştirin:

seslä, dii, i, düü, çiinä, kürü, sürü, çeket, ser.

3. Yazın cümleleri tefterlerinizä, skobalarda verili işlikleri kullanıp şindiki zaman formasında 1-inci hem 2-nci üzdä.

Bizim klas (beklä) yortu gününü. Büün biz dostumnan taman (izmet et) klasta. Bän (yık-ka) erleri, o da (sil) tozları. Yortularda biz (donat) klasımızı, (as) gırlända, renkli şarları (şişir) da (baala) onnarı duarlara.

Siz hep ölä mi (hazırlan) yortuya? Uroklardan (brakılma) mı? Akrannarım kimär kerä yortularda (dayanama) urokların bitkisinädak... Bän dä (sev) dıșarda gezinmää, ama (sakın) büük batümdan.

O benim ardıma (keezlä) hem dayma uroklarıma (kontrol yap). Ama bana hep okadar školada her gün yortu!

4. Așaadaki cümleleri yazın, onnarda bulun şindiki zamanda kullanılan işlikleri da söläyin, angı üzdä hem sayıda onnar bulunêrlar. Afiksleri nișannayın.

- * Geçmeer çok vakıt, panayıra girer bir bölük insan.
- * Yazın školacılar büük havezlän baalarda işleerlä.
- * Zena kaku inää saayêr.
- * Beşä dört koyêrım, da olêr dokuz.
- * Saacıykalar ineklerä ot taşıyêrlar.
- * Uroklardan sora ne zaman evä etișersin?
- * Siz annêêrsınız mı, ne bän söleerim?

5. Așaadaki işliklêrlän, birär cümlä düzüp, tefterlerinizdä yazın.

Koruyêr, soluyêrız, uurêr, vererim, kesersin, düzeldersin, yapêr, süüner, gösterer.

6. Bir yarış geçirin „Kim taa çok iş yapêr?“ Yazdırın kendi işinizi bütün gündä, kulannarak işlikleri şindiki zaman formasında.

Örnek: uyanêrım, kalkêrım, toplêrız...

Testlär

1-inci test. Aşaadadı işliklerin angısı bulunêr oluşluk çalımında şindiki zamanda?

1. Oturdular.
2. Satêrlar.
3. Güleceklär.
4. Soslärdi.

2-nci test. Angı laflar göstererlär obyektin işlemini?

1. Kiyat, gök, aul, başça.
2. İncä, maavi, kalın, kireçli.
3. Bakêr, koruyêr, karşılêêr, yazêr.

3-üncü test. Aşaadadı cümlelerdä angısında var şindiki zamanda işlik?

1. Poyrazdan incä lüzgercik gecä üfleer.
2. Yol boyunda kavak aaçları kireçliydilär.
3. Üülen sıcaanda tarlada işi brakardık.

4-üncü test. Aşaadadı cümlelerin angısında kullanılmış katlı işlik?

1. Ayaanı yorgana görä uzat (söleyiş).
2. Şeremet insan yaarınkı işi dâ büün çabuk yapıverer.
3. Ne çabuk geçti yaz günneri!

5-inci test. Angı işliklär adlıklardan kurulma?

1. Dolaşmaa, kaldırmaa, koparmaa, adamaa.
2. Sulamaa, tuzlamaa, gözletmäâ, işlemäâ.
3. Almaa, geçmäâ, durmaa, susmaa.

6-ncı test. Angı sıradan adlıklar senselelik ederlär işliklän?

1. Eşillik, tupurtu, fenercilär.
2. Birlik, onarlık, beşlik.
3. Bilgi, korku, döşek.

7-nci test. Angı sıradan işliklär insana sözleşmäâ yardım eder?

1. Uyumaa, yatmaa, dinnenmäâ.
2. Annatmaa, demäâ, sölemäâ.
3. Kazmaa, ütölemäâ, boyamaa.

Tema 4.

ZANAAT ADAMIN YAŞAMASINDA

Yukardaki resimnerä bakıp, verin cuvap aşaadaki soruşlara.

- Yukardaki birinci resimdä traktorcu kendi tarlasında booday eker.
- Siz beenersiniz mi onun işini? Neçin?
- İkinci resimdä siz kimi görersiniz?
- Çobancılık zanaatın faydası var mı?
- İi çoban olmaa deyni, sanki nelär läázım bilmää?
- Beenersiniz mi başçıvancılarn işini, zanaatını?
- Siz taa angı zanaatları bilersiniz?
- Angı zanaatı en çok beenersiniz?

Söz teoriyası

§ 1. Fikirlemeli tekstlär

1. Yazdırmayı kullanıp, yazın bir yaratma, 60-ıncı sayfada verili resimä bakarak. Tekstin adını kóyun ya „Neredä zaamet – orada kismet” yada „Prost zanaat bu dünnedä yok”.

Fikirlemeli teksttä laflan nesoysa bir fikir açıklanıler, inandırılıer. Fikirlemä – pek önemni bir söz tipi: ki başkasını inandıрмаa, lääzim becermää fikirini işlettirmää, logikayca düşünmää, argumentli çıkış yapmaa. Bu becermeklär lääzım, ki başkaların yannış düşünmeklerini laflan ensemaa.

Nesoy düzüler fikirlemeli tekst hem netürlü istediklerä görä o kurulê? Fikirlemeli teksttä adetçä üç pay var: 1) tezis (bir fikir söleniler); 2) bu fikiri argumentlemäk (başkasını inandırmak) çetin argumentlärän hem örneklärän: a) ...; b) ...; c) ... h. b.; 3) çıkışlar, sonuçlar.

Tezis lääzım olsun açık, ölä belli edilsin, ki kolay argumentlenmiş olsun. Argumentlär dä lääzım çetin olsunar hem okadar, ani etsinnär lafçıyı inandıрмаa.

Örnek:

Laf – pek büyük iştir.

Büük onuştan, ani laflan var nicä insanı birleştirmää, laflan var nicä onnarı bozuşturmaa, laflan var nicä sevgiyä izmet etmää, laflan var nicä kavga hem kıskançlık daatmaa.

Korunun ölä laftan, ani insannarı ayırdêr. (L.N. Tolstoya görä)

Bu tekst üç paya bölüner: ilk payı (**Laf – pek büyük iştir**) – tezis (bir fikir söleniler); ikinci pay – argumentlemäk, inandırmak (**Büük onuştan, ani laflan var nicä insanı birleştirmää, laflan var nicä onnarı bozuşturmaa, laflan var nicä sevgiyä izmet etmää, laflan var nicä kavga hem kıskançlık daatmaa**); bu payda avtor çalışêr argumntlerin hem türlü örneklerin yardımınan kendi düşünmeklerini, kendi dooruluunu inandıрмаa; üçüncü payı (**Korunun ölä laftan, ani insannarı ayırdêr**) – çıkışlar; avtor bütüneştirir hepsi argumentleri, toplıştırêr ideyaları da logikayca, eni haber gibi hazır fikir açıklêr.

2. Okuyun teksti hem kóyun onun adını, başlıkların birisini ayırıp („Dädu”, „Haliz komuşu”, „Komuşu”).

Günün birindä dädu dışarı çıkmamış. Olmuş üülen. Güneş ikindiya dayanmış. Aulda koyunnar baararmış. Keçi aulun taftasını kemirärmış. Ne bu olsun?

ikindi – üülenin hem gün kauşmasının ortası

Komuşu Pantı girmiş aula, urmuş kapuya. Dädu gücülä lafedärmiş. Ooluna sölemiş, ki kaçarak gitsin da bulsun doktoru.

Kendisi dä, evdän alaf getirip, çünkü däduunun alafları artık bitmiştilär, doyumuş aac hayvannarı.

- Yılın angı zamanı için laf gider bu teksttä? İnanırın tekstlän.
- Neredä bu olmuş? İnanırın dooruluunuzu.
- Verin karakteristika Pantiyä.
- Nesoy ideya açıklêêr bu tekst?
- Angı çıkışlara biz geleriz?

3. Okuyun teksti.

Piliççik

Bir gözäl, sıcak ilkyaz günü küçük, ahmacık sarı piliççik henez çıkmış yımır-tadan da gitmiş aul içinä. İstemiş annamaa, nicä yaşêêrlar dünnedä onun gibileri. Aulda gezärmişlär iki tarafa uzun yapaalı koyunnar. Gördüynän onnarı, piliççik seläm vermiş. Koyunnarın dolayında kaçınarmışlar kuzular hem yorulmaz, zulum, küpeli olacıklar. Bir taraftan onnarı siiredärmişlär kıvrık buynuzlu, bayır gibi, büük koçlar hem tekeler.

Tä piliççiin yanına konmuş kâr onun gibi küçük, incä bacaklı, küçük kafalı saşak kuşçaazı. O neseydi sölemiş piliççää da uçup-konmuş saşak boyuna. Piliççik tä istemiş ardına gitmää, ama kanatçıkları onu seslämemişlär.

- Var mı nicä bu tekstin adını diişirmää?
- Angı söz stilindä yazılı bu tekst? Neçin? İnanırın.
- Angı söz payını kullanêrsınız birbişeyi yazdırmaa deyni?
- Nesoy soruşlara onnar cuvap ederlär?

4. Yazdırın personajları shemaya görü, kullanarak teksti „Piliççik” hem kendi bilgilerinizi.

Obyekt	Nedir o	Görüsü	Rengi	Tabeeti	Başka nişannarı
koç	ev hayvanı	kıvrık buynuzlu	kara	düüşçü	bayır gibi büük
piliççik					
olacık					
saşak kuşçaazı					

5. Okuyun teksti.

yaradıcı
ömür
terbiyetmää

Üüredici

Bu dünnedä var çöktürlü zanaat: çiftçi, doktor, agronom, injener h.b. Bu zanaatlar hepsicii lääzım, hepsiciini insan biler, sayêr hem hatırlêêr. Ama üüredicisiz bir dä zanaat olamaz. Üüredici – o baş zanaat.

Vatanımız, halkımız bekleer, ki evlat boyları çıksınnar üüredicilerin ellerindän terbiyedili hem zengin ruhlu, namuzlu hem çalışkan, dilini hem adetlerini kullanan, Gagauziyanın hem gagauzların ömürünnän yaşayan...

Ama bu diildir kolay. Buna deyni lääzım haliz üüredicilär, haliz yaratıcılar!

- Angı söz stilinä görä yazılı bu tekst? Neçin? İnandırın dooruluunuzu.
- Angı söz stillerin elementleri kullanılêr bu teksttä? İnandırın cuvaplarınıızı teksttän örneklärlän.
- Düşünün da sıralayın 4-5 argument, angıları inandıracık bu fikirin dooruluunu „Üüredici – o baş zanaat”.

6. Okuyun teksti.

portokal
annaşamamaa
yaşayamamaa

En gözäl koku

Uşaklar başçada çiçektän-çiçää, kuannar gibi, gezärmişlär da birtürlü annaşamazmışlar, angı çiçään kokusu taa gözäl. Mani demiş, ani en gözäl koku – gül kokusu. Panti demiş, ani salkım çiçää kokusu gülleri enseyärmiş. Sandi baarmış bir taraftan, ani olmuş kaun kokusundan taa gözäl yok. Mani bununnan kayıl olmamış da demiş, ani en gözäl koku – portokal kokusu. Miti hep susarmış. Bir dä demiş:

– Gülsüz dä, kaunsuz da, portokalsız da var nicä yaşamaa, ama ekmeksiz kimseycik yaşayamaycek. Taazä ekmektän taa gözäl koksun bişeycik hiç yok! Tä neçin bän ekmää kokan elleri dä severim.

Hepsicii gülümsemişlär da birdän kayıl olmuşlar.

- Nesoy tekst bu: annatmalı mı, yazdırmalı mı osaydı fikirlemeli mi? İnandırın.
- Belli edin bu tekstin 3 payını: angı cümlelär baş soruşu göstererlär; angı cümlelär argumentleri açıklêêr; angı cümlelär çıkışları bütünneş-tirer.
- Uşakların angısı dooru cevabı bulmuş? Neçin? Açıklayın fikirinizi.
- Bulun cevap variantlarını soruşa: „Neredän Miti biler, ani ekmeksiz kimseycik yasayamaycek?” İnandırın cuvabınızı.

7. Okuyun teksti. Eer lääzımsaydı, düştirin tekstin adını.

Mamunun elleri altın keser

Bir gün Länkacık iştmiş dädusundan, ani onun mamusunun elleri altın kesärmış. Kızcaaz bilärmış artık, ne o altın. Bobasının kolunda yalabıyarmış altın saat. Mamusunun kulaklarında altın küpelär, parmaanda da altın üzük yalabıyarmış.

Länka uzaktan-uzaa başlamış gözletmää, nezaman mamusu altın kesecek. Ama uşak sade görärmış, nicä mamusu bir parça hamurdan gözäl-gözäl gözlemelär, plaçıntalar, ekmeklär yaparmış; bir parça plattan gözäl-gözäl rubacıklar ona hem kardaşçına dikärmış; bir şamar kadar erdä gözäl-gözäl patlacannar, biberlär büüdärmış... Ne dä elinä almasa – kısa vakıdın içində o gözäl birbişeyä dönärmış.

Sade birkaç yıldan sora, açan biraz büümüş hem akıllanmış, Länkacık annamış bu lafların derin maanasını.

- Angı söz stilindä yazılı bu tekst? İnanırın.
- Birkaç yıldan sora ne annamış Länka? Açıklayın fikirinizi.
- Sizincesinä, „altın kesmä“ ne o? İnanırın dooruluunuzu. Yaşamaktan (küüdän, şkoladan) getirin örnek.

8. Okuyun teksti.

Keçici

Simucuklarda varmış on anaç keçi hem bir tekä. Gelmiş ilkyaz, ama taa serinmiş. Keçilär başlamışlar olaklamaa. İlkin peydalanmış iki alaca olacık. Onnarın annıcıklarında varmış birär biyaz nişan, nicä yıldız. Damda üşümesinnär deyni, onnarı almışlar kufneyä. Kufnedä onnar ölä şamata kaldırmışlar, sansın orada on-onbeş kukona üüsek ökçeli emeniylän gezinärmış. Onnarın gözçeezleri nicä güven yalabıyarmışlar. Onnar ölä diriymişlär, ölä şevik, ölä zulüm, ani birersi kalmazmış: pençerä üstünä dä pinärmışlär, sobanın üstünä dä, hamurlan dolu teknä içinä dä...

Birkaç gündän sora hava yısındıydı da kalan olakları kufneyä almadydılar. Açan hepsi anaçlar olaklamışlar, sırlık aulunda toplanmış irmi beş taanä keçi. Uroklardan sora Simucuk onnarı güdärmış tolokada. Bir avşam, keçileri aula kapadıynan, çocuk demiş bobasına:

- Bän artık şkolaya gitmeyecäm. Keçileri sabaalendän güdecäm.
- Neçin, oolum? – sormuş bakası.
- Bän isteerim keçici olmaa. Ne läüzım bana şkola?
- Şkolasız keçici olabilärsin, – demiş bobası, – ama adam olamayacan, uşam.

- Angı söz stilindä yazılı bu tekst? İnanırın.
- Yazdırma elementlerini bulun da açıklayın.
- Neçin Simucuk istemiş keçici olmaa? Açıklayın fikirinizi. İnanırın.
- Var mı bu teksttä fikirlemä elementleri? Varsaydı, bulun, inanırın.
- Ne istemiş sölemä Simucuun bobası bu laflarlan „adam olamayacan“? İnanırın.

- İlerledin bu dialogu, savaşıp inandırmaa Simucuu, ani lääzim şkolaya gitmää da üürenmää.

9. Okuyun teksti.

Zaametsiz kismet olmaz

Dädu Vasi yaşêêr küüyün ortasında, bir büük hem gözäl evdä. O sayêr kendisini kısmetli, çünkü onun aulunda sade tıtrus aaçları büümeer. Ama kalan meyva aaçları, üzüm çotukları, zarzavat çeşitleri, türlü çiçeklär – hepsicii onun aulunda büüyür. Hem diil o diksin, eksin, haşlasın ne olursaydı, ama hepsicii ayırılma, çepli kendi elinnän.

Nezaman da geçmesän onnarın yanından, bürcü çiçek kokusu kär sarfoş eder. Däduyu bir kerä bilä dä görmeyecän, haylak dursun. Karannıktan karannaadan çalışêr: ba kazêr, ba yıslêêr, ba topraa besleer, ba otları yolêr, ba eker, ba çepleer, ba toplêêr neseydi, ba musaafirlerä çiçekliini gösterer. Onun başçasında çiçeklär açêrlar ilkyazdan taa kışadan, kaar düşüncä. Ama güz çiçekleri açêrlar kışın taa, çünkü dädu Vasi alêr onnarı sıcaa, maaza içinä.

çepli – çeplemää

- Angı söz stilindä yazılı bu tekst? İnandırın dooruluunuzu.
- Tekstin adı uyêr mı içindeliinä? İnandırın.
- Yazdırın dädu Vasinin yaşamasını.
- Nicä bulêrsınız, küülülär hatırlêêrlar mı dädu Vasiyi? Açıklayın fikirinizi. İnandırın dooruluunuzu.

10. Okuyun verilmiş uygun sözleri. Açıklayın onnarı.

1. Adam işindän belli. 2. Küsmä hiç, zerä ödek işinä görä. 3. Adamın paası işinä görä. 4. Kısmetli olmaa isteyärsän – sayma zaameti, dostum. 5. Adamı bakêr zaamet, eer haylazsan – yok kismet.

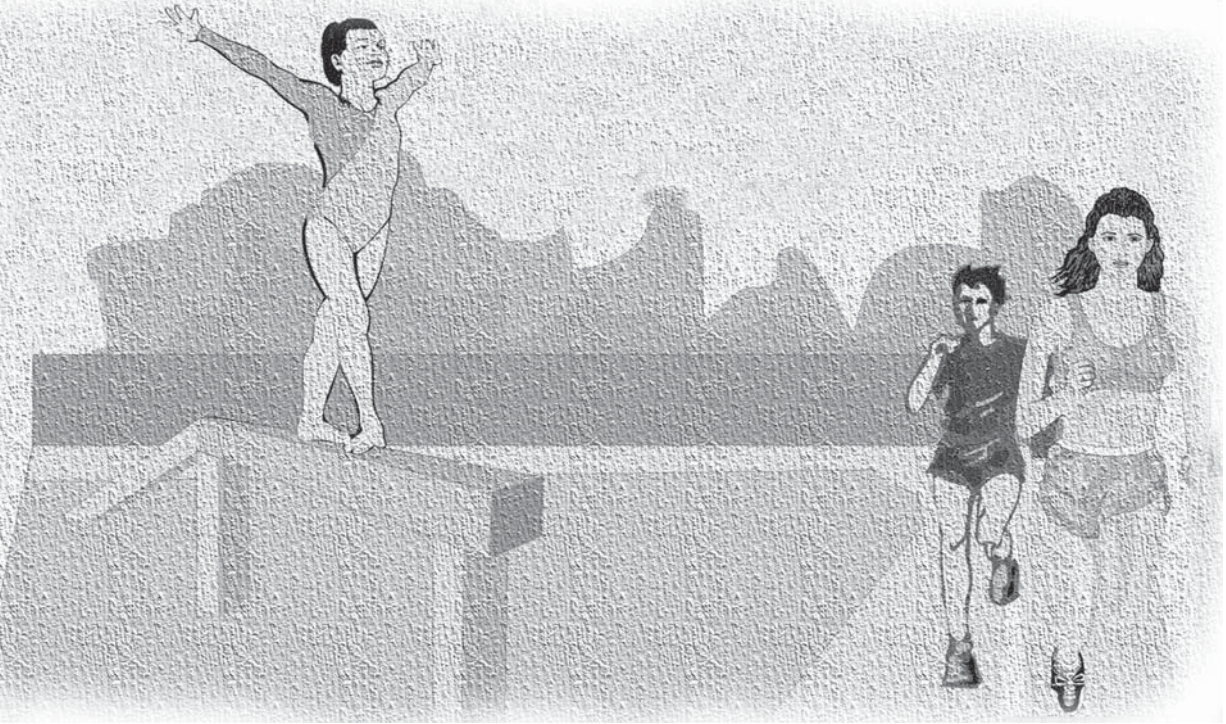
11. Bir yarış yapın „Kim taa islää zanaatları biler?“ Toplayın material da açıklayın insanın işini tabliştaya görä.

Zanaat	İş eri	Kiminnän hem neylän ilişkilii var	Ne iş yapêr	Ayrı haberlär
Traktorcu	kır-bayır, tarla, baalar, başçalar	lider, brigadir, traktor, demir parçaları, puluk, borna, katran, yaa, toprak, tenä	sürer, bormalêêr, kabardêr, eker, düzelder, serper	bütün gün uultuda işleer
Doktor				
Keçici				
Üüredici				

12. Yazın bir yazdırmalı annatma insanın zanaatı için.

Tema 5.

SPORT HEM SAALIK

- „Sport adamin yaşamasında lââzım en ilk erdâ bulunsun!” – dedi bana dâdu. Bakarak resimâ, çalışın inandırmaa.
- Düşünün da sölâyin sport çeşitlerini.
- Neyâ yardımneêr kaçmak, atlamak sportu?
- Var mı adama fayda futbol yada voleybol oynamaktan?
- Ne fayda getirer adama üzmäk?
- Angı sport çeşidini siz taa pek seversiniz? Neçin? İnandırın. Bilâsiniz, dostlarım, ani sportsuz saalık olmaz, nicä dâ güneşsiz eşillik.

Dil teorisasi

§ 1. İşliklerin gelecek zamanı

Gelecek zamanda işliklär gösterer, ani işlem olacek önümüzde gelecektä yada uzak zamanda.

Örnek: Kiminnän **yaşayacan**, onun gibi dâ **olacan** (Söl.). Kimin arabası-na **pinecän**, onun türküsünü dâ **çalacan** (Söl.).

1. Okuyun teksti. Teksttä bulun da tefterä yazın birkaç cümlä, angularında var işlik gelecek zamanda.

Sportlan saalık birerdä baalı

Peticik, angısı artık on yaşını tamannamıştı, yatêr dut aacın altında. Kimär kerä olmuş dutlar dooru aazına düşürmişlär. Dädu işlärmiş aulda hem bir gözlän siiredärmiş, ne yapêr unukası. Bir dâ işider:

– Dädu, gelsänä da annadasın bana bir masal, va.

– Gidecäm uşam, ama tä sıracımı bitireyim.

Dädu, sırasını aulda bitirdiynän, çeketmiş:

– Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. Varmış üç kardaş: Sport, Zaamet hem Saalık.

Günün birindä Sport demiş kardaşlarına:

– Ne bän sizinnän gezerim?! Bän sızsiz dâ yaşayırım.

Gitmiş Sport onnardan. Bir gün kaçınmış, iki gün top oynamış... Ama ölä acıkmiş, ani hazırmış aulların taftalarını kemirmää. Sporttan sora Saalık ta demiş Zaametä:

– Bän dâ isteerim yalnız yaşamaa.

Demiş bunu da gitmiş, nereyâ gözleri görer. Gezmiş bir gün aaç, gezmiş iki gün... Üçüncü günü yokmuş artık havezi ne gezmää, ne oynamaa, ne dâ şennenmää. Kefi kaybelmiş. Bu aaçlık günnerindä yufkalamış, başlamış başı acımaa, teni solmuş, suratı buruşmuş... Sâde imäk için düşünärmiş. Üçüncü günü Saalık dönmüş evä da görmüş şen hem pembä yanaklı Zaameti, angısı güz için insana fiçı yaparmış, aulda işleyärmiş, başkasına, läazım olduynan, bir pençerä yada kapu yaparmış... Hiç bir dâ iştan brakılmazmış, zaametini saymazmış. Taa o günü Sport ta evä gelmiş. Zaamet ozaman kardaşlarına demiş:

– Bän sızsiz dâ yaşayacam, aaçlıktan ölmeyecäm. Ama adama taa kolay yaşamaa, açan o barabar yaşêêr, bölä kardaşlarınnan, nicä Sport, Saalık hem Zaamet. Ozaman adam kimseydän hem bişeydän korkmaz.

tamannamaa – doldurmaa
bir gözlän – gözün
kuyruunnan

- Bu tekst angri söz stilindä yazılı? Peticik neçin aacin altında yatarmış? İnanđırın.
- Bulun teksttä birkaçar işlik geçmiş, şindiki hem gelecek zamannarında. Neylän onnar başkalanêrlar?
- Bulun teksttä fikirlemä elementlerini. İnanđırın dooruluunuzu.
- Neçin Saalık, Zaamet hem Sport, yazılêrlar büyük bukvadan? Neçin onnar kardaş, ama diil kafadar yada dost? İnanđırın dooruluunuzu.

§ 2. Mutlak gelecek zaman

Gelecek zamanın var iki forması: **mutlak gelecek zaman** forması hem **bellisiz gelecek zaman** forması.

Mutlak gelecek zaman forması gösterer, ani işlem mutlak olacak yada tamannanacak: *okuyacam* (mutlak), *yazacam* (mutlak), *alacan* (mutlak), *verecän* (mutlak), *gidecek* (mutlak), *girecek* (mutlak).

Mutlak gelecek zaman **-acek (-yacek)**, **-ecek (-yecek)** afikslerin yardımınan kurulêr.

Konsonnan bitän işliklerin mutlak gelecek zaman formasında örneklär: *dur-acek*, *kullan-acek*, *buluş-acek*, *aktar-acek*, *vazgeç-ecek*, *gör-ecek*, *ver-ecek*, *güreş-ecek*, *gezdir-ecek*. *Bu yıl biz bitireceğ edinci klası da geçecez sekizinciyâ.*

Vokallan bitän işliklerin mutlak gelecek zaman formasında örneklär: *tanı-yacek*, *topla-yacek*, *kuru-yacek*, *boya-yacek*, *i-yecek*, *eri-yecek*, *ele-yecek*, *büü-yecek*, *de-yecek*. *İ çorbacı küçüktän büyük varlık toplayacak da kuvedinâ görü taa zedeleyecek tä.*

İşliklerin inkârlık formasında örneklär: *atılma-yacek*, *verilme-yecek*, *görünme-yecek*. *Kimsey seni inanmayacak, yardıma gelmeyecek, bişeyä saymayacak, kendin başkasına hatır göstermärsän.*

2. Okuyun teksti. İşlikleri mutlak gelecek zaman formasında teksttä bulun, ayırı yazın, afiksleri gösterin.

İlin atletika

İlin atletikasız, var nicä demää, sakatlardan kaarâ, kimsey yaşayamar, çünkü herbir adam yaşamasında mutlak kaçêr da, uzunnaa da, yukarı da atlêr. Bu maasuz kaçmaklar, atlamaklar başka sportsmennerâ büyük yardım yapêrlar. Ya düşünelim, oynayabilecek mi futbolcu, er o kaçamarsaydı yada atlayamarsaydı. Var mı nicä basketbolcu bu sınışları kullanmadaan oynasın? E tenisçilär yada voleybolcular, gimnastlar yada başka sportsmennär birbişey yapaceklar mı, göstereceklär mi, becermärkän atlamaa hem kaçmaa? Var mı nicä fizkultura uroklarını geçirmää kaçmaksız hem atlamaksız?

Tä neçin ilin atletikayı herbiri kullanêr, herbiri yapêr hem herbiri sever. Tä neçin ilin atletikayı yapêrlar kışın da, yazın da. Tä neçin ona deyni er var stadionda da, salonda da, evdä dä, kırdä da.

Nekadar taa çok ilin atletikaylan zanaatlaşacanız, okadar taa kaavi hem saallıklı olacanız! Bunu unutmayın.

- Açıklayın, ne o ilin atletika.
- İlin atletikanın sizin yaşamanızda eri var mı?
- Neçin ilin atletikasız kimsey yok nicä yaşasın? Açıklayın fikirinizi. İnandırın kendi dooruluunuzu.

Ş 3. İşliklerin mutlak gelecek zamanda diişilmesi

Konsonnan bitän işliklär

Nicä diişilerlär konsonnan bitän işliklär?

Birlik sayısı				
üzlär	dur	bak	in	sür
I.	dur-aca-m	bak-aca-m	in-ecä-m	sür-ecä-m
II.	dur-aca-n	bak-aca-n	in-ecä-n	sür-ecä-n
III.	dur-acek	bak-acek	in-ecek	sür-ecek
Çokluk sayısı				
I.	dur-ace-z	bak-ace-z	in-ece-z	sür-ece-z
II.	dur-ace-nız	bak-ace-nız	in-ece-niz	sür-ece-niz
III.	dur-acek (-lar)	bak-acek (-lar)	in-ecek (-lär)	sür-ecek (-lär)

C konsonun ardına gelecek zamanda herkerä vokal e yazılêr.

1. Verilmiş işlikleri mutlak gelecek zamanda oluşluk çalımında diıştirin. Nişannayın kökleri hem afiksleri.

Almaa, satmaa, görmää, bilmää, bölmää, küsmää, korkmaa.

2. Okuyun teksti, yazın. Mutlak gelecek zamanda işlikleri bulup, çizizin altlarını hem söläyin, angı üzdä, sayıda durêrlar.

Gezinti

Biz pazara gidecez gezintiyä kıra. Üüredici gösterecek, neredä ne büüyer, angı işlär artık yapılmış, angı kulturalar toplanmış, angıları ekildi hem dikildi güzün. Bizä annadaceklar, neçin bu kulturalar ekilerlär güzün hem nicä onnarı besleerlär. Bundan başka biz siiredecez naturayı.

İmehtën kaarä bän koyacam torbama fotoaparatomı da. Koli alacak yanına topu, da biz, iki komanda olup, çayırdı oynayacez biraz futbol, dinnenecez. Pek gözäl geçirecez pazarı!

- Bu tekst angı söz stilinä görä yazılı? İnanırın.
- Yılın angı zamanı için laf gider? İnanırın dooruluunuzu.
- Bulun da okuyun o işlikleri mutlak gelecek zamanda, angıları birlik sayısında bulunêrlar.

3. Okuyun verilmiş işlikleri. Diiştirin onnarı mutlak gelecek zamanda oluşluk çalımında sayılara hem üzlerä görä. Kökleri hem afiksleri nişannayın.

Ekmää, sevmää, kurmaa, esmää, sormaa, çıkmaa.

esmä – üflemää

Vokallan bitän işliklär

Nicä diişilerlär vokallan bitän işliklär?

Birlik sayısı				
üzlär	aara	pakla	eklä	eri
I.	aara-yaca-m	pakla-yaca-m	ekle-yecä-m	eri-yecä-m
II.	aara-yaca-n	pakla-yaca-n	ekle-yecä-n	eri-yecä-n
III.	aara-yacek	pakla-yacek	ekle-yecek	eri-yecek
Çokluk sayısı				
I.	aara-yace-z	pakla-yace-z	ekle-yece-z	eri-yece-z
II.	aara-yace-nız	pakla-yace-nız	ekle-yece-niz	eri-yece-niz
III.	aara-yacek (-lar)	pakla-yacek (-lar)	ekle-yecek (-lär)	eri-yecek (-lär)

Mutlak gelecek zaman formasında işliktä kökün hem afiksin arasında peydalanêr y (yot), angısı yazıda nişannanêr hem afikstâ kalêr: *yokla – yacam, bekle – yecek, sürü – yeces*. İncä variantlarda kökteki son vokal ä döner e vokala: *seslä – sesleyecek*.

1. Okuyun verilmiş işlikleri. Diiştirin onnarı mutlak gelecek zamanda oluşluk çalımında sayılara hem üzlerä görä. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Denemää, seslemää, kazımaa, solumaa.

2. Okuyun lafları. Bulun vokallan bitän dördär işlik da diiştirin onnarı mutlak gelecek zamanda sayılara hem üzlerä görä. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Atlamaa, eklemää, düzmää, bozmaa, kurumaa, silmää, örümää, solumaa, dalamaa, üzmää, burmaa.

Kuşku olun!

Tutun aklınızda bu işliklerin diişilmesini: **yarmaa – yarumaa, bilmää – bilemää, kurmaa – kurumaa, dalmaa – dalumaa, kazmaa – kazımaa, solmaa**

– **solumaa, kapmaa – kapamaa, taşmaa – taşımaa, yıkmaa – yıkamaa, susmaa – susamaa, örmää – örümää, sürmää – sürümää, bulmaa – bulamaa, uymaa – uyumaa, denmää – denemää, aarmaa – aaramaa, büülmää – büülemää** h.b.

Örnek: **bil** – bilecek, **bilä** – bileyecek; **kur** – kuracak, **kuru** – kuruyacak; **sol** – solacak, **solu** – soluyacak; **taş** – taşacak, **taşı** – taşıyacak; **yık** – yıkacak, **yıka** – yıkayacak; **sus** – susacak, **susa** – susayacak; **bul** – bulacak, **bula** (bulaştırmaa) – bulayacak; **uy** – uyacak, **uyu** – uyuyacak; **den** – denecek (buna dener saat), **denä** – deneyecek (kuvedini); **aar** – aaracak (başım), **aara** – aarayacak (keçiyi); **büül** – büülecek (olacak taa büük), **büülä** – büüleyecek (büücüyka büülemiş).

Bu işliklerin bir bölümü diişiler, nicä konsonnan bitän, öbür bölümü dä diişiler nicä vokallan bitän. Şaşırmayın onnarı!

3. Yukarda verilmiş lafları (kimisini) kullanın cümlä kurmakta da açıklayın onnarın başkalanmasını kendi eşlerindän.

Örnek: Petri dün **denemiş** kendi kuvedini güreşmekte. Bu çitrus aaçların birinä **dener** limon, birisinä dä – portokal.

Sade uzun vokallan bitän işliklerin: *uu, duu, buu, kuu, suu* hem *tı* köklerin hem afiksin arasında **y** (yot) peydalanmêêr, yazıda da yazılmêêr: *uu – acek, duu – acek, buu – acek, kuu – acek, suu – acek, tı – acek*.

Birlik sayısı			
üzlär	buu	suu	tı
I.	kuu- aca -m	suu- aca -m	tıı- aca -m
II.	kuu- aca -n	suu- aca -n	tıı- aca -n
III.	kuu- acek	suu- acek	tıı- acek
Çokluk sayısı			
I.	kuu- ace -z	suu- ace -z	tıı- ace -z
II.	kuu- ace -nız	suu- ace -nız	tıı- ace -nız
III.	kuu- acek (-lar)	suu- acek (-lar)	tıı- acek (lar)

4. Okuyun cümleleri. Skobalarda verili işlikleri mutlak gelecek zamanda koyun.

1. Vasi saatlan (beklä) bakasını derä boyunda, ama o sade gelsin. 2. Çocuklar kol-kola (tutun) da (git) sport meydanına. 3. Bizim aulda (büü) çok meyva aacı. 4. Üüredici (koy) jurnala bu urokta beş onnuk. 5. Bu zararçı uşaktan (sakla) hepsini oyuncakları, zerä kırıp-falêêr onnarı. 6. Sıcak sobanın üstündä (kurut) yaş eldivenleri.

- İkişär konsonnan bitän, ikişär da vokallan bitän işliklärän mutlak gelecek zamanda birär cümlä kurun da yazın tefterlerinizdä.

5. Okuyun teksti.

Hadi kaymaa gidecez!

Koli baardı Örgiyä:

- Bän şindi alacam kizaamı da gidecäm dereyâ kaymaa. Orada çocuklar çoktan şamata kaldırêrlar. Sän dä alacan mı kizaanı, osaydı ikimiz benimkisindä mi kayacez?
- Almayacam, Koli, – baardı Örgi uzaktan. – Benim kizaamın bir tabanı kırıldı.
- Dur, Örgi, bän cöbümä bir parça ekmek koyacam, bekim dä, acıkacez.
- Sän dä alatlama ozaman, – demiş Koli. – Bän dä girecäm maazaya da çıkaracam birkaç alma, kemirecez kayarkan.

- Bulun mutlak gelecek zamanında işlikleri da çizim altlarını.
- Yazın teksti tefterlerinizdä. İlerledin çocukların lafetmesini.

6. *Düşünün da, kullanıp işlikleri mutlak gelecek zaman formasında, yazdırın düşündüğünüzü. Teksti çekedin verilmiş cümlelerdän.*

1) Açan yaz kanikulları gelecek, ... 2) Açan bän şkolayı bitirecäm, ... 3) Açan bän büyüycäm, ...

Yardımcı sözlär: gidecäm, tutunacam, alınacam, çalışacam, yollanacam, brakılacam (brakılmayacam), sıbıdılacam (sıbıdılmayacam), üürenecäm, kazanacam, düzecäm, erleşecäm, unutmayacam, dolaşacam, sevindirecäm.

7. *Okuyun teksti.**

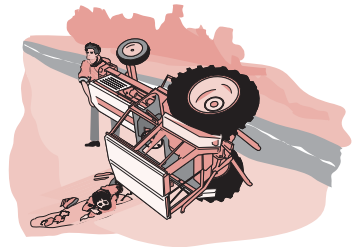
Sporta şükür edin

Kavak Miti işlärdi küüdä çilingir. O batal hem pek kaavi bir adamdı. Ona „Kavak” deyärdilär, çünkü o Kavak Petrinin ooluydu. Pek bobasına benzärdi, ama boydan taa da üüsekti ondan. Mitinin arkaları, omuzları ölä geniştilär, ani üç kişi yannaşık vardı nicä saklansın onun ardına. Tä neçin ona taa çoyu deyärdi Bayır Miti, cünkü bayır gibi büüktü. Dingil gibi kalın demirleri burardı, kıvradardı, nicä incä fişkannarı. Güreştä dä onu kimsey enseyämäzdi diil sade küülülerdän, ama dolaylardan da.

Bir gün, kırdan dönärkän, aktarılmış traktor. Traktorcu kalmıştı traktorun altında. Paalıydı herbir minut. Küüdä kran yoktu. İnsanı toplamaa deyni vakıt yoktu. Da ozaman kaçarak giderlär Bayır Mitiyâ. O da, çok düşünmeyip, kaçarak gider da, kaldırıp traktoru, kurtarêr adamı.

Açan traktorunun karısı hem uşakları çeketmişlär şükür etmää Bayır Mitiyâ, o gülümseyip-demiş:

– Şükür edin sporta, angısı beni adam yaptı, saalık hem kuvet verdi. Sportlan zaanatlanmayaydım, ölä dä bir pardı gibi incä kalaceydım.

- Yazın tekstin ilk abzağını tefterlerinizdä. Gelecek zamanda işliklerin altlarını çizim.
- Açıklayın onların dooru yazılmasını.

Tema 6.

HESAPLIK HEM NAMUZLUK

- Hesaplık hem namuzluk – bu adamın üzü, angısına bakarak var nicä sölemää, gözäl mi, çirkin mi, ii ürekli mi osaydı fena mı bu adam.
- Adamın varkana hesabı, o aalemä fenalık yapmaz, birkimseyi aldatmaz, kendi üzünü kirletmâz.
- Namuzlu adam herkerä lafında durêr, adadını tamannêêr, küçükleri, ihtärları acı lamêêz, gücendirmeer.
- Hesaplı hem namuzlu adam – nicä bir standart, angısından läüzım örnek almaa, çalışmaa onun gibi olmaa.

Dil teorisasi

§ 1. Bellisiz gelecek zaman

Bellisiz gelecek zaman forması gösterer işlemleri, işi, ani gelecek zamanda olacak, ama diil belli, nezaman: *alar, satar, bakar, yapar, gidär, verär, saklayar, bekleyär; iyär; gömär; eriyär* h.b.

Bellisiz gelecek zaman **-ar (-yar), -är (-yär)** afikslerin yardımınan kurulär.

Bellisiz gelecek zamanda işliklär diişilmektä pay olêrlar iki bölümä: konsonnan bitennär hem vokallan bitennär:

konsonnan bitennär: *al, sat, bak, yap, git, ver, göm, dur, koy, al-ar, gid-är;*

vokallan bitennär: *sakla, gii, pakla, dii, yokla, seslä, büü, düü, beklä, eri, tanı, sakla-yar; dii-yär.*

1. Okuyun verilmiş işlikleri. Bulun işlikleri, anguları durêrlar bellisiz gelecek zamanda, da çizim altlarını. Bu işliklêrlän kurun birär cümlä da yazın tefterlerinizdä.

Alêr, vermää, koymuş, okuyar, kaldır, okuyacam, gelär, durmuş, gidär, sayar, katlamış, doyarar.

2. Cümleleri yazın tefterlerinizdä, bellisiz gelecek zamanda bulunan işliklerin altlarını çizeräk.

1. Malim benim okadar zeet çekmiş yaşamasında, ani, sanêrım, dayanar o büünkü zorluklara da. 2. Eer olarsaydı kerpiç, duvarları bän birkaç gündä kaldıracım. 3. Sade olsun ne satmaa – satarım, neredä olarsaydı. 4. Gidärkän şkolaya, biz dä üürenäriz devlet dilini. 5. Bän ölä saklayarım bu parayı, ani diil hırsızlar, ama kendin dä bulamayacan.

§ 2. İşliklerin bellisiz gelecek zamanda diişilmesi

Nicä diişilerlär konsonnan bitän işliklär bellisiz gelecek zamanda?

Birlik sayısı (<i>Kalın vokallılar</i>)				
üzlär	al	dur	bak	at
I.	al- ar -ım	dur- ar -ım	bak- ar -ım	at- ar -ım
II.	al- ar -sım	dur- ar -sım	bak- ar -sım	at- ar -sım
III.	al- ar	dur- ar	bak- ar	at- ar

Çokluk sayısı				
I.	al- ar -ız	dur- ar -ız	bak- ar -ız	at- ar -ız
II.	al- ar -sınız	dur- ar -sınız	bak- ar -sınız	at- ar -sınız
III.	al- ar (-lar)	dur- ar (-lar)	bak- ar (-lar)	at- ar (-lar)
Birlik sayısı (İncä vokallılar)				
	gel	bük	git	gül
I.	gel- är -im	bük- är -im	gid- är -im	gül- är -im
II.	gel- är -sin	bük- är -sin	gid- är -sin	gül- är -sin
III.	gel- är	bük- är	gid- är	gül- är
Çokluk sayısı				
I.	gel- är -iz	bük- är -iz	gid- är -iz	gül- är -iz
II.	gel- är -sınız	bük- är -sınız	gid- är -sınız	gül- är -sınız
III.	gel- är (-lär)	bük- är (-lär)	gid- är (-lär)	gül- är (-lär)

1. Verilmiş işlikleri okuyun. Onları bellisiz gelecek zamanın iki formasında oluşluk çalımında düştürün. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Yanmaa, koymaa, vermää, üzmää.

2. Okuyun lafları. Onların arasında bulun da ayırı yazın işlikleri, angıları durêrlar bellisiz gelecek zaman formasında 1-inci hem 2-nci üzdä. İki formadan da ikişär işliklän kurun birär cümlä.

Gitmiş, üüreneceklär, bilmeyecän, toplanacez, brakaceymış, koyarsın, yatêr, düzeceymişlär, inärim, dayanaceymişlar, konar, korkar, saklayaceymışın, okuyarsınız, yazmaa, bakêr, okuyarmışlar, gidecek, hesaplayaceymış, alarım.

3. Okuyun teksti. Bellisiz gelecek zamanda duran işlikleri bulup, söläyin onların sayısını hem üzünü. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Hesaplı adam

Hesaplı adam oydur, angısı birkimseyi aldatmaz, lafında herkerä durar, adadını tamannayar, büklerin lafını kestirmäz, karşı laf sölemäz, bir adamı sebepsiz acılamaz.

Hesaplı adam kendisini dä adamca kullanar, uşaklarını da hep ölä üüredär hem ter-biedär.

Hesaplı adam kötülük, fenalık, hayırsızlık yapmaz, kan dökmäz, ayıpsızlık uuruna düşmäz, üzünü kirlitmäz.

- Yazın teksti tefterlerinizdä.
- Söläyin, angı adamnardan var nicä bir yardım hem hatır görmää? Neçin? Açıklayın fikrinizi hem inandırın dooruluunuzu.

Nicä diişilerlär vokallan bitän işliklär bellisiz gelecek zamanda?

Birlik sayısı (<i>Kalın vokallılar</i>)				
üzlär	aala	koru	kazı	solu
I.	aala-yar-ım	koru-yar-ım	kazı-yar-ım	solu-yar-ım
II.	aala-yar-sın	koru-yar-sın	kazı-yar-sın	solu-yar-sın
III.	aala-yar	koru-yar	kazı-yar	solu-yar
Çokluk sayısı				
I.	aala-yar-ız	koru-yar-ız	kazı-yar-ız	solu-yar-ız
II.	aala-yar-sınız	koru-yar-sınız	kazı-yar-sınız	solu-yar-sınız
III.	aala-yar (-lar)	koru-yar (-lar)	kazı-yar (-lar)	solu-yar (-lar)
Birlik sayısı (<i>İncü vokallılar</i>)				
	beklä	i	eri	kürü
I.	bekle-yär-im	i-yär-im	eri-yär-im	kürü-yär-im
II.	bekle-yär-sin	i-yär-sin	eri-yär-sin	kürü-yär-sin
III.	bekle-yär	i-yär	eri-yär	kürü-yär
Çokluk sayısı				
I.	bekle-yär-iz	i-yär-iz	eri-yär-iz	kürü-yär-iz
II.	bekle-yär-siniz	i-yär-siniz	eri-yär-siniz	kürü-yär-siniz
III.	bekle-yär (-lär)	i-yär (-lär)	eri-yär (-lär)	kürü-yär (-lär)

Bellisiz gelecek zamanda işliin kökteki son vokalin **a, u, ı, ä, ü, i** hem afiksin arasında peydalanêr **y** (yot), angısı yazıda nişannanêr hem afikstâ kalêr: *sakla-yarım, solu-yarım, sesle-yärim, eri-yärim, gi-yärim, büü-yärim, taşt-yarım, koru-yarım, i-yärim* h.b. İncä vokallı işliklerdä (yotlu variantta) kökün sonundakı vokal **ä** döner **e** vokala: *seslä – sesleyär, beklä – bekleyär, eklä – ekleyär, işlä – işleyär, bilä – bileyär*.

Sade bu altı uzun vokallan bitän işliklerdä: **uu, duu, buu, kuu, suu, tı** kökün hem afiksin arasında bellisiz gelecek zamanda oluşluk çalımında **y** (yot) peydalanmêr, yazıda da yazılmêr.

Birlik sayısı				
üzlär	kuu	tı	suu	uu
I.	kuu-ar-ım	tı-ar-ım	suu-ar-ım	uu-ar-ım
II.	kuu-ar-sın	tı-ar-sın	suu-ar-sın	uu-ar-sın
III.	kuu-ar	tı-ar	suu-ar	uu-ar
Çokluk sayısı				
I.	kuu-ar-ız	tı-ar-ız	suu-ar-ız	uu-ar-ız
II.	kuu-ar-sınız	tı-ar-sınız	suu-ar-sınız	uu-ar-sınız
III.	kuu-ar (-lar)	tı-ar (-lar)	suu-ar (-lar)	uu-ar (-lar)

1. Verilmiş işlikleri diiştirin bellisiz gelecek zamanda oluşluk çalımında. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Solumaa, taşımaa, erimää, eklemää.

2. Okuyun teksti, bir abzaç yazın teftirä. Bellisiz gelecek zamanda bulunan işliklerin altlarını çizin.

Kim dedi?

Kim dedi, ani geleceymiş ölä vakıt, açan hererdä işleyeceymiş sade maşınalar, da adam sade yanı üstünä onnarı kullanaceymiş? Kim dedi, ani adam olur düşsün bölä alçak? Kim dedi, ani adam işsiz, zaametsiz var nicä yaşasın?

Bu dooru, ani yıldan-yıla adam çıkarêr ölä maşınalar, angıları alêrlar kendi üstünä o aar işleri, kurtarêrlar adamı (insannarı) zorluktan...

Bu dooru, ani gelecek ölä vakıt, açan maşınalar işlerin taa çoyunu kendileri yapaceklar, da adam sade onnarı kullanacek...

Ama bir kerä bilä inanmayın, ani adam işsiz kalaceymiş. Yaşamamızı taa ilin, taa uygun, taa gözäl yapmaa deyni, adam dayma çalışacek, ki büyük hem aar işleri dä, ev işlerini dä: çamaşır, tertiplik, imää yapmak, ütüyä urmak, temizlik – yapsın maşınalar.

- Angı söz tipinä görä yazılı bu tekst? Neçin? İnanđırın.
- Ne lâüzim yapmaa, ki bu vakıtlar taa tez gelsinnär? Neçin? İnanđırın dooruluunuzu.

3. Verilmiş işlikleri alıp temelä, doldurun tablişayı örnää görä: sakınmaa, güreşmää, akıtmaa, körlenmää, imää, oynamaa, bildirmää, taratmaa, sepelemää.

İşliin temel forması	Şindiki zaman	Mutlak gelecek zaman	Bellisiz gelecek zaman
eri	eri-yer	eri-yecek	eri-yär

4. Verilän işlikleri diiştirin bellisiz gelecek zamanda (iki formada). İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Buumaa, suumaa

Kuşku olun!

Tutun aklınızda bu işliklerin diişilmesini bellisiz gelecek zamanda oluşluk çalımında. Şaşırmayın onnarı!

Birlik sayısı (Kalın vokallular)

üzlär	taş	taşı	sus	susa
I.	taş- ar -ım	taşı- yar -ım	sus- ar -ım	susa- yar -ım
II.	taş- ar -sın	taşı- yar -sın	sus- ar -sın	susa- yar -sın
III.	taş- ar	taşı- yar	sus- ar	susa- yar

Çokluk sayısı				
I.	taş- ar -ız	taşı- yar -ız	sus- ar -ız	susa- yar -ız
II.	taş- ar -sınız	taşı- yar -sınız	sus- ar -sınız	susa- yar -sınız
III.	taş- ar (-lar)	taşı- yar (-lar)	sus- ar (-lar)	susa- yar (-lar)
Birlik sayısı (<i>İncä vokallular</i>)				
	büül	büülä	den	denä
I.	büül- är -im	büüle- yär -im	den- är -im	dene- yär -im
II.	büül- är -sin	büüle- yär -sin	den- är -sin	dene- yär -sin
III.	büül- är	büüle- yär	den- är	dene- yär
Çokluk sayısı				
I.	büül- är -iz	büüle- yär -iz	den- är -iz	dene- yär -iz
II.	büül- är -sınız	büüle- yär -sınız	den- är -sınız	dene- yär -sınız
III.	büül- är (-lär)	büüle- yär (-lär)	den- är (-lär)	dene- yär (-lär)

5. Cümledä noktalar erinä yakaşan işlikleri erleştirin uygun formada. Zaman afikslerini gösterin.

1. Ot biçmektä Manol dädu iki-üç kerä gündä taşlan ... kosasını. 2. Kardaşım däduylan arda eski şopronu ..., biz dä mamuylan kapu önündä ... giisileri. 3. Hepsini ... hem annêr te onnar, kim çok okuyêr, islää ürener, büük insanı sesleer. 4. Bizim Egorkacık ancak başladı ... . O bir dä işä taa ..., ama hereri hızlanêr, sokulêr, hepsindän tutunêr. 5. Kırdä kazmakta yazın buazın dayma ..., onuştan bir kap suylan lääzın yanında olsun. 6. Gagauz kızları taa küçüktän becererlär işlemää dikmää, tanteli ... . 7. Büük kabakları mali ... iki parçaya: birindän plaçinta yapêr, öbürünü komuşuykasına verer. 8. Kırış üürenmäklän bu yıl pek geeri kalêr uroklarda ..., bişey cuvap etmeer.

Sözlük: Örmää, susmaa, yıkamaa, yaramaa, bilemää, kurumaa, yıkmaa, örmää, susamaa, yarmaa, bilmää.

§ 3. İşliklerin geçmiş zamanı

Geçmiş zamanda işliklär göstererlär, ani işlem çoktan oldu, olmuş, olarmış, lääzımmış olsun yada lafetmektän biraz ileri geçti iş.

Oluşluk çalımında geçmiş zamanın var 6 (altı) forması: **mutlak geçmiş, bellisiz geçmiş, bitkisiz geçmiş, çoktan geçmiş bitirilmiş, çoktan geçmiş bellisiz, neetlik geçmiş.**

Mutlak geçmiş zaman gösterer, ani işlem mutlak olmuş, bitmiş, tamannanmış (bunu lafedän kendi gördü da inandırêr): *okudum, baktım, gördüm, geldim, verdim, koydum* h.b.

Mutlak geçmiş zaman **-dı, -di, -tı, -ti, -du, -dü, -tu, -tü** afikslerin yardımınan kurulêr: *al-dı, ver-di; atla-dı, git-ti; doy-du, gör-dü; tut-tu, kürü-dü* h.b.

Mutlak geçmiş zamanda işliklər diişilmektä bölünerlər konsonnan bitennerä hem vokallan bitennerä.

1. *Okuyun bu yaratma parçasını. Angı yaratmadan alınma bu parça hem kim onun avtoru?*

– Naşey olsun bu?

Gani ilktän sansın korktu, ama sora gördü onnarı, nasıl bir korayın altına saklandılar. Ačan taa islää baktı, orada iki tavşamecik sinärdi. Gani çıkardı kalpaanı da kapadı onnarı, savaşardı tutmaa, ama birisi, fırlayıp, kaçtı eli altından. Öbürünü etiştirdi tutmaa da getirdi bordeyâ. Taman bu zaman bobası da geldi küüdän.

– Baka, bän tuttum bir tavşamecik! – üündü o.

– O-o, ya ne gözäl küçücük! Korkmuş zavalıcık. Ne sık-sık soluyêr! Küçük kır tavşameciklarına gagauzça göcen deerlər.

– Onnar ikiydilər, – söledi Gani, – ama birisini kaçırđım.

– Bunu da lääzım kolverelim. Anası, bezbollahi, aarayacak yavrusunu.

Gani gitti da kolverdi göcencii koraylık içinä.

- Angı söz stilindä yazılı bu tekst? Neçin? İnanđırın.
- Gösteriler mi bu teksttä insanlık, namuzluk? Açıklayın fikirinizi. İnanđırın dooruluunuzu.
- Mutlak geçmiş zamanda bulunan işlikleri ayırı çıkarın da yazın, gösterip afiksleri.
- Adlayın teksti. Kurun plan da yazın takrir, açıklayıp kendi bakışınızı bu oluşa.

2. *Okuyun teksti. Söläyin, kim onun avtoru.*

Kati sabaalen gitmiş mantar toplamaa, Maşicii dä almış.

Maşicik küçücükmiş. Onnarın yolunda bir derecik varmış. Kati almış Maşicii sırtına marfa. Çıkarmış çoraplarını da girmiş su içinä.

– Taa sıkıca tutun, Maşi, hem sıkma benim buvazımı. Salver elceezlerini, zerä soluk alamêêrım, – demiş Kati.

Tä butakım Kati geçirmiş Maşicii derenin öbür tarafına.

- Açıklayın tekstin öz fikirini.
- Bulun o cümleleri, o lafları, angıları göstererler, ani Kati hatırlêêr, sever Maşicii. İnanđırın dooruluunuzu.
- Yazın teksti tefterlerinizdä.
- Bulun işlikleri, angıları mutlak geçmiş zamanda durêrlar, çizim onnarın altlarını.

3. *Yazın küçük bir yaratma „Nicä bän kurtardım...”. Açıklayın, kimi, nedän hem nicä kurtardınız. Kullaain işlikleri türlü formada.*

§ 4. İşliklerin mutlak geçmiş zamanda diişilmesi

Nicä diişilerlär konsonnan bitän işliklär mutlak geçmiş zamanda?

Birlik sayısı (Kalın vokallılar)				
üzlär	al	at	bul	tut
I.	al- dı -m	at- tı -m	bul- du -m	tut- tu -m
II.	al- dı -n	at- tı -n	bul- du -n	tut- tu -n
III.	al- dı	at- tı	bul- du	tut- tu
Çokluk sayısı				
I.	al- dı -k	at- tı -k	bul- du -k	tut- tu -k
II.	al- dı -nız	at- tı -nız	bul- du -nuz	tut- tu -nuz
III.	al- dı (-lar)	at- tı (-lar)	bul- du (-lar)	tut- tu (-lar)
Birlik sayısı (İncä vokallılar)				
	ver	git	göl	öp
I.	ver- di -m	git- tı -m	göl- dü -m	öp- tü -m
II.	ver- di -n	git- tı -n	göl- dü -n	öp- tü -n
III.	ver- di	git- tı	göl- dü	öp- tü
Çokluk sayısı				
I.	ver- di -k	git- tı -k	göl- dü -k	öp- tü -k
II.	ver- di -niz	git- tı -niz	göl- dü -nüz	öp- tü -nüz
III.	ver- di (-lär)	git- tı (-lär)	göl- dü (-lär)	öp- tü (-lär)

1. Verilmiş işlikleri diiştirin mutlak geçmiş zamanda oluşluk çalımında. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın, tefterlerinizdä yazarak.

Bakmaa, yutmaa, kurmaa, sarmaa, germää, çekmää, küsmää, eşmää.

2. Okuyun şiiri.

Yardım

Mamuya yardım yaptım –
Yıkadım çanaa.
– Saa olasın, kızçaazım! –
O dedi bana.
Avşam ekmeeni yaptık,
Pek tatlı idik.

– Saa ol! – hepsimiz birdän
Mamuya dedik.
Yısladım çiçekleri,
Ot verdim koça.

Baka dedi hızlıca:
– Saa ol, çocucaam!
Bän istämedään kırdım
Bir gözäl çini.
Sora hepsinä dedim:
– Afedin beni.

Aramızda açıklık,
Saklamak hiç yok.
Yalana insan çoktan
Hepsicii kâr tok.

- Bulun şiirin öz fikirini. İnandırın.
- Terbieder mi bu şiir? Neyä? İnandırın.
- Bulun mutlak geçmiş zamanda işlikleri, tefterä yazın, çizgi aşırı gösterip kökü hem afiksleri.

Nicä diişiler vokallan bitän işliklär mutlak geçmiş zamanda?

Birlik sayısı (Kahn vokallular)				
üzlär	yala	pakla	kazı	solu
I.	yaala- dı -m	pakla- dı -m	kazı- dı -m	solu- du -m
II.	yaala- dı -n	pakla- dı -n	kazı- dı -n	solu- du -n
III.	yaala- dı	pakla- dı	kazı- dı	solu- du
Çokluk sayısı				
I.	yaala- dı -k	pakla- dı -k	kazı- dı -k	solu- du -k
II.	yaala- dı -nız	pakla- dı -nız	kazı- dı -nız	solu- du -nuz
III.	yaala- dı (-lar)	pakla- dı (-lar)	kazı- dı (-lar)	solu- du (-lar)
Birlik sayısı (İncä vokallular)				
	seslä	gii	kürü	düü
I.	sesle- dı -m	gii- dı -m	kürü- dü -m	düü- dü -m
II.	sesle- dı -n	gii- dı -n	kürü- dü -n	düü- dü -n
III.	sesle- dı	gii- dı	kürü- dü	düü- dü
Çokluk sayısı				
I.	sesle- dı -k	gii- dı -k	kürü- dü -k	düü- dü -k
II.	sesle- dı -niz	gii- dı -niz	kürü- dü -nüz	düü- dü -nüz
III.	sesle- dı (-lär)	gii- dı (-lär)	kürü- dü (-lär)	düü- dü (-lär)

İncä vokallı işliklerde kökün son vokalı **ä** döner **e** vokala: *beklä-bekledim, kitlä-kitledim, eklä-ekledik.*

1. Verilmiş işlikleri mutlak geçmiş zamanda oluşluk çalımında diiştirin. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Aalamaa, taşamaa, çinemää, imää.

2. Okuyun teksti. Angı yaratmadan bu parça? Kim onun avtoru?

Bütün gün çocuklar çalıştılar – aulun üstündä kaardan bir bayırcık yaptılar. Küreklärlän topladılar kaarı da yıvdılar onu damın yanına. Ter-su içindä kalıp, üülenädän uşaklar işledilär. Bayırcın üstünü suylan yısladılar da kaçarak evlerinä daalıştılar ekmek imää.

- İşlikleri, angıları durêlar mutlak geçmiş zamanda, bulun, yazın, altlarını çizin.
- Teksti yazın tefterlerinizdä.

§ 5. Bellisiz geçmiş zaman

Bellisiz geçmiş zaman gösterer, ani işlem artık geçmiş, olmuş, ama diil belli, nezaman olmuş hem işlemin olduunu kimsey görmemiş: *Bän kendim görmedim. Bana söledilär, ani o almış, gitmiş, yapmış, bulmuş,...: satmış (söledilär), bulmuş (işittim), gitmiş Amerikaya (okudum gazetada), büülmüşlär pensiyaları (radioda söledilär...).*

Bellisiz geçmiş zaman **-miş, -miş, -muş, -müş** afikslerin yardımınan kurulêr. **Örnek:** *al-mış, git-miş, yol-muş, gör-müş...*

1. Okuyun teksti. Angı yaratmanın parçası bu?

valiza – çemodan

Bir adamın varmış üç oolu. Onnar büüdüynän, adam demiş:

– Çocuklar, bän sizi büüttüm, üürettim, ama ileri dooru bakın kendi-kendinizi.

Çıkmışlar kardaşlar küüdän da çatırıkta, pınarın yanında, biraz dinnenip, annaşmışlar, ani üç yıldan sora genä burada, bu gündä, bu saatta, buluşup, bakaceklar, kim ne kazanacak.

Gitmişlär onnar herkezi kendi yolundan: birisi doorulmuş üülenä, ikincisi – günduusuna, üçüncüsü – batıya. Etişmişlär onnar saa-seläm erlerinä. İki olmuş yazıcı bezirgennerdä, en küçüü dä – bir çorbacıda çırak.

Geçmiş o üç yıl da genä buluşmuşlar kardaşlar o pınarın yanında. İki gelmiş valizalarla ellerindä, angıları doluymuşlar eni rubalarla hem paraylan. Üçüncüsü, en küçüü, gelmiş elleri cöbündä.

– Sölä, ne kazandın, neçin boş ellän geldin? – sormuşlar agaları.

– Kazandım bän üç ceviz, – demiş en küçüü onnara.

- Bulun teksttä bellisiz geçmiş zamanda işlikleri. İnandırın.
- Bulun masalın öz fikirini. İnandırın, yazıp fikirlemeli yaratmacık, argumentleyip dooruluunuzu.

2. Okuyun teksti. Bellisiz geçmiş zaman formasında işlikleri uyar erlerdä düştirin şindiki zamana. Yazın teftêrü.

Kör kuş

Var bir evelki söyleyiş, ani kör kuşun yuvasını Allaa yaparmış. Bu söyleyişin dooruluunu inandırdı avcının biri, angısı annattı bana, nicä o avda bir kerä saçma atmış çil sürüsünä. Kendi gözlerinnän görmüş, nicä kuşun biri düşmüş erä. Gitmiş biraz ileri, aaramış, aaramış da bulmuş bir ölü çil. Atmış onu bir tarafa da çeketmiş ileri dooru urulmuş çili aaramaa. Ama ölä dä bulamamış. Sora genä almış elinä o "ölü" çili da annamış, ani o diri, çünkü

sık-sık düülärmış ürecii. Ozaman o annamış, ani kuş kör, da kendibaşına uçamêêr. Öbür kuşlar uçtuynan, o kuvetsiz düşer erä, taa öbürleri onu bulmayınca.

Annadıynan bunu, avcı usulcuunnan koyêr kuşu erä da kefi heptän bozulêr, çünkü duymuş kendisini dä kabaatlı bu kuşcaazın körlüktä yaşamasına. Bundan sora avcı urêr tufää omuzuna da doorulêr evä.

- Vardır mı razgeldii sizinnän bölä iş?
- Nicä var kolay insan doorutsun kendi yannışlıklarını?
- Bir kısa annatmada açıklayen kendi yaşamanızdan butakım oluşu.

Ş 6. İşliklerin bellisiz geçmiş zamanda diişilmesi

Nicä diişilerlär konsonnan bitän işliklär bellisiz geçmiş zamanda?

Birlik sayısı (<i>Kalm vokallular</i>)				
üzlär	al	sar	dur	sus
I.	al- miş -ım	sar- miş -ım	dur- muş -um	sus- muş -um
II.	al- miş -ın	sar- miş -ın	dur- muş -un	sus- muş -un
III.	al- miş	sar- miş	dur- muş	sus- muş
Çokluk sayısı				
I.	al- miş -ık	sar- miş -ık	dur- muş -uk	sus- muş -uk
II.	al- miş -ınız	sar- miş -ınız	dur- muş -unuz	sus- muş -unuz
III.	al- miş (-lar)	sar- miş (-lar)	dur- muş (-lar)	sus- muş (-lar)
Birlik sayısı (<i>İncä vokallular</i>)				
	ez	kes	piş	küs
I.	ez- miş -ım	kes- miş -ım	piş- miş -ım	küs- müş -üm
II.	ez- miş -ın	kes- miş -ın	piş- miş -ın	küs- müş -ün
III.	ez- miş	kes- miş	piş- miş	küs- müş
Çokluk sayısı				
I.	ez- miş -ık	kes- miş -ık	piş- miş -ık	küs- müş -ük
II.	ez- miş -iniz	kes- miş -iniz	piş- miş -iniz	küs- müş -ünüz
III.	ez- miş (-lär)	kes- miş (-lär)	piş- miş (-lär)	küs- müş (-lär)

1. Okuyun teksti. Kim onun avtoru?

Rozkanın palileri otlun içindäymişlär. Rozka nereyisä gitmiş, ayrılmış palilerindän. Uşaklar gidip-alêrlar onun bir palisini, koyêrlar onu sobanın üstünä.

Rozka geldiynän, bir palisini bulamêêr erindä da çekeder ulumaa. Sora, palisini bulduynan, çeketmiş ulumaa sobanın boyunda. Uşaklar indirmişlär paliyi sobanın üstündän da vermişlär Rozkaya.

Rozka onu dişlerindä erinä götürmüş.

- Bulun bellisiz geçmiş zamanda işlikleri da söläyın, anğı üzdä, sayıda onnar bulunêrlar.
- Tekstän 2 cümlä yazın, gösterin işlikleri bellisiz geçmiş zamanda.
- Bulun tekstin öz fikirini. Yapın bir çıkış da tefterä yazın.

2. İşlikleri: *kapmaa – kapamaa, yıkmaa – yıkamaa* diiştirin bellisiz geçmiş zamanda oluşluk alımında.

Nicä diişilerlär vokalları bitän işliklär bellisiz geçmiş zamanda?

Birlik sayısı (Kalın vokallılar)				
üzlär	yaşa	pakla	taşı	solu
I.	yaşa- miş -ım	pakla- miş -ım	taşı- miş -ım	solu- muş -um
II.	yaşa- miş -ın	pakla- miş -ın	taşı- miş -ın	solu- muş -un
III.	yaşa- miş	pakla- miş	taşı- miş	solu- muş
Çokluk sayısı				
I.	yaşa- miş -ık	pakla- miş -ık	taşı- miş -ık	solu- muş -uk
II.	yaşa- miş -ımız	pakla- miş -ımız	taşı- miş -ımız	solu- muş -unuz
III.	yaşa- miş (-lar)	pakla- miş (-lar)	taşı- miş (-lar)	solu- muş (-lar)
Birlik sayısı (İncä vokallılar)				
	eklä	eri	kürü	örü
I.	ekle- miş -im	eri- miş -im	kürü- müş -üm	örü- müş -üm
II.	ekle- miş -in	eri- miş -in	kürü- müş -ün	örü- müş -ün
III.	ekle- miş	eri- miş	kürü- müş	örü- müş
Çokluk sayısı				
I.	ekle- miş -ik	eri- miş -ik	kürü- müş -ük	örü- müş -ük
II.	ekle- miş -iniz	eri- miş -iniz	kürü- müş -ünüz	örü- müş -ünüz
III.	ekle- miş (-lär)	eri- miş (-lär)	kürü- müş (-lär)	örü- müş (-lär)
İncä vokallı işliklerdä kökün sonundakı vokal ä döner e vokala: <i>teprä – tepremiş, beslä – beslemişin, sölä – sölemiş</i> .				

3. Verilmiş işlikleri bellisiz geçmiş zamanda oluşluk çalımında diiştirin, nişannayarak onnarın köklerini hem afikslerini.

Yoklamaa, saklamaa, beslemää, seslemää, bilmää, bilemää, kapmaa, kapamaa.

- Bellisiz geçmiş zamanda işliklän kurun 3-4 cümlä da yazın tefterlerinizdä.
- Neylän başkalanêrlar bu işliklär? Açıklayın onnarın maanalarını.

Tema 7.

KULTURA

- **Kultura – bu etiket, bu norma, bu standart adamın yaşamasında.**
- **Var çoktörlü kultura soyu (çeşidi): söz kulturaı, kendini kullanmak kulturaı, imäk kulturaı; okumak, seslemäk kulturaı...**
- **Kultura – o bir ölçü, kalup, angısının dışanna yok nicä çıkmaa, düşmeer çıkmaa, çünkü ondan sora çekeder herbir yannışlıklar: acılamak, zeedä laf sölemäk, inatlanmak, hatırsızlık, hesapsızlık, suratsızlık.**

Dil teoriyası

§ 1. Bitkisiz geçmiş zaman

Bitkisiz geçmiş zaman gösterer, ani işlem geçmiş zamannarda uzun vakıta olarmış yada çok kerä tekrar yapılmış *alardım, satardım, yapardık, gidärdik, oynardık/oynayardık, beklärdik/bekleyärdik, seslärdim/sesleyärdim* h.b.

Bitkisiz geçmiş zaman düzüler, bellisiz gelecek zamana **-dı, -di** afiksleri ekleyeräk: *yatar + dı, konar + dı, kurar + dı, bükär + di, esär + di, gülär + di; saklar + dı, saklayar + dı, beklär + di/bekleyär + di, aalar + dı, aalayar + dı* h.b.

Bitkisiz geçmiş zamanda işliklär diişiler iki türlü: 1) yotlu variant: *soluyardı, sesleyärdi, sürüyärdi, taşıyardı, eriyärdi, kuruyardı* hem 2) yotsuz variant: *seslärdi, beklärdi, aalardı, saklardı, eklärdi, seslemärdi/seslemäzdi, saklamardı/saklamazdı, üürenmärdi/üürenmäzdi* h.b.

1. Okuyun teksti. Çalışın aklınıza getirmää yaratmanın adını hem onun avtorunu.

Kart ayı avcısı oturardı sundurmanın üstündä hem kemeñesini gıncırdadardı. O pek sevärdi muzıkayı hem istärdi kendisi dä üürensın kemeñedä çalmaa. Savaşardı o, buuşardı, ama çıkmazdı onda, nicä läüzim. Dädu buna da sevinärdi, ani canını iiletmää deyni, var kendi muzıkası. Onun evceezin yanından geçärkän, kolhozçunun birisi dedi ona:

– Brak sän o kemeñeyi da tutun tüfektän. Sendä tüfeklän taa ii çıkêr. Bän şindi hemen daada bir ayı gördüm.

Daada dädu çok vakıt, gezip, aarêr ayıyı, ama hiç izlerini dä bulamêr.

Yorulduynan, oturêr dädu bir kütmään üstünä dinnenmää. Daada bir dä şıpırtı işidilmäzdi: birerdä bir dä dalcaaz çatırdamazdı, hiç bir kuş sesi dä ötmäzdi. Bir dä dädunun kulaana işidiler: „Bri-n-n-n!“ Ölä bir gözäl ses, nicä struna ötmüş.

- Ne sebepä görä avcı ayıyı öldürmemiş? Açıklayın fikirinizi. İnanırın dooruluunuzu.
- Näändan-nereyi dädunun kulaana işidilmiş o gözäl ses? Ne olsun bu?
- Bulun işlikleri bitkisiz geçmiş zamanda.
- Bir abzať tefferä yazın, bitkisiz geçmiş zamanda işlikleri seçin.

2. Verilmiş işlikleri diiştirin bitkisiz geçmiş zamanda oluşluk çalımında. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Oturmaa, durmaa, düzmää, küsmää.

Ş 2. İşliklerin bitkisiz geçmiş zamanda diişilmesi

Nicä diişilerlär kalın vokallı işliklär bitkisiz geçmiş zamanda?

Birlik sayısı (Yotlu variant)				
üzlär	pakla	sakla	susa	yaşa
I.	paklayar- dı -m	saklayar- dı -m	susayar- dı -m	yaşayar- dı -m
II.	paklayar- dı -n	saklayar- dı -n	susayar- dı -n	yaşayar- dı -n
III.	paklayar- dı	saklayar- dı	susayar- dı	yaşayar- dı
Çokluk sayısı				
I.	paklayar- dı -k	saklayar- dı -k	susayar- dı -k	yaşayar- dı -k
II.	paklayar- dı -nız	saklayar- dı -nız	susayar- dı -nız	yaşayar- dı -nız
III.	paklayar- dı (-lar)	saklayar- dı (-lar)	susayar- dı (-lar)	yaşayar- dı (-lar)
Birlik sayısı (Yotsuz variant)				
	pakla	sakla	susa	yaşa
I.	paklar- dı -m	saklar- dı -m	susar- dı -m	yaşar- dı -m
II.	paklar- dı -n	saklar- dı -n	susar- dı -n	yaşar- dı -n
III.	paklar- dı	saklar- dı	susar- dı	yaşar- dı
Çokluk sayısı				
I.	paklar- dı -k	saklar- dı -k	susar- dı -k	yaşar- dı -k
II.	paklar- dı -nız	saklar- dı -nız	susar- dı -nız	yaşar- dı -nız
III.	paklar- dı (-lar)	saklar- dı (-lar)	susar- dı (-lar)	yaşar- dı (-lar)

1. Verilmiş işlikleri bitkisiz geçmiş zamanda diiştirin. İşliklerin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Durmaa, satmaa, korumaa, tuzlamaa.

2. Okuyun yaratma parçasını. Aklınıza getirin, nicä onun adı hem kim onun avtoru.

Sokak şaşardı, hepsicii mayıl olardı, açan sabaalen çıkardılar auldan sokaa Todi, Gafi hem Simucuk. Çocuklar ikisi dä karagöz, kurgaf, açığöz. Kızçaaz, Gafi, kulaca, pek mamusuna benzardı, angısı baa brigadasında zvenevoika işlardı. Makarki Gafi üçüncüdüydü, Todi dä beşincüdüydü, ama boyları kâr birtakımdı. Simucuu alıp ortaya, üçü dä herkerä gidärdilär yannaşık. Üçü dä pek kınak giinärdilär: yakacıkları biyaz, rubacıkları ütüyä urulu, ayak kapları yalabıyardı... Todiyän Simucuk kepkaçıqlan gezärdilär, ama Gafinin tepesindä gözäl banta baalıydı.

- Nicä giinärmış bu uşuklar şkolaya?
- E şindi nesoy ruba şkolacılar giiner?
- Neçin insan arasında da, evdä dä läüzim kırnak giinmää?
- Teksti tefterlerinizdä yazın.
- Bitkisiz geçmiş zamanda duran işlikleri bulun, altlarını çizin.

3. Okuyun verili tezisi: **Giin eni ruba da gözäl olacan!** Düşünün islää da argumentli cevap verin, kendi fikrinizi açıklarak. Cuvabınızı çekettirin verili variantlardan birinnän.

- 1) Kayılım ...   3) Diilim kayıl, ama ...
2) Kayılım, ama ...   4) Diilim kayıl ...

4. Verilmiş işlikleri bitkisiz geçmiş zamanda diiştirin.

Kaşımaa, dalamaa, yıkamaa, korumaa.

5. Kendinizin yada klasın yaşamasından aklınıza getirin bir meraklı oluş da yazdırıp-annadın onu bitkisiz geçmiş zamanda. Temalar var nicä olsunar: „Açan küçüktüm”, „Açan oynayardık...”, „Dädu/mali annadardı”.

Ş 3. Bitkisiz geçmiş zamanda ä vokallan bitän işliklerin diişilmesi

Nicä diişilerlär ä vokallan bitän işliklär bitkisiz geçmiş zamanda?

Birlik sayısı (Yotlu variant)				
üzlär	seslä	eklä	beslä	meklä
I.	sesleyär-di-m	ekleyär-di-m	besleyär-di-m	mekleyär-di-m
II.	sesleyär-di-n	ekleyär-di-n	besleyär-di-n	mekleyär-di-n
III.	sesleyär-di	ekleyär-di	besleyär-di	mekleyär-di
Çokluk sayısı				
I.	sesleyär-di-k	ekleyär-di-k	besleyär-di-k	mekleyär-di-k
II.	sesleyär-di-niz	ekleyär-di-niz	besleyär-di-niz	mekleyär-di-niz
III.	sesleyär-di (-lär)	ekleyär-di (-lär)	besleyär-di (-lär)	mekleyär-di (-lär)
Birlik sayısı (Yotsuz variant)				
I.	seslär-di-m	eklär-di-m	beslär-di-m	meklär-di-m
II.	seslär-di-n	eklär-di-n	beslär-di-n	meklär-di-n
III.	seslär-di	eklär-di	beslär-di	meklär-di
Çokluk sayısı				
I.	seslär-di-k	eklär-di-k	beslär-di-k	meklär-di-k
II.	seslär-di-niz	eklär-di-niz	beslär-di-niz	meklär-di-niz
III.	seslär-di (-lär)	eklär-di (-lär)	beslär-di (-lär)	meklär-di (-lär)
Yotlu variantta işliklerin kökün sonundaki ä vokalı döner e vokala.				

1. Verilmiş işlikleri bitkisiz geçmiş zamanda oluşluk çalımında dııştirin. Açıklayın, neylän başkalanêrlar bu işliklär biri-birindän hem kurun onnarlan birêr cümlä.

Örümää – örmää; uyumaa – uymaa.

2. Okuyun yaratma parçasını. Neredän o hem kim onun avtoru.

Uşakların bakası kolhozda şofer işlärdi da çok kerä onnara teklif edärdi, kabinaya pindirip, şkolayadan götürsün. Ama Todi herkerä bakasının aklısına getirdärdi, ani kabinaya dört kişi olmaz pinsin, ayırılmaa da biri-birindän istemäzdi. Da genä, Simucuu ortaya alıp, gidärdilär yayan.

- Aklınıza getirin yaratmanın içindeliini da söläyin, akıllıymışlar mı, hesaplıymışlar mı bu uşaklar?
- Yazın cümleleri tefterä.
- Bulun bitkisiz geçmiş zamanda işlikleri da altlarını çizin. Söläyin, açıklayın onnarın dooru yazılmasını.

3. İşlikleri bitkisiz geçmiş zamanda dııştirin. İşliklerin köklerini hem onnarın afikslerini nişannayın.

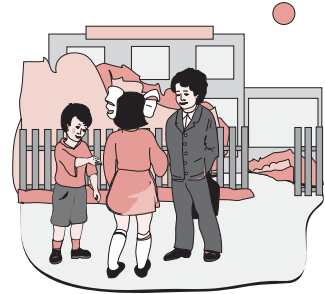
Almamaa, satmamaa, vermemää, içmemää.

4. Okuyun teksti.

Şkolaya gidärkän, Todi, Gafi hem Simucuk bakardılar dooru yollarına, oynamazdılar yolun üstündä hem, keçilär gibi, iki tarafa salınmazdılar. Büklerin yanından geçärkän, seläm verärdilär. Hem gidärdilär diil yolun ortasından, ama aulların boyundan, näända gezmeer maşınalar hem taligalar.

Şkolaya gidärkän, ilkin uşak başçasında Simucuu brakardılar, çünkü onun yanından geçärdilär. Etiştinyän şkolaya, herkezi gidärdi kendi klasına. Herbir aralıkta Todiylän Gafi, buluşup, oynardılar birerdä.

Her gün uşaklar gidärdilär malisinä, angısı yaşardı şkoladan üç ev aşırı. Makarki onnarın malisi artık etmişä aldıydı, ama yaşardı o yalnız. Evin içindä hem aulda vardı çok iş. Da tä bu üzerä bük hem aar işleri yapardılar onnarın mamusu hem bakası, ama ufak, kolay işleri yapardılar uşaklar.

- Bakın da uydurun resimi hem teksti. Neyi açıklêêr resim?
- Uşakların kendini götürmesi hoşunuza gelir mi? Neçin? İnandırın kendi bakışınızı.
- Bulun bu teksttä uydurmayı. Neçin bu uydurmayı avtor kullanmış? Ne istemiş açıklamaa bununnan?
- Bulun bitkisiz geçmiş zamanda işlikleri da açıklayın onnarın dooru yazılmasını.

- E siz, şkolaya gidärkän, yolda nicä kendinizi götürersiniz?
- Aklınıza getirin da sıralayın birkaç yolcu kuralı, angılarını lââzım bilsin yayan insannar da, şoferlär dä, hepsi yolda gezennär dä.

Ş 4. İşliklerin geçmiş zamanda dooru yazılması

I. Mutlak geçmiş zamanda oluşluk çalımında peydalanêr:

1) İkili konsonnar işliklerdä, angıları temel formada biterlär **t** konsonnan: *git-gitti, bit-bitti, at-attı, tut-tuttu, sat-sattı, yat-yattı, bat-battı...*

2) İşliklerdä, angıları biterlär **ä** vokalınnan, diişilmektä urğusuz pozitiya-sında o döner **e** vokala: *seslä-sesledi, beklä-bekledi, sölä-söledi, eklä-ekledilär, beslä-besledi, ama gitmä-gitmedi, seslämedi, beklämedi, eklämedi.*

II. Bellisiz geçmiş zamanda kullanılêr vokal garmoniyası:

seslä – seslemişim, seslemişin, seslemiş;

koru – korumuşum, korumuşun, korumuş.

III. Bitkisiz geçmiş zamanda işliklär kullanılêrlar variantlı: *çalardı, çalırđı; gidärdi, gidirdi; tutardı, tuturdu; yatardı, yatırđı.* Ama literatura norması sayılêr bu formalar:

1) *çalardı, satardı, bakardı, yapardı, gelärdi, gidärdi, verärdi, pinärdi – konsonnan bitennär;*

2) *sakla+yär-di, paklayardı, yoklayardı, yaşayardı, yıkayardı, solu+yär+di, taşıyardı... sesle+yär-di, bekleyärdi, ekleyärdi, deneyärdi, eşeleyärdi, eri+yär+di sürü+yär+di – vokallan bitennär.*

Y (yot) peydalanmêr sade altı uzun vokallan bitän işliklerdä: *uu, duu, buu, kuu, suu, tu: uu+ar+di, duuardı, buuardı, kuuardı, suuardı, tuardı.*

IV. Şaşırmanın bu işlikleri, angıları pek benzeer biri-birinä, ama başkala-nêrlar biri-birindän köklerinän dä, maanayca da, yazıda da. **Tä onnar:**

yarmaa (yar) – yaramaa (yara)

bilmää (bil) – bilemää (bilä)

kurmaa (kur) – kurumaa (kuru)

dalmaa (dal) – dalamaa (dala)

kazmaa (kaz) – kazımaa (kazi)

solmaa (sol) – solumaa (solu)

kapmaa (kap) – kapamaa (kapa)

taşmaa (taş) – taşımaa (taşı)

aarmaa (aar) – aaramaa (aara)

yıkmaa (yık) – yıkamaa (yıka)

susmaa (sus) – susamaa (susa)

örmää (ör) – örümää (örü)

sürmää (sür) – sürümää (sürü)

bulmaa (bul) – bulamaa (bula)

uymaa (uy) – uyumaa (uyu)

denmää (den) – denemää (denä)

büülmää (büül) – büülemää (büülä)

ermää (er) – erimää (eri)

Testlər

İşliklerin geçmiş zaman formaları

1-inci test. Bulun dooru variantı. Mutlak geçmiş zaman kurulêr:

- a) *-miş, -miş -muş, -müş* afikslerin yardımınnan;
- ä) *-di, -di, -du, -dü, -ti, -ti, -tu, -tü* afikslerin yardımınnan;
- b) *-acek, -ecek* afikslerin yardımınnan.

2-nci test. Angı sırada işliklär bellisiz geçmiş zamanda bulunêrlar?

- a) aldı, verdi, koydu;
- ä) kazardı, verärdi, sesleyärdi;
- b) vermiş, demiş, söylemiş.

3-üncü test.* Bulun zeedä işlikleri herbir sırada.

- a) alarmış, bakarmış, verärmış;
- ä) alırmış, bakırmış, verärmış;
- b) aalayardı, paklayardı, soyardı.

4-üncü test.* Herbir variantta angı laflar zeedä?

- a) gitti, verecek, bitti;
- ä) saklayacak, yaşayacak, duracak;
- b) geldi, ezdi, koydu.

5-inci test.* Sırada angı laf zeedä?

- a) tutmak, bulmak, sormaa;
- ä) al, gel, sar;
- b) sesleyecäm, kazacam, girecäm.

6-ncı test.* Angı işlik zeedä?

- a) aldım, sattı, koydu;
- ä) saymış, oturmuş, bitirdi;
- b) verdi, gittilär, yazdı.

7-nci test. Angı işliklerdä y (yot) peydaalanmêr mutlak gelecek zamanda?

- a) dii, büü, yaa;
- ä) uu, duu, buu;
- b) seslä, beklä, eklä.

8-inci test. Angı zaman formasında bulunêrlar işliklär *geçär, durar*?

- a) mutlak geçmiş;
- ä) bellisiz gelecek;
- b) bitkisiz geçmiş zaman.

9-uncu test. Angı zaman formasında bulunêr işliklär *durardı, alardı*?

- a) bellisiz geçmiş;
- ä) bitkisiz geçmiş;
- b) mutlak geçmiş.

10-uncu test. Angı zaman formasında bulunêr işliklär *almışınız, vermişiniz*?

- a) şindiki;
- ä) bellisiz geçmiş;
- b) mutlak geçmiş.

Tema 8.

ÖMÜR. YAŞAMAK

- Ömür adama, deerlär, verärmış Allaa.
- Ömür – bu yaşamanın uzunnuu hem nelär läözım geçirsin adam.
- Ne dä olmasa yazılı adamın zodiacında, o läözım kendisi düşünsün, nicä kurmaa yaşamasını. Bir teklif hepsinizä: yaşayın ölä, ki sora pişman olmayasınız, ani yanniş yaşadınız, belli iz ardınızda brakmadınız, açılan kapuyu açmadınız, iilik hem hatırlık yapmadınız.

Dil teoryası

§ 1. İşliklerin sankilik çalımı

İşliklär gagauz dilindä **oluşluk çalımından** kaarä var nicä başka çalımnarda da kullanılsınar: **sankilik çalımında** (*alsam, gelsäm, bulsam, büüsäm*).

Ne o sankilik çalımı?

Sankilik çalım forması gösterer, ani işlem isteniler olsun (sanki olsa).

Sankilik çalımı kurulêr işliklerin temel formasından afikslärlän **-sa, -sä** (vokal garmoniyasına görä): *al+sa+m, bak+sa+m, i+sä+m, büü+sä+m, gi+sä+m, koru+sa+m*.

1. Verilmiş işlikleri koyun sankilik çalım formasına türlü üzlerdä.

Örnek: atmaa – at-sa-m, beenmää – been-sä-n.

Girmää, vermää, korumaa, yazmaa, görmää, imää, çıkmaa, bulmaa, diimää, korkmaa, aydamaa, asmaa, çıkarmaa.

- Beş işliklän kurun birär cümlä.
- Nişannayın işliklerin köklerini hem afikslerini.

2. Okuyun cümleleri, açıklarak işliklerin çalımını (oluşluk hem sankilik).

1. Vasi dün almış kendisinä bir top. 2. Petri artık üürenmiş verilmiş şiiri. 3. Lelü pazara gelärsä bizä, bän ona gösterecäm günnüümdä „onnuqları”. 4. Bir haftadan sora gelecek bizä çıçu, angısını bän pek özledim. 5. Gitsäk yakınnarda konterdä, buluşacez Moldóvanın en anılmış türkücüsünän.

- Cümleleri tefterlerinizdä yazın.
- Sankilik çalımında bulunan işliklerin altlarını çizin, afiksleri gösterin.
- Aazdan açıklayın, angı çalımda, zamanda, sayıda hem üzdä durêr işlik.

3.* Okuyun işlikleri, bularak herbir sıracıkta zeedä formayı.

1. Alsam, gelsäm, gitsä.
2. Gittim, verdim, andım.
3. Gelecek, inecek, duraceymış.
4. İsäk, çıksak, düüsäk.
5. Açardık, sesleyärdik, yazardık.

§ 2. İşliklerin diişilmesi sankilik çalımında

Nicä diişilerlär işliklär sankilik çalımında?

Birlik sayısı					
üzlär	koy	yar	aala	suu	tı
I.	koy-sa-m	yar-sa-m	aala-sa-m	suu-sa-m	tı-sa-m
II.	koy-sa-n	yar-sa-n	aala-sa-n	suu-sa-n	tı-sa-n
III.	koy-sa	yar-sa	aala-sa	suu-sa	tı-sa
üzlär	ver	git	sölä	büü	dii
I.	ver-sä-m	git-sä-m	söle-sä-m	büü-sä-m	dii-sä-m
II.	ver-sä-n	git-sä-n	söle-sä-n	büü-sä-n	dii-sä-n
III.	ver-sä	git-sä	söle-sä	büü-sä	dii-sä
Çokluk sayısı					
I.	koy-sa-k	yar-sa-k	aala-sa-k	suu-sa-k	tı-sa-k
II.	koy-sa-nız	yar-sa-nız	aala-sa-nız	suu-sa-nız	tı-sa-nız
III.	koy-sa-lar	yar-sa-lar	aala-sa-lar	suu-sa-lar	tı-sa-lar
I.	ver-sä-k	git-sä-k	söle-sä-k	büü-sä-k	dii-sä-k
II.	ver-se-niz	git-se-niz	söle-se-niz	büü-se-niz	dii-se-niz
III.	ver-se-lär	git-se-lär	söle-se-lär	büü-se-lär	dii-se-lär

İkinci hem üçüncü üzlerdä çokluk sayısında afiksin vokalı **ä** döner **e** vokala (*versäk – verseniz – verselär; isäk – iseniz – iselär*).

Vokallan bitän işliklerdä, sonundakı **ä** herbir üzdä urğusuz pozitiyasında döner **e** vokala: *seslä – sesle-säm, beklä-bekle-se-niz, eklä – ekle-se-lär*, ama *seslämesäm, eklämesäm*.

Çokluk sayısında afiks **-lär** kullanılırsaydı, afikstä **-sä** vokal **ä** döner **e** vokalına: *onnar gitselär, verselär, sesleselär (ama onnar gitsä, versä, seslesä)*.

1. Verilmiş işlikleri diiştirin tabliçada verilän örnää görä.

Demää, korumaa, taşymaa, görmää.

- İşlikleri teftelerinizdä yazın.
- İşliklerin dooru yazılmasını açıklayın. İnandırın.

2. Okuyun cümleleri, yazın, açıklayarak işliklerin çalımınarını.

1. Bän olsam büücü, verselär izin, istesä insan, dünneyi diiştirecäm, hepsini kısmetli yapacam. 2. İnsan çalışsa, işlär taa ii gidär. 3. O kızçaaz bana bir kerä baksa, kanatlarım büüyär. 4. Bu ekzameni dä versäm, birtaan bişeydän hiç korkmêirim. 5. Alsalar beni dä kasabaya, çok sevinecäm.

3. İşliklerdä noktaların erinä uygun afiksleri erleştirin. Yazın cümleleri, belli edin işliklerin formasını (çalım, üz, sayı).

1. Kâr kaçır... da yanlışlık, senin var kolayın onu doorutmaa. 2. Bil... adam, neredâ düşecek, orada da döşedir. 3. Herbir aarı bal yap..., okası parasız olur. (Söl.) 4. İ dostun yok..., sän dä yoksun. (Söl.) 5. Nekadar da besle... yabancıyı, o hep daaya bakêr. (Söl.) 6. Bitir... şkolayı da gideyim büük kasabaya üürenmäâ, dünneyi görmäâ. 7. Gel... o sıcak günnär, yollanacez bir haftaya denizdä dinnenmäâ. 8. E-e-e-h, dostlarım! Siz bil..., ne bela bastı benim kapuma! Ama bän hep okadar enseyecäm! 9. Biz say... büük insannarı, bizä dä küçüklär hatır güdeceklär. 10. Yapma... ahmaklık, aarifenmeyecän. (Söl.) 11. Babuyu artık pak kaardan yaptık, ne käämil duruş, bitme... bu kış! (V. Filioglu)

Ş 3. İşliklerin isteyişlik çalımı

Ne o isteyişlik çalımı?

İşteyışlik çalımı açıklêêr, ani işlemin tamannanmasına gösteriler kayıllık. **Hadi (läâzım): bakayım, susayım, yazayım, vereyim, söyleyim.**

İşteyışlik çalımı kurulêr işliklerin temel formasından **-a (-ya)**, **-e (-ye)** afikslerin yardımınan: *bak – bak-a-yım; dur – dur-a-yım; taşı – taşı-ya-yım; solu – solu-ya-yım; ver – ver-e-yim; çöz – çöz-e-yim; beklä – bekle-ye-yim; sürü – sürü-ye-yim; i – i-ye-yim.*

İşliklerdä, angıları temel formasında biterlär **a** hem **ä** vokallan, sonundakı afikslär **-ya** hem **-yä** (-ye) lafetmektä sölenilmeerlär (işidilmeerlär), ama yazıda yazılêrlar.

Söleniler (işidiler): **saklayım, paklayım, söyleyim, bekleyim**, ama yazılêr: **saklayayım, paklayayım, söyleyeyim, bekleyeyim.**

İşteyışlik çalımında işliklerin önündä dayma kullanılêr laflar *hadi, läâzım: hadi gidelim, läâzım üüreneyim, hadi göreyim.*

1. *Okuyun cümleleri. Bulun isteyişlik çalımında işlikleri hem açıklayın onnarın dooru yazılmasını.*

1. Pazara läâzım gideyim futbol oynamaa. 2. Pazertesi isteerim kafadarımnan buluşayım. 3. Sali günü hazırım papşoy kazayım. 4. Çarşamba günü sän läâzım kaza-sın kartofileri aulda. 5. Perşembä günü Paşi düşüner alsın kendisinä bir çift terlik. 6. Cumaay günü o isteer dursun evdä. 7. Cumertesi hadi bän dä gideyim sizä yardıma.

- Cümleleri tefterlerinizdä yazın, işlikleri (isteyişlik çalımında) çizin.

2. * *Okuyun testleri, bularak zeedä lafları (maanayca, zamanca, formayca, vokal garmoniyasına görä, üzçä, sayıyca h.b.).*

1. Gitmiş, almaa, bakmaa.
2. Verecek, iyecek, satmış.
3. Bulmak, satıcı, gülmäk.
4. Çıkayım, bakayım, aldı.

5. Öreyim, sereyim, sorayım.
6. Saklayayım, koyayım, durayım.

3. Verilmiş cümleleri yazın, isteyişlik çalımında işlikleri belli edin.

1. Oyuncu, ur ayaanı, koparınca çarını, benzesin şu oyuna! (V. Filioglu) 2. Geler-geçer kol boylar, ama sonsuz halkımız, yaşasın gagauzlar hem Gagauz Erimiz. (V. Karagançu) 3. Verin kanat bana, uçayım günün altında... (V. Aleksandri, çev. V. Karagançu) 4. Hay, insannar, alın guguşların örneeni: ölä uygun yaşayalım, olalım sevinmeli. (V. Filioglu) 5. Çok göz yaşı döküldü, eşersin kurak erlär. (V. Karagançu)

4. İsteyişlik çalımında işlikleri kullanarak, kurun 4-5 cümlä kendi işleriniz için, angılarını siz düşer yapasınız bir günün (haftanın, ayın, yılın) içindä. İşliklerin altlarını çizin, açıklayarak dooruluumuzu.

5. Aklınıza getirin interesli oluşları klasınızın yaşamasından. Kurun birär annatma (yaratma) te bu temalara görä: „Barabar iş”, „Kaavi dostluk”, „Birliktä yaşêêrız”. Çalışın kullanmaa işlikleri sankilik hem konyunktiv çalımında türlü üzlerdä.

Yardımcı frazalar: läözüm yapalım, tutunalım, isteerim deneyim, annaşalım, läözüm annayalım, düşündük çekettirelim, olsa becersinnär, isteeriz yardım edelim.

Ş 4. İşliklerin inkärlik forması

Gagauz dilindä işliklär diil sade halizlik formasında, ama inkärlik formasında da kullanılêrlar: *aldı – almadı, verdi – vermedi, okudu – okumadı, gördü – görmedi...*

İnkärlik forması kullanılêr herbir zamanda.

1. Şindiki zaman: *alêr – almêêr, verer – vermeer.*
2. Mutlak geçmiş zaman: *aldı – almadı, verdi – vermedi.*
3. Bellisiz geçmiş zaman: *almışım – almamışım, vermişim – vermemişim.*

İnkärlik forması herbir zamanda kurulêr, işliin temel formasına ekleyerek inkärlik afikslerini *-ma (-mê)* yada *-mä (-me)*: *äl+ma, vér-mä, silmä, gitmä, yapma, dürma, uüma, kuüma, düüümä, giümä.*

İnkärlik afikslerinä urgu bir kerä bilä düşmeer, ama düşer önündeki kısım: *älma, gitmä, seslämä, getirmä, hesaplâma, aktarılma, tukurlânma.*

İnkärlik formasında işliklär diişilerlär, nicä dâ halizlik formasında herbir zamanda hem çalımda. Onun var sade bir diişilmäk forması – vokallan bitän variant (*satma, bakma, vermä, gitmä, gelmä, sürmä*), çünkü *-ma*, hem *-mä* vokallan biterlär.

Örnek: al – al-*mê*-êr, ger – ger-*me*-er, bul – bul-*ma*-dı, bul-*mê*-êr, küs – küs-*mä*, küs-*me*-di, üflä – üflä-*mä*, seslä – seslä-*mä*, seslä-*me*-di.

Afikslerä **-ma (-mê)**, **-mä (-me)** deniler inkärlik afiksleri. Bu afikslär düzerlär işliin inkärlik formasının temelini. Bu işliklerin kuruluşça analizi olur bölä:

Örnek: susmadı – **sus** – kök, **susma** – temel, **-dı** – afiks;
oturmadı – **otur** – kök, **oturma** – temel, **-dı** – afiks.

Var laflar, ani yazılêrlar nicä işliklerin inkärlik forması, ama onnarın urguları başka kısımğa düşer, onuştan onnarın maanaları da başka.

Örnek: álma – almá (meyva),
álma – işliin inkärlik forması,
almá – (meyva) adlık,
késmä – işliin inkärlik forması,
kesmä – kesmä taş, kesmä çorba.
İşliklär inkärlik formasında diişilerlär herbir çalımda hem zamannarda.

1. Verilmiş işlikleri koyun inkärlik formasına. Herbir işliin köklerini hem afikslerini nişannayın.

Örnek: işlemää – işlämemää, işlä – işlämä;...

Seslemää, itirmää, gezinmää, seslenmää, getirmää, saklamaa, beslemää, kazmaa, soymaa, toplamaa, erimää, düümää, sürmää.

2. İşliklärän kazmaa, toplamaa, yakmaa, kesmää inkärlik formasında kurun birär cümlä da yazın onnarı tefterlerinizdä, açıklayarak onnarın dooru yazılmasını.

3. Okuyun cümleleri, koyarak işlikleri inkärlik formasında hem läüzümni sayıda, üzdä. İşliklerin dooru yazılmasını inandırın.

1. Sandi dün (gitmää) şkolaya. 2. Mani uroklarını hiç (üürenmää). 3. Miti evdä gününä hiç bişeycik (yapmaa). 4. Vasi hepsinä yardım eder, hiç zaametini (saymaa). 5. Nasıl sän bu sıcakta (üşenmää) gezmää?

4. Aşaadaki teksti yazın, cümlelerdä bulun işlikleri inkärlik formasında, onnarın altlarını çizin, çıkarın onnarı teksttän da yapın onnara kuruluşça analiz, verilmiş örnää bakarak.

Klasın izmetçisi büün bizä sımarladı te nelär: gübürlämemää o kabinetleri, neredä üürenecez, aralıklarda kaçınmamaa, yukarı atlamamaa, toz kaldırmamaa, insan arası nda lafetmemää üüsek seslän, baarışmamaa, çekişmemää, girmemää şkolanın başçasına, aralıklardan sora geç kalmamaa kalan uroklara.

Biz kendimiz dä bileriz, ani düşmeer hesapsız olmaa. Läüzım açmamaa klasın kapusunu, girmemää içyanna, sormadıynan.

Kirletmemää rubalarımızı, yırtmamaa kiyatlarımızı, çamurlamamaa ayak kaplarımızı, gücendirmemää dostlarımızı – bizim borcumuzdur.

Örnek: gübürlämemää – **gübür** – kök, **gübürlä** – temel, **-me** – inkär. af.
-mää – inf. af.

5. Aşağıdaki temel formasında işliklerden kurun işlikleri inkârlık formasında şimdiki zamanda, onları değiştirin üzlerü hem sayılara görü. İnkârlık afikslerini nişannayın. Kullanın verilmiş örnä.

Kır – ..., sat – ..., dik – ..., kat – ..., üz – ..., dal – ..., git – ...

Örnek: kır – kır-**mê-êr-ım**

Birlik sayısı

Bän kır-**mê-êr-ım**

Çokluk sayısı

Biz kır-**mê-êr-ız**

6. Aşağıdaki temel formasında işliklerden kurun işlikleri inkârlık formasında geçmiş zamanda, onları değiştirin üzlerü hem sayılara görü. İnkârlık afikslerini nişannayın. Kullanın verilmiş örnä.

Götür – ..., sus – ..., kazı – ..., hazırla – ..., pakla – ..., seslä – ..., aara – ..., kopar – ..., kaldır – ...

Örnek: götür – götür-**me-di-m**

Birlik sayısı

Bän götür-**me-di-m**

Çokluk sayısı

Biz götür-**me-di-k**

7. Aşağıdaki temel formasında işliklerden kurun işlikleri inkârlık formasında gelecek zamanda, onları değiştirin üzlerü hem sayılara görü. İnkârlık afikslerin altlarını çiziniz. Kullanın verilmiş örnä.

Baar – ..., uyu – ..., kabart – ..., iç – ..., düş – ..., dön – ..., aç – ..., say – ..., kal – ..., elleş – ...

Örnek: baar – baar-**ma-yaca-m**

Birlik sayısı

Bän baar-**ma-yaca-m**

Çokluk sayısı

Biz baar-**ma-yace-z**

§ 5. İşliklerin inkârlık formasında şimdiki zamanda değiştirilmesi

1. Değiştirin verilmiş işlikleri şimdiki zamanda, inkârlık formasında.

Tutmaa, gelmä, silmä, kurmaa.

Birlik sayısı				
üzlär	alma	sorma	aalama	kuruma
I.	almê-êr-ım	sormê-êr-ım	aalamê-êr-ım	kurumê-êr-ım
II.	almê-êr-sın	sormê-êr-sın	aalamê-êr-sın	kurumê-êr-sın
III.	almê-êr	sormê-êr	aalamê-êr	kurumê-êr
	geçmä	solämä	icmä	imä
I.	geçme-er-ım	söläme-er-ım	içme-er-ım	ime-er-ım
II.	geçme-er-sın	söläme-er-sın	içme-er-sın	ime-er-sın
III.	geçme-er	söläme-er	içme-er	ime-er

Çokluk sayısı

I.	almê-êr-ız	sormê-êr-ız	aalamê-êr-ız	kurumê-êr-ız
II.	almê-êr-sınız	sormê-êr-sınız	aalamê-êr-sınız	kurumê-êr-sınız
III.	almê-êr (-lar)	sormê-êr (-lar)	aalamê-êr (-lar)	kurumê-êr (-lar)
I.	geçme-er-ız	sölâme-er-ız	içme-er-ız	ime-er-ız
II.	geçme-er-siniz	sölâme-er-siniz	içme-er-siniz	ime-er-siniz
III.	geçme-er (-lär)	sölâme-er (-lär)	içme-er (-lär)	ime-er (-lär)

İnkärlik afikslerdä **-ma**, **-mä** işliin diişilmesindä vokallar **a** hem **e** dönerlär **ê** hem **e** vokallara: **atma** - **atmê-êr**; **vermä** - **verme-er**.

2. Okuyun cümleleri, koyarak işlikleri inkärlik formada yakışan zamanda.

1. Sabaa Vasi şkolaya (gitmää). 2. Bizim klasta birisi dä (becermää) kompyuterdä işlemää. 3. Koli kapanmış içeri da kimseycää (açmaa) kapuyu. 4. Biz dün kıra (gitmää), da üç kişi payımızı kazmaa (bitiräbilmää).

3. Okuyun teksti „Yazalsız”. İşlikleri bulup, ayırı çıkarın da belli edin onnarın zaman, üz, sayı hem başka formasını. Bakın örnää.

Yazalsız

|| onunnan
|| onnardan

Vani yazalını kaybetmemiş, ama yazalın özündä boya bitmiş⁴. Pazar günü Vani panayıra gitmemiş, oradan eni yazal almamış. Ertesi günü en sevgili **dostunnan**¹ buluşmamış, ama, şkolaya gidärkän, yalnız kalmamış. Başka çocuklar yolda onu etişmişlär, da onnar barabar şkolaya **gitmişlär**². Çocuklarlan yazal için laf olmamış, onnar Vaninin **kefini**³ bozmamış, Vani onnardan yazal istämemiş.

Hava sıcakmış, çocuklar şkolaya geç kalmazmışlar. Vani yolda hızlı örümäzmiş, o hem onunnan gidän çocuklar üşümäzmişlär. Şkolanın önündä dä Vani kendi dostunnan karşı gelmemiş. Klasa girdiynän dä, dostunu o görmemiş.

Tezdä Vaninin dostu gelmiş, o bilmäzmiş, ani Vanidä yazal yok, ama o her zaman çantasında taşıyarmış ikişär yazal, da birini Vaniyä vermiş.

Örnek: gitmemiş – geçmiş zaman, birlik sayısı, 3-üncü üz.

4. Aşaadaki lafbirleşmelerinnän birär cümlä kurun, cümleleri tefterlerinizdä yazın, açıklayın inkärlik işliklerin formalarını.

Korkutmamaa küçükleri ...

Yollanmamaa erken ...

Gülmemää sakatları ...

Akıtılmamaa boşuna ...

Sölämemää yalan ...

Batılmamaa deredä ...

Durmamaa aylak ...

Ürkütmemää kuşları ...

Gezinmemää dayma ...

Yolmamaa çiçekleri ...

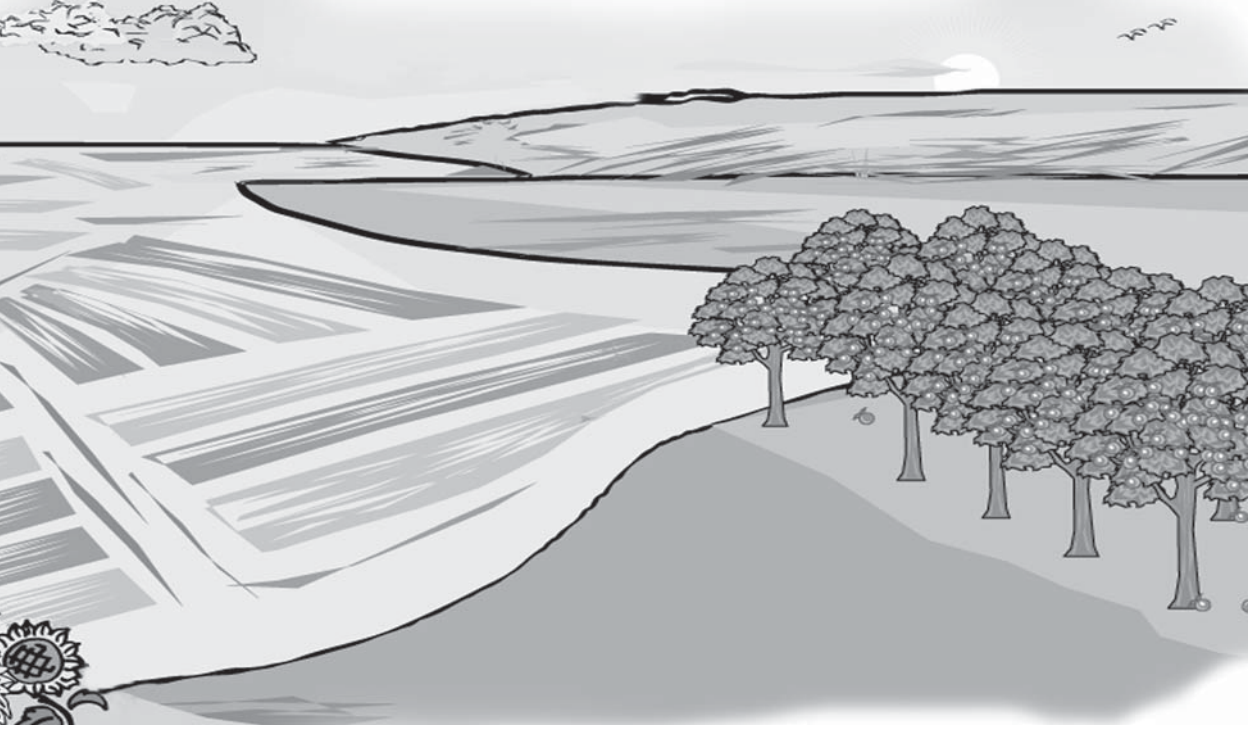
Pinmemää yukarı ...

Süündürmemää şafkı ...

Örnek: Biz 7-nci klasta artık bileriz, ani şkola tertiplerini läüzüm kırnak kullanmaa, da onuştan kirlätmeeriz (ş.z., ink.f., 1 üz, çok.s.) kiyatları.

Tema 9.

BİZİM YOLLARIMIZ

Bakınız yukarda verili resimä da yazınız ona görä bir literatüre yaratması, kullanarak aşaadaki planı.

Plan

1. Komrat dolayı – benim erim.
2. Gagauziya – benim küçük vatanım.
3. Gagauz halkım. Çalışkan çiftçilär, şanni inteligențiya.
4. Severim bizim geniş kırları, zengin toprakları hem bol bereketleri.
5. Büünkü yaşamamız hem görünür geleceemiz.

Söz teoriyası

§ 1. Nasıl kullanılır baalantılı söz

Üretilmişlerä kısıdan tekrar

1. Aşaada verili dialogu okuyunuz. Annadınız, lafetmäk tarafından nasıl sözdür bu? Bulunuz onun temasını hem öz fikirini, koyunuz bu dialoga ad.

- Şaşêrim bän, – sordu Gani, – ne okadar çeker seni o Nadiyä?
- Şaşma, kardaşım, – seni taa bir erä mi çekmeer?
- Çekmeer, neryä isteerim oraya da giderim.
- Te şindi gitsänä Karşı maaleyä, – dedi Tanas.
- Gitmeyecäm, isteerim, seninnen bilä gezelim.
- Gidecän sän, ama yalnız gezmää korkêrsın, – gülümsedi Tanas.
- Tanas batö, seninnän taa güvenni, – kayıl oldu bir utanmaklan Gani.

güvenni – korkusuz

(N. Baboglu, „Tanaslan Nadi” annatmadan)

2. Aşaada verili taa bir tekst „Kurak yaz”. Onu kuşku okuyunuz, sora araştırınız yukarda verili öbür tekstlän da söläyiniz:

- Lafetmäk tarafından tekst „Kurak yaz” nasıldır?
- Neylän başkalanêr dialog monologtan?
- Monologta kaç kişi olur lafetsin? Ama dialogta kaç?
- Tekst, eer monologsa, kimin sözü o var nicä olsun?
- Bulunuz da söläyiniz: monologlu tekst „Kurak yaz” içindelik tarafından yazdırma mı, annatma mı osa fikirlemä mi?

Kurak yaz

Yazdı. Sıcaktı. Hava duruklanmıştı islää yaamursuz. Salt incecik lüzgär esärdi batıdan sabaalendän üülenä kadar. Üülendän sora avşamadan hem gecä dä lüzgär hiç yoktu, **bürkülüktü**. Butürlü havada soluk bunalıktı. Bölä olurdu ozaman, açan yıl kitlea bakardı.

Yazın nişannarı belliydilär, ama insannar istemäzdidilär, kıtlık olsun. Doluküülülerin büyük umutlarıydı gelän bereketä, neçinki geçän çok uzun hem zor kış imişti-sümürmüşdü hepsini, ne hazır edilmişti yazdan.

(N. Baboglu, „Karanfillär açtılar...” annatmadan)

sümürmää – imää, yutmaa
bürkülük – lüzgersizlik, sıcak
batıdan – günbatısı tarafın-
dan
bunahk – buulducu, aar soluk

§ 2. Nicä lääzım yaratma yazmaa

Aklınıza getirip, tekrarlayınız, nicä yazmaa yaratma, iş sırasını açıklamaa.

1. **Temayı belli etmää**, onun adını dooru hem uygun çıkarmaa. Öncedän lääzım temayı düşünekli belli edelim. Burada tema belli verili resimdä.

2. **Temaya görä yakışıklı plan kurmaa**. Bu temaya, nelär girecek, belli bizim verili planda. Ama sizin planınız verili yoksa da varsa sade tema, ozaman planı lääzım kendiniz düzäsınız. İltän bir sadä dar plan, sora, onu genişledip, kararlêersınız, angı stildä taa uygun olacek sizä açıklamaa bu temayı, da başlêersınız yazmaa yaratmayı karaya.

3. **Toplanılmış materialı plana görä erleştirmää**, açıklayarak planın herbir payını.

4. **Çok önemli yaratmanın dili**. O lääzım olsun annaşılı, diil çok üklü, ama mutlak süretli kullanılsın literatūra kolaylıkları: metafora, epitet, uydurmalar, söleyişlär hem başka. Karaya yazarkana olur parça-parça, dönüp-okumaa yazılmışı da, çizip-doorutmaa yannişları, doldurmaa, planınıza görä sıradan açıklamaa temayı.

§ 3. Aazdan hem yazılı söz

Aazdan söz – o hergünkü lafetmemiz buluşmakta, annaşmakta.

Yazılı söz – hep o söz, lafetmemiz, annaşmamız, annatmamız, ani yazılı kiyatta ya türlü tehnika kolaylıklarınnan.

Tutunuz aklınızda. Aazdan sözün var kendi üstünnükleri, yazılı sözün dä var kendi üstünnükleri. Aazdan sözü biz işideriz hem söleeriz, ama yazılı sözü biz göreriz hem okuyêriz.

- Yazılı sözä bakınca, aazdan söz üz-be-üz lafedennerä ne kolaylıklar verer?
- Olur mu yazıylan göstermää sesin üüsekliini, alçaklıını, mimikayı, jestleri?
- Yazılı sözün ne üstünnükleri var, aazdan sözä bakınca? Sıralayın onnarı.
- Düşününüz, angı söz: yazılı mı, aazdan mı taa lääzımını hergünkü yaşamakta?

*1. Aşaada verili tekstin „Görüntülär” birinci payını **inceläyin**, bakınız, bu tekstin payları uygun mu baalı. Olur mu bu parça ayırı bir yaratma sayılsın? Hesap alın, bu annatmalı tekstin sonunda bir kısa dialog peydalanêr.*

Görüntülär

(Tekstin başlantısı)

I. Bän 7-nci klasta üürenerim, hem var bir dä kardaşçım 10 yaşında. Geçän kışın, ölä İvan günnerindän sora, anam hem bobam gittilär birkaç günä aşırıya düünä, da biz kaldıydık kardaşımnan evdä yalnız. Bizä biraz korkunçtu gecelemää da bu beterä çaar-

diydık, gelsin bizdä gecelemää kafadar lelümun oolu Kosti. O bendän bir yaş büüktü, ama bizdän taa korkaktı. Geldi o bizä taa gündüzdän, da karannık olduynan toplan-dık içeri, sürmeledik kapuyu. Ama uyumaa taa istemäz-dik. Oturêriz kümbet boyunda, bakınêriz kara pençerelerä. Saldı köpek, sokakta işidildi bir baarış, tavanda da sansın bişey çıtırdadı. Kardeşim Koli dedi:

– Bän korkêrim, – da başladı gezdirmää o şıldırtılı gözçeezlerini bir kapuya, bir pençerelerä.

Kosti büük gibi lääızımdı bizi üreklendirsin, ama o da dedi:

– Gecedä yabancı ses o diil pak iş, ama susun. Eer o fenalıksaydı, şamata olmadıy-nan, sauşacek.

(N. Baboglutunun annatmasından)

incelemää – analiz yapmaa, araştırmaa

diil pak iş – sayılêr, belalı iş, olur korkunç olsun

şıldırtılı – yalabık, burada sayılêr, korkulu

üreklendirsin – uslandırısın, ürek versin

şamata – ses

kümbet – soba

sauşacek – gidecek, yok olacak

2. Cuvap edin:

a) *Tekstin sonu içindeliinä uygun mu? Neçin? İnandırın.*

ä) *Olur mu bu annatmalı tekstin parçasını taa parçalamaa? Eer olursa, logika korunacek mı? Eer olmazsa, söläyin, neçin olmaz? İnandırın.*

b) *Söläyin, kaç personaj var bu parçada? Sıralayın personajları.*

§ 4. Nasıl karakteristikta yapmaa tekstlerin personajlarına

Nasıl elementarca yapmaa karakteristikta tekstlerin personajlarına, üürenicilär artık bilerlär.

1. Personajın patredi. İltkän lääızım üürenmää, avtor nekadar dolu yazdırmış personajı. Eer onu avtor verdiysä doludan, ozaman öncedän göstereriz onun yazılı patredini.

2. Tabeeti. Bulêriz, angı literatura kolaylıkların yardımınan açıklanêr onun tabeeti (usluluu, hızlılılı, saburluu, sertlii, iilii, fenalı, üfkesi). Taa dolu yazdırmakta, ki personajın tabeeti taa genişän okuyucuya açılınsın, var nasıl versin personajın bakışını, duruşunu, örüyüşünü, giyimini hem başka.

3. Personajın sözü, lafetmäk manerası. Taa dolu karakteristikta vermää deyni, avtor gösterer personajın lafetmesini, sözünü (angı lafları o kullanêr, nesoy seslän konuşêr, nicä başkasına danışêr h.b.). Çok kerä avtor verer personajın karakteristikasını sadece birkaç çiziyilän. Ama biz, onun karakteristikasını yaparkan, lääızım bulalım, neçin önemni verilmiş kahramanın taman giyimi, ya gözleri, ya pelteklemesi da bulalım, nasıl kişi o.

Personajın karakteristikası yapıılêr onuştan, ki bulmaa, nesoy insan. İilik yapanardan mı, iilää çalışannardan mı, osa kötülerin mi, duşmannarın mı biri. Neçinki herbir yaratmada hojma gider bir düüş iiliin hem fenalının arasında. Personajlar da bu üzerä var nicä olsunnar iilikçi, haseet h.b.

1. Okuyun teksti. Hesaba alınız stil nişannarını.

Üsüz eceli

(İlk payı)

O yıllar yazın, pazar günneri, küüyün ortasında gençlər toplanardı horuya. Delikanni çocuklar tutardılar çalgıcıları, da üülendän sora başlardı horu. Kızlar gelärdilär gözäl tutmalık fistannarlan. Başlarına baalardılar batista. Kulaan yanına koyardılar birär top pençerä çiçää.

Boynularına takardılar altınları, birkaç sıra boncuk hem sedef. Kollarında hem kulaklarında yalap-yalap edärdilär gümüş bleziklər hem küpelär. Çocuklar giyirdilär kara don, kara jiletka hem maavi gölmek. Başlarında taşıyardılar kara paraliya, ayaklarına giyirdilär deridän çizmä. Gençlər görünärdilär biri-birinä pek gözäl, yakışıklı. Kızlar taa çok mayıl olardılar esmer bıyıklı olannara.

(V. Karagançu)

- Kızlar nicä giinärmişlər horuya?
- Nesoy donaklıkları onların varmış?
- E çocuklar ne giyirdilär?
- Nicä görünärdilär gençlər biri-birinä?
- Tekstin stilini belli edin.
- Angı nişannardan tanıdınız?
- Yazdırın, nicä şimdi gençlər günerlər hem neylän donaklanêrlar.

2. Okuyun tekstin ikinci payını.

Üsüz eceli

(İkinci payı)

Balaban Stoyan ayırıldardı öbür gençlerdän şen karakterinnän, işçiliinnän. O bir karagöz, kara bıyıklı hem kıvrak boylu olandı, görünärdi pek gözäl. Hepsindän islää o oynardı „kadıncayı”, „maramcayı”, pek uygun, becerikli yapardı herbir adımını. Avşamnen, açan bitärdi horu, delikannılar taa şennenärdilär çırtma sesinä, onun çevirmelerinä, sarardılar Stoyanın dolayını da mayıl olardılar bu çocuun käämil danslarına.

Yanul Varka üsüz kızdı, yaşardı lelüsunda. Bu kızçaazın üstünä düşärmış pek çok iş: bakmaa lelüsunun küçük uşaanı, doyurmaa kuşları, süpürmä, toplamaa evin içini – bütün gün hep iş başında. Şkolaya gitmä, öğrenmä okumaa-yazmaa onun aklısına da gelmäzmiş. Onun yaşında uşaklarlan buluşmaa, oynamaa vakıdı etişmäzmiş. Giidirärmışlər Varkayı fukaara, rubacıkları, ayak kabı – ne kalmış lelüsunun taa büyük kızlarından.

Şimdi Varka onsekiz yaşındaydı, etişmiş gözäl simalı kız: yanakları – pembä alma, dudakları – iki olmuş kirez, gözleri sä – kara üzüm gibi, kaşları – pak iki eni ay. Kalın, kol gibi, kara peli pek düzärdi onun incecik, fidan gibi, boyunu. Bölä käämil kız Yarküüdä başka yoktu.

(V. Karagançu)

- Verin karakteristika bu parçadan personajlara, cevap ederäk soruşlara.
- Kaç personaj bu parçada? Kim onnar?
- Nesoymuş Varkanın görüsü, siması?
- Taa nelär söleniler bu kızcaaz için teksttä?
- Nicä giidirämişlär Varkayı?
- Yazdırın tekstä görä Stoyanın patredini.
- Nelär ayırı Stoyan için açıklêêr avtor?

3. Verilmiş örnää görä yazdırın personajları, tamannayıp hem doldurup tablişayı. Kullanın teksti „Üsüz eceli”.

Personaj (adı, laabı)	Kimdir o	Yaşı	Görüsü, siması	Harakteri, tabeeti	Başka bilgilär
Yanul Varka	kız	onsekiz yaşında	gözäl simalı kız, yana-kları – pembä alma, ...	yavaş	üüsüz, yaşardı lelüsündä, ...
Balaban Stoyan					

4. Kabledilmiş bilgileri kullanıp, düzün plan da yazdırın sizä yakın bir insanı. Örnek erinä verili planı var nicä diiştiräsiniz kendi hesabınıza görä.

Benim dostum.

Plan

1. Koli Pamukçu – islää bir çocuk.
2. Benim karagöz dostum.
3. Dostumun sevdii zanaatı.

§ 5. Yaratma – yazılı baalantılı sözdür

1. Aşaaada verili tekstä „Ayva çiçekleri” yapınız dar plan 3-4 cümledän, sora o planı genişlediniz da yazınız onu tefterlerinizä. Bu plana görä kendi laflarınızlan annadınız tekstin içindekisini.

Ayva çiçekleri

(bir payı)

...Bir dä Lügorcuk birdän brakılêr anasının elindän da çıkarêr bir cürä uşak sesi. Bakêr ayva çiçeklerin kürtün tepelerinä dä hızlanêr, kendibaşına adımnayarak, onnara dooru. Mamusu isteer onu genä alsın kolundan, ama uşak yınatçasına, dartıp kolcaazını, hızlanêr ileri fidannara. Onun sevinmelikli gözçeezleri sansın deydärdilär: „Göremiysin, mamucuk, bän artık kendim...”

Bu arada Vasilin bobası çıkêr içerdän da görer Lügorcuu ayvada sarılı, Zena da yanında kısmetli annadêr dädu Simuya:

– O kendicää burayadan geldi, hızlı adımnayarak!
– Brak, gelin, ko biraz sevinisin! O şindi sanêr, ki başın-
nan gökü dayêêr!
– Şindiyadân sadece tay-tay dururdu, ama büün birdân
başladı örümää...

cürä ses – incecik ses
tay dururdu – ancak durur-
du ayakça, düşmäzdi
ayolum – sevgilim

Dädunun da üzü-gözü güler, sansın yanaklarından hem annısından buruşuklar da düzeler...

– Zena gelin, ayolum, – deer ihtâr, – senin çocucaan ii saatta çeketti örümää. Onu te bu bizim toprak çetin tutêr ayakça. Tez git, yuur da yap ona bir adım pitası, islää tombarlat o çörää, da tukurlansın uzaa, Lügorcuun ömürü uzun olsun...

– Bir dä yımırta kaynadacam, – deer gelin Zena, – işidirdim mamudan, adım pitasının bilä düşärmış uşaan elinä bir dä yımırta vermää – ölä düz hem pak yaşaması olsun deyni...

Butakım sevinmelää etiştirdi, geldi iştân Vasil dä, gördü kısmetli aylesini, da hepsi bilä başladılar sevinmää küçük Lügorcuun adımnarına. Ama en çok şendi dädü Simunun üzü, o Vasilä dä annadırdı durmamayca, tekrarlayarak:

– İi saatta, be Vasil, ii saatta çeketti uşak kendicii adımnamaa, bizim toprak, bizim aul, te bu Allahın gözellikleri (o gösterdi bulut gibi açık ayva aaçlarını) onu çetin ayakta tutêrlar, duuma erin kuvedü uşaa bölä birdân kaaviledi...

„Gözäl erimiz var, – düşündü Vasil da sansın eniyçä baktı dolaya: aula, evä, ayva fidannarı-na... – Eh, kayıl olsa şindi Zena da biz bu evä bir kaavi remont çekelim, gözäl iş olur, islää dä tementlän suvadıynan, üz yıla gidär...”

(N. Baboglundun annatmasından)

2. Yukarda verili „**Ayva çiçekleri**” annatmasından parçada bulun dialogu. Angı personajların arasında gider dialog? Bulunuz o annatmanın öz fikirini.

3. „**Ayva çiçekleri**” teksti kullanarak, yazınız kısıdan bir takrir, açıklayın te bu temayı: „Lügorcuun ilk adımnarı”.

4. Sanki dialogu olur mu düştirip, monolog yapmaa? Ama monologu olur mu düştirmää dialoga? Düşünün.

5. Aşaada verili dialogu „**Telefonda**” okuyunuz da koyunuz ona bir başka uygun başlık.

Telefonda

– Alo, Radi, sänmysin? Seläm!
– Seläm, Sandi, bänim.
– Unutmadın mı, ne annaştıydık?
– Yok, unutmadım, beklerim, pazar günü gelsin.
– Büün cumertesi.
– Elbetki, az kaldı. Yaarına pazar, kalkacez erken.
– Hazır mı oltan?
– Oltam, gegelerim hem dadamıklar – hepsi hazır, hem taa bir büyük torbam tutulmuş balıklar için, – güldü Radi.

erken – karannıktan, vakıtlan
gegä – balık tutmak için çengel
olta – balık tutmak için pardi,
bambuktan ya sazdan
dadamık – gegenin ucuna
koymak için, aldangaç iyinti
dartmak – balın dadamık-
tan çekmesi, dartması

– Ver, Allahım, çok dartmaklar olsun da tutulsun büyük balıklar. Ama tfu-tfu salt nazarlamayalım! – attı şakayı Sandi dä.

6. Yukardaki dialogu „Telefonda” rollerä görä okuyunuz. (Biriniz olsun Sandi, öbürünüz dä Radi.) Kurunuz kendibaşınıza bir dialogu söz.

7. Okuyun örnek erinä verili kiyadı.

Kirez ayın üçü, 2011
Tülüküü

Saygılı bay Todur!

Büük seläm Canabinizä yollêêrım hem baş iilderim. Şükürüm iiliklerinizä, sıcak sözlerinizä. Bän hep taa Tülüküüdäyim, ana-boba evindä. Bireri çıkmêêrım, bitirerim yaratmamı da düşünirim bitki şenasını... Çok işlär aklıma gelir, da çanıma aar çöker!

Yollêêrım sizä birkaç kısa annatmacık, düşünirim onnarı birerdä adlamaa „Renkli dalgalar”. Şüpelenerim, ani bu annatmacıkları uymayacak tiparlamaa büyük jurnallarda. Ama kim bilsin? Bizim literatüra aksakalımız da çeketti hep butakım süjetlerdän. Geçmärsä yaratmalarım, bän gücümeyecäm. Çevirin onnarı geeri, verin Dimuya. Bän yalvardım, uurasın sizä. O annadacek benim yaşamamı Tülüküüdä.

Sizdä ne olêr „Ana Sözü” gazetasında? Neredä baş redaktorunuz? Pek isteerim sizinnän buluşmaa buyanda üülen tarafında. Olacek mı kolayınız?

Seläm hepsi dostlarımıza. Sevinerim, ani işleriniz ii gider. Bekleerim jurnalın bitki nomerini, neredä genç peetçilerin yaratmaları, özledim eni süjet, eni personaj.

El vererim sizä.

Kostaki Kosti

- Hesap alın kiyadın (mektubun) temel komponentlerini:
  - başlantısını (datası, eri, danışmak forması);
  - öz payı (ofitşial yada özel informaşiya, yalvarmaklar, tekliflär, adamaklar, selemnär);
  - bitkisi (ii sözlär, imza, data hem avtorun adresi ya bulunmak eri, yazmadıysa başta).
- Bakın söz stilini: netürlü laflar, lafbirleşmeleri, lafçevirtmeleri, cümlelär kullanilêr kiyatta.

8. Yazınız bir kiyat yakın insanınıza. Düşünün, nesoy olacek kiyadın forması hem içindekisi. Olur mu aalaşmaa ya kabarmaa kiyatta? Ayırın kiyadın intonaşiyasını. Nesoy hem neylän bitireceniz kiyadı?

§ 6. Takrir

Takrir yazmak için läözüm olsun verili bir tekst.

Verildiysä tekst, onu mutlaka läözüm çok düşüneekli okumaa. Takrir yazmak için teksti olur okusun üüredici – ozaman düşer çok kuşku onu seslemää,

çalışmaa annamaa okunmuşun öz fikirini, duymaa okunmuş tekstin stilini, aklında tutmaa personajların adlarını. Kimär kerä teksti olur okusunnaar üürenicilär kendileri.

Yaratmalı iş takrir formasında var nica olsun: *sıradan, kısadan, ayırtmalı ya yaratmalı*.

Sıradan takrirdä läüzüm tutmaa islää aklında teksti da onu bütünnücä açıklamaa.

Kısadan takrirdä läüzüm annatmanın özünü göstermää, en önemni oluşları.

Yaratmalı takrirdä olur verilmiş tekstä kendi düşünmeklerini dä eklemää.

1. *Bakınız resimä 108-inci sayfada da cuvap ediniz soruşlara:*

a) *Neçin klasta hepsi uşaklar kafadarlarınnan oturêrlar, ama Maşi yalnız?*

ä) *Neçin sanki Maşi küsülü?*

2. *Yukardaki resimä görä şkolacı Duloglu Denis yazmış yaratma. Okuyunuz onu.*

Nazlı kız kaldı yalnız

Maşi bir zengin ayledän kızçaazdı, pek nazlıydı hem biraz da kıskançtı. O şkolada otururdu yannaşık Nastiylän. Maşi hojma getirirdi çantasında türlü tatlılıklar: şokolad, halva, banan hem başka siirek mezelär, angıları yoktu taa çoyunda şkolacılarda. Nasti otursa da Maşiyän yannaşık, onun nazlı karakterini beenmäzdi da taa çok uruşurdu onnarın klasından başka bir kızçaazlan Oliylän.

Maşi deer Nastiyä:

– Sän benimnän yannaşık oturêrsın, bän seninnän hep paylaşêrim şokoladı, ama sän aralıkta, beni brakıp, gidersin Oliylän oynamaa.

– Bän Oliylän taa islää annaşêrim, onuştan canım çeker, taa sık onunnan buluşup-laflaşmaa.

– Aha, ölä mi? – üfkelendi Maşi da dedi:

– Ozaman bän şansora sana benim imeemdän hiç bişeycik dattırmayacam. Git da otur Oliylän yannaşık! Bän dä başkasınnan otururum...

Nasti gitti da otururdu Oliylän. Maşi, kaldıynan yalnız, çaardı onunnan oturmaa Katiyi, ama kızçaaz kayıl olmadı. Sora çaardı Sandayı, adadı ona vermää her gün şokolad, dondurma, alma, ama Sanda da istämedi Maşiyän oturmaa.

Maşi ölä dä bulamadı kendinä druşka da kaldı oturmaa yalnız.

kıskanç – çok görücü
uygunluk – uymak, islää
annaşmak

- Denisin yaratmasını beendiniz mi?
- Sän Maşinin erindä olaydın, năbaceydın?
- Neçin Maşi bulamadı kendinä kafadar bilä oturmaa deyni?

3. Teksti „Nazlı kız kaldı yalnız” kendibaşınıza okuyun taa 2-3 sıra. Hazırlanın takrir yazmaa, tamannayarak te bu işleri:

- bölün bu teksti birkaç paya;
- adlayın o payları;
- sıravardır payların adlarını yazın – bu işin planı olacak;
- kendi laflarınızlan plana görä annadın teksti (ii olur kimi frazaları kiyattan aklınızda tutasınız da yazamakta kullanasınız).

4. Kiyadı kapayıp, takrir yazın, kendi bakışınızı Maşinin yalnız kalması için açıklayın, çıkış yapın.

5. Aşaada verili teksti „**Dostlar**” okuyun, öz fikirini bulun. Bu teksttä kaç personaj var? Annadın bu personajların karakterini. Hazırlanın bir takrir yazmaa.

Dostlar

(Takrir için tekst)

Mituş hem Radi üürenirdilər 7-nci klasta. Onnar komuşu uşaklarıydılar, akrandılar, şkolaya gidip, gelirdilər barabar, evä verilmiş işleri dä çok sıra barabar yapardılar. Onnar sevärdilər gagauz dilini, bilä okyardular gagauzça literatūra kiyatlarını. Haylak günnerdä bilä gidärdilər Kongaz gölündä balık tutmaa. Bir gün Mituş dedi:

- Gelsä bir kerä yaz, da gidelim balık tutmaa.
- Bän dä özledim balıkçılı, – cuvap etti Radi, – ama te birkaç ay oldu göl kaplı buzlan.
- Beni batüm üüretti buz altından da balık tutmaa, – söledi Mituş, – hadi bir kerä gidelim biz dä buzda balıkçılaa.
- Gidelim, – kayıl oldu Radi.

Artık ilkyaz yakındı, bir pazar günü hava serindi, ama güneşliydi. Mituş hem Radi gittilər gölä buzda balıkçılaa.

Mituş erleşti gölün ortasına da, yapıp orada buzda bir delik, kolverdi ipini. Radi tutardı kenara yakın, neredä vardı başka balıkçılar da.

Mituş gördü, ani bu deliktä balıklar tutulmêrlar da istedi yapsın buzda bir başka delik, ama ansızdan kaydı da düştü o delik içinä, çeketti tepinmä hem baarmaa:

- Buulêrim, kurtarın!

Radi tezicik aldı boynusundan şarfını da hızlandı dostunu kurtarmaa. Balıkçılardan birisi dedi:

- Radi gitmä, kendin dä buulacan!
- Dostum buulurkan, – cuvap etti Radi, – kendimä yok vakıdım düşünmä!

O, gidip, uzattı şarfin ucunu Mituşa da çekti dostunu kenara. Mituş buzlu sudan yam-yaştı, titirärdi. Radi verdi ona giisin kendi **kürkünü**, da tez kaçtılar evä. Mituş suuklamıştı, ama birkaç gündän sora alıştı. Bu **seremcedän** sora çocuklar taa da sıkı dostlaştılar.

akrandılar – bir yaştaydılar
kürk – deridän kojuk
seremcä – bir belalı olay

6. Aşaada verili resimin adı „**KENDİ YURTLUUNDA SICAK HEM RAAT**”. Annadınız, ne görersiniz resimdä. Tokatçık aazında adam sakat. Sanki neçin o ölä olmuş?

7. Okuyun verili teksti da düşünün, nedän sakatlanmış adam? Düşününüz, ne yannışlık yaşamasında yapmış Yoska Kocabaş?

Kendi yurtluunda sıcak hem raat

(Yaratma için tekst)

Yoska – bir büyük geniş arkalı adamdı. Ona küülülär düzmüşülär bir dä takma ad Kocabaş, kafası büyükmüş deyni. Yoskanın uşakları olmamış, karısı vakıtları geçinmişti, da o yaşardı yalnız, dul. Diildi o pek zengin, ama yoksul da diildi. Aulunda bir kuş, bir mal tutardı hem sebzelik tä aulundan etiştirirdi. Bir yalnız adama hepsi etişirdi, karnı da toktu, sırtı da giyimniydi.

Evi Yoskanın eskiydi, alçaktı, ama kaaviydi. Komuşuları sa eski evlerini çoktan yıktıydılar da düzdülär eni balaban, nicä kasabada. Onnar ama, gidip gurbetlää, bir-iki yılda çok para kazanırdılar da düzünürdülär. Yoska da baktıkça komuşularına hem kendi eski evinä, ani evel aalemin evlerindän çok taa görünüydü, şindi kalmıştı hepsindän küçük. O da düşündü da dedi kendi-kendinä:

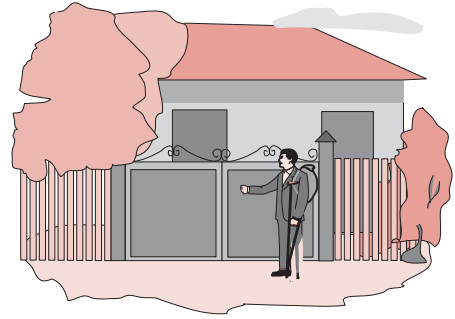
– Akına Allah bana uşak vermedi – yok kimä varlımı brakayım, ama olur bän dä düzeyim eni ev – taa diilim ihtär, yaşlarım kırka bastı, etiştiririm kendim dä eni evimdä yaşamaa... Butürlü düşündüktän sora adam kilitleer kapularını, tokadını da kalın tellän baalayıp, gider Sibiriyaya daa kesmä – oradaymış en büyük kazançlar. Etiştii gibi oraya ortaklaşer tarafın daacılarınan, ani alışıkmişlar büyük suuklara, da gider onnarlan tayga daalıkların dibinä aç kesmä. Suuklar orada okadar büyükmüş, ki taşlar çatlarmışlar. Bir hafta işlediktän sora, Yoska dondurmuş ellerini. Hem kemiklär donmuş dizädän ayaklarında. Etişmiş bolnişaya. Orada iki elindän dä donuk parmaklarını kesmişlär, kalmış sade yumurukları. Bir ayaanı dizädän kesmişlär.

Alıştıynan, Yoska dönmüş evä da läüzimmış girsin auluna, ama nasıl çözeceydi o sakat ellerinnän tellän baalı tokadını. O diz çokmuş tokadın önündä da bir dua sölärmış:

– Allahım, – deyärmış o, – verdin bana saalık, kuvet hem bir büyük kafa, ama neçin o büyük kafanın içinä çok az akıl koydun? Bir kuşçaazın, üsük kadar kafaçına, vermişin akıl, brakmasın yuvasını, braksa da uçmasın suuk erlerä, ama gitsin sıcak taraflara da sora genä dönsün yuvacına... Benim sä bu koca kafamda, Allahım, etişmedi fikir brakmayım sıcak yuvamı da gitmeyim buzluk dünnesinä saalımı kaybetmä...

Komuşusu işitmiş Yoskanın sonundan pişmannı duasını da, açıp ona tokadını, kolvermiş girsin içersinä.

„Ana tarafın saasemlii hem sıcaklı yok hiç biredä”.

takma ad – bir düzmä ad
dul – karısız, aylesiz
yoksul – fukaara
sebzä – zarzavat (suan, sarmısak, biber, patlaca)
gurbetlik – uzak yabancılık
üsük – terzinin parmaana giimä deyni bir tertip, ki inä batmasın

8. Bu tekstä sayfada verili plan. Söläyin, dooru mu yapılı o plan? Uygun mu temaya? Bakın, nekadar bütün hem dooru açıklanmış tema „Kendi yurtluunda sıcak hem raat”. Bulun, var mı kusurlar bu yaratmada, eer yoksa, bu yaratma olsun sizä örnek.

Plan

1. Bay Yoska orta yaşta bir küülü adam.
2. Yoska gider Sibiriyaya para kazanmaa.
3. Kocabaş döner evinä donuk sakat.
4. Dönüştä kendi tokadının aazında Yoskanın duvası.

- Neçin bay Yoskaya vermişlär o takma adı Kocabaş?
- Ne etişmäzmiş evdä Yoskaya da o gitmiş Sibiriya daalarına?
- Nesoy ev istemiş düzmää Yoska? Läazımdımı ona büyük ev?
- Ne kazanmış Yoska Sibiriyanın daalarında?
- Kim kabaatlı, ani Yoskanın başına bölä bela gelmiş?
- Neredä insana hepsindän islää?

Vasilin hastalı

Vasilin evini aldıydılar, da onun aulunda düzöldü bir büyük bolniça. Küülülerä pek yakışırdı o er, neçinki taman ortalıktaydı. Da bir zor başına geldiynän, hepsinä kolaydı tezicik hızlanmaa doktorlara yardım için. Vasil kendi dä annardı, ki küüyä bolniça läazımdı, hem kayıllımı da verdiydi, ki aulunda düzüntü olsun. Ama ona çok zordu ayırılmaa eski küllüündän, neredä o duumuştı hem yalnayak küçüklünü geçirmişti. Orada o kendi elinnän düzmüştü bir küçük toprak örtülü bordey da yaşardı.

Verdiydilär Vasilä küüyün öbür kenarında çok gözäl geniş bir üç odalı ev hem büyük plan, ama o dayma gelirdi bolniça yanına da hep bakardı, bakardı...

– Vasil batö, – sordu ona bir karı, – ne ölä küsülü durêrsın, hastalandın bişey mi?

– Yok, gelin, – cevap etti Vasil, – benim hastalım – birtürlü unudamêêrım eski yuvamı hem alışamêêrım eni erdä yaşamaya.

eski küllük – neredä çoktan yaşamış
plan – evin yanında bir parça toprak

Annatmayı „Vasilin hastalı” okuyun da cevap edin soruşlara:

- Vasil halizdän mi hastaydı?
- Vasilin hastalına başka türlü nasıl var nası demää?
- Düşünün, angı er taa islää, eski bordey mi osa kenarda eni ev mi?
- Neçin Vasil, dayma gelip, bakardı eski yaşadı erä?
- Vasilä siz taa istärmisiniz bişey sormaa?
- Bu teksttä ayırınız dialogu.
- Düşününüz da yazınız soruşlarınızı tefterlerinizä.
- Kendiniz cevap ediniz kendi soruşlarınıza Vasilin erinä.
- Bu işi yaptıktan sora bakınız, ne oldu, monolog mu osa dialog mu?
- Teksti okuduktan sora yazınız ona görä bir takrir, açıklayarak kendi bakışınızı Vasilin darsık canına.

Tema 10.

BİZ HEM NATURA

Aulda kartofilik eri

Yukarda resimä bakıp, söläyiniz, ne eker bu insannar? Ekmektän kaarä, kartofi insanın yasamasında angı eri tutêr? Bu üzerä düşününüz, neçin herkezin aulunda lääzım olsun biraz kartofi ekili. Düşünün insanın yaşamasında kartofinin faydası için. Olur mu deyelim, ani „Kartofi – ikinci ekmek”. Resimä bakıp, annadın, sizin evdä nasıl kartofileri kullanêrsınız, nesoy imeklari kartofidän seversiniz. Cuvap edin te bu verilmiş sorușlara:

- Neçin lääzım insana kartofi?
- Kartofileri kaç kerä lääzım kazmaa?
- Kışın kartofileri neredä taa islää tutmaa?
- Düşünün, kaç türlü imeklär olur kartofidän yapmaa?
- Kartofiyi, insannardan kaarä, taa kim sever imää?
- Nasıl olur insannarın yaşaması kartofisiz?
- Düşününüz, varmıymış ölä bir zaman, açan insannar bilmäzmiş kartofiyi?

Dil teorisasi

§ 1. İşliktän adlar hem onnarın hallanması

1. Aşaada verili teksti yazınız, inceläyiniz o lafları, angıları karaylan yazılı. Bulunuz bu lafların afikslerini, **çiziniz** onnarın altlarını.

Uşaklara ilkyaz çok beklenilän bir yıl zamanıdır. İçerlerdän **çıkmaq**, ilk güneştä **yısınmaq**, aar kış rubalarından **kurtulmaq** – küçüklerä deyni çok büyük kısmetli **sevinmaktır**. Dışarlarda bol-bol **kaçınmaqlar**, saklambaç hem top **oynamak** uşakları şennendirer. Üreder çemrek olsunnar, geliştirer onnarın saalıklarını.

geliştirer – düzer, taa ii yapêr

Bakınız hepsini bu seçilmä lafları: **çıkmaq, sevinmakk, kurtulmakk, sevinmaktır, kaçınmakk, oynamak**. Onnar düzülü işliklerin temelindän **-mak, -mäk** afikslerin yardımınnan.

Laflar, ani düzülü işliklerin temelindän **-mak, -mäk** afikslerin yardımınnan, onnara **işliktän adlar** deniler. Butürlü işliktän adlar hep adlık sayılêrlar. Hepsi adlıklar gibi onnar da hallanêrlar hem sayı afikslerini kabledêrlär.

Örnek: Birlik sayısı – **çıkmaq, sevinmäk**.
Çokluk sayısı – **çıkmaqlar, sevinmeklär**.
Butakım adlıkların hallanması olur bölä:

Birlik sayısı		
T. okumak	almak	çeketmäk
S. okuma- nın	alma- nın	çeketme- nın
D. okuma- ya	alma- ya	çeketme- yä
G. okuma- yı	alma- yı	çeketme- yi
E. okumak- ta	almak- ta	çeketmek- tä
Ç. okumak- tan	almak- tan	çeketmek- tän
Çokluk sayısı		
T. okumaklar	almaklar	çeketmeklär
S. okumaklar- ın	almaklar- ın	çeketmekler- ın
D. okumaklar- a	almaklar- a	çeketmekler- ä
G. okumaklar- ı	almaklar- ı	çeketmekler- i
E. okumaklar- da	almaklar- da	çeketmekler- dä
Ç. okumaklar- dan	almaklar- dan	çeketmekler- dän

Gagauz dilindä var ölä adlıklar da, ani düzülü işliklerdän **-mak**, **-mä** afikslerin yardımınan, angıları eklenerlär işliin gramatikayca temelinä.

Örnek: sar – sar-**ma** kaur – kaur-**ma**; işlä – işle-**mä**; akıt – akıt-**ma**.

Bu laflar da, adlık sayılarak, hallanêrlar taman ölä, nicä vokallan bitän adlıklar. İşliktän adlar cümledä subyekt yada cümnenin ikincili payı olêrlar.

Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T. sarma, akıtma	sarmalar, akıtmalar
S. sarma- nın , akıtma- nın	sarmalar- ın akıtmalar- ın
D. sarma- ya , akıtma- ya	sarmalar- a , akıtmalar- a
G. sarma- yi , akıtma- yi	sarmalar- ı , akıtmalar- ı
E. sarma- da , akıtma- da	sarmalar- da , akıtmalar- da
Ç. sarma- dan , akıtma- dan	sarmalar- dan , akıtmalar- dan

2. Yukarda verili tabliçalara görä hallayınız işliktän adları **oturmak**, **denemäk**, **dolma**, **burma** birlik hem çokluk sayılarında.

3. Annadınız, neylän ayırılêr (başkalanêr) aşıada verili laflar biri-birindän.

saçma	ölçmäk	sarma	tanımak
akıtma	etişmäk	kaurma	görmäk

4. Aşıada verili cümlelerä yapınız sintaksis analizi. Hesaba alın işliktän adları.

- Yaşamakta durmak yok.
- Geçän kışın kaar yaaması çok oldu.
- Büünkü gündä çoyu satmaklan bakınêrlar.
- Alpinistä düşmäk ölümün barabardır.

5. Aşıada verili teksti „**Yabancılıkta**” yazınız, işliktän adların altını çiziniz.

Yabancılıkta

iş
para

Yabancılıkta yaşamak zor, ama duşmana ödeksiz aar iş yapmak, kapalı olmak – on kat taa da zor. Ama ne kötü, ki insannık irmi birinci asirin başlantısında döndü kulluk zamanına.

Radio, televiziya her gün söleer, gösterer, ki var ansızdan insanı tutup-kapamak da onu esir kullanmak, yada adamı maazalarda tutmak da onun kolvermesi için para çıkartmak.

Bu büyük ayıp kötülük taa çoktan varmış Kavkaz taraflarında. Büün dä bu çirkin maraz bütün dünneyä başladı ulaşmaa.

incelemää – izlemää, aaraştırmaa, üüenmää, bakmaa
esir – kul, parasız çıkarık
ayıp – utanmaklı
kötülük – fenalık, körlük
ulaşêr – daalêr, etişer, girer
maraz – kötü hastalık, zaraza

6. Düzünüz kendiniz beşâr cümlä, işliktän adları kullanınız, düzdüünüz cümleleri tefterlerinüzä yazınız.

Laflar: sürmä, ilaçlanmak, kurtulmak, küsmäk, kaçınmak, gücenmäk, dolma.

§ 2. İştennik. İştenniklerin soyları

Severim çiçekleri,
İlkyazın laaleleri,
Yazın **açmış** gülleri,
Güzün kasım çiçeeni.

Severim bülbülleri
Hem gözâl seslerini,
Çiçektâ kuannarı,
Tatlı bal **yapannarı**.

(V. Karagañçu)

1. Duygulu okuyun V. Karagañçunun peetçeezini. Hesap alınız seçili lafları.

- Bulun seçili lafların köklerini da açıklayın, angı söz payından onnar kurulu?
- Angı soruşlara bu laflar cuvap ederlär? Afiksleri nesoydur?
- Teksttä bulun lafların **açmış** hem **yapannar** çiftlerini (angı laflarlan onnar birleşerlär).
- Ne gösterer bu laflar? Nesoy maanaları var?

Predmetin işlem nişanını gösterän işlik forması iştennik sayılêr: **dönär** (skemnâ) – ani döner; **kaynanmış** (su) – ani kaynatmışlar, **geçän** (yılar) – ani geçerlär ya geçmişlär h.b.

İştennik taa çok sıra adlıklarlan birleşer da obyektin, predmetin, olayın iş tarafından bir nişanını gösterer: **çalar kuş, düülmüş biber, akar su, çalışan insan, gelän yıl** h.b. İştennik sade kök maanasınan işliklerä benzeer, eklenän afikslär dä iştenniklerä nişan maanası verer. Kullanılarak adlıklarlan barabar, iştennik hallara görä diişilmeer, sade adlık diişer.

Örnek: pişmiş ekmek, uçan kuş, pişmiş ekmekleri, uçan kuşu.

Birlik sayısı	Çokluk sayısı
T. pişmiş ekmek	T. uçan kuşlar
S. pişmiş ekmään	S. uçan kuşların
D pişmiş ekmää	D. uçan kuşlara
G. pişmiş ekmää	G. uçan kuşları
E. pişmiş ekmektä	E. uçan kuşlarda
Ç. pişmiş ekmektän	Ç uçan kuşlardan

2. Tablişaya görä diiştirin **kaynanmış su, gelän günnär**.

İştenniklerin soyları hem afiksleri. İştenniklär zamannara görä diişilmeerlär, ama zaman maanasını (aspektini) onnar göstererlär. Zaman aspektinä görä iştenniklär var busoy:

1) Şindiki zaman aspektini gösterän iştenniklär **-an, -än, -r, -ar, -är, -(y)an, -(y)än** afikslärlän: *doldur-an, geç-än, ak-ar (yıldız), tara-yan (güreşçi), işle-yän (adamnar)* h.b.

2) Geçmiş zaman aspektini gösterän iştenniklär **-muş, -miş, -muş, -müş, -du, -dii, -duu, -diiü, -tu, -tii, -tuu, -dik, -dik** afikslärlän: *taran-muş (saçlar), seril-miş (partal), soyul-muş (papşoy), sökül-müş (dikiş), sarıl-du (otlar), görün-diiü (bulutçuk), seçil-dii (insan)* h.b.

İštenniklerin var inkärlik forması da – *unudulma-z, görünmä-z, gelme-yän, bilme-yän, okuma-yan, yazma-yan, yıkanma-dık, sorulma-dık, bitirilme-dik* h.b.

Halladık **pişmiş** hem **uçan** iştennikleri adlıklarlan bilä. Bölä hallanmakta adlıklar istär olsun birlik sayısında (pişmiş ekmek), istär olsun çokluk sayısında (uçan kuşlar), iştennik hallarda diişilmeer.

3. *Aşaadaki verili teksti „Alatlayın yavaş” yazınız, bulunuz iştennikleri da bakınız, angı lafları onnar yorumlêêrlar. İštenniklän lafbirleşmelerini çıkarın da yazın tefterlerinizä.*

Alatlayın yavaş

|| ileri
|| kalmış

Etiştirmeeriz annamaa, nasıl hızlı gider geçän günnär. Arkamızdan gelän küçüklär sansın birdän kalkınêrlar, olêrlar delikannı da sora, baksan, evlenmişlär da artık uşakları da etişmişlär...

Saa olannar büüyer, çalışêr, yaşêêr, seviner dünneyä. Sade ölmüşlerä yazık – kara toprakta çürüyerlär. İleri gidennär sä hep atlatlêêrlar, unudêrlar, ani eski çok bilän, çok geçirän milletlerdän laf kalmış: „Yavaşacık alatlayın”. Bu aariflää az var kulak asan, taa da az var onu annayan.

4. *Aşaadaki söyleyişleri hem bilmeyceleri yazın, bulunuz iştennikleri da gösterin onnarın afikslerini.*

1. Çok yaşayan çok bilmäz, çok gezän çok bilir. 2. Aalemin taligasına pinän aalemin türküsünü çalarmış. 3. Erken kalkanın uuru var, çok yatanın da zoru var. 4. Lafsız girän aksız çıkarmış. 5. Can kaybedenin aarettä dä eri yokmuş.

5. *Aşaadaki işliklerdän düzünüz türlü iştennikleri, kullanıp yakışan afiksleri. Kurun onnarlan 4-5 cümlä.*

Dur, aara, geçir, gir, süzül, korkut, geril, gii, anna, büü.

Örnek: kayna – kaynar, kaynayan, kaynanmış.

§ 3. İštenniklerin sintaksis funktiyası

İštennik gagauz dilindä sıkça kullanılêr. Birleşip adlıklan, işliklän, cümledä iştennik türlü sintaksis funktiyasını tamannêêr: subyekt, bellilik, tamannık, hallık.

Örneklär:

Sofrada **terleyän** iştä dä üşümäzmiş. (Kim? **terleyän** – subyekt, üşümäzmiş – predikat).

Dädum pek beener yazın **kaurulmuş biber** imää. (Nesoy biber? **kaurulmuş** – bellilik).

Çalışannara Allaa da verärmış... (Kimä verärmış? **Çalışannara** – taman-nık).

Ayıptır şkolaya **yıkanmadık** hem **taranmadık** gitmää. (Nicä gitmää? **Yıkanmadık** hem **taranmadık** – hallık).

1. Aşaada verili teksttän bulun o cümleleri, angılarında var iştennik, da onnarı çıkarıp, yazınız tefterlerinizä.

Anton Saroglu açtıydı maalemizdä bir tükän. Satardı orada onu-bunu, en läüzimni küülülerä deyni malları: tuz, sabun, sırnık, diş pastası, tarak, iinä, iplik, kovrik, biskvit, bomboni, sakız hem taa çok başka işlär.

Hepsinä komuşulara çok uyduydu, ani tükän bizä yannaşıktı, da olur-olmaz iş için uzak erä gitmäzdik. Avşam-sabaa bir ayaamız tükändäydi, kimär sıra paramız bulunmazdı da veresiyä alırdık. İltkän sabur edän satıcımız verirdi inanmaklan. Ama butürlü veresiyelik bıktırmıştı Antonu, da para hesapları karıştı için, kapuya yazmıştı bir söyleyiş „Veresiyä iyyän – kendi cöbündän iyyärmış!”

Bir gün, açan tükenä çok alıcı toplaşmıştı, Anton söledi, ki şansora vazgeçer ödünç vermektän.

– Saygılı alıcılarım, – dedi o, – alış-veriş yapan zor başa çıkarır işini, eer malını veresiyä daadarsa... İsterim annayasınız beni, da olmasın aramızda küsü. Herbir ufak mal için paranız läüzim peşint olsun... Hesap alın, ne yazdım bän kapuda. Bu eskidän kalma bir söyleyiş. Ne dä veresiyä alırsanız, onu hep okadar ödeyeceniz. Çıkêr ölä, ödünç alêrsın aalemin malını, ama geeri verersin kendi paranı. Herbir ödünçü kolay almaa, ama neçinsä sora zor ödemää. Taa ii olur aylanalım ödünçlerdän hem veresiyedän. Teklif ederim okuyasınız, ne yazdım kapuda. „VERESİYÄ İYÄN – KENDİ CÖBÜNDÄN İYİRMİŞ!”

veresiyä – ödünç
peşint – ödek erindä, hemen
aylanmaa – burada: vazgeç-mää

2. Aşaada verili cümleleri tefterlerinizä yazınız, orada razgelän iştennikleri her taraftan yorumnayınız, sonunda söläyiniz, angı cümlä payıdır o iştenniklär?

İrakta görünän adam koyunnarı otladardı.

Hayvancılar ot getirdilär bir eni düzülän sayvana.

Yakar mancaayı uşaklar aazına da almadılar.

Kızdıran gün artık devirilmişti batıya dooru.

Dolaşan – tez gelir, doorudan gidän – oyalanır.

Hayatta yayılıydı çoktan toplanmış biberlär.

3. Teksti „**Üç pelivan**” okuyun. Sevdii personaj için bir abzaç teftërü yazın. İştenniklerin altını çiziniz.

Üç pelivan

Bir vakıtta varmış, bir vakıtta yokmuş, eer olmayaymış söyleyän dä olmayaceymış. Şindi, deerlär, varmış üç kafadar. Birisinin adıymış Gürgen-Kıvradan, öbürünün – Su-Sümürän, ama üçüncüsünün adıymış Çok-Kaçan.

Gürgen-Kıvradan tanınmış bir daa yaşaycısıymış. Adı onun ölä bilinmiş, neçinki pek kaaviymiş. Kuvedini olsun nereyâ harcamaa deyni, gürgen açlarını, birkaçını bir erä katlayıp, kıvradırmış ölä sıkı onnarı, ki butürlü burgaçtan şıpır-şıpır su akarmış. Gürgenneri kıvratmak bu pelivana bir oyuncak gibi gelirmiş...

Bir kerä Gürgen-Kıvradan görmüş göl boyunda, kendisi gibi, bir büyük adam. O bütünnä gölü bir solukta aazına alırmış da sora – hop! erinä kolverirmiş...

– Be dost, – sormuş Gürgen-Kıvradan, – sän neçin bu suylan oynêersın, yazık, balıklar kuruda kalêrlar.

– Adım benim, – demiş o, – boşuna mı Su-Sümürän? – da te adımı dooruklamak için oynêirim bän dä gölün sucaazınnan, susuzluumu geçirerim.

– E, balıklar nâpsınnar, zavalılar?

– Bän suyu yutsam, onnar, kuruda kalıp, ölürlär, ama bän aazımı yısladıktan sora gölü erinä kolvererim, – demiş Suyu-Sümürän. – Yaşasın balıklar, ama bän dä yanmayım susuz, demäk...

Üçüncü kafadarın adıymış Çok-Kaçan, neçinki o çok hızlı kaçarmış. Onu Stanbola yolladıynan, bir tükürük kuruyunca, geeri dä gelirmiş. Ama açan bacalarına baalarmış birär dermen kayası, taa da hızlı kaçarmış. Sän gözünü kıpar-kıpmaz, o Stanboldan varıp-gelirmiş...

Te bu üç pelivan dost olmuşlar. Onnarı görän hem işidän şaş-beş kalırmış.

(Gagauz halk masalından)

gürgen – çok çetin meşä aacı
burgaç – kıvradılı bişey
pelivan – büyük, kaavi, sarp, masal personajı
Stanbol – İstanbul kasabası

4. Okuyun teksti rollerä görä. Cuvap verin soruşlara hem yapın işleri:

- Sıralayın personajların adlarını.
- Neçin onnarı pelivan sayarmışlar?
- Nedän o pelivannarın adları böläymiş?
- Angı dünnedän, neredän bu personajlar?
- Yaşamamızda vardır mı gördüünüz pelivan adam? Annadın yazılı cuvapta.

5. Aşaadaki cümleleri her taraftan incelayınız, iştennikleri bulup, hepsini, ne bilersiniz onnar için, söläyiniz.

Pençerelerimizi düzän ustaları konukladık paçaylan.

İşlämeyennär, hazırda iyennär olmaz çalışannarlan bir sofraya otursunnar.

Üzüm, alma sevmeyän uşak yoktur.

İsläa yıkanmış pençerelerin şişeleri yalabırdılar günä karşı.

Bobam sınırladı, gelän yıla taa çok paşşoy ekelim.
Vakıdında ekilmiş kırlar gözäl eşerirdilär.

6. Söleyişleri hem bilmeyceleri okuyun, yazın. İştennikleri bulun da çizin, afikslerini gösterin, sintaksis funktiyasını belli edin.

1. Görän gözün akı varmış. 2. Becerenä hepsi kolaymış. 3. Acıdan datmayan tatlı yı da annamayacak. 4. Çalışan kuşa yuva verilirmiş. 5. Dalayan köpek aaradını bulur. 6. Edi delikli tokmak, bunu bilmeyän – ahmak. (Nedir bu?) 7. Kat-kat döşeciim, bunu bilmeyän – eşeciim. (Nedir bu?)

7. Aşaada verili iştenniklärlän düzün birär cümlä. Annadın, cümledä onnar angı cümlä payı oldular?

Alan, gidän, üürenän, pişmiş, toplanmış, yıkanmadık, düşän, çıkan, bulunduu.

8. Aşaadaki cümleleri yazın, iştenniklerin altlarını çizin, onların afikslerini ayırın aazdan, söläyin, angı zamanda onnar kullanılmış.

1. Geçän pazar küüyün stadionunda biz futbol oynadık. 2. Oturduynan tombarlak, donär skemneyä, o baktı sergennerdä duran skulpturalara. (D. Kara Çoban) 3. Yaayardı bitmäz suuk güz yaamuru. (S. Bulgar) 4. Dinmäz sportçular tırmanardılar bir bayırın tepesinä. 5. Kaynanmış südü bir hasta sıcak-sıcak içti. 6. Kurudulmuş biberlerin pek ii kokusu hem dadı var. 7. Kirana adamına başka baarmadı, braktı gitsin sevdii işinä. (N. Baboglu) 8. Kızçaaz yortuya gitmää deyni giidi beendii fistanını. 9. Sora sa pişman olar dım sölediim lafım için da lafedärdim kendi-kendimä. (D. Kara Çoban) 10. Uzun zalın skemnelerindä oturardılar henez ayırılmış insannar.

9. Aşaadaki „Eni ev” teksti okuyunuz, iştennikleri bulunuz. Herbir iştennii yorumnlayınız, söleyeräk:

a) Bölümnerä görä bulduunuz iştennikläär angı formada (oluşluk mu, inkärlik mi)?

ä) Tekstän çıkarıp, yazınız iştenniklerin afikslerini, onnari ayırarak birär çizgiciklään, bakarak aşağıdaki ornää.

Örnek: düz-än

Eni ev

eni
çamurculuk

Gagauzlarda eni ev düzän adam sayılêr zeettä bir zavalı insan, neçinki düzüntülük akına bir zor iş. Başlasın biri çamur yapmaa, yardım edän, meciyâ gelän çok olur. Varınca gelän-geçennär dä „Kolay gelä” deyip, gitmäz, ama hiç hısım da olmasa tutunur yardıma. Olduu gibi üülen, çamurcular toplanêrlar imäk sofrasına. Aar iştäñ sora taazä pişmiş kuzu çorbası, henez fırından çıkmış kaba somunnar yorgun insannarın hoşuna mı gitmäz?

Ev saabisi teklif eder:

– Buyurun taa tez sofraya mancalar suumadaan!
 – Şindi gelecez, çamurdan islää yıkanmadık ellerimizlän yakışmaz sofraya oturalım, – cuvap eder işçilär. Hepsi iyerlär hem, elbetki, birär dä gülgülü zaybir şarap içerlär.

– Sofradan doyunmadık kimsey kalkmasın! – izin eder açşyka. Ama meciçilär utancak, hemen doyunur-doyunmaz, enidän tutunêrlar karılmış çamuru duvarlara kaldırmaa... Birkaç mecidän sora, bakêrsın, eni ev artık ayaa kalkmış.

zavalı – acınacak, zorda bulunan
meci – birliktä iş komşularlan, hısımnarlan
karılmış – hazırlanmış, saman-nan katılmış çamur
yorumlamaa – annatmaa, incelemää
gülgülü – pembä, rozva

Ş 4. Haliştennik. Haliştenniklerin düzülmesi

İşliklerin var taa bir özel forması – **haliştennik**. Haliştenniklär cuvap ederlär soruşlara **nicä? (güleräk, bakıp), nezaman? (üüreneceykän, açtıynan)** da bir hal göstererlär, tamannayarak işlemi. Haliştenniklär diişilmöz işlik formasıdır.

Haliştenniklär düzülerlär işliklerdän maasuz afikslerin yardımınan: *gid-eräk, büü-yüncä, okudu-ynan* h.b.

Gagauz dilindä haliştennik soyları çok zengindir. **Örneklär:**

Bak – bak-**arak**; bak – bak-**ıp**; bak – baka-baka; bak – bak-tıkça;

bak – bak-**tynan**; bak – bak-**ınca**; bak – bak-**tıcaan**;

bak – bak-**aceykan**; bak – bak-**arkan**.

Haliştenniin çeşitleri göstererlär işin çok taraflı nüanslarını.

Deyelim: bak-**arak** – gösterer, ki bakmak olmuş bir başka iş arasında;

bak-**a**-bak-**a** – gösterer, ki bakmak uzanmış da onun sebepinä nesä olmuş;

bak-**ıp** – gösterer, ki bakmak olmuş kısıdan;

bak-**tıkça** – gösterer, ki bakmak olêr siirek-siirek, arada-saatta;

bak-**tynan** – gösterer, ki bakmaklan bişey eni açıklandı, bulundu;

bak-**ınca** – gösterer, ki bakmak hemen tez olmuş da nesä açıklanmış;

bak-**tıcaan** – gösterer, ki bakmak olmuş hem kısıdan, hem ansızdan;

bak-**aceykan** – gösterer, ki bakmanın önündä nesä başka bişey olmuş;

bak-**arkan** – gösterer, ki bakmak uzanêr hem onunnan barabar taa nesä olêr.

Gagauz dilindä haliştenniin çeşitli nüansları göstererlär dilimizin zenginini. Haliştennik var nicä olsun inkârlık formasında da: **gülmä – gül-meyeräk, bakma – bakmayarak**. Onnar verer kolaylık dolu hem taman annatmaa fikirimizi. Onnarın dooru hem erindä kullanılması yapêr lafımızı süretli, ama yanniş kullanılması bozêr dilimizin güzelliini.

Cümledä haliştenniklär baalanêrlar predikatlan ya bir başka işliklän da hallık olêrlar.

1. Verili örneklerä görä düzünüz türlü soydan halıştennikleri işliklerdän: uç, üflä, lumburdatma, üüren, yardım et, gıdırda, büü.

2. Aşaada verili teksti „**Yabanı kalmış aaç**” okuyunuz, halıştennikleri bulunuz da annadınız. Bir-iki cümlä halıştenniklän tefterä yazın.

Yabanı kalmış aaç

Bän, ava gideceykän, işittim bir masalcık. Bir tavşamcık, düşüp yabanının pançasına, başlamış yan göz yalvarmaa çanavara, kolversin onu, bir oyuncuk oynasın öleceykän. Yabanı da, ahmak gibi, dalayaceykan tavşamı ensesindän, kolvermiş onu, oyun oynasın.

Tavşamcık ta, oynaya-oynaya, atlaya-atlaya, uzaklanmış da, kaçıp, kurtulmuş. Yabanı sa, oyunu siirederäk, kalmış ap-aaç. Kalkıp erindän, genä daaya gitmiş.

3. Aşaada verili örneklerdä halıştennikleri inceläyiniz, görünüz, nekadar çok türlü onnar olur olsunnar. Çalışınız bu örneklerdän halıştenniklerin çeşitlerini lafınızda, yazınızda kullanmaa. Onnarlan 5-är cümlä kurup, yazınız. Bakın örnä.

1. Bak – bak-**arak**
bakma – bakma-**arak**
dur – dur-**arak**
durma – durma-**arak**
geç – geçe-**räk**

geçmä – geçme-**yeräk**
kesmä – kesme-**yeräk**
oyna – oyna-**arak**
gül – gül-**eräk**
çök – çök-**eräk**

2. Bak – baka-**baka**
sil – silä-silä
seslä – sesleyä-sesleyä
oku – okuya-okuya
gül – gülä-gülä
gez – gezä-gezä
beklä – bekleyä-bekleyä

adımna – adımnaya-adımnaya
saa – saaya-saaya
gii – giüyä-giüyä
dur – dura-dura
gel – gelä-gelä
kaç – kaçā-kaçā.

Örnek: Kızlar baalarda üzüm toplêrlar, türkü **çalarak**.

Örnek: Şu üzümä, **baka-baka**, mari kız, gözüm süzöldü (*halk türküsündän*).

4. Aşaadaki laflarlan yazınız dördär cümlä, kullanarak örnä.

Bak – bak**ıp**
düş – düş**üp**
geç – geç**ip**
geçmä – geçmey**ip**
bul – bul**up**
bulma – bulmay**ıp**
sorma – sormay**ıp**

Bak – bakt**ıkça**
gez – gezd**ikçä**
bul – buldu**kça**
geç – geçtik**çä**;
bak – bakt**ıynan**;
bak – bakt**ıcaan**;
geç – geçtic**ään**;

4) bak – bak**ınca**;seslä – sesley**ip**saa – saay**ıp**bakma – bakmay**ıp**çökmä – çökmey**ip**sus – sus**up**çek – çek**ip**oynama – oynamay**ıp**geç – geç**incä**anna – annay**ınca**seslä – sesley**incä**saa – saay**ınca**suu – suuy**unca**;5) bak – bak-**aceykan**geç – gec-**eceykän**anna – anna-**yaceykan**.

Örnek: 1) Paşi, hızlı **saayıp** inekleri, gitti onnara ot getirmää.

2) Südü çüvendä **kaynadıp**, içinä pirinci attım.

5. *Aşaadaki cümleleri yazın. Haliştennikleri bulup, altlarını çiziniz.*

1. Suya gittikçä, hep aklıma geler onun anası.

2. Kaynak demir suuduynan, boz olêr.

3. Biz baaları kazınca, gün batıya kauştı.

4. Yortuya gideyceykän, güidim eni biyaz gölmeemi.

5. Radioda hem televiziyada gagauz türkülerini hem havalarını sesleyärkän, ürään sevinmeliklän dolêr.

6. *Aşaadaki teksti „Kalaycı Vançu” okuyunuz.*

Kalaycı Vançu

Bu adam bizim küüyä çoktan gelmişti, topraa hem başka mülkü yoktu. Ekmeeni kazanırdı, kapları **kalaylayarak**, onuştan da adı Kalaycıydı. O bir çuval arkasında gezärdi, sokaklarda baarak: „Kap kalaylêirim!” Bu baarışı **işidip**, karılar **kaçarak** çıkardılar sokaa, kapları **götürerek** ustaya, hem annaşırdılar Vançuylan, kaç para alacak tepleri kalaylamaa hem nezaman getirecek hazır işleri.

Gezip bir-iki sokak, **toplayıp** çuvala beş-on kap, Vançu gidärdi kenarda evinä. Orada ilkin insannarın kaplarını ateştä yakardı hem, **kazyıp-kazyıp**, kumnan **uup**, yalabıardı. Kaplar **olmayınca** temiz yalabık, kalay tutmazdılar. Sora kalayı da, ateştä kezaplan **eridip**, kalaylardı.

Kaplar olurdu eni gibi. **Baktıkça** Vançunun işinä, mayıl olurdu ona. İşlärdi o havezlän, **sevineräk**⁴, ki yaarin, kapları götürüp, kazanacak kendinä bir somun ekmek, bir çölmek yuurt ya bir parça piinir.

mülk – varlık
kezap – kislota

7. *Seçilmiş, altları çizilmiş laflara, koyunuz soruş da bulun, angı lafları onnar yorumnêrlar, butakım lafları çıkarın, tefterlerinizä yazınız te ölä, nicä aşağıda örnektä gösterili.*

Örnek: kazanırdı **nicä?** kazanırdı, kapları kalaylayarak; gezärdi **nicä?** gezärdi, sokaklarda baarak.

8. İşliklerin infinitiv formasından temeli ayırıp, kurun türlü söz paylarını hem işlik formalarını, doldurun tablişayı. Dooru erleştirin kurulmuş lafları bölüklerü, göstererek afiksleri.

İşliin temel forması	Adlı söz payları		İşliin formaları	
	adlık	nışannık	ıştennik	hal ıştennik
kız	kızmak	kızgın	kızır, kızan	kızarak, kızdı- kça, kızarkan
bur	burmak, burgu	buruk	buran	burarkan, burup
...	...	...	...	...

İşliklär: döşemää, duymaa, kesmää, sarmaa, süpürmää, korkutmaa, kürümää, biçmää, sızirmaa, kaymaa, bilmemää, susmamaa.

§ 5. Haliştennikli laf çevirtmesi

Cümledä haliştennik olur kullanılsın yalnız yada annadıcı laflarlan bilä. Açıan haliştennik kullamlêr annadıcı laflarlan, ona deniler **hal ıştennikli laf çevirtmesi**.

Örnek: Görmedään dereyi, suvama paçalarını! (söleyiş).

Cümledä haliştenniklär baalanêrlar işliklêrlän, sintaksis üzerindän olêrlar **hallık**.

Örnek: Lambu, **kapıp kalpaanı**, fırladı dışarı oynamaa. Artist çıkardı ştenaya da, açık-açık **gülümseyeräk**, baş iildärdi siiredennerä.

Nicä fırladı dışarı Lambu? **Kapıp kalpaanı – hallık**.

Nasıl artist baş iildärdi? **Gülümseyeräk – hallık**.

Haliştennik hem haliştennikli laf çevirtmesi var nasıl bulunsunnar cümleinin başlantısında, ortasında yada bitkisindä.

Açıan onnar cümleinin başlantısında bulunêrlar, yazmakta onnarın ardına virgül koyulêr; açıan onnar cümleinin ortasında razgelerlär, iki tarafında da virgül koyulêr, açıan sa onnar cümleinin bitkisindä kullanılêrlar, onnarın önünä birär virgül koyulêr.

Örnek:

1. **Toplanıp küüyün bir geniş meydanına**, yortu rubalarlan giyimni kızlar horu oynamaa başladılar. (Haliştennikli laf çevirtmesi cümleinin başlantısında).

2. Sokaktan geçärdi bir çocukak, **aşaadān kimisä çaararak**. (Haliştennikli laf çevirtmesi cümleinin bitkisindä).

3. Sokakta **durgunup**, çocukak bakındı oyanı-buyanı. (Haliştennik yalnız, ortada).

4. **Üşüyüp**, o giidi bir ruba sırtına. (Haliştennik yalnız, cümleinin çeketmesindä).

1. *Teksti „Korkak adam” yazıp-inceleyiniz. Orada seçili haliştennikli laf çevirtmeleri gösterili kara yazıyılan. Söläyin, o haliştenniklerin yannarında nasıl annadıcı laflar var? Hem bulun haliştennikli laf çevirtmeleri (başta, ortada, sonunda)?*

Korkak adam

|| hiç
çikêr

Bir karı, **bilirkän kocasını korkak**, hep gülmää alırmış onu. Adam avcıymış, ama yokmuş ne tuttu, ne urduu bir av. Hep düşünürmüş, nasıl yapsın da inandırın karısını, ki o diil korkak. O, **gezä-gezä daalıklarda**, bulmuş bir ölü canavar. **Düşünmedään çok işlerä**, derisini soyup, dönmüş evä. **Geldicäännän evä**, adam deriyi sermiş kapuya da takılmış karısına:

– Taa bana korkak deyecän mi, mari? – sormuş o, **sevineräk karısına**, – te dün bir yabancı urdum...

Ama karısı onu inanmamış da demiş:

– O yabancıyı, olmalı, başkası urdu, sän dä getirdin derisini, **sanarak**, beni aldadacan. (*masaldan*).

nazanêr – maana aarêr
kalm kafalı – seslemâz
kara gözünä – onnarın küsmesinä (burada süret)
kürk – deridän üst rubası
katık – torbasında ekmeenä katmak için bişey (sızırma, piinir)

2. *Aşaadaki haliştenniklärün kurun 5-är cümlä, angılarında olsun hal iştennikli laf çevirtmesi.*

- 1) seslä – sesleyecekän
saa – saayaceykan
dii – dii-yecekän;
- 2) bak – bakarkan
geç – geçärkän
saa – saayarkan;
- 3) bak – bakmadaan,
sor – sormadaan, geçmedään
git – gitmedään, süpürmedään
elleşmedään h.b.;
- 4) bul – bulduynan h.b.
bul – bulducaanan;
- 5) gez – gezdicäännän h.b.
bul – bulunca;

- 6) oku – okuyunca
dur – durunca;
- 7) üşü – üşüyüncä
sıı – sııyınca;
- 8) kuu – kuuunca h.b.
sor – soraceykan;
- 9) çöz – çözecekän
uyu – uyuyaceykan;
- 10) üşü – üşüyecekän
kuu – kuuaceykan h.b.;
- 11) sor – sorarkan
annayarkan, sesleyärkän;
- 12) bul-urkan, yap-arkan
h.b.

3. *Aşaadā verili teksti „Kardaşlarım Fedoska hem Vani” yazın. Haliştenniklerin alt-larını çiziniz, onnarın çeşitlerini hem nüanslarını annadın.*

Kardaşlarım Fedoska hem Vani

Bizim Fedoska 7-nci klasta üürener. O sabaalen, şkolaya gideceykän, **nazlanêr. Katı-
m** alaceykan, türlü işlär anaya sorêr. Saada baka-baka, unudêr kendini da şkolasına geç kalêr. Geldicään şkoladan, ayaktan kapılda bişey iyip, hiç dinnenmedään, alêr topu da çıkêr oyuna.

Fedoskaya bakarkan, küçük kardaşçım Vani dä, ani 4-üncü klasta üürener, başladı seslämemää, oldu **kalm kafalı**. Bobam bu kardaşlarımı aldı kendi gözü altına da dedi:

– Bana sormayınca, hiç bir adım bireri yapmayacınız. Göstermeyincä bana yapılmış uroklarınızı, yazılı teftelerinizi, televizoru bakmayacınız. Saat dokuz olduynan, hemen döşeklerdä göreyim sizi.

Taa bobam sımarladı anama, gördükçä kardaşlarımı zararda, bakmayıp onnarın **kara gözlerinä**, o saat bobaya sölesin, da o kendisi çocukların **kürkünä** iinä bulacek.

4. Aşaadaki işliklerdän düzüünüz türlü haliştennikleri:

kolla, götür, al, ver, salla, saa, taran, başla, beklä, büü, kaz, otur, bul, utanma.

5. Aşaadaki verili cümleleri yazınız, haliştennikli laf çevirtmelerini bulunuz, durguçluk nısannarını erleştirin.

1. Andrey Sarıoğlu gelirdi evä çok işlerä akıl gezdireräk. 2. Kalpaamı başımdan çıkarıp, seläm verdim saygılı Stipan batüya. 3. Atlama suya, bilmäzkän onun derinniini. (Söleyiş) 4. Suya düşmediynän, üzmää üürenmeyecän. (Söl.)

6. Aşaadaki haliştenniklärän düzüünüz birär cümlä, angılarında olsun haliştennikli laf çevirtmesi.

Kaçarak, yazarak, annadıynan, baka-baka, gülä-gülä, çıkarıp, oynayıp, sordukça, pişincä, geçeceykän, düşeceykän, bilmäzkän.

Testlär

1-inci test. Haliştennik neydir?

1. Adlıktır.
2. İşliin bir formasıdır.
3. Nışannıktır.
4. Adlın saabilik forması.

2-nci test. Haliştennikleri nasıl düzülerlär?

1. Adlıklardan afikslerin yardımınnan.
2. Nışannıklardan.
3. Aderliklerdän.
4. İşliklerdän afikslerin yardımınnan.

3-üncü test. Haliştennikli laf çevirtmesi cümlelerin içindä nasıl ayırılır?

1. Noktaylan.
2. Noktaylan hem virgüllän.
3. Parantezalarlan.
4. Sade virgüllän.

4-üncü test. Aşaada verili cümlelerin angısında var iştennik?

1. Boşlan gelän boş gidär.
2. Gagauzlarda bakılêr canavar yortuları.
3. Tencerä tukurlandı – kapaanı buldu (söleyiş).
4. Pazarlarda, alıp topu, gideriz oynamaa.

5-inci test. Neylän iştenniklär nışannıklara benzeerlär?

1. Onnarın var üzleri hem onnar hallanêrlar.
2. İş göstererlär.
3. Hallanmaklan hem işin nışanını göstermäklän.
4. Soruşlara cuvap etmäklän.

6-ncı test. Aşaadaki cümlelerin angısında var iştenniin inkärlik forması?

1. Başçamızda almalar olmamıştılar.
2. İşlämeyän adama yok hatır.
3. Koyunnarı otladan bir küçük çobandı.
4. Kızkardaşım çamaşırları sermişti kurutmaa.

7-nci test. İştenniklär cümledä taa sık angı cümlä payı olurlar?

1. Subyekt.
2. Predikat.
3. Bellilik.
4. Tamannık.

8-inci test. İşliktän adlıklar nasıl düzülerlär?

1. -maa, -mää afikslerin yardımınnan;
2. -lık, -lik, -luk, lük afikslerin yardımınnan;
3. -miş, miş afikslerin yardımınnan;
4. -mak, -māk afikslerin yardımınnan.

§ 6. İzzetçi adlar

Gagauz dilindä var ölä adlar, angıları kullanılêrlar söz paylarının barabar da gösterêrlär lafların arasında dolaylık ilişkiliini, dolayda bulunmak erini, deyecez: **üst, alt, ard, ön, orta, ara, iç, dış, baş, boy** hem başka.

Örnek: çuval içindä, kapu önündä, sıra başında, boba yanında, insan arasın-da h.b.

Bu laflar **izmetçi adlar** sayılêr.

İzzetçi adlar annadılan laflarlan yazılêrlar ayırır.

Cümledä izmetçi adlar barabar temel laflan türlü cümlä payı olêrlar (tamam-nık, hallık hem başka).

Örnek: Güvercinnär konmuşlar **evin üstünä. Aulun boyunda** palamida büümüş. „Gir, dädö, ama **kapu ardında, süpürgä altında** durasın” (*masaldan*). **Küüyün ortasında** dernek toplanmıştı. Canabiniz geçiniz **masa başına. Pana-yırın dolayında** demir aul vardı. Çiftçinin ekmaa her zaman **torbası içindä**.

1. *Aşaada verili parçada izmetçi adları bulup, altlarını çiziniz.*

|| kaçırdı
ansızdan

Dalkan geldi dostunun yanına. Petri dä bilirdi, neçin o geldi – bu dumannı havada etiştirdi onu sararkan sargılarını. Petri alırdı çarıkların patın altından, çözürdi dolaşık tasmalarını da giinirdi...

Babusu, rökä dizi üstündä, işlärdi ipliini hem siiredärdi çocukları da sordu:

– Ne genä mi gideceniz toy avına?

Babu kaçırırdı iisini, da, açan ilirdi onu bulmaa, ozaman çocuklar sessiz çıkardılar içerdän...

Bu avşam da ölä oldu. Çocuklar sessiz çıktılar içerdän da daldılar koyu dumannı dışarı. Sora doorudan gittilär bir büyük samannın yanına. Dalkan oldu yol başı. Samannık ta onnara gemi sayılırdı. Koyu dumannı da dolay denizdi. Bu oyuncak gemidä onnar üzärdilär türlü-türlü **adsız**¹ adalara. Yolun üstündä **çocuklar**² annadırdılar çok bilinmedik işleri. Kör garganın yuvasında bu „gemicilerä” deyni düşmanın erleriydi, ama komuşuların harman eri – Mercan adasıydı hep bir **meraklı**³ er, ama onnara deyni taa açılmadıktı, kapalıydı. Te butakım romantikalı oynunnarda çocuklar her avşam koyardılar bu erlerä eni adları, açardılar kendi kartalarını da nişannardılar eni denizleri hem bayırları. Tä bu Düz Poyrazdı, burada saklıydılar düşmannarlan toplar, tepä ardında da asker saklıydı.

ada – ostrov
toy – kır kuşu
çarık – deridän ayak kabı

Läüzımdı adayı aylanmaa ardından, kolvermaa gemiyi el altına seçilmedik, da düşmanı ansızdan **kıstırmaa**⁴... İki taşlı ada arasına...

(*M. Kuyumcuya görü*)

2. *Verili izmetçi adlarlan düzünüz birär cümlä da onnarı tefterlerinüzä yazınız: **yan, ön, ara, boy**.*

3. Aşaada verili plana görü yazınız bir kısa annatma, izmetçi adları kullanarak.

Plan

1. Şkola yolunda var bir dar köprü.
2. Köprücünün altında sua derecik.
3. Bük su.
4. Sular köprüyü bozdu.
5. Şkolaya yolumuz tıkanı.

4. Aşaada verili teksttä „Gagauz dilindä pyesa” var mı izmetçi adlar? Bulunuz hem okuyunuz onnarı.

Gagauz dilindä pyesa

|| memleket
kavga

„Mumnar saalık için” – bu gagauz dilindä bir pyesa, ani yazıldı 1979–1985-inci yıllar arasında... Pyesada, baş personajlardan başka, bütün gagauz halkı da ortalıkta⁴ görünür. Okudukça bu yaratmayı baştan sonuna kadar, duyêrız kendimizi bizim¹ taraflarda, evdä Bucakta.

Te ihtâr Gina babu – o eskilii tutêr², isteer, Allahı bilelim, günahant korkalım. Orta yaşta personajlar da – Dimu, Ginanın oolu, hem gelini Kati. Onnar çalışêrlar hepsi küülülär gibi yaşamayı düzmää, ama işlär gitmeerlär islää, neçinki adamnan³ karının düşünmeleri başka-başka. Dimu küçüktän beeri terbiyebilmiş doorulukta, üredilmiş çalmamaa, yaşamaa kendi terinnän, şindi istämeer kolhozdan çalmaklan bakınmaa, nasıl başka küülülär yaşêrlar.

– Ne korkêrsın, be Dimu? – sorêr ona karısı Kati. – Kolhozun içindä bizim kendi terimiz. Baksana, aalem nasıl torbaylan, çuvallan, sırtlan kimisi dâ maşınaylan taşıyêrlar, ama sän gelersin kolhozdan boş ellän, aulumuzda kuşları yok neylän doyuralım...

– Kolhoz bizim, ama diil benim, – cevap eder Dimu. – Kolhozdan da kim alêr, ona çalmak deniler. Oradan çalmak üreder gençleri⁴ başka erdän da çalmaa, te bu çok kötü...

Bu üzerä Dimuyulan Katinin aylesindä başlêr büyük kavga. Uymamazlık girer içeri devletin hırsızlık politikasından. Butürlü konflikt var küü başların da arasında, rayonda da, askerdä dâ, partiyada da hem uzak merkezdä dâ.

Gagauz halkın yaşamasından örneklêrlän pyesa „Mumnar saalık için” kaldırêr bütün sovetlär memleketin hem dünnenin dâ kötü, dolaşık, problemnerini.

§ 7. Gramatika paycıkları

Gramatika paycıkları diişilmöz yardımcı laflardır. Onnarın yardımınan türlü söz payların gramatika formaları kurulêr. Herbir gramatika paycın kendi ayırı maanası var. Paycıklar ayırı yazılêrlar söz paylarından.

1) Soruş paycıkları **-mi, -mi, -mu, -mü** kendibaşına söz payların soruş formasını kurêr da lafin ardına gider.

Örneklär: *Beşalma muzeyinä gittiniz mi? Eski patret hem evelki tertipleri yaarin mi şkola muzeyinä getirelim? Sän mi erleştirersin muzeydä eksponatları? Sizin şkolada gözäl mi muzeyiniz? Susaklar muzeydä sergendä mi durêrlar osa duarda mı asılı? Evelki adetleri koruyêrsınız mı?*

2) **İnkärlik paycı diil** adlı söz payların inkärlik formasını kurêr da onnarın önündä durêr. **Örneklär:** *Bu kiyatlar diil bizim, olmaz onnara dokunmaa. Benim evdeki işim diildi dooru, da dostum yannışlıklarımı gösterdi. Biz klasta diiliz otuz, ama sade irmi üç üürenici varız.*

Çok kerä gagauz dilindä kullanilêr inkärlik forması **diil läüzım: Diil läüzım** kimseyä fenalık hem hayırsızlık yapmaa. **Diil läüzım** halk adetlerindän hem kendi dilindän atılmaa.

3) Başka gramatika paycıkları:

a) **taa, en** nişannıkların yaraştırmak hem üstünnük uurlarını kurêrlar: *Kongaz en büük küü Gagauziyada. Orada evlär dä taa tertipli, insan da taa islää yaşêr.*

b) **ko** yardım eder kurmaa izin çalımında işlikleri 3-üncü üzdä: **Ko yaasin** bir yaamur Bucakta da sulasın kuru topraa.

c) **-sa, -sä, -ysa, -ysä** bellisiz maanaylan aderlikleri hem işhalıkları kurêr: *Herkezi evin dolayında nesü-nesä läüzım tertiplesin. Näändansa bir büük lüzgär geldi da samannarı daran-peran etti. İilik yapan nezamansa ilik görecek.*

1. Verili cümleleri yazınız, paycıkları bulunuz, onnarın altlarını çiziniz. Söläyiniz, angı laflarlan onnar baalı. Demekli okuyun, paycıkların maanasını açıklayın.

Bu mu sizin eni eviniz?

Karaca geldi, duydunuz mu, seläm verdi, aldınız mı? (folklordan)

Siz mi kaçırđınız kara beygiri çayıra?

Bu armut diil olmuş.

Ko yaşasın Gagauziya hem gagauzlar!

Na sana bu en interes kiyadı, oku onu, pişman olmarsın.

Hava yımışamaa başladı, taa sıcak olacak.

Kaç buradan, be, sän maşına altına düşärsin!

Ko gitsin uşaklar kultura evinä film siiretmää.

Ya bakın, nesä yalabıyêr küllüktä.

Kär ev tepesinä dä tırmaşrdık, en büük guguşların ardına kaçarak.

2. Aşaadaki tekst parçasında „Çörek” paycıkları bulunuz, onnarı okuyunuz.

Çörek

|| kümbet
peşkir

Mali yımışadırdı hamuru, yanında dönüştürdü kardaşım Peti da hep sorardı:

– Tez mi gözlemelär olacak?

– Dayan birazçık, çocuum! – dedi mali. – Te yuuracam, **sora**¹ da koyacam, kümbet

boyunda, sıcakta yarım saat kadar kabarsın.

– Ne çok, ma male, bän acıktım, – mizledi Peti.

– Ko kabarsın islää hamur, sän dä taa biraz **acıkacan**², da gözlemelär taa datlı görüneceklär.

Mali bitirdi yuurmaa, yaptı **hamura**³ stavrozunu, örttü pak peşkirlän da koydu, kabarsın... Peti otururdu da beklärdi. O sildi eninnän burnusunu, bakıp malisinä, sordu:

– Mali, ha bakalım, kabardı mı?

– Ya bakalım, – dedi malisi da açtı peşkiri.

– Taa kabarmamış, çocuum, taa çörek.

– Mali, ha başla kaurmaa, ko çörek olsunnar, bän pek **acıktım**⁴, – yalvarırdı Peti. – Bän çörek tä iyirim.

– Aman, çocuum, näbayım seninnän, dar cannıylan. Hamur diil islää kabarılmış, ama hadi çekedelim pişirmää gözlemeleri.

Peti gülümsedi, kalktı pattan da yaklaştı kotlona, neredä oloy artık kızmıştı.

3. Aşaadaki verili paycıkların birer cümlä düzünüz. Cümleleri tefterlerinizä yazınız.
Ko, diil, mı, taa, en, mü, sa, sä.

§ 8. Modal laflar

Gagauz dilindä dä, nicä başka dillerdä, var bir bölük laf, angıları kendibaşına kullanılmêêrlar hem diişilmeerlär.

Modal laflar: *sanki, acaba, hiç, läüzım, haliz, allele, alle, alläm, alläläm, keşki, beki, bekim, elbetki, mutlak, zer, bezbelli* h.b.

Modal paycıklar: *tä/te, na/nayın, çak, e, ya, ha/hadi/haydi, be/bä/ba* h.b.

Modal laflar hem paycıklar sade yardım ederlär lafedenä kendi bakışını halizlää hem söledii işlerä türlü aspektelerdän göstermää: *kayıllık, şüpelik, pişmannık, teklif, çarmak-adetmäk* h.b.

Örneklär: *Salt bir anam beni inandı hiç şüpesiz. Dostum, sän acaba brakıl-mêêrsın mı üürenmektän? Kardaşlar, allelem, yanıldılar da sattılar ana-boba evini. E te bakınız, bu kızlar hem çocuklar yakın gelecektä halkına izmet edeceklär! Toplayarkan folklor, biz çak aşıaaki maaleyä etiştik. Hep umutlänê-riz, ani bereket bu yıl islää olacek.*

1. Aşaada verili teksttä „Bostanda” modal lafları bulun da onnarı okuyunuz. Aazdan annadı-nız, netürlü nüanslar gösterer onnar (kayıllık, pişmannık, sayıklamak, inkär etmäk ya üfkä).

Bostanda

|| haylak
ürkütmaa

Dädu Hristu deyärdi:

– Bostanı ekäsin hep toloka erä, ozaman kan içli karpuz iyirsın...

– Ama neçin, sanki¹, başka erdä gitmeer? – sordum bän.

– Gider o, ama salt tolokada² o **esirer** – hızlı büüyer hem olêr bal gibi tatlı, – deyärdi bostancı Hristu.

esirer – sırada
sauştu – gitti

Güzün o beni hep alırdı bostanı beklemää, kendi hiç haylak durmazdı³: yapardı korkuluk, yoldardı otları hem bana da bulurdu işçääz.

– Al, çocuum düdüceeni, – deyardı o, – şuruldat hem dolaş bostanı, ürküt gargaları, zerä, allem, öbür kenarda var zarar.

Bän havezlän kaçarak dönärdim öbür baştan da sora düdücää hızlı baardırdım dädunun kulaana.

– Vani, sän, acaba, beni mi etmää savaşêrsın? Sanki, yok mu haberin, ki bän ihtârim? Sana gülmää mi gelir? Hiç gülmä. Git te oyanda salt gargalara öttür senin o düdüünü. Sän baari döndürmä kafamı o sivri sesli düdüklän.

Oturduk karpuz imää, doyunduktan sora dedim:

– Hristu dädu, sän, beki, bir masal bana söyleycän?

– Haliz taman şindi masal vakıdı, – kayıl oldu dädum, – şansora avşam oldu, gargalar

sauştular.

O çeketti annatmaa türlü dev adamnarı için hem padişahların gözäl kızları için... Bän açık aazlan seslärdim. Bölä masallarda sansın bän kendim dä pay alırdım.

2. *Aşaadaki verili modal laflarınnan birär cülmä düziün.*

Acaba, läüzim, haliz, yok, yok nicä, keşki, bezbelli, hiç, beki.

3. *Aşaada verili kısa annatmayı „Olun kuşku” yazınız, annadınız, var mı modal laflar. Bulunuz, altlarını çiziniz.*

Olun kuşku

Kalaba erlerdä, sokak yollarını geçärkän, läüzim herkezi hiç alatlamasın, çok kuşku olsun. Elbetki, küçük hem aar maşınalar yollarda pek çoktur! Onnar, beki, hepsi alatlêêrlar etişsinnär läüzimni erä, tamannasınnar verilmiş işi. Läüzim bilmää, ani herkezin var ildän belli nişannı işi, angısının vakıdında yapılmasından biter başka çok büyük işlerin başarılması.

Yollarda gelän-geçenlerin kuşkuluu koruyêr insanın kendinin saalını hem başkaların da işlerinä engel etmêr.

§ 9. Duygular hem sesuydurucu laflar

Gagauz dilindä var taa bir bölük yardımcı söz payı – duygular (*of, vay, pı-t-t-t, o-go-go, e-he-he-e-e, uu-u-u, brü* h.b.) hem sesuydurucu laflar (*tra-ank, gı-t-t-rı, şlop, lup-tup, tangır-tungur* h.b.).

Duygular yardım ederlär lafedennerä hem yazannara taa doolu, taa uygun kendi duygularını, emoşiyalarını sesleyennerä hem okuyannara açıklayıp-etiştirmää (sevinmelik, korku, şaşmak, acı, kahırılmak, ayıflanmak, mayıllık h.b.). *Ah, sizi, belalarınızı ya! Sizin beterinizä düştüm!* (Gagauz folkloru. S. Koca) *A-a-a! O yılan mı benim yavrularımı oldu birkaç yıl sıravardır zän eder? Bunu*

mu siz istediniz sölemää? (Gagauz folkloru. S. Koca) Eh, koç, sän bilsän, ne seremcedän bän kurtuldum, lafin da etmeyecek! (Gagauz folkloru. S. Koca)

Sesuydurucu laflar yardım ederlär sözdä tekrarlamaa naturada, dünneedä, dolayda, yaşamakta işidilän türlü-türlü şamatalı sesleri hem ötmeleri, kuş hem hayvan baarmalarını, insan seslerini h.b. *Bitki türküyü çalêr horoz: Kuk-ku-ri-gu-u-u! Böleliklän kurtuldu-u-uk! (Gagauz folkloru. S. Koca) Oturêrlar (kız-çaz hem çocucak) o aacın altına da hem türkü çalarmışlar, hem aalarmışlar: Trak-trak, susacum, beni brakan bubacum. (Gagauz folkloru. S. Koca)*

Cümledä duyguların ardına virgül yada şaşma nişanı koyulêr.

1. Yazınız teksti „Yavrucuk”. Duyguları bulunuz da denäyiniz cümleleri onnarsız okumaa. Cümlelerin annaması kalır, ama sölemesi diişiler. İnandırın.

Yavrucuk

|| bóra
uçurttu

Bir evin saçaan altında vardı bir kırlangaç yuvası. O yuvada vardı yavrucuklar. Onnar, cıvıl-cıvıl baarışarak, beklärdilär, anası imäk getirsin. Yavrucukların birisi çok uzanıp, pat erä düşer. Anaç kırlangaçlar yavrucuun dolayında uçuşurdular, ama, yazık, yoktu nasıl kaldırsınar **zavalıcı** erinä. Oradan geçärdi bir çocuk. O kaldırdı yavrucuu da koydu yuvasına. Vay! Kim bilsin, nekadar çok sevindi büyük kırlangaçlar, ama onnar bilmäzdi sölemää sevinmeliklerini. Sade, fırıl-fırıl **kanaat** uçuşurdular yuvanın yanında.

zavalıcık – zeetlicik, kıs-metsiz

kanaat – şükürlü, razı

2. Aşaadaki verili duygularla düzünüz cümlä. Cümleleri tefterlerinüzä yazınız of, oh, vay, pı-t, brä, e, ey.

3. Aşaada verili annatmayı „Bora” okuyun. Cümlelerdä duyguları bulun, onnarın maanalarını açıklayın.

Bora

|| kanaat
zavalı

Üülendän sora gün saklanıverdi. Sabaakı incecik lüzgär olurdu hep taa sert, hep taa hızlı. Taa sora o oldu bir büyük bora da başladı yapmaa zarar: çat deyin düştü komuşuların tokadı. Salkım aacını sallardı iki tarafa, o da sansın istemäzdi bükülmää, sokakta işidildi bir karının sesi:

– Pı-t, mari ne oldu? Of, năbacez, bu lüzgär evlerimizin örtülerini açacak.

–Vay, valeu, – baardı taa birisi, – kloçka kaldı kapanmadık...

Lüzgär sä kimseyi seslemäzdi, hep taa kudurup, bozulurdu – çatır-patır evin üstündän keremetleri uçurttu erä.

Kenarda dermen, ani sabaalän gücülä gıcır-gıcır saatta birär dönemeç yapardı, şindi vıjır-vıjır dönärdi, kanatları görünmäzdi.

Boranın sade bir dermenä vardı faydası, ama kalan erdä çok zarar yapardı.

§ 10. Söz paylarına morfolojiya analizi

Ki bir söz payına morfolojiya analizni yapmaa, lääzım verili shemaya görä morfolojiya tarafından o söz payına karakteristikä vermää.

İlkin lääzım sölemää, bu laf angı söz payıdır (angı soruşa cuvap eder hem ne gösterer);

sora sırasınca annatmaa bu söz payın diişilän hem diişilmäz morfolojiya nişannarını: sayı, hal hem başka nişannarı hem formaları (eer varsalar);

bitkidä lääzım belli etmää, bu söz payı nesoy cümlä payı olêr (angı lafı o açıklêêr, belli eder, doldurêr, tamannêêr), angı soruşa cuvap eder cümledä.

Yazılı analiz sheması (sıralı)

- I. Söz payı, maanası.
- II. Morfolojiya nişannarı.
- III. Sintaksis funkşiyası.

Adliklara morfolojiya analizi

*Çiftçilär hazırlanardılar gitmää **tarlalarına**.*

(V. Karagançu)

*(gitmää) **tarlalarına***

- I. Ne? tarla – gösterer dolayı, söz payı adlık.
- II. Morfolojiya nişannarı: adetçä adlık, çok. sayısı, saabilik forması, 3-üncü üz, D.h.
- III. Sintaksis funkşiyası: gitmää (nereyi?) **tarlalarına** – er hallı.

Nişannıklara morfolojiya analizi

*Horuda kızlar dizilärdilär kol-kola da yapardılar bir **büük** çevrä.*

(V. Karagançu)

***büük** (çevrä)*

I. Nesoy? büük – gösterer olayın (oyunun, çevrenin) nişanını, büyüklüğünü, söz payı nişannık.

- II. Morfolojiya nişannarı: denklik uuru.
- III. Sintaksis funkşiyası: çevrä (nesoy?) **büük** – bellilik.

Sayıllıklara morfolojiya analizi

*Kuyumcu Kolinin varmış **bin üçüz** destina topraa.*

***bin üçüz** (destina topraa)*

- I. Nekadar? Kaç? bin üçüz – gösterer sayıyı, söz payı sayıllık.
- II. Morfolojiya nişannarı: sayı sayılı, katlı sayıllık.
- III. Sintaksis funkşiyası: (nekadar topraa varmış?) **bin üçüz** destina topraa – bellilik.

Aderliklerä morfolojiya analizi

*Gitmiş çocuk kısmetini aaramaa. Verer mamusu **ona** yola üç ceviz.*

(Gagauz folkloru. S. Koca)

(*verer*) **ona**

- I. Kim? o – gösterer üçüncü üzü, söz payı aderlik.
- II. Morfologiya nışannarı: üz aderlii, üçüncü üz, birlik sayısı, D.h.
- III. Sintaksis fonktyası: verer (kimä?) **ona** – tamannık.

İşhallıklara morfologiya analizi

Aula dooru ikinci kapunun önündä o hendek ötää-beeri örtülü kamışlan...

(Gagauz folkloru. S. Koca)

ötää-beeri (örtülü)

- I. Nicä? ötää-beeri – gösterer nışanın nışanı, söz payı işhallık.
- II. Morfologiya nışannarı: katlı işhallık, nicelik maanası, diişilmäz.
- III. Sintaksis fonktyası: örtülü (nicä?) **ötää-beeri** – hallık.

İşliklerä morfologiya analizi

Oturêr çocuk, kırêr bir parça kolaç da hazırlanêr onu cevizlän imää.

(Gagauz folkloru. S. Koca)

kırêr

- I. Ne yapmaa? Ne yapêr? kırêr – gösterer bir işlem (iş), söz payı işlik.
- II. Morfologiya nışannarı: oluşluk çalımı, şindiki zaman, üçüncü üz, birlik sayısı.
- III. Sintaksis fonktyası: çocuk (ne yapêr?) **kırêr** – predikat.

imää

- I. Ne yapmaa? imää – gösterer bir işlem, söz payı işlik.
- II. Morfologiya nışannarı: işliin infinitiv forması, diişilmäz.
- III. Sintaksis fonktyası: çocuk (ne yapêr?) hazırlanêr **imää** – katlı predikatın bir payı.

İştenniklerä morfologiya analizi

Kırda kazan çiftçileri şen kutlêr hoş sabaalar.

(V. Karagançu)

kazan (çiftçileri)

- I. Nesoy? kazan – gösterer işlem tarafından bir nışanı, işlik forması – iştennik.
- II. Morfologiya nışannarı: şindiki zaman.
- III. Sintaksis fonktyası: çiftçileri (angi? nesoy?) kırda **kazan** – bellilik.

Halıştenniklerä morfologiya analizi

O çalılı aaçlar arasından gideräk, kız tırmalanmış dübüdüz...

(Gagauz folkloru. S. Koca)

gideräk (tırmalanmış)

- I. Nezaman? gideräk – gösterer işlemin bir halını, işlik forması – hal iştennik.
- II. Morfologiya nışannarı: şindiki zaman.
- III. Sintaksis fonktyası: tırmalanmış (nezaman?) **gideräk** – hallık.

Aazdan analiz sheması (sıralı)

I. **İlkin** – bulup lafin maanasını, lâazım söylemä, bu laf nesoy soruşa cuvap eder, ne gösterer hem angı söz payıdır.

II. **İkincidä** – annatmaa bu söz payın morfema strukturasını hem morfologiya nişannarını: bulmaa onun kökünü, temelini hem afikslerini, sora başka morfologiya nişannarını.

Adlıklarda: adetçä – öz, sadä – kurulu – katlı, küçüldek forması, saabilik forması, öz, sayı, hal h.b.

Nişannıklarda: sadä – kurulu – katlı, denklik – yaraştırmaq – üstünnük uuru (varsa – küçüldek forması, saabilik forması, öz, sayı, hal) h.b.

Sayılkta: sadä – kurulu – katlı, sayı sayılı – sıra sayılı – paylaştıran sayılık (varsa – küçüldek forması, saabilik forması, öz, sayı, hal) h.b.

Aderliktä: bölümü, öz, sayı, hal h.b.

İşhallıkta: sadä – kurulu – katlı, denklik – yaraştırmaq – üstünnük uuru, küçüldek forması (varsa) h.b.

İşlikta: sadä – kurulu – katlı, çalım, zaman, öz, sayı h.b.

III. **Üçüncüdä** – belli etmä söz payın funktiyasını cümledä (angı cümlä payına baalı, nesoy soruşa cuvap eder, neyi açıklêr, tamannêr, belli eder h.b.).

Örneklär:

Ne gözäl günnär geldi fukaara aullara!

(D. Tanasoglu)

Ne – aderlik, soruş aderlii, cümledä baalı laflan **gözäl** – onu annadêr, cümlä payı – **bellilik** (ne gözäl);

gözäl – nişannık, bulunêr **günnär** adlın önündä, onu da annadêr, sadä nişannık, bulunêr denklik uurunda, cümledä **bellilik** olêr;

günnär – adlık, kendibaşına söz payı, onun kökü – **gün, -när** – çokluk sayısı afiksi, **gün** – sadä adlık, adetçä, cuvap eder soruşa (ne?), günnär – çokluk sayısında, temel halda, konsonnan bitän adlık, bu cümledä o **subyekt**;

geldi – işlik, kendibaşına söz payı, onun kökü – **gel**, afiksi **-di** – laf diıştırän afiks, işlik sadä, oluşluk çalımında, mutlak geçmiş zamanda, birlik sayısında, üçüncü üzdä, halizlik formasında, cümledä **predikat** olêr;

fukaara – nişannık, kendibaşına söz payı, cuvap eder soruşa (nesoy?), annadıp-nişannêr adlı **aullara**, bulunêr onun önündä, sadä nişannık, bulunêr denklik uurunda, cümledä **bellilik**;

aullara – adlık, kendibaşına söz payı, onun kökü **aul, -lar** – çokluk sayısı afiksi, **-a** – laf diıştırän afiks, cuvap eder soruşa (nereyâ? nereyi?), sadä adlık, adetçä, çokluk sayısında, doorudak halda, konsonnan bitän adlık, cümledä **hallık** olêr.

LİTERATURA OKUMAKLARI

Tema 1.

FOLKLOR

Folklor (englez dilindän „folklore”) – halk fikirlü, halk poeziyası, prozası. İnsanın ariflii, fikir keskinii görüner sözündä, halk yaratmalarında: dastannarda, masallarda, maanilerdä, fıkralarda, türkülärdä, bilmeycelärdä, söleyişlerdä. Çok asırlar, üzlärlän yıllar, ihtärlardan gençlerä geçmiş bu paalı sedef gibi gözäl halk yaratmaları. Masallarda, türkülärdä insan annadarmış türlü olmuş işleri, kendi yaşamasını, zaametini, düşünmeklerini, sevinmeklerini, kahırlarını, umutlarını taa ii yaşamaya. Nekadar zorluk çekmemiş insannar, ama hep okadar onnar vazgeçmemişler hiç bir vakıt türkü, maani çalmaa, masal, cümbüş annatmaa. Folklor yaradanı – halk.

Folklor gösterer bizim halkımızın zengin artistik yaradıcılığını, onun zorçekmeklerini, onun düşünmeklerini hem tanımalarını, onun ideallarını hem savaşmalarını, onun duygularını hem karakterini, onun tutumlarını hem bütün yaşayışını.

Masal – gagauz halkın en evelki epika janrası. Masal nicä janr annadêr yaşamanın türlü oluşlarını, açıklêr halkın istoriyasını adetlerini. Masallarda herkerä iiliin hem fenalın arasında düüş gider. İilik enseer fenalı – bu masalın öz fikiri. Masalların kompozitiyası: giriş, epika payı, nereyi girer düünük, kulminațiya, çözülmäk, masalın sonu.

Gagauz masalı, nicä da başka halkın masalı, biliner taa evelki vakıtlardan. Masalları dedelerimiz üzlärlän yıllar korumuşlar, Balkannardan getirmişler.

Masallar – zaametçi insannarın poetika yaradıcıların bir büyük payıdır. Masallarda, nasıl bir duruk su içindä, görüner insanın ürää. Kendi düşünmeklerini, umutlarını hem istediklerini – hepsini duygularını insan masalda gösterer. O inanêr, ani iilik fenalı enseyecek, karannın üstünä aydınnık gelecek.

Gagauz folklorunda var pek çok masal, onnarın dizisindä: „Dimitraş-Pıtıraş”, „Kül Pepeleşkası”, „Devlet kuşu”.

Dimitraş-Pıtıraş

(Gagauz halk masalı)

Masal, masal matladı,
Masal küpü çatladı,
Bir masalcık atladı...

Şindi, çünkü, bir vakıtlarda varmış, bir vakıtlarda da yokmuş. Bir Dimitraş-Pıtıraş varmış:

İnâ kadar boyuymuş,
Akıllı da soyuymuş.
Suratı – kaşık kadar.
Bir gözü – elek kadar.
Bir gözü – sinek kadar.

Dimitraş-Pıtıraş pek fukaaraymış. Kimsey dâ ona bişeycik vermâzmiş, neçinki Pıtıraşın işâ yarayacak eri yokmuş. Onun sa dokuz uşaa varmış. Birgün, açan imeelik heptân bitmiş, karısı ona demiş:

– Hey, Pıtıraş, gitsänâ sän da, aalemin adamnarı gibi, kurbetâ – kazanasın bişey, da çıkalım biz bu açlıktan-yokluktan. Bizim uşaklar yaarina ne iyeceklâr?

– Nereyi gideyim? – sertlenmiş Dimitraş-Pıtıraş. Ama, açan görmüş, ani karısının var dooruluu, demiş:

– Bän giderim, nâanı gözüm görür sä, bekim, bir bişey razgelirim.

Alêr kendini Pıtıraş da gider, gider, gider... nâanı yol götürür sä. Gitmesi ama pek yavaş: pıtık-pıtık, pıtık-pıtık, avşama kadar o ayrılmış evdân üç-dört boy arası, da etişmiş bir işlek, çarşı yoluna. Bir da baksa, yol boynda durêr bir büyük küp dolu ballan. „Olmalı, çarşıya gidân alış-verişçilâr düşürdülâr taligalarından, – deer aklınca Pıtıraş, – kısmet benimmiş”. Ama ne var ne yapsın o onunnan? Bişeycik: boyu küçük, kuvedi dâ – sinek kuvedi!

Diil, ani küpü evâ götürsün, ama o onu erindân da yokmuş nasıl kıpırdatsın. Yannaşêr da parmaannan bal iyer doyunca.

Bir dâ, iyârkan ölä, dener, ani küpün dolayanna bala çok sinek konmuş, onnarın da yanında bir sıçancık bal iyârmiş. Pıtıraş kavrêr bir fişkan, da bir salımda birkaç sinek hem sıçancık öldürmüş. Sora alêr o bir kiyatçık da yazêr ona te şunnarı:

Dimitraş-Pıtıraş,
Kırk uçan,
Bir kaçan,
Bir salımda
Telef edân!

Yazılêr kiyatçaa da yapıştırêr onu ballan küpâ, kendisi dâ – yorgun, yatêr onun yancaazına dinnenmä. Butakım Pıtıraş dinnenârkan, çarşı yolundan birkaç dev adamı geçârmış. Onnar boydan büyükmüşlâr, elleri kaaviymiş – taş sıksınnar, suyunu çıkarabileceklâr. Ama onnarın varmış tabetleri daalarda bölük-bölük yaşasınnar, başka insannardan yırakta bulunsunnar, hem şiretlik tarafını hiç bilmâzmişlâr.

Gördüynän bal küpünü, devlâr durgunmuşlar. Baksalar, küpün kenarına bir kiyat yapıştırılmış, onda da nesâ yazılıymış.

– Hele bak sän! – şaşmış dev adamnarın birisi, kiyadı okuduktan sora.
– Nasıl pelivan olsun bu? – sormuş öbürü.

– Bir salında – kırk uçan! – Ne, şakamıdır bu! – şaşmış devlerin üçüncüsü. Bölâ lafedärkän, onnar denemişlär, ani küpün gölgesindä bir erif dinnener. Düşünerlär devlär, sorsunnar erifä, bilmeer mi o Dimitraş-Pıtıraş.

– Hey, yorgun adam, – dürtüp, sesederlär onnar o yatan çocuca. Pıtıraş firlêêr uy-kudan, sansın ateşä basmış.

– Hey, dost, – sorêr dev adamın birisi, – bilmeersin mi, kim o olacektır Dimitraş-Pıtıraş?

– Bänim Dimitraş-Pıtıraş, – bir sert seslän cevap eder erif, gözlerini uarak bir elinnän.

Devlär şaş-beş olmuş. Onnar başlamış düşünmää: nasıl bu yok gibicä adam „kırk uçanı hem da kaçanı sade bir salımda telef etti!” Onnar başlamışlar Dimitraşın-Pıtıraşın dolayanda yalpaklanmaa:

– Prost et, Pıtıraş aga, ani senin uykunu bozduk! Sora laf-laftan sormuşlar, bu bal küpünü neredän aldı.

– Neredän mi? – cevap vermiş Pıtıraş, – karşıda kuancılardan aldım da burayı kadar getirdiynän, yattım biraz dinneneyim.

– Olmaycan mı bizä kafadar? – teklif etmiş dev adamnarın başı, gördüynän, ani Pıtıraş lafta da çemrek tutêr kendisini.

– Neçin olmayım? – demiş Pıtıraş, – var nasıl. Bän hanidän kafadar aarardım, ama te şu balı evä götüreyim da ozaman olur çekedelim.

Annaşêr onnar kafadar olmaa, devlerin biri tezicik ükleder sırtına balı. Bak, onnarın adeti öläymiş: herkerä eni kafadarlarına yardım etmää. Da yollanêrlar hepsi Pıtıraşın evinä. Yaklaştıynan evä, Pıtıraş deer:

– Hey, kafadarlar, durun te buracıkta, bän evä gidivereyim, kariya bir imäk hazırlasın söyleyim. Olmaz ölä: seftä evimä gelersiniz, da gidäsiniz ikramsız mı?

– Açan ölä adet sizdä, var nasıl gidäsin, – kayıl olmuş devlär.

Gider Pıtıraş, kaçarak, evä, üüderer karısını yapsın kendini, ani manca hazırlêêr, neçinki halizdän yapmaa yokmuş nedän. Uşaklarına da deer:

– Hepsiniz birär çakıcık alın, da açan bizä musaafirlär gelecek hem açan bän onnarlan biraz lafa duracam, çakıcıklarınızı bileyeräk, dev eti istemää başlayın.

– Ne o dev eti?

– Naşeycık o, baka?

Pıtıraş demiş:

– Susun! Nasıl dedim, ölä dä söläyin! Diil läüzim çok işlär biläsiniz!

Bitkidä Dimitraş-Pıtıraş yapêr taa bir iş: doldurêr bir çuvala saman da brakêr onu taman içêr kapusunun önündä, tavan aazının da uurunda. Simêrlêêr karısına çuvalı erindän diişirtmesinnär, o gelmeyincä musaafirlärlän. Bundan sora, tezicik döner devlerä.

– Hadi, buyurunuz kafadarlarım, afedin, birazcık oyalandım.
– Yok zararı, – demiş adamnar, biz küsmeeriz, – da çeketmişlär gitmää. Etişerlär evä.
Hayada onnar girdiynän, başlêêr Pıtıraş üfkelenmää karısına:

– Bu altın çuvalını, – deer, – burada braktım, burada da buldum. Birinizin aklına gelmemiş onu kaldırmaa tavana!

Dimitraş-Pıtıraş kavrêr o çuvalı da tavana baseder!

– At ba, dev kafadar, – deer o, – sän da şu bal küpünü tavana.

Dev yok näpsın, zorca, ama kaldırêr küpü tavana. Devlär bakınmışlar biri-birinä da fisirdeşmişlär:

– Gördünüz mü, – deyärmişlär, – kendisi küçücük, ama çuvalı altınnan, tüüyü gibi, tavana attı.

Girip içeri, hepsi oturêrlar, lafederlär bir-iki, onu-bunu... Bir dä uşaklar, çakıcıklarını bileyeräk, başlamışlar baarmaa:

– Tätü, bän dev eti isteerim, tätü, bän dev eti isteerim!

– Susun! Sizi gargaları, ya-a! – uslandırmış onnarı Dimitraş-Pıtıraş.

Açan işitmiş bunu devlär, bakınarmışlar, urulmuş gibi, uşaklar hep istärmiş, hep istärmiş. Pıtıraş kalkêr erindän da takılêr musafirlerin birinä:

– Dev kafadarım, – dur kesivereyim ensendän bu uşaa bir kıymık et, pek etsemiş, zavalı.

Dev bu lafları işittiynän, saçları, fırça gibi, dikilmiş dä demiş:

– Yok, Pıtıraş aga, biz alatlêêriz. Da birin-ikin, devlär hayada çıkmışlar.

Dimitraş-Pıtıraş onnarın önünä çıkmış:

– Be, durun, olmaz... Manca hazır...

Devlerin biri demiş:

– Biz pek alatlêêriz. İstärsän kafadarlık edelim, gel bizimnän bilä, istämärsän, kal saalıcaklan!

– Nasıl istämeyeceymişim? – demiş Dimitraş-Pıtıraş, – annaşmak bir kerä olêr.

– Te şindi sizi bän dä etişecäm.

Alêr bu yaamurlucaanı da gider dev adamnarınnan bilä, balı da uşaklarına imeelik brakêr.

Gider kafadarlar, gider, da etişerlär daalara, neredä dev adamnarı yaşaarmışlar. Girdiynän daa içinä, devlär görmüş bir büyük dut aacı, angısının varmış iiri, kara emişleri. Yolcular sarmışlar onu da çeketmişlär dut imäa, neçinki pek aaçmışlar. Hepsi tırmaşmış aacın dallarına, tepesinä, sade Pıtıraş erdä durarmış. Devın birisi teklif etmiş:

– İsänä sän dutçaaz, ba aga, isänä!

– Ha! – demiş Pıtıraş, – dutlan doyum mu olur? İstämeeerim!

– Be i, olmaz...

Dimitraş-Pıtıraş sa istärmiş dut imäa, ama etişämezmiş dallara hem aaca da pinämezmiş. Devın biri bunu denemiş, da yukardan basmış bir dalın üstünä, iiltmiş onu Pıtıraşa, deyeräk:

– Buyur, ba aga, sän da i!

Pıtıraş tutunêr bu daldan da başlêêr sıkı-sıkı dutları aazına taşımaa, ama açan ansızdan dev adamı almış bacaanı daldan, bunu o dal kaldırmış da basetmiş aacın ötäänna. Kısmee-

tinä canaabet Pıtıraş, düşmemiş erä dä ölsün, ama razgelmiş taman bir tavşaman üstünä, ani oradan, atlayarak kaçarmış, da tutabilmiş onu! Açan o biraz toplamış kendisini hem silkinmiş, demiş:

– Nezamandan beeri bän bu avı kollêêrim. Düşündüm, oyandan gideyim – görecek, buyandan gideyim – kaçacak. Dedim, taa ii atlayım şunun üstünä aaç aşırı!

Devlär bunu da işittiyän, genä şaş-beş olmuşlar. Hepsi aaç üstündä bakarmışlar biri-birinä, da yavaş lafedärmişlär:

– Hele bak sän, ne cellatlık hem kıyaklık var bu yokolacaanda!

– Şiret, aaç üstündän atladı da tuttu tavşamı!

İner adamnar tez açtan, da giderlär pişirmää o tavşamı. Bir bordeyin yanında, sapa erdä, devlerin biri keser tavşamı, öbürü suya gider, üçüncüsü ateşi tutuşturêr. Pıtıraş da odun getirmää yollêêrlar. Hepsinä iş kuvetlerinä göräymiş, sade Pıtıraş başlamış düşünmää, nasıl o odun getirecek, açan onda kuvet yok beş-altı kırıntı da kaldırmaa. Aklısına getirer bu taa bir şiretlik. Etiştüyän daa ortasına, soyêr bir açtan çok kabuk, da başlêêr aaçları biri-birinä kabuklan baalamaa. Bekleer devlär bunu odunnan gelsin, bekleer... Pıtıraş yok!..

Yollêêrlar devlerin birisini baksın, nâbêr Pıtıraş orada. Dev adamı, açan görmüş bunu aaçları baalaran, sormuş:

– Pıtıraş aga, neçin sän bu işi boşuna yapêrsın?

– Hm, – demiş Pıtıraş, – hergün mü bän sizä odun taşıyacam? Te bölä, aaçları biri-birinä baalayıp, daayı bütünnä bizim o bordey yanına sürüeyecäm, da olsun!

– Bey aga, olmaz ölä, – yalvarmaa başlamış dev adamı. – Biz – daa adamıyız, bobalardan-dedelerdän bir daa bizä kaldı – onu da kökleyecän mi? Da biz neredä yaşayacez? Brak diil läözüm, aman!

Üklener dev adamı bir arka odun, Pıtıraş da vazgeçtirer bu belalı fikirdän, da giderlär tavşamı pişirmää. Geldiyän kafadarların yanına, tavşam mancasını hazırlayıp, islää iyerlär, sora herkez, arayıp, bulmuş birêr er kendinä dinnenmää. Pıtıraş da näanı sa yokolmuş. Dev adamnarı, görduynän, ani bu sauşmuş, başlêêrlar annaşmaa:

– Hey, – demiş dev adamın birisi, – etiştirmeyädim, bütün daayı kökleyeceydi. Nasıl erif bu?

– Uşakları da dev eti istardı, açan onun evindäydik, işittiniz mi? – demiş öbürü.

– Boşuna biz onnan dostlaştık, bizi o kaybedecek.

– Nasıl yapalım da kurtulalım ondan? – sormuş devlerin başı.

İştüyän baştan bu lafı, dev adamnarın birisi koymuş hepsini akıla – avşama Pıtıraşı öldürsünär.

– Başka türlü, – demiş o, – biz ondan kurtulamayacez.

Devlär lafinı bitirär-bitirmäz, Pıtıraş onnarın yanında peydalanmış. Canabet bir taraftan, bordey kapusunun ardından, seslemiş dev adamnarın lafinı, ama susarmış. Ne yapaceydı o koca devlerä karşı? Düşüner Dimitraş-Pıtıraş genä bir şiretlää.

Avşam çabuk olêr. Devlär hepsi yatmışlar da bakarmışlar, nään Pıtıraş gidecek yatmaa. Bu almış yaamurlucaanı da çeketmiş içerdän çıkmaa.

– Nereyi gidersin, ba aga? – sormuş dev adamnarın başı.

– Yatmaa giderim, – küsülü-küsülü demiş Pıtıraş.

– Neçin içerdä bizimnän bilä yatmêêrsın?

– Ha, – demiş Pıtıraş, – bän te orada, maazacıkta, yatacam, içerdä pek sıcak.

– Ko orada yatsın, – düşünmüş dev adamnarı, – taa da ii, kolay olacek onu bu gecä bitirmää.

Pıtıraş sa gider maazaya, alêr bir butucak, ölä kendisi kadar, örter onu yaamurlucaannan, kendi çekiner maazanın bir köşeciinä da uyuklêr.

Gecenin bir vakıdı devlär kalkêr, hepsi birär moçuğa alêr, da „ha!” Pıtıraşı öldürmää. Herbiri urêr ne kuvedi varsa, yorulmuşlar. Biri demiş:

– Hadi, brakın, biz onu hanidän ezdik! Hiç „gık” da deyâmedi.

– Hadi, haydiyın, gidelim! – demiş kalanı da.

Brakêrlar da giderlär.

– Bitti Pıtıraşın pelivannı, – demiş biri.

– Na, sana dev eti! – demiş öbürü.

– Kim kaçını, bizim devlerimizi, olmalı, o uşaklarınnan idi, – ölä sabaalän onnar lafedärmişlär..

Bir dâ ölä lafedärkän, Pıtıraş peydalanmış delik-deşik yaamurlucaannan sırtında.

– Bey, Pıtıraş aga, – başlamışlar sormaa devlär. – Ne ölä sabaalän kalktın? Nasıl bu gecä uyudun?

– Sizin o maaza, – cevap etmiş Pıtıraş, – kimi dâ olsa kaldıracek: dop-dolu piräylän.

Bu gecä bir o yanımı, bir bu yanımı, bir kafamı, bir arkamı o pirlär daladı. Bütün gecä uyamadım!

Dev adamnarı bakınırmişlar hem şaşarmışlar aklınca:

– Hele bak sän, hele, bizim düümeleklerimiz ona pirä dalantısı gelmiş!

Kalkmışlar devlär o sabaa, bir-iki yıkanmışlar da gitmişlär, angısı näänı bilirsä, kendi işinä. Kimisi ava, kimisi balık tutmaa – avşam ekmeeni imäa deyni. Pıtıraşı birercäa yollamamışlar. Bilirmişlär, ani o nereyi gitsä, onnara – zarar.

Avşamneen adamnar toplanmışlar: angısı bir yaban ördää urmuş, angısı – bir tavşama, angısı birüz balık tutmuş, angısı bişey bulamamış... Pıtıraş sa çıkmış bir aaç altından, o bütün gün uyumuş.

Tutunêr devlär avşam sofrasını hazırlamaa. Kim oduna gitmiş, kim ateşin başında divan durarmış, kim bordeyin önünü süpürürmüş. Sade Pıtıraş koymuş ellerini belinä da gezinürmüş.

Görmüş bunu devlerin başı da düşünmüş:

– Hiç bişey yapmêr, ama sofraya gelecek, ya, yollayın onu da bir iş yapısın.

– Pıtıraş aga, – çarmış onu dev adamı, – hepsi iş yapêr, sän ne ölä haylak gezinêrsin?

– Näbayım, – demiş Pıtıraş, – açan bişey buyurmêrsınız. Buyurun bir iş, bän da yapacam: diilim küçük!

– Ya, – sımarlêr o, – kavra tulumu da getir bir tulum su. Mancaya hiç yok ne dökelim.

Alêr Pıtıraş tulumu da gider pınara. O tulumu gücülä sürümüş. Doldurmêr ama tulumu suyulan, bak hiç taşıyamayacak, ama şişirer onu soluklan da aazını baalêr. Urmuş şiş tulumu arkasına da yapmış kendisini, ani pek aar taşıyêr, gelmiş geeri, terini sileräk. Devlär onu gördüyän, sevinmişlär, onnarın birisi demiş:

– Hele, bu hayırsız da, aalem gibi, bir kerä işi yaptı – getirdi bir tulum su.

Geldiyän, Pıtıraş oturmuş bordeyin yanında, dinnenürmüş hem tulumunu ellerindä tutarmış. Uurlayıp devlerin gözünü, tulumdam kolvermiş soluu. Açan dev aşçısı saletmiş mancaya suyu dökmää – su yok!

– Neredä kaldı su, ba Pıtıraş?

– Hm, – demiş o, – bän onu içtim, o bana kadardı.

– Tfu! – tükürmüş aşçı. – Sän bilmeermiysin, ani manca ateştä, da ona su läüzim olacek?! Tama şimdi mi yandın da patlamışın hepsini?

– Git kaçarak da getir taa bir tulum su, – izin etmiş dev aşçısı bir başka kafadarına.

O dev adamı hiç ikilämemiş lafını, almış tulumu da kaçarak suya varmış. Kalanı da şaşarmışlar, neresinä bu, iinä kadar, adam içti bir tulum su.

Gördüyän burasını da, devlär esaplamışlar, nası-nicä kurtulsunnar bundan. Ertesi günü sabaalän devlerin başı kafadarlarına deer:

– Fenalıklan biz bu lekedän kurtulamayacez. Hadi, savaşalım iiliklän. Yapacez kendimizi, ani ayrılêrız. Payedecez, neceezimiz var, da alacez hepsimiz, angı yolu isteeriz. Sade kurtulalım bundan, sora genä toplanıp, barabar yaşarız.

Ölä da yapmışlar. Çaarêrlar Pıtıraşı, söleerlär, ani geldi vakıt kafadarlara ayrılrsınar.

Devlerin büüyü demiş:

– Şindiyä kadar topladımızdan herkezä düşer birär küp altın. Alınız paylarınızı da, kim nääni gözü görür sä, gidin!

kurbetä gitmää – burada

başka, yabancı erä gitmää

canabet – şakacı, yannış

adam; kötü adam

tulum – deridän kap su ge-

tirmää deyni

salım – urmak; salmaa,

keezlemää

cellat – palaç

telef etmää – öldürmää

Pıtıraş yapmış kendisini hasta. Devlerin biri kurtulmak için almış Pıtıraşın küpünü altınnarlan da götürmüş ona evä. Dimitraş-Pıtıraş bu yardım için genä istemiş dev adamını konuklasın, yalvarmış:

– Dur ba, dev dost, karım bir manca yapsın, bunca kafadarlık ettik.

Uşakları sa, devi görüncä, genä çakıcıklarını bilemää başlamışlar, deyäräk:

– Tätü, tätü, biz dev eti isteeriz! Dev eti isteeriz!

– Bän, Pıtıraş aga, – demiş dev, – pek alatlêêrim, diil läözım ikram hiç!

O basetmiş küpü altınnarlan eşiktä da sauşmuş nekadar taa tez, onun ensesindän et kesmedään.

- Dimitraşın-Pıtıraşın nicäymiş boyu, suratı, gözleri? Yazdırın.
- Neçin o pek fukaaraymış?
- Neçin o brakmış uşaklarını da yollanmış başka erlerä?
- Nicäymiş dev adamnarın boyları, elleri?
- Neredän belli olêr, ani Dimitraş-Pıtıraş akıllı soydan adam?
- Anğı şiretlikleri o dev adamnarına yapêr? Neçin?
- Dimitraşın-Pıtıraşın yaptıklarından neyi siz beendiniz, neyä dä var nicä maana bulmaa?
- Yapın çıkış: nasıl kazanêr Dimitraş-Pıtıraş bir küp altın?
- Neylän çekeder masal, neylän dä biter?

Kül Pepeleşkası

(Gagauz halk masalı)

Masal, masal
matladı,
masal küpü
çatrladı...

Masal, masal
maniki,
tırnaa vardır
oniki.

Onikinin yarısı
beş tilkinin derisi,
kuvancının arısı
satıncının darısı,
popazın da karısı...

Şindi bir vakıtlarda varmış, bir vakıtlarda yokmuş, eer olmayaymış sölenmeyeceymiş. Varmış bir adam, onun da varmış üç oolu. İkisi akıllıymış, üçüncüsü, en küçüü, diilmiş pek akıllı. Artık onediya basmış, ama hep günün boyuna kulluktä oynarmış. Onun adıymış Pepeleşka, hep küllüktä oynarmış deyni, deyärmışlär Kül Pepeleşkası. O adam orta yollu çorbacıymış: varmış bir çift alasa beygucukleri hem da bir eşää. Bu mallarlan etiştirärmış kendi çiftçiliini çevirmää.

Bir yılın adam ekmiş en ii tarlasına darı. Razgelmiş yaamurlar düşmüşlär vakıdında da darı büümüş, olmuş belädan. Gider şindi bu adam dolaşmaa ekini da görer, ani bir eri tarlanın gür eşilmiş, boyu kuşaa kadarmış, ama baksa öbür kenarına, gözelim darıyı kimsä otlatmış, yas-püs etmiş. Büük beygir izleri nereyâ basmışlar, orada eşillik erä battırılmış. Geler o kahırlı evä dä söleer oollarına, ani tä tölä-bölä işlär...

– Lääzım olacek, – deer bobası çocuklarına, – gidip-beklemää tarlayı da tutmaa, kim yapêr bu zararı, zerä kaybedecez gözelim bereketi.

– Baka, bän gidecäm beklemää, – deer büük oolu. Bän tutacam o hırsızların. Ortanca oolu da demiş „Bän gidecäm”, ama Kül Pepeleşkası da oradan: „Bän gidecäm beklemää!”

– Sän baari sus! – gırgırmış ona batuları, – git te orada küllüktä oyn.

Piner büük çocu beygirä da gider darıyı beklemää. Köstekleer atını, kolverer onu bir tarafçıkta otlasın, kendisi da harapnik elindä dört göz kollêer tutmaa zararçaları, ama sabaaya karşı bıkmış gezmää da biraz uyuklamış. Açan uyanmış, tarlanın taa bir payı tapkır edilmiş. Bobası sabaalän gelir dolaşmaa da görer, ani zarar genä olmuş. Gelerlär ool-boba kahırlı evä, tühlanarak.

– Baka, – deer ortancı oolu, – kolver bän gideyim, vallaa, hiç uyumayacam, tutacam o hırsızları!

– Hadi, sän da git avşama, – deer bobası, – denä kısmetini!

Gider ortancı da atlı. Beygirini edeendä otladarmış hem gezinärmiş darı tralasının kenarında. Sabaaya karşı oturmuş bir ot tepesinin yanında dinnenmäâ da uyuklamış. Da te taman bu kısa aracıkta zazaz genä olmuş. Gelmiş bobasä da genä görmüş zararı. Ölä dä küsülü gelmişlär evä.

– Yazık kaybederiz hazır büüdölmüş bereketi! – demiş bobası oollarına. – Büüttüm sizi, daa gibi çocuklar, da te şindi geldi sıra iş başarasınız, ama siz becermeersiniz. Ne bän mi şindi gideyim beklemäâ tarlayı? – sormuş boba.

– Baka, brak bän gideyim beklemäâ. Bän onnarı mutlak tutacam! – demiş Pepeleşka.

– Sauş, ba küllü, biz tutamadık, da sän tutacan! – ikisi birdän batuları savaşımlar azarlamaa küçük kardaşını.

Ama boba seslänemiş büük oollarını da demiş:

– Açan pek isteersin, hadi, git sän da, denä kısmetini.

Kül Pepeleşkası, sevineräk, piner eşeenä da gider. Etiştinyän tarlaya, yatêr ot tepesinin boyuna da gecä yarısından bir uyku çeker. Sora kalkêr da doz-dolay geziner. Dört-göz bakarmış, gelmeer mi birkimsey. Taman sabaaya karşı gelmiş dört beygir da girişmişlär „harp-harp” darıyı otlamaa. Pepeleşka atlêêr birinin üstünä da sıkı sarılêr onun elelerinä. Beygir tepiner, silkiner, ama düşürdämeer Pepeleşkayı, da ona ölä deer:

– Bey, çocuk, kolver beni da al elemdän bir kıl. Nezaman sana läüzüm olacam, salla onu, da bän zorunda büük yardımcı olacam.

Pepeleşka kayıl olêr da alêr beygirin elesindän bir kıl, sora, inip ondan, deer:

– Gidin saalicaklan işinizä, da başka yapmayın zarar bizim tarlaya. Beygirlär bir kıpımda yokoluvererlär.

Sabaalän geler Pepeleşkanın bobası da görer, ani tarlada bu gecä zarar olmamış, meteder küçük oolunu batuların önündä:

– Te onnar sendän büük, ama islää bekleyämedilär, sän sä becerdin korumaa bereketi. Saa olasin, çocuun.

Pepeleşka seviner da ilerkisi gibi hep küllüktä oynarmış. Taman o vakıtlarda da padişahın biricik kızı evlenirmiş. Bu iş için Padişahın saraylarından doz-dolayara laf kolverilmiş, ani kim atlı becerecek pinmäâ Buzlu bayırın tepesinä, ona padişahın kızı verecek nişan üzünü, o da olaçek güveesi hem kabul edecek yarım padişahlık.

Kim istemäz padişaha güvää olmaa, yarım da padişahlaa buyurmaa? Padişahın da kızı diilmiş ötäâ-beeri gözäl, ama pak Dünnäâ-Gözeliymiş.

Kalkmış-kopmuş bütün memleket kısmet aaramaa... Gelirmişlär sınırlar aşırı erlerdän boyar, padişah oolları, umutlan, beki onnara düşär gelin olsun Dünnäâ-Gözeli. İşider bu işleri Pepeleşkanın da batuları da takılêrlar bobasına, kolversin onnarı da kısmet denemäâ, ama Pepeleşka da oradan kafa kazırmış:

– Baka, kolver bän dä gideyim padişahın kızına dünürä!

– Nasıl dünür, ba ahmak? – sorarmış batuları. – Orada läüzüm Buzlu bayıra tırmaşmaa.

– Bän ne eşeklän tırmaşamayacam mı oraya?

– Sauş ba, Kül Pepeleşkası! – üfkelenirmiş ikisi dä batuları. – Buzlu bayıra eşeklän! Orayı nallı ürük beygiler bilmäm tırmaşsın. Sän savaşıma baari bizi da utandırmaa!

Ama bobaları düşünmüş da demiş:

– Gidin, oollarım da denäyin, bekim sizä gülümseyecek ecel. Kısmet o ölä bir iş, ani bilmäsin kimin kaşına çıkacak.

Batuları nalladêrlar beygirleri, islää onnari doyrêrlar, pazar günü sabaalän pinerlär da – yola! Ama tokattan çıkarkana baksalar – Kül Pepeleşkası da eşektä atlı takışmış artlarına.

– Be dön geeri, yapma bizi gülüntü bütün memleketä, ba ahmak!

– Dönmejecäm! – yınatlanırmış Pepeleşka.

– Dön, zerä iyecän lobut, ba bela!

– Dönmejecäm!

İner büük batüsü da, dartıp Pepeleşkayı eşektän, yakêr sırtına dört-beş kamçı da, itiriräk, yollandırêr onu geeri, kendileri sä koşarak gideerlär ileri.

Pepeleşka çok düşünmeer, kolverer eşää gitsin evä, kendisi da çıkarêr koynusundan o beygirin büülü kılını, sallêr. Geçmeer çok, geler ona bir dooru üürük beygir besli yalap-yalap edärmış...

O demiş:

– Al, çorbacı, saa kulaamdan rubaları, giin, pin arkama da bas özengiyä!

Pepeleşka, açan giyer o epiz-eni rubaları da piner üürük beygirä, benzärmış en seçi padişaa oollarına. Kopeder atlı-atlı, etişer batularını, onnara birär harapnik çeker, da gider ileril. Orada, şişä gibi, Buzlu bayırın tepesindä duaklan, çiçeklän donanmış oturmuş padişahın kızı. Genç delikannılar, ayılanıp-hızlanıp, savaşarmışlar pinmää bayıra, ama kayıp düşärmışlär geeri, nicä armut aacından. Angısı sakatlanarmış, angısı bertilirmış, da brakıp, betvalayıp uuruu, sauşurmuşlar.

Pepeleşka da dooru beygirinnän çıkınmış geeri da, açan hızlanmış bayırın yarı erinä etişmiş, taa yukarı pinämemiş da dönmüş, gitmiş. Ama batuları o alaşa beygirciklerinnän hiç eltenmemişlär da pinmää o buzlu bayıra. Pepeleşka geler batularından ileri evä da küllüktä oynarmış.

Büük batüsü demiş:

– Ne ba, zulum, lobut imeyincä, dönmedin geeri!

– Bän da idim, ama siz da idiniz! – zevklenmiş Pepeleşka.

– Ne o ba, kimdän biz lobut idik? – sorarmış batuları, şaşarak.

– Te o dooru beygirli çocuktan, ani bayırın yarı erinäädän tırmandı.

– Näändan gördün sän, ba onmadık?! Sölämä bu yalanı kimseycää, zerä biz seni, dama kapayıp ta iyelerini ezecez.

– Diil yalan, bän samannık üstündän gördüm.

– Hadi, yakalım samannı da bakalım başka kerä neredän o bizi görecek...

Yakêrlar samannı.

Ertesi pazar genä atlılar ulam-ulam gidärmışlär Buzlu bayıra pinmää.

Pepeleşkanın da batuları toparlanêrlar, düşünerek, baari pinämäsälär da makar görsünnär aalemi, ama genä artlarına takışêr Pepeleşka eşeklän. Batuları ona baarêrlar:

– Be, dön geeri, ba sünepä, kızartma üzümüzü halk arasında!

– Dönmejecäm da bakalım näbaceniz!

– Dö necän, dö necän hem lobut ta iyecän, te şindi bän seni!

Bu sıra iner küçük batüsü beygirdän da, islää kamçılایp Pepeleşkayı, yollêêr geeri, kendileri yortarak yollanêrlar. Onnar görünmâz olunca, Pepeleşka genä çıkarêr koynusundan kılı, sallêêr. Bu yol gelir ona bir çilli beygir, üürük hem besli. O demiş:

– Al, çorbacı, saa kulaamdan rubaları, giin da bas özengiyä. Pepeleşka ölä dâ yapêr. Toparlanêr, batülerini etişip, onnara birêr kamçı yakıp, gider ileri.

– Ne sert bu zengin köpek! – demiş büyük batüsü, – urêr ne göz, ne kaş seçer, sardırdı o harapnii taa enselerimä, ateş gibi, yanêr boynum!

– Ama ne rubalar sırtında onun vardı! Beygiri dâ şindi başka, – demiş küçükü.

– Olmalı, bu çil beygir keskin, onun olacektır padişahın kızı.

Etişer Pepeleşka Buzlu bayırın yanına. Orada varmış çok atlılar biri-birindän taa üstün. Delikannılar da biri-birindän taa gözäl. Pepeleşkanın da batüları bu alayda küçüräk beygirciklerinnän dimi-çukman rubalarinnän bir tarafta kaybelir gibi olurmuşlar. Pepeleşka sa gelincä, hepsi alay sade ona bakarmışlar. O da canaabet özengilärlän dürtür beygirin boşlarını, kurdurup kaldırêr onu geeriki ayaklarının üstündä da, dolaylanıp bir kerä harmannıya, hızlanêr yukarı bayıra. Ne kalmış etişsin tepeyä, ama bu sefer da dönmüş etişmedään en yukarı.

Hepsinin siiredicilerin aazları bir karış açık kalmış, şaşıp sorarmışlar: „Kim olsun bu pelivän..?“ Ama çilli beygirli delikannı yapmış bir koşu Buzlu bayırın dolayında da gitmiş işinä.

Pepeleşkanın da batüları denemişlär Buzlu bayırın üstünä hızlanmaa, ama sade gülüntü olmuşlar, taa yaklaşırken, kayıp-düşmüşlär, da ne kalmış kendilerini da sakatlasınnar. Dönerlär geeri evä küsülü. Bu pazar da kimsey etişämemiş padişahın kızına.

– Öbür pazara da gelecez mi? – lafedärmişlär batüları yolda.

– Elbetki, gelip, baarı görelim, ne olacek.

– Te o çilli beygirdä erif öbür pazara da gelirsä, kısmet onun olacektır.

– Brak şunu, taa ii o, yolu bulup da, gelmesin. Onun näändan sa bizä karezi var. İki sıra oldu geçärkän kamçılêêr bizi. Benim arkamda pinek o kamcıdan şindi da taa, hep kor gibi, yanêr, – demiş küçük batüsü.

Etişerlär evä. Pepeleşka çıkêr küllüktän batülerına karşı, güleräk:

– Allele, genä lobut idiniz!

– Kim lobut idi, ba sırlama?

– Gördüm, gördüm... O çocu da gördüm çilli beygirdä, padişahın kızı ona elini uzattı...

– Brä, – demiş küçük batüsü, – bu küllü maymundan bişey kalmêêr görölmedik!

Neredän sän gördün, ba yoluk tepeli?

– Gördüm, gördüm da nâbacan, – yamulurmuş Pepeleşka.

– Çabuk sölä, neredän gördün, ba bostan korkuluu, zerä şindi onaracam seni tã bu kamçıylan! – demiş büyük batüsü.

– Koçannık üstündän gördüm.

– Yakêrız koçannı da bakalım gelän pazara ne görecän, – demiş büyük batüsü küçükünä. Taa o günü yakmışlar kocannı.

Genä geler pazar. Batüları taa cumertesindän artık hazırlanırımışlar gitmää. Pazar günü çıkêrlar tokattan, ama baksalar, Pepeleşka da çıkêr eşektä. Genä ilerkesi gibi lobutlan gücülä çevirmişlär onu geeri. Pepeleşka genä o büülü kılı sallamış da ona gelmiş bir kara üürük beygir, çok taa gözäl öbürlürdän. Pepeleşka, alıp saa kulaandan cat-eni pubaları, giinmiş da basmış özenگیyä, dartmış altın piriñçli kantırmayı-beygir uçmuş, gitmiş, etişmiş batülarını da genä birär harapnik yarmış onnara. Batüları da gücenik-gücenik etiştirmişlär sormaa: „Bre olan, neçin bizä üfkeliysin, neredä önünü geçtik senin?” Sölä baari bilelim, angı küülüysün?

– Harapnik küülüyüm! – etiştirmiş cuvap etsin Pepeleşka, da uçup-gitmiş.

O geldii gibi buzlu bayırın yanına, kalabalık ilerkesi gibi şaş-beş kalmış. Pepeleşka, atını kurdurarak, hızlanıp bayıra, Padişahın kızının yanında durmuş:

– Uurlar olsun, Dünnä-Gözeli, – demiş, – geldim seni gelin almaa.

– Saa olasin, delikannı! – cuvap etmiş kız. – Sän taa gelmedin beni almaa, ama geldin bana dünürä. Buyur benim nişan üzümü! Sana helaldır padişah güveesi olasin. Dünnä-Gözelinä denk bir eşsin!

Bu işi gördüynän aşaa da delikannılar kim hasetliktän burulmuş, kim kıskançlıktan çatlarmış. Ama taa çoyu, şasıp-sevinärmişlär, ani padişahın kızına çıktı bölä käämil bir yavklu da insan tezdä düündä konuşacak.

İner Pepeleşka bayırdan da, toparlanıp, sauşêr. Batüları lafedärmişlär:

– Bän ölä da bilirdim, ani bu erif olacek kısmetli.

– Dooru esap almışın, bän da ölä sandım, ölä da çıktı.

Bir aftadan sora padişahın atlıları gezärmişlär küüdän-küüyä, sorarak, kimä düştü padişahın kızının üzüü, çıksın görünsün da düünä hazır olsunnar. Pepeleşka geler batülarına da söleer, ani onda padişahın kızının üzüü.

– Sus yalan sölämä, ba ahmak!

– Vallaa, te üzük bendä!

– Näändan sän onu aldın, ba sakat kafalı?

– Olmasın o bir yalancı üzük?

– Vallaa, hiç diil yalancı.

– Büük batüsü çeker Pepeleşkayı bir tarafa da deer:

– Ey, ahmak, nâbacan o üzüü, ver onu bana, verecäm sana bir torba aşık.

– E-e, batüçük, savaşma aldatmaa, vermeyecäm.

Görer, ani aldadamayacak, yıkıp Pepeleşkayı, zorlan alêr üzüü da kopeder kaçarak meydana, da baarêr padişahın atlılarına:

– Bendä, bendä, Dünnä-Gözelin üzüü!

Ama Pepeleşka da ardından:

– Batü-ü-ü, ver üzümü, yapma ölä, va-a-a, söyleycäm bakaya, va-a. Neçin kaptın üzümü, va?

– Sauş başımdan, ba lekä! Nasıl üzük sana läüzüm, o benim!

– Diil senin, o benim, şindi elimdän zorlah aldın! Ver üzümü, va!

Döner geeri batüsü da Pepeleşkaya birkaç yumuruk, birkaç tepmä...

– İştımeyim sızlayasın, sauş taa tez evä, zerä taa bir kerä dönärsäm, tepelerim, – deer da brakêr onu, aalayarak, kendisi da gider meydana. Göstermiş üzüü padişahın adamnarı

na, da artık pineceyemiş faytona gitmää steonoz olmaa, ama geerindän etiştirmiş Pepeleşka, baarak:

– Durun haydamayın faytonu! O beni düüdü da aldı üzüü. O benim, yapma ölä, ver üzüümü, va!

– Ne isteer o sendän? – sorêr atlının birisi büyük batüsuna.

– Haydayın ileri! – deer hırsız batüsü. – Ne bakêrsınız? O ahmak üstü-başı kül, var mı nicä bölesi padişahın kızına eş olsun? Bu yok aslı!

– Ama ya durun bakalım, bekim boşuna aalamêêr o çocuk! – deer o öbür asker.

– Bän, annadêr Pepeleşka, kara beygirdä pindim Buzlu bayırın tepesinä, kendisi padişahın kızı öltçü parmaama üzüü da verdi bana.

– Sän neçin üzüü parmaana koymêêrsın? – sormuş askerlär batüsuna.

– Padişahın kızı demedi koyayım, – cevap etmiş o.

– Diil, – baarmış Pepeleşka, – padişahın kızı kendisi giidirdi benim parmaama.

Ölçeerlär üzüü batusunun parmaana – gelmeer.

– Diil o parmaama, ölçün buna! – deer batüsü.

Ölçeerlär hepsinä parmaklarına, ama üzüük gelmäzmiş, hiç yaklaşmazmış ta birisinä onun parmaklarına.

Açan ölçeerlär Pepeleşkanın orta parmaana – üzüük sansın oradanmış.

İndirerlär askerlär yalancı güveeyi faytondan da bir diz çekerlär, itirerlär onu yol bounda hendek içinä.

Pepeleşkayı da, yıkayıp-paklêêrlar, eni rubalara giidirerlär da dooru saraylara steonozlaa götürerlär. Göräydiniz, nasıl gözäl durardı onnar gelini, güvää, Dünnää-Gozeli hem Kül Pepeleşkası yannaşık! Çannar çekerlär, muzikalar çalêrlar... Okadar büyük alay hem şennik kalkmıştı, sansın bütün dünnää şennenirdi! Taa orada klisedä kendisi padişah eni güveesinä yarım padişahlı yazdırdı. Da te butakım çekeder bir düün, padişaa düünü, görölmedik şennik-sevinmelik, angısı bir afta süründä. Da beni da düünä çaardılar, üst köşedä paalı musaafirlärlän yannaşık oturdum...

Türkü çaldım oynadım,
Sevindim hem şennendim,
İdim, içtim, semirdim,
Masalı da bitirdim...

darı – ufak ekin; söyleyiş: „kuştan korkan, darı ekmâz”
dooru beygir – kırmızıya bakan renk, açık – mor
beygirin elesi, eleleri – ensesindä kıllar
zarar – zännik
sauşmaa – yokolmaa

- Nasıl Kül Pepeleşkası tutabilmiş darı tarlasında zararlı beygiri?
- Näändan belli olêr, ani bu beygirdä diilmiş sıradan, ama büülü masal beygiriymiş?
- Kim bu masalda illi hem dooruluu tutêr, kim dä körlüü hem fenalı? Kim sonunda üsteleer?
- Doorudur mu söyleyiş „Körlük yapan, körlük görer?” Verin örnek masaldan.

Devlet kuşu*

(Kısaltma)

İlk bölüm, neredä Kazır-padişaa olêr sırtmaç.

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. Bir gün Kazır-padişaa giymiş çiftçi rubalarını da demiş karısına:

– Mari, bän gidecäm da bakacam, nicä yaşêrlar insannar benim padişaalımda. Kimseyä sölämä, nereyi bän gittim. Annadın mı?

Padişaa çıkmış sokaa da gitmiş. Gezmiş o kasaba içindä, bakmış panayırı, dolanmış sokakları... Bundan sora almış bir çift öküz hem bir taliga. Oturmuş padişaa taligaya da aydamış öküzleri kır yolundan.

Avşam üstü Kazır-padişaa etmiş bir pınarın yanına da durgunmuş orada.

İnmiş taligadan içmiş su, sulamış hayvannarı. Sora yatmış aaç altında da uyumuş. Öküzler dä yanında yatmışlar erä.

Kazırın düşünä gelmiş onun görgüsü da sormuş:

– İsteersin gençliindä mi olsun, osaydı ihtârlında mı tamannansın?

Bu soruştan Kazır-padişaa uyanmış da demiş:

– Ko gençliindä olsun.

Açan padişaa bunu demiş, neçin sä canına aar gelmiş. Kalkmış Kazır-padişaa da görmüş, ani onun öküzleri tutuşmuşlar da yanarmışlar.

Ne yapsın padişaa? Kurtaramamış öküzleri. Çikêr yola da gider yayan kasabaya dooru. Gider, gider padişaa, etişer kasabaya. Bir dä baksa, onnarın evleri yanêr. Bütün kasaba kalkmıştı ayaa, ama padişaa orada yokmuş. Hepsi yanmış, ne varmış ev içindä. Kâr padişaaın rubaları da yanmışlar. Kendisini Kazır-padişaaı kimseycik tanınamış o çiftçi rubalarinnan. Askercinin biri ona bir dä tepmä urmuş, koolamış onu bir tarafa. Karısını hem iki oollarını da koolamış konaktan. Kazır, alıp başını, gider kasabadan.

Ertesi günü Kazır-padişaa bulmuş karısını hem iki oolunu kasaba kenarında da demiş onnara:

– Gidecez aşırı padişaalaa da orada yaşayacez, burada bizi kimsey tanımêr.

Karısı kayıl olêr. Oolları da kayıl olêrlar.

Giderlär, giderlär da durgunêrlar bir küüdä. Orada Kazır yamanmış sırtmaç işlemää. İnsannar ödeşârmişlär Kazırlan ekmeclän hem sütlän. Da tä butakım onnar yaşayarmışlar.

Her sabaa, kalkıp, Kazır urarmış sıra hayvannarı. O çalışmış ineklär tok olsunnar, yaparmış ölä, ki hayvannar da, insannar da onun işinä **memnun olsunnar**.

Günün birindä inään birisi evä dönmemiş. Saabisi geler da başlêr türlü-türlü fena laflar sölemää Kazıra. Neyä Kazır cuvap etmiş:

– Hepsini inekleri insannar aldılar. Git ta bak, olmalı senin inään da evdä.

* Kim isteyecek okumaa bu masalı bütündän, bulacek onu „Güneşçik” dergisindä, angısı çıktı 1997 yılda, 3-cü nomerdä.

Açan adam dönmüş evä, baksa, onun inää damda bulunarmış. Bu adam alêr yanına para da gider geeri, söleer sırtmaca:

– Sırtmaç, prost et beni, bän dooru sölämedim. Na sana para çalışman için.

Kazır ona ölä cuvap etmiş:

– Bu paralar bana haram. Şindidän sora onnar bana diil läözım. Var nicä ineeni kendin güdäsin.

Bundan sora Kazır-padişaa brakılmış sırtmaçlıktan da gitmiş o küüdän. Onunnan barabar giderlär karısı hem oolları da.

Giderlär onnar bir uzun daa içindän. Giderlär-giderlär da yolda iyerlär, ne varmış onnarda. Açan biter imekleri, başlêrlar imää kırda ot, pişirerlär mantar, yaamur suyu içerlär... Ölä artık kaybeleceymişlär, ama bir aydan sora daa içindä buluşêrlar bir däduylan.

Kazır-padişaa sorêr ona:

– Dädu, nasıl çıkalım bu daa içindän?

Dädu cuvap eder ona:

– Gidin uz te bu patekadan da çıkacanız bir yola, o yoldan gideceniz da etişecenez bir küüyä.

Sora dädu sorêr Kazıra:

– E kimsin sän?

Kazır sölämeer ona, ani o padişaa, ama sade annadêr, ani o işlemiş sırtmaç, da nasıl brakmış işi, da nicä şindi hemen daada kaybelmişlär aylesinnän. Dädu deer ona:

– Bilersin mi ne, ya gelin benim evimä da yaşayın birkaç gün, zerä siz yolda var nasıl düşäsiniz da öläsiniz.

O dädu alêr onnarı kendi evinä da doyurêr islää. Pişirmiş onnara iki tavşam, doyurmuş arı balınnan, kaynatmış hoşaf. Bundan sora Kazır hem aylesi gelmişlär kendilerinä.

O dädu yaşayarmış daada yalnız da kullanarmış başçıvancılı. O büüdärmış aulunda türlü zarzavatlar: laana, morkva, patlacan, biber...

Kazır söleer däduya:

– Üüretsänä beni dä bu zanaata, zerä benim yok zanaatım da şindi bilmeerim neyä yamanayım da aylemi bakayım.

Dädu deer:

– İslää. Bak, ne bän yapacam, sän da onu yap. Ozaman üürenecän.

İkinci bölüm padişaaın karısı için.

Bir ay yaşamışlar däduda Kazır-padişaa hem aylesi. Bu vakıtta Kazır islää üürener başçıvancılık zanaatını. Karısı onun, oolları kaavilemişlär. Da bir gün Kazır demiş däduya:

– Saa olun, ani kurtardınız bizi hem ani zanaat verdiniz.

Dädu cuvap eder:

– Saa olun siz da, yaşayın da unutmayın, ani var osoy bir dädu.

Bundan sora Kazır-padişaa hem karısı, oolları giderlär patekadan da çıkêrlar yola. Bu yoldan etişerlär bir küüyä. Bu küüdä Kazır-padişaa yamanêr işlemää başçıvancı. Bir derenin yanında o yapêr karıkları da haşlêr laana, biber, eker sarmısak, suan. Sulêr onnarı, kazêr. Ona yardım edärmışlär karısı hem oolları.

Geçti ilkyaz, geldi yaz. O toprakta, neredä yapılmış karıklar, büüerlär islää laanalar, morkvalar, suannar, patlacannar. Hepsi insannar mayıl olarmışlar, ne islää zarzavatlar büütmüş bu başçıvancı.

Bir gün Kazır padişaa toplêêr morkva, patlacan, suan sepetlerä da, koşup beygirleri taligaya, yollanêr panayıra alış-veriş yapmaa. Alêr o günü yanına oollarını da. Karısına deer:

– Mari, bak, gideriz panayıra, sän çalış ta çıkar taa suan, sula patlacannarı. Sabaa genä panayıra, olmalı, gidecez, alış-veriş lääzım yapmaa.

Karısı kalêr evdä, onnar da giderlär panayıra.

Üçüncü bölüm, neredä Kazır-padişaa kaybeder oollarını.

Açan Kazır padişaa geler panayırdan oollarınnan, o bulmêêr karısını evdä. Başlêêr sormaa insannara da onnar söleerlär, ani görmüşlär haydutları küü kenarında. Kazır gider, bakêr, ama kimseyi bulmêêr. Ne yapsın şindi? Düşüner-düşüner Kazır-padişaa da çıkêr yola. Oolları tutunêrlar onun ellerindän. Sırtına o urmuş bir büük torba, orayı koymuş, ne varmış: ruba hem imää.

Giderlär onnar, nekadard giderlär, da etişerlär bir geniş dereyâ. Bu derenin kenarlarında yaşayarmış daalarda türlü yabannar.

Çıkıp daa içindän derenin kenarına. Kazır-padişaa hem onun oolları oturmuşlar, dinnenmişlär, imişlär bir parça ekmek. Sora Kazır-padişaa deer oollarına:

– Şindi geçecez dereyi. İlkin birinizi alacam çuş, sora da öbürünü geçirecäm.

Kazır-padişaa soyunmuş rubalarını da almış çuş bir oolunu. Çocukak tutunmuş onun omuzlarından. Girer Kazır-padişaa su içinä, girer taa derin. Açan etişerlär onnar derenin ortasına, ansızından kalkêr bir lüzgâr da dalgalandırêr suyu. Dalga düşürer ayaklarından Kazır-padişayı, oolu da düşer su içinä. Uşaa alêr su da götürer dooru denizä. Kendi padişaa becerärmış üzmää, da başlêêr üzmää kenara dooru. Oolunu su götürmüş denizä. Burada o uşaa yudêr bir büük balık.

Kazır-padişaa taman etişer kenara, açan görer, ani daadan çıkmış bir büük canavar da kapmış onun ikinci oolunu. Kazır-padişaa çıkêr su içindän da baarêr canavara:

– Hu-hu-hu!

Canavar hiç bakmêêr Kazır-padişaaaya. Açan Kazır-padişaa yaklaşêr o erä, bulêr sade çuvalı. Çalışêr etişmää canavarı, ama etişämeer.

Şindi bilmeer, ne yapsın. Hepsini kaybetmiş. Oturêr erä da düşüner. Oturêr bütün gün, sora kalkêr da gider, nereyi gözleri görer.

Dördüncü bölüm, neredä topluş çaarılêr.

Gezä-gezä buluşmuş çobannarlan da başlamış onnarlan barabar işlemää.

Erken sabaalän Kazır-padişaa kalktı, koydu torbasına bir çörek hem iki dilim piinir. Sora çıktı bordeydän da dedi çobannara:

– Ha, kardaşlar bän giderim topluşa, isteerim bakmaa, nicä eni padişaa ayırılacak.

– Git, git, – baardı çobanın biri, – bak seni ayırmasınnar! Ha-ha-ha!

Hepsi çobannar başladılar gülmää. Kazır da başladı gülmää onnarlan bilä. Bundan sora gitti ileri. Hava güneşliydi da tezdä oldu sıcak, ama Kazır durmamayca gidärdi. Açan o çıktı merkez yoluna, onu başladı etişmää geeridän insannar: kim taligalarda beygirlärlän, kim alatlêêr eşek üstündä, kim da katır üstündä. En yavaş gider insannar, angıları koşmuş develeri.

– Nereyi alatlêêrsınız, – sordu Kazır bir adama, ani gidärdi atlı devä üstündä.

– Ne?! – şaştı o adam devä üstündä. – Ne, bilmeersin, nereyi insannar mı alatlêêrlar? Topluş toplanêr, eni padişaa ayırılacak.

– A-a-a! – cuvap etti Kazır, – işittim, işittim, bän dä. Bän dä giderim kasabaya.

* * *

Bir daada yatmışlar uyumaa, ama onu uyku tutmazmış.

Sade şindi, geçirip okadar kahr hem zorluk, o, Kazır-padişaa, annadı, nicä läüzim adamcilään yaşamaa. Annadı, ani diil läüzim gücendirmää işçi insanı, zerä o pek zor yaşêêr. Padişaalär läüzim yardım etsinnär insana, koymasinnar onu zeetä. Düşünmäklän bilä Kazır uyukladı. Onu uyandırdı develerin baarması. Sabaa şaflattı daayı da hepsi toplandı yola.

* * *

Kasabanın meydanında toplanmıştı pek çok insan hem asker.

Bundan sora askerlär yaptılar yol bir adama, angısı tutardı elindä bir altın kafesçik.

Orada bulunardı devlet kuşu. Kafesçik kapalıydı **bürüncük** peşkilän. O adam pindi basamaklara da açtı kafesçii, alıp **bürüncük** peşkiri.

Beşinci bölüm, neredä devlet kuşu ayırêr padişaaı.

Açan aldılar bürüncük peşkiri, hepsi insannar gördülär kafesçik içindä devlet kuşunu. Kuş bakardı yalabık gözlerinnän, sansın aarayardı, çalışardı tanımaa kimi sä.

Kazır yaklaşmadı yakına, yırıktan siiredärdi.

– Şindi kolverecez devlet kuşunu. Kimin başına konarsa, o da padişaa olacek.

Hepsi insannar, tutup soluunu, kalktılar ayakların parmak uçlarına. Açıldı altın kafesin kapucuu da devlet kuşu alatsız yavaş-yavaş basarak nicä bir padişaa, çıktı bola. Kuş bakındı herbir tarafa, salladı kanatlarının da uçu yukaarı-yukaarı, neredä gücülä görünärdi. Hepsi insannar kollayardılar onu gözlerinnan.

Uçup-uçup devlet kuşu yaklaştı erä, dolay etti meydanı, geçti ölä aşaadan, ani hemen-hemen diimedi insannarın başlarına. Hepsi, kimä yaklaştı kuş, başladılar kendi tepelerini ellerinnän yoklamaa.

Vizirlär arada-satta dokunardılar kendi başlarına ellerinnän; bekim, konur kuş onnarın başına.

Ama devlet kuşu dolaylandı-dolaylandı da yavaşıcık kondu Kazırın başına. Kimsey annayamadı, ne oldu. Hepsi şaştı. Devlet kuşu kondu ölä bir adamın başına, angısı giyimniydi nicä bir fukaara çoban.

Hepsi baardılar:

– Yانیştır!

* * *

Devlet kuşu çıkêr kafestän, sora uçêr, dolanêr hepsini da genä, üçüncü gün sıradan Kazırın başına konêr.

– Ee, ne iş bu?! – baarınmışlar insannar, – üç gün sıradan devlet kuşu kondu bu adamın başına. Sanki, kim o?

Ozaman Kazır çıkêr basamakların üstünä dä deer:

– Cümnä! Tanımêêrsınız mı beni? Bän Kazır-padişaa!

– Kazır-padişaa! Kazır-padişaa bulundu! Devlet kuşu akıllı! O tanıdı bizim padişaaı!

Hepsi vizirlär diz çökerlär Kazır-padişaaın önündä da yalvarêrlar prost etsin onnarı, ani osaat tanımadılar kendi padişaaalarını.

Kazır-padişaa demiş:

– Prost ederim hepsini, ama prost etmeyecäm şindidän sora kimseyi, angısı gücendirecek insannarı.

Bundan sora Kazır-padişaa gider kendi konaana, orada yıkanêr, paklanêr da giiner padişaa rubalarına. Sora verer izin toplansınnar hepsi o adamnar, angıları onun padişaaalık günündä askerlik etmişlär.

Altıncı bölüm, neredä Kazır-padişaa toplêêr aylesini.

Kazır-padişaaın izininä görä toplanêr onun askeri. Onnarın arasında bulunarmış te o zengin adam da, angısı kurtarmıştı bir vakıt padişaaın karısını haydutlardan. İşittiyän, ani Kazır-padişaa bulundu, o zengin adam koşêr beygirleri taligaya da getirer onun karısını padişaaın konaana.

Açan Kazır-padişaya söleerlär, ani getirmişlär onun karısını, o ilktän inanmamış. Ama sora demiş:

– Geçirin benim karımı konak içinä.

Padişayın yardımcıları geçirerlär içeri onun karısını. Karısı, gördüynän Kazır padişaa rubalarinnan, başlêêr aalamaa da sorêr:

– Padişayım, neredä kaldı bizim oollarımız?

Kazır-padişaa annatmış:

– Sän bilersin mi, ne oldu? Açan haydutlar kapmıştılar seni, bän aldıydım oollarımı zı da gittiydim seni aaramaa. Ama, suyu geçärkän, bir oolumuzu büük balık yuttu, ikinci oolumuzu da canavar kaptı.

Büük kahır kalêr karının canında.

Geçirerlär karyı onun içerlerinä, yıkêêrlar, giidirerlär onun gözäl rubalarını. Seviner insan, ani bulunmuş padişayın karısı da.

O zengin adam, angısı getirmişti padişayın karısını, olêr asker başı. Onu padişaa inanêr da verer izin toplansın eni askerlii. Asker başı yollêêr kendi yardımcılarını gitsinnär devlet içinä da toplansınar genç çocukları askerlik etmäâ.

Bir gün getirerlär askerläâ iki çocuk. Asker başı çaarêêr ilkin birisini da sorêr ona:

– Annat, kimsin sän, kimin ooluysun.

Çocuk annadêr:

Bän bilmeerim, kimin ooluyum, ama insannar annadardılar bana tä ne. Bir kerä balıkçılar çıkarmışlar süzmäylän bir büük balık, ani yutmuştu bir vakit beni. Balıkçılar söleerlär o balaa: „Kus, kus, kol-ver uşaa içindän!” Da balık kusêr beni. Ölä dä kaldım balıkçıların içindä. Ozaman bän dä balıkçı oldum. Şindi işittim, ani padişaa toplêêr kendinä eni askerleri. Bän dä esap ettim gideyim da izmet edeyim bizim padişaaımıza.

Asker başı kolverer balıkçıyı da çaarêr ikinci çocu. Sorêr ona:

– Annat, kimsin sän, kimin ooluysun.

Çocuk annadêr:

Paalı asker başı, bän bilmeerim, kim benim bobam, ama insannar annadêrlar, ani beni kurtarmışlar canavardan. Şu yabancı beni kapmıştı da daa içinä çekärmış. İnsannar nası-nicä kurtarmışlar beni. Sora onnar beni büüt-müşlär. Şindi işittim, ani

padişaa toplêêr kendisinä eni askerleri da istedim izmet edeyim onun askerindä.

Asker başı sesleer onu da kolverer. Sora gider Kazır-padişaaaya da annadêr ona bu çocuklar için. Bu vakit girer padişaaayın karısı da, işidip bu annatmayı, baarêr:

– Tez çaarın çocukları burayı, onnar benim oollarım.

Padişaaayın yardımcıları hızlı geçirerlär çocukları konna içinä. Ana-boba o saat taniyêrlar oollarını. Hepsi, kim varmış yannarında, sevinmektän aalayarmışlar. Sevindi insannar da, açan bilindi, ani padişaaayın oolları bulundu.

Kazır-padişaa çalışarmış osoy kullanmaa padişaalı, ki gücendirmemäa insannarı. Onuştan insannar gelärmışlär hojma ona da danışarmışlar kendi zorları için.

Bölä olmuş Kazır-padişaaayın yaşaması. O padişaa çok yıl yaşamış, çok islälük insannara yapmış. Onun oolları olmuşlar anılmış asker başları. Padişaaayın karısı yardım edärmış fukaaralara. Kim gelärmış, kâr çoban, çiftçi olsun – Kazır-padişaa kabledärmış. Onuştan onu büün dâ insannar aklılarında tutêrlar. Masal da bitti.

*Gagauz halk masallarına görü yazdı
Stepan Bulgar*

- Ne üzerä bir gün padişaa giimiş çiftçi rubalarını? Neçin? Açıklayın kendi fikirinizi.
- Dooru mu esaplamış Kazır-padişaa, ki, ne olacak, olsun gençliindä? Neçin?
- Annadın sıravardı, nelär geçirmiş Kazır-padişaa bu görgüsünnän karşılaştıktan sora? Kantarlayın o oluşları.
- Padişaaayın başından hepsi geçirmeklär – ceza mı onnar osaydı birbişeyä üüretmäk mi? Bulun argument teksttä da inandırın kendi poziñyanızı.
- Devlet kuşu – o bir ahmak kuş mu osaydı yukardan yollanma bir simvol, ayozlu karar mı? Neçin? Yapın analiz sölediinizä, aalemin nasaatlarinnan dokuşturarak.
- Masalın sonu inandırêr mı sizi, ani herbir iş, problema çözüler taa kolay, taa ilin gençkenä, açan var adamın zamanı hem kuvedi ensemäa zorlukları, doorutmaa yaşamayt? Açıklayın kendi bakışınızı.

Nasaat. Beşinci soruşu var nicä yapmaa bir diskusiya, disput teması da baalatmaa bu problemayı Bibliyaylan. Bibliyadan örneklärlän çalışın göstermää, ani adam (Allaa adamı) var nicä üüsek ruh uuruna kalksın, geçmeyincä can paklamak yolunda türlü zorulukların, denemeklerin hem seremcelerin içindän.

görgü – birbişeyi düşündä ayın-açık gibi görmää
surtmaç – inek güdücü
memnun olmaa – şükür olmaa
urarmış sıra – aydayarmış sıra
pateka – bir dar yolcaaz
çuş – arkasına, sırtına
gelmäa kendinä – doorulmaa, iilenmäa
yamanmaa – tutunmaa, yannaşmaa
bürüncük – ipek
vizirlär – büük padişaalık zaabitleri
hojma – dayma
danışmaa – birkimseyä birbişey sormaa
süzmä – plasa, aa (balık tutmak için)

1. *Ne o folklor? Kendi laflarınızla annadın.*
2. *Ne zaman peydalanmış folklor yaratmaları?*
3. *Folkloru kim yaradêr?*
4. *Masal angı janraya girer?*
5. *Ne gösterer bizü masal?*
6. **„...Uşaklarına da deer: Hepsiniz birür çakıcık alın, da açan bizü musaafirlär gelecek, hem açan biraz lafa duracez, çakıcıkları bileyerük dev eti istemü başlayın.**
– *Ne o dev eti?*
– *Naşeycik o ba, baka?*
– **Susun! Nasıl dedim, ölä dä söläyin! Diil lüüzüm çok işlär biläsiniz.**
Angı masaldan bu sözlär? Masalın andını söläyin.
7. *„Kül Pepeleşkası”, gagauz halk masalı, angı halkın masalına benzeer? O masalın adını aklınıza getirin. Bu iki masal neylän başkalanêrlar? Açıklayın.*
8. *Angı masaldan bu sözlär: „Kısmet o ölä bir iş, ani bilmäsin kimin kaşına çıkacak”? Açıklayın bu deyimın maanasını.*
9. *„Devlet kuşu” masalın oluşlarını aklınıza getirin. Nelär geçirmiş Kazır-padişaa, onun karısı hem uşakları?*
10. *Sonunda angı çıkışlara gelmiş padişaa? Angı bölümä girer bu masal (hayvan-nar için mi, yaşayış için mi osaydı büülü masallara mı)? Neçin? Örneklärlän masaldan, inandırın.*
11. *„...Ama devlet kuşu dolaylandı-dolaylandı da yavaşıcık kondu Kazırın başına. Kimsey annayamadı, ne oldu. Hepsi şaştı. Devlet kuşu kondu ölä bir adamın başına, angısı giimniydi nicä bir fukaara çoban”. Bu parçaya analiz yapın.*
12. *Ne türlü masal biter? Bir cümläylän masılın baş fikirini açıklayın.*
13. *Gagauz halk masalların girişi hem bitkisi bu türlü olabilir, getirelim taa bir kerä aklımıza.*

Giriş:

- *„Çünkü bir vakıtlar varmış,
Bir vakıtlar da yokmuş,
Eer olmayaymış,
Sölenmeyeceymiş...”*
- *„Bir vakıtlar varmış,
Bir vakıtlar da yokmuş...”*

- „Masal, masal matladı,
Masal küpü çatladı,
Bir masalcık atladı...”
- „Masal, masal maniki,
Tırnaa vardır oniki
Onikinin yarısı
Beş tilkinin derisi,
Kuvancının arısı,
Saticının darısı,
Popazın da karısı...”

Bitkisi:

- „Türkü çaldım oynadım,
Sevindim hem şennendim,
İdim, içtim, semirdim,
Masalı da bitirdim...”
  - „Ölä mi osaydı diil mi –
Bunu kimseycik bilmeer...”
14. Siz dä bir masalın girişini yada bitkisini, evdä dädunuza-babunuza sorun, tefterlerinizä yazın, klasta okuyun.

Nikolay Tanasoglu

Yuvanoglular

(*Annatmanın parçası*)

Kosti panayırda

Bu yarmarkaya gelmişlerdi komediyacılar, gözboyacılar. Bir erdä, bir geniş tombarlak palatka kurmuşlardı dâdu Yuvanın taligasından diil pek uzak. O palatkanın üstünä türlü kuklalar çıkardılar, kırmızı, açık-maavi rubaylan giyimni, başlarında da kırmızı hem maavi boyalı kartondan sivri tepeli kalpaklar. Kosti taliga içindä otururdu, kamçı elindä. Açan danalar taliga içinä kafalarını uzadardılar, o onnarın kafalarına kamçıylan jarkladırdı. Kimär kerä taligadan erä inärdi, kamçıyı patladarak, birkaç adım taligadan, uzak gidärdi, halviçacılar yaklaşardı. Masa üstündä döşeli eşil, kırmızı çizgicikli halviçalar biyaz da, boz da. Bunnara Kostinin gözleri dä akardı. Dayma taligayı brakıp, halviçacılar yaklaşırdı, ama çok durmazdı, tez geeri taligaya dönärdi, yoktu nicä taligayı yalnız braksın. Sade kendi-kendinä deyärdi:

– Ey, olsa birkaç gümüşüm, alayım baarim iki halviçacık.

Taliganın da öbür tarafında komediyacılar kuklaları palatkanın örtüsü üstündä oynatmaa çekettilər. İnsan orayı sürü-sürü kaçardı. Kosti dä, açan gördü, ani insan orayı yıvılışêr, kamçı elindä o da gitti. İki kukla örtüdän çıktı, birisinin rubası maavi, tıguyu da kırmızı, öbürün rubası kırmızı, tıguyu maavi. Çekettilər örtü üstündä oynamaa, kıl-bıklanmaa, itirişmää. Birisi öbürün rubaşkasının eteendän tuttu da çeker. O da baarêr: „Brak, deli, gölmeemi yırtacan!” İnsan, erä yatıp ta, gülärdi.

Kosti burada gerää gibi aazını açtı. Aklısına geldi, ani taliga yalnız kaldı da bütün kaçarak taligaya geldi. Bu vakıt, nekadar Kosti kuklaları siiretti, bir dana, boşanıp, ek-mekleri torbadan hepsini imişti, taliganın içi sade kırıntı olmuştu. Çok geçmedi, dâdu Yuvan babusunnan taligaya geldilər. Dâdu, açan onun gözünä ilindi, ani taliganın içi sade kırıntı, torba da bir tarafta örselenmiş durêr, Kostiya takaza etmää çeketti:

– Ay gidi seni, gogomanı, ya-a, ne bakmamışın da danalara malayaları idirmişin?

Olmalı, birerdä aazını açtın, gogoman!

Kosti iilti kafasını aşaa, aalamaa etti. Dädunun canı acıdı ona:

– Yok bişey, yok bişey, dädunun çocuu, gel, çocuum, gel däduya, te dädu aldı sana halvița, turta. Kosti halvițaları hem turtaları aldı elinä, baktı dädunun gözünä, sırdarak, taliganın ardına gitti.

– Ne yapmaa, üülen için ekmeemiz yok? Gideyim da alayım panayrdan bir ekmek, – dädu babuya deer.

– E, sän git da al, – babu kayıllık getirdi.

Dädu gitti, çok oyalanmadı, bir biyaz ekmek koltuunda hem iki-üç seledka elindä geldi. Oturdular üülen ekmeeni imää. Panayırın içi ölä uuldêêr, halvițacılar hep ölä keskin seslän baarêrlar, beygırlär, bir bu tarafa, bir öbür tarafa kişneerlär. Üülen ekmeeni idiktän sora, dädu kalktı, çuvalın bir köşesinnän aazının dolayanını sildi, danalara bir kucak koçan önnerinä attı. Babu da sofrayı topladı.

– Näänısını kapalım şindi? – dedi dädu, gürültülü panayırın erinä bakıp.

Kosti dâ dädunun önündä sızlamaa çeketti:

– Ne, dädu, bän dâ panayırın içini isteerim görmää, bıktım taligada durmaa.

– Näbalım, mari, alayım bu çocuu da biraz panayırdä gezdireyim, – dädu babuya, dönüp, dedi.

– E, sän al da gezdır onu biraz.

– Ozaman sän kal taligada, bän dâ gideyim onunnan.

Kosti sevinmeliktän yukarı atlardı. Dädu hazır olunca gitmää, o şansora halvițacılara etişmişti. Dädu aldı onu da götürdü orayı, neredä maasuz şopronnar altında türlü soydan hayvannar hem kuşlar dururdu.

– Ey, dädu, bizdä bölä soy hayvannar yok, ya ne büük, titsi bugalar, ya ne beygırlär! Ya, te orada ne büük tauklar, kaazlar, pipilär!.. Näändan getirmişlär onnarı, ba dädu? – şaşardı Kosti.

– Oyandan, Rusiyadan getirdilär, insan görsün.

– E, tee orada naşey, ba dädu, kaaza benzeerlär, ama diil kaaz, ya nası uzun boynuları, kafaları büük, gursaklı, baseynacık içindä enikunu üzerlär.

– Onnar, çocuum, kuu, ölä kuşlar buralarda yok. Onnar da getirmä başka erlerdän.

– Bir dâ maymun getirmişlär. Bän vardır gördüüm bölä işlär Kuliş dädunun hak dermenin örtüsü altında, açan bir kerä uzak babulara gittiydim, ama onnar bölä büük diildilär, kedi kadardılar.

Dädu artık etiştirämezdi Kostinin soruşlarına cuvap etmää. Onun anterisindän çekip, hep sorardı: „Te bu nasıl iş, te bu, te o ne, ya?..”

Artık avşam oldu. Büük, bir kızarmış, kalay sini gibi, gün bayırın sırtına diidi. Titireyeräk, yavaş-yavaş, gün onun ardına bakardı girsın. Dädu Yuvan Yordana babusunnan, Kostiyılän artık taligaya toplandılar. Karannık olmaa başladı. O büük ses gürültüsü panayırdä yavaşımää başladı, nicä büük borandan sora olêr. Taligalar arasında, şurada-burada insan başladı ateş yakmaa, ki avşam serinniindä yısınsınnar biraz. Dädu Yuvan da unutmamıştı alsın taligaya birkaç tezek hem biraz düümä koçanı. İndirdi onnarı erä. Kosti havezdi ateş yakmaa.

– Bu tezekleri kırayım mı, ba dādu? – bir büyük tezek elinā alıp, sordu o.

– Kır, çocuum, kır, dördär parça yap onnarı. Taliganı n yanında ateşi yaktılar, da onun dolayanda erä oturdular.

Panayır içindä ateşlär sıklaştılar, yalın dilleri bir yukarı kalkardılar, bir aşaa senärdilär. Ateşin başında bunnar başladılar gündüzdän oldu işleri annatmaa, ama taa çok Kostinin sesi işidilärdi.

Geç vakıdadan ateşi yaktılar, Kosti ateşin başında uyuklamaa başladı. Dādu kalktı, taliganın içindä ona er yaptı.

– Kalk, çocuum, uyuma burada, taliga içindä bän sana er yaptım, gel dā yat burada. Kostiyi erleştirdiktän sora, dādu tezek koorlarını küllän örttü, ki sabaayadan ateş tütsün, kendi dā babuylan taliganın bir tarafında yattılar. Arada–saatta, dādu kalkardı da bakardı, Kosti, acaba, açılmasın da üşüsün; palanın köşesindän tutup, başına dooru onu çekärdi. Gecä karannı bastı. Panayırın içi heptän sessiz oldu. Sade kukumävkal, biri-birini kolayıp, bir yıkık evin duvarlarında ötüşärdilär.

ƣuguya – burada: kalpak
gogoman – ahmak
kalay – olovo, ölä demir
kuu – rusça: lebed'

- Evel yarmarkada kimi varmış nicä görmää?
- Netürlü komediyacılar, gözboyacılar insanı şennendirämişlär?
- Kosti neyi en çok istäärmış satın almaa?
- Neçin Kosti malayları danalara idirmiş?
- Dādusu ona ne almıştı?
- Ne görmüş Kosti panayır içindä? Annadın.
- Neyä dādu etiştirämäzdi cuvap etmää?
- Nicä Kosti gecelemiş panayırda?
- Açıklayın bu annatma parçasının temasını hem öz fikirini.

Nikolay Tanasoglunun annatması için

Nikolay Tanasoglunun yaratması „Yuvanoglular” „Bucak, Bucak...” annatma toplumuna girer. Avtor kendi yaratmasında türlü-türlü yaşamak epizodları için annadêr. Te ihtär gagauz Yuvan panayıra gider.

Onun torunu Kosti yarmarkada çok interesli işleri, renkli balangannarı görer hem da çok türlü tatlılıklar iyer.

Oluşları, angılarını N. Tanasoglu dizer yaratmasında, çok duygulu, büyük sevgiylän kendi halkına, ana tarafına yazılı.

Kosticiin soruşları, Yuvan dādunun da cuvapları, annatmaları gözäl bir alaca kartına gibi örülü: renkleri çok açık, şıralı. Sonunda biz panayırda geçän yarmarka için hepsini bileriz, sansın o aradaymışık.

Nikolay Tanasoglu bir uygun, annaşılır dillän oluşları sıradan annadêr, onnar yazılı biri-biri ardı sora, onuştan onun annatmaları ilin hem kolay okunêr, onnarı bıkmêêrsin okumaa.

Dionis Tanasoglu

Andrey Galaşan

(Poema)

...An, Komrat,
 Bin dokuzüz altıyı,
 O girgin kalkıntıyı,
 Açan toprak, baarıp, istendi,
 Çiftçi „Topraa bizä! – dedi”.
 Galaşandı ön erdä,
 Korkusuzdu pek neeti...
 O senindi bir oolun –
 Galaşan Andrey!
 Bir sapa sokak, tozlu,
 Topraklı bordey...
 Komratlıydı Galaşan,
 Gagauz, levent,
 Genç studentti Harkovda,
 Bakışı – sevent.
 Bıyıklar gözäl zavrak,
 Ürektän cömert
 Tutumnu, boyu kıvrak
 İşinä dä sert...
 Usluluk bulamadı,
 Bin dokuzüz altıda,
 Ozaman kalamadı
 Üfkessinnän saklıda.
 Toprak kimdäydi bukaalı?
 Kimin girmişti zapına?
 Çiftçi dä nasıl, zavalı,
 Zorun çıkardı başına?!
 ...Baştan söleerlär
 hem aslı,
 Altmış destina kabletmiş
 Herbir aylä, açan gelmiş
 Brakıp Balkan semtlerini,
 Brakıp ana küülerini,
 Burayı geçip baarış-çaarış,
 Titsi erlär, derin sular
 Ateş içindän,

Kılıç altından...
 Pek çok kardaş, brakıp kurban,
 Hem çok ihtär – ana-boba
 Kalmış o oyanda.
 Bölä bozgunçluk geçip,
 Gelmiş gagauzlar evel.
 Rusiya kabletmiş cömert,
 Toprak vermiş hem ii ecel.
 E näända şindi o toprak?
 Sorardı çiftçilär yanık
 Zaabitlerä yazıp yaprak:
 „E şindi näända kardaşlık?”
 Bizim dä vardı topraamız,
 Te, aaç öler uşaklarmız...
 Şışsin zengin çorbacılar,
 Yansın cansız o zaabiträ!
 Sındık, be ayol, lobuda,
 Sındık heptän dä kötüyä,
 „Topraa bizä!
 Topraa bizä!..”

...Komratta Sobor klisä,
 Dolayı meydan,
 Nekadar meydan bilsä,
 Uuldêêr insan!
 Pristav, nereyä girsä,
 Sansındır şeytan,
 Gorodovoy da golova
 Kudurmuş heptän.
 Volostnoy hem mirovoy
 Çıkmışlar keftän.
 Zenginnär da Kılıçklar
 Meralı başlar...
 Bir dä taş bloka kalkêr
 Galaşan – student
 Atmaca bakış bakêr

Duruşu levent
– Kardaşlar, annanılınsın,
Toprak zengindän
Zorlan läüzüm alınsın –
Vermäz kendindän!
Kuvedi hem onnardan
İlkin alalım –
Buydur benim kısıdan
En paalı lafım!
Gürledi meydan birdän
Baardı üç keret:
– Sän ol deputat bizdän,
Düz bizä sovet,
Komrat oldu sovetli –
Elindä kuvet!
Zaabitlär hem bogatlar
Kapalı baalı.

Girgin olmuştı bu işlär
O bin dokuzüz altda.
Bildirildi avtonomiya,
Kasaba başları aresttä,
Dragunnar kuvetsiz...
Bu onundaydı yanvarın
Kürtündü kaar sokakta
Ayaz esärdi incecik.
Patrul gezärdi yollarda –
Kuvet eni bak gencecik
O Komitet dargın işleer
Gecä-güngüz toprak verer...
Bir dä haber tez etişer,
Ki Kişnovdan asker geler.
Çıkêr insan o yollara,
Ani gelerlär Komrada,
Girerlär barikadlara
Hazır ölüm karşı durmaa,
Hem Galağan da orada.
İki gün geçmeer, dragunnar
Sıra-sıra te seriler,
Kendi vişe-gubernator
Komandayı almış, geler.
Sapa yoldan, kırdan girdi

Komrat içinä, kuduz gibi,
Komiteti sarıp aldı,
Üzä kadar insan saydı
Da Kişnova yollandırdı
Suda çekmää hem kapamaa.
En büyük ceza – Galağan,
Hırsız gibi da meydana
İnsannarı topladılar,
Da dizçä sabaayadana
Kürtün içinä koydu kırdı.
İnsan sıkardı dişlerini,
Candan verilmedi, azdı,
„Bizä toprak” eminnerini
Tuttu çetin, erä yazdı...
O Galağan kaybelmedi:
Çıkıp kapan zındannardan,
Vatana saldat geldi,
Kısmet buldu tamamından
O grajdanın Leningrada
Kaldı ölüncä taa durgun...
...Leningrad.
Bin dokuzüz kırk iki.
Büük blokada karası.
Galağan ihtär yaşlı,
Faşistä durdu karşı,
Ama aydın üzünü
Yuttu mezar azası...
An, Komrat,
Bin dokuzüz altıyı,
O girgin kalkıntıyı,
O senindi bir oolun,
Al hem bayraklı kolun –
Topraklı bordey,
Galağan Andrey.

levent – balaban, gözäl
cömert – bol elli, diil sıkı
zından – kapan
ceza – ceremä, kabaat için ödek,
çekmäk
ecel – baht, düşüş

- Neredä, angı yılda geçer poemada sölenän işlär?
- Neçin bu poemanın adı Andrey Galağan?
- Andreydän kaarä, taa kaç personaj var poemada? Kim onnar?
- Bu poemada ilik mi osa kötülük mü üsteler? Neçin birisi üsteler?
- Bulun da sıralayın bu poemada o personajları, ani ilää çalışêrlar, sora da bulun kötöleri.
- Yapın ilkin aazdan, sora da yazıda Andrey Galağanın karakteristikasını.
- Annadın kendi laflarınızlan hem poemanın sıralarınnan ozamankı çiftçilerin en büyük zorları için.

Poema

Poema – bu bir uzun literatura yaratması, angısı taa sık yazılı peet formasında, ama poema olur kimi düz yazılı yaratmalara da, ozaman, açan onda var türlü lirika geerilemeleri, avtorun kendi sayıklamakları, düşünmeleri.

Gagauz literaturasında büünkü günädän yazıldı sade iki poema. Birisi, ani bu gün üürenersiniz, D. Tanasoglunun, ikincisi dä – N. Baboglunun „Oglaanın legendası”.

Şiirä bakınca, nasıl da söledik, poema taa uzun, taa geniş bir lirikalı annatma, onda var süjet hem bir ya birkaç personaj. Poema annadêr bir belli zaman için, taa çok geçmiş zamannardan istoriyalı, önemni işlär için. İçindeliindän poema benzeer bizim uzun gagauz türkülerinä, ani dedelerimiz çalarmışlar konuşkalarda bir muzıka instrumentin yardımınnan. Gagauzların o evelki instrumentinä **kauş** denilirmiş. Bu strunalı sesli tertip tä hep ölä eski, nasıl eski bizim derin evellerdän gelän poemalarımız, onnara kimär kerä **balada** da deeriz. O zamannarda poemaları kendileri çalgıcılar düzärmişlär hem çalarmışlar da. Herbir kauşçu hiç bir dä hazırlıksız (ekspromt) düzärmiş hem çaldıkça enilärmış yaratmasını. Bu türlü zamannar içindä poemalar olmuşlar çok üstün, kaliteli dil tarafından hem içindeliindän. Çalgıcının dolayına toplaşmışlar sesleyicilər dä işidarmışlar eskiliklär için, kahramannar için. Çoyu poemalar annadarmışlar haliz olmuş işlär için. Ama kimisindä avtorlar eklärmışlär fantaziyalı bellisiz işlär hem kahramannar için dä. Eski poemaların, baladaların hem onnarı yaradannarın adları unudulmuş da onnarın yaratmaları folklor olmuş. Büünkü gündä yazılan poemaların avtorları belli.

D. Tanasoglunun poeması „Andrey Galağan” yazılı haliz bizim yakın geçmiş vakıtta istoriyamızdan oluşlar için. Taa baştan avtor haber eder angı yılda, neredä olmuş iş. Baş personaj da bilinir. O girgin gagauz oolu, Andrey Galağan, haliz yaşamış, gagauz halkının kalkıntısına önderici olmuş, yaşamış Leningradta, orada da geçinmiş.

Eer istärsäk bu poemanın temasını birkaç laflan sölemää, olur te bölä deyelim: „Gagauz halkın serbestlik için, yokluktan çıkmak için, taa islää yaşamak için savaşları”. Halkımız kendi zorlardan kurtulmak için kavgada, savaşmakta kendi arasından, çıkarıp-kaldırmış, läözümni öndericileri dä. Ölä bir önderici – Andrey Galağan. Onun karakterindä var her taraftan vergilär, ki olsun kalkıntılı, çatalı günnerdä, can pazarlı düüşlerdä baş, toplansın dolayına kendisi gibi korkmaz insanları, hepsini, kim halkı için hazır ateşä da basmaa, canını da kurban etmää...

Andrey – bir kaavi, levent Harkovdan student, bakışı sevent, onun var bir dä takma adı „**Atmaca**”. Ne uygun hem ne erindä halk takmış kendi öndericisinä bu adı – işinä sert, usluluk bulmaz, açan halkı zeettä.

Poemanın dili – haliz bir halk dili. Erindä kullanılma metaforalar. „**Ateş içindän**”, „**Kılıç altından**” geçmiş gagauzlar Balkandan Bucak taraflarına etişincä. Süjeti demekli yapmak için avtor kullanêr Andreyin monologunu, neredä gagauz dilimiz, bir eski içerdä konuşulan dildän, olêr politika dili. Andrey monologunda koyêr kalkıntının politika neetini:

„Kardaşlar, annaşılsın,
Toprak zengindän,
Zorlan läüzüm alınsın –
Vermâz kendindän!
Komrat oldu kuvetli...
Bildirildi avtonomiya...”

Avtor, annadarkan duşmannar için, kullanêr çetin laflar: „dragunnar, gubernator – cansızlar, şeytannar, kuduzlar, hırsızlar...” Sıradan zeetli insannar için poemanın dili dâ başka, acızgan: „zavalılar sıkılı dişlârlän, kabaatsız dizçä durêrlar belâdan kaar üstündä...”

İstoriyanın sayfalarından

Komtar kalkıntısı

• 1905-inci yılda bütün Rosiyayı revolütiya düüşleri kapladıydı. Bu revolütiyanın dalgaları Rus imperiyasının kenarlarına taa etişip, bizim Moldaviyanın da halklarını uyandırdı.

O günnerdä geri kalmadı gagauz zaametçileri dâ. Dekabri ayın bitkisindä, yanvar ayın başında Komratta mitinglär, demonstratıyalar olardı. Onnarda çiftçilär, zaametçilär boyarlardan topra almak için lafedärdi.

Ama zaabitlär, küüdeki kuvet başları boyarların tarafını tutardı.

Dooruluk için Komratlılar kalkındılar. Onnarın öndericisi Andrey Galaşandı – ozaman taa student, Harkovda tehnologiya institutunda. İşçilär kavradılar kuvedi, ama gubernatorun askerleri kan içindä buulttu Komratlı respublikayı.

• Bu oluşlardan sora A. Galaşan çok vakıt injinerlik etti. 1942 yılda II-nci Dünnää cengi vakıdında bu anılmış gagauz kahramanı öldü.

„*Leninskoe slovo*” gazetası, 1981-ci yıl, No 2.
Gagauz dilinä çevirdi Todur Zanet

• Komrat kalkıntısından sora çok yıl geçti, ama gagauzlar büün dâ duyguylan hem saygıylan o günnerdä oluşları aklılarında tutêrlar. Komrat kasabasında sokakların birisi Andrey Galaşanın adını taşıyêr.

• Gagauziya Bakanlık Komitetın (İspolkom) Kararına görä 2006-ncı yılın Büük ayın (yanvar) 6-sı Gagauziyada anılmış gün olarak bakıldı. (100 yıl geeri Büük ayın 6-nda (eniycä 19-unda) Komrat kalkıntısı geçti.)

„*Ana sözü*” yanvar (büük ay), 2006

Çalêr sazlar

Çalêr sazlar, çalêr, çalêr
Uzak deniz boylarında.

Ölä yakın, sansın bizdä,
Sansın bobam kauş çalêr.

Çalêr sazlar çoktan – çoktan,
O cıvırlıganın yolu.
Maani geler uzaklardan,
Sazın içi sansın dolu...
Sesleerim bân kim ne gündän,
Azer senin mi kefinä
Girmää istârkân bütündän
Doyamêêrım o sesinä?
Çalêr toprak için sazlar,
Vatan için çalêr onnar,

Bana karşı çalêr sazlar –
Azerbaycan kızı oynar.
Kauşlan saz candan dostlu –
Bilä çaldık toyda, düündä!
Beklä musaafirlää, dostum,
Konak bana ol her gündä!

saz – azer muzıka tertibi
kauş – gagauz muzıka tertibi
toy – düün (azercadan)
konak – musaafir

- Anmgı muzıka tertipleri için D. Tanasoglu annadêr şiirindä?
- Saz – o kimin muzıka tertibi? Neredän biz bunu annêêrız?
- E – kauş?
- Ne türlü poet bu iki muzıka instrumentini biri-birinä baalêêr?
- „**Kauşlan saz candan dostlar – Bilä çaldık toyda, düündä!**”
Bu sıracıkların D. Tanasoglu ne istedi göstermää? Açıklayın.
- Üürenin şiiri kiyatsız söylemää.

Genç kasabam

Açık hava maavisi
Bitkisiz dolay olmuş.
Ana gözlü saabisi –
Genç Vatan günä duumuş
Yaşlar geçär, hiç durmaz
Hep doluyulan ileri,
Onnar hiç ihtârlamaz –
Taa gittikçä gençlenir!
Benim görün Bucaamı:
Gençlenmiş eski taraf,
Açmış geniş kucaanı
Türlü millet bir koraf.
Kardaş, Tuna, ne deycän?
Nicä step? Niceyim bân?
Benzär mi büünkü skelelär?

Uşaklım çektii zeetlär?
Kısmet üüsekliinä çık.
Bak: sansın deniz – geniş!
Evelki hıra küülär
Biyaz-biyaz serilmiş...
Silkip çoktan karannı,
Çamurları üstündän,
Kaar gibi etajları
Köşä köşeyä büüüdä...

step – kır, tarlalar
skelelär – düzülän yapıların
boyunda merdivennär
hıra – hırık yorgun, zabun

- Bulun, var mı bu şiirdä epitetlär, metaforalar, uydurmalar.
- Kardaş Tunanın erinä siz cuvap ediniz soruşlara: „Nicä step? Niceyim bân?”

Vatana

Senin türkülerin bir ii peetiylim,
Yollarının bän bir eni dalıyım,
Senin kuvedinin bän bir payıyım.
Senin gülüşünün bir köşeciylim.
Senin da dostlarının inan dostuyum,
Duşmannarının senin bän duşmanıyım.
Senin yaşlarının bir damnasıyım,
Senin kısmetinin da bir ucuyum
O büyük tä aylenein sevän küçüüyüm.

Geniş toprakların bir çizisiyim,
Duruk o sularının bir dalgasıyım,
Zenginniklerinin bir tenesiyim...
Bän – salt sänim.
Sän – salt hepsimizinsin.
Sän işlärkän – bän işleerim,
Sän düüşärkän – bän düüşeerim.
Seni koruyarkan bän enseerim!
Sän yaşaarkan – bän yaşêêrim!

- Bu şiirdä avtor ne türlü görer kendini? Kiminnän o birleşmiş?
- Nasıl annêersınız sıraları:
„Bän – salt sänim”,
„Sän – hepsimizinsin” hem bitki sırayı
„Sän yaşaarkan – bän yaşêêrim!”

Dionis Tanasoglunun şiirleri için

Dionis Tanasoglu çok taraftan vergili bir adam – yazar, bilimci, folklor araştırmacısı, pedagog. Gagauziyanın şanı vatandaşı. Bizim çok vakit, yazısız yaşayan gagauz halkına deyni Tanasoglu hazırladı başka bilim zaametçilerinnän barabar ilk gagauz dilinin alfabetini, angısı kabul edildi devlet uurunda 1957-nci yılda – buydur Tanasoglunun en büyük işi halkımızın izmetinä.

Literaturada Dionis Tanasoglu denedi hepsini janraları, yazdı şiir, pyesa, poema, düz yazı. Onun kalemi altından çıktı ilk gagauz dilindä roman „Uzun kervan”. Hep o hazırladı hem tiparladı 1958-inci yılda ilk literatüra almanahını „Bucaktan seslär”. Burada basıldı ilk sıra folklorumuzdan örneklär hem o zamannarda peydalanan ilk gagauz yazıcıların yaratmaları.

Nasıl da hepsindä yaratmalarında, D. Tanasoglu poeziyasında da gösterer kendini nicä bir vergili şair. Yapalım bir kısıdan araştırma onun burada verili şiirlerinä.

„Çalêr sazlar”. Bu şiirdä gider laf iki muzıka tertibi için. Birisi – saz – azeri muzıka instrumenti, öbürü – kauş – gagauz muzıka tertibi. Onnarlan avtor düzer bir toptan metafora bütün şiirindä, angısının öz fikiri – göstermää, ani bu iki millet hısımdırlar hem bulunêrlar dostlukta. Sazlar binnêrlän kilometra uzakta, hem kauşlar da burada Tuna semtlerindä bir sestä çalêrlar dostluk için. Herbir sevinmeliktä dä yortularda, düünnerdä saz hem kauş çaarêrlar kendi milletlerini gelsinnär biri-birilerinä musaafirlää, dostlaa.

Şiir „Genç kasabam”. Bu şiirdä dä avtor gösterer derin sevgisini ana topraana, kullanarak uygun literatüra kolaylıklarını – uydurmaları, metaforaları, epitetleri: „Dolay bitkisiz hem ana gözlü”; „Vatan genç günä duumuş”; „Yaşlar hızlı, durmamayca geçerlär...”

hiç ihtârlamêêrlar...” Ama geçer yıllar diil boş – dolu. Bucak açmış kucaanı dolu türlü koraflarlan. Tuna şairä olmuş kardaş. Bu geniş ulu derä biler avtorun zor küçüklüünü, ama biler büünkü kısmetli günnerini dä. Karannık küüerdän kaçmış, silkinmiş. Çamurlar da yollarda azalmış, kasabalarımızda herbir köşedä çok katlı evlär peydalanêr...

Şiir „**Vatana**” – burada herbir sıra çok meraklı metaforaydır. Avtor kendisini uydurêr vatanın her tarafınan. O Vatanın türkülerin bir peeti, onun yollarının bir dalı.

Esap alalım, diil sıradan bir dalı, ama eni bir dalı, sora kuvedinin bir payı, gülüşünün bir köşesi, onun dostlarının diil sıradan, ama bir inan dostu. Vatanın duşmannarına avtor da duşman, taa o – göz yaşlarının bir damnası, kısmetinin – bir ucu, o büyük ayenin – sevân bir küçüü, tarlaların – bir çizisi, duruk suların – dalgası, zenginniklerin – tenesi. Sora avtor söleer kendi şiirinin baş fikirini: „Bän – salt sänim”, demäk, şair Tanasoglu Vatannan birleşik, sade Vatan – hepsimizin. Ama şair D. Tanasoglu kendisini, Vatannan bir olarak, sade kendisi için lafetmeer. O terbieder okuyucuyu – seni, beni, bizim üürenicileri, studentleri olalım Vatanımızlan bir, olalım Vatanın inan oolları te ölä, nicä şiirdä söleer.

Dimitri Kara Çoban

Yolda karı

Haşlak iyül günüydü. Yaamur çoktan yaamadydı, da yolda yatardı bir kalın kat kızgın toz. Doktor Flamburg çıktı aptekadan da yollandı evä **üülennää**. Güneş yaktı onun gözlerini. O gitti aullar boyundan, neredä durardılar sık salkım fidannarı. Onu genä kaptı can acısı eşillää, angısı gün uzunnuunda durêr bu dayanılmaz kızgınnıkta.

Etiştinyän köşeyä, Flamburg gördü yolun ortasında, toz içindä duran karıyı, yanı nda – iki kazan hem **suacı**. Flamburg sandı, ani karı götürämeer suylan kazannarı. „Oh, ne yufka oldu insan!” – düşündü o da gitti karının yanına. Karı nesä aarardı toz içindä.

– Naşey sän aarêrsın burada? – sordu Flamburg.

Karı bişey cevap etmedi.

– Nicä senin adın?

– Vasiläsa bana deerlär, – dedi karı.

– E, našey sän aarêrsın bu toz içindä?

– Aarêrim... Dün kırk leyä **suadım** bir ev, verdim çocuuma götürsün parayı evä.

O sa yolda kaybetmiş irmi leyi.

– Burada mı?

– Te burada.

Karı gösterdi bir üz metra yolun uzunnuunu. Toz yakardı Flamburgun ayaklarını emeni üstündän, karı sa gezärdi onun içindä yalnayak da aarayardı irmi leyi...

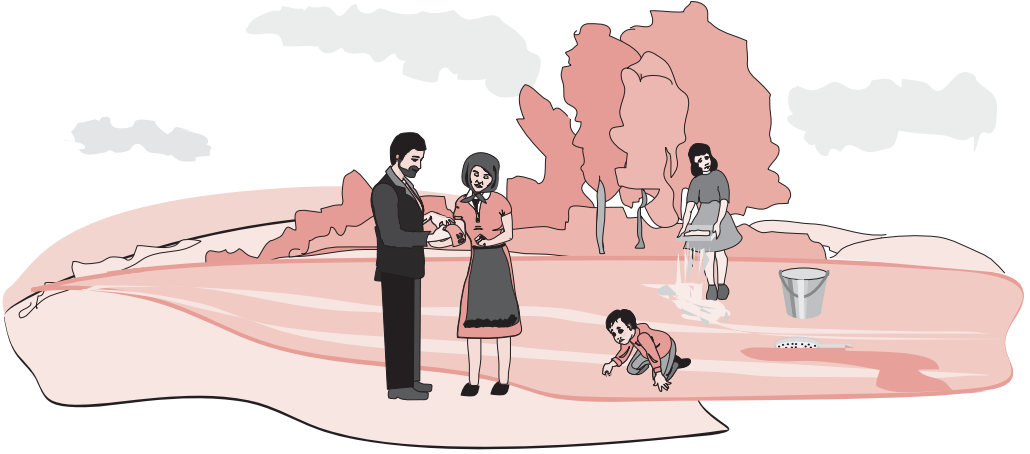
– Te buldum iki leycäöz, – dedi Vasiläsa da **kasavetli** koydu monetayı cebinä.

üülennik – üülen ekmää

suacı – bir kambur sopa dolu kazannarı omuzunda taşımaa deyni

suamaa – kırmızı yada sarı çamurlan örtmää duvarları

kasavetli – kahırlı

Flamburg aar hoşlan bakardı bu kartinaya.

– Çoktan mı sän burada aarêrsın para? – sordu o.

– Auşam da uşaklarlan aaradık, – dedi Vasiläsa.

Onun yanına geldi çocucaa, da o başladı hızlı ešmää ellerinnän tozu. Anası dedi ona:

– Git, çocuum, getir kürää hem kalburu.

Çocukak gitti da birkaç minuttan sora peydalandı. Flamburg soktu elini cebinä, çıkardı onbeş ley, verdi kariya da gitti evinä dooru. Biraz gittiynän, o baktı geeri. Anaylan ool çalkayardılar tozu...

- Nezaman hem neredä geçer bu oluş?
- Kim siireder bu çirkin kartinayı? Ne duygular peydalanmış Flamburgun üreendä?
- Nicä annêrsınız Flamburgun 15 ley baaşlamasını? Bu ne? Nicä bir dilençiyä vermäk mi osaydı nicä bir yardım mı?
- Açıklayın o vakıtlarda insanın küüdä yaşamasını. Neylän baalanêr büünkü yaşamaya bu yaratma?

Annatma hem süjet için

Annatma – bu bir küçüräk yaratma. Annatmanın oluşlarında adetçä pay alêr birkaç kişi. Ya aklınıza getirin „**Güllerdä yaşlar**” N. Baboglunun, „**Bucak**” K. Vasilioglunun annatmalarını – örnek erinä. Bunnar da, başkaları da – küçüräk yaratmalar (diil šiirlän yazılı), angıları tanıştırêrlar bizi yaşamanın türlü oluşlarınan.

Hep annatma sırasına girerlär D. Kara Çobanın anılmış „**Kudal**” da, „**Bir çift çarık**” ta, „**Otuz ley**” da; S. Kuroglunun „**Kemençeci**” dä; S. Bulgarın „**Karpuz**” da, „**Topal**” da, P. Çebotarın „**Boba duygusu**” da hem çok başka yaratmalar da.

Bu hem başka annatmalarda gösteriler kısıdan birkaçar personajın önemni oluşları için, angılarını onnar geçirmişlär başından.

Verilän oluşlar sıkı baalı biri-birinä, giderlär biri-biri ardısora, hronologiyaya görä.

Birkaç oluş, angıları maanayca biri-birinä baalı hem giderlär biri-biri ardısora, kurêrlar annatmanın **süjetini**. Laf **süjet** (sujet), frantuz dilindän çevirdiynän, gösterer: **içindelik**. Ačan biz lafederiz yaratmaların içindelikleri için, taman ozaman biz lafederiz onnarın **süjetleri için** – yaratmaların **temel içindelikleri için**.

Hadi aklımıza getirelim taa bir kerä D. Kara Çobanın annatmasını „Yolda karı”. Eer doktor Flamburg çıkmayadı aptekadan da yollanmayadı evä, o ölä dä buluşmayaceydı, görmeyeceydı o toz içindä karıyı; onuştan Flamburgun aptekadan çıkmasını biz var nicä sayalım, ani bu oluşların **çeketmesi** yada **baalantısı**. Ama o moment, açan biz o karıylan bilä kahıra düştük da göreriz, ani ona zor, biz dä onunnan dalgalanêriz – bu, açan karı irmi ley erinä bulêr iki leycääz. En keskin, en üüsek duygulanmaklara – **kulminaşiya** deniler. **Kulminaşiya** deniler o momentä, oluşun o erinä, açan o gösterer en üüsek duyguların uuru. Ondan sora oluşlar yavaşıcık mı, hızlı mı, ama giderlär kendi **çözülmesinä**. Buna **konu çözülmesi** deniler.

Sölenmiş topladıynan bireri, biz göreriz, ani artistik yaratmanın oluş içindelini kurêr onun **süjeti**, angısının var **baalantısı**, **kulminaşiyası** hem **konu çözülmesi**. İlerleyeräk, biri-biri ardısora gidän, oluşların ardına (süjetin ardına) – biz tanışêriz personajların yaşamasınan, yaptıklarınan, onnarın karakterlerinnän hem biri-birinä baalantılarinnan, alarak esaba onnarın yannışlıklarını, çalışêriz gündän-günä olmaa taa pak, taa uygun, taa ii üürekli.

Kısa annatmada olur bir süjet liniyası olsun, ama uzun annatmalarda olur olsun birkaç süjet liniyası.

Alalım örnek erinä bir yaratma, neredä var birkaç personaj bölümü. Annaşılısın deyni, söyleyecez, ani laf gidecek gençlär için, onnar severlär biri-birini hem isteerlär evlenmä. Çocuk – orta varlıklı ayledän, kendisi üüredici, anası-bobası – çiftçi, ama kızı beenerlär, tutêrlar gençlerin tarafını. Kız – varlıklı ayledän, bobasının firmasında buhalter, anası-bobası kızlarına deyni isteerlär bir şindiki zenginnerdän bulmaa, gençlerin sevdasını annamêrlar.

Nicä görersiniz, temeldän baktıynan, burada iki süjet liniyası: bir – gençlär hem onnarın tarafını tutannar, hem ikinci bölüm – kızın aylesi hem başka karşı gidennär.

Ama islää baktıynan, burada var nicä bulmaa üçüncü süjet liniyasını da: çocuun anası-bobası hem senseleleri, kimlär çalışêrlar gençleri annamaa hem birerdä olsunnar deyni, yardım etmä. Tä neçin burada biz göreriz üç personaj bölümü, onnarın yolunda, oluşlarında var nicä olsun ayırı-ayırı baalantılar da, kulminaşiyalar da, tema çözülmesi dä.

Kotlon başında düşünmäk

Koçan özü bızırdêr,
gözlemelär cızırdêr.
Bänim otuz yaşında,
Karım – kotlon başında.
Giidim çarık sargıma,
da bakêrım karıma,

da sevinerim artık,
ani uygun yaşadık.
O üreemi yakmadı,
aykırı da bakmadı,
ayaanı da urmadı
hem dürük ta durmadı;

hatırımı güttü,
bacası hep tüttü.
İkimiz dä biz – beenim,

yoktur hiç tuttuumuz kin.
Evdä yok atıştıımız,
Sokakta kaçıştıımız.

- Açıklayın fikrinizi, neçin bu şiirin bölä adı.
- Nicä avtor annêr aylenein öz kurallarını? Bulun o öz kuralları, angıları herbir ayleyâ deyni läâzım olsunnar temel. Okuyun onnarı da yapın analiz. Açıklayın kendi fikrinizi.
- Okuyun bitki dörtsıralıı. Angı sıracık (-lar) açıklêr şiirin öz fikrini?

boy-post – figura (adamın)
sargı – dizdän aşaa sarılêr suuklarda (nicä çizmä koncu)
dargın – üfkeli
kin – üfkä, cezalamak neeti

Nereyâ kim gider

Nereyâ kim gider,
oraya etişer.
Kim gider çukura,
çukura o düşer.
Kim gider hodullaa –
geçer pipileri:
başı – bir boş fıçı –
görüner dipleri.

Kim gider **kanaatlaa** –
olêr aar hem gamsız,
kim gider doorulaa –
olêr **dinç** hem raatsız.
Kim yaşêr zaametsiz –
üürener **süzülmää**.
Dolayda sa dünnä
savaşêr düzülmää!..

- Açıklayın, söyleyişin „Nicä yapacan – ölä da bulacan” var mı ilişiklii bu şiirlän. Cuvabınızda kullanın şiirin sıracıklarını.
- „Dinç hem raatsız” olmaa – bu insana deyni norma mı osaydı bu yaramaz bir iş mi? Gösterin kendi bakışınızı.
- Açıklayın bu şiirin temasını hem öz fikrini.

kanaatlık – kayıllık;
birbişeyi tamannamak
dinç – kaavi, saalıklı, raatsız,
dinnenik
süzülmää – burada:
istemää; dilenmää, kafayı
iiltmää aşaa
savaşêr – çalışêr

Eh, kardaşım, ba kardaş!

Eh, kardaşım, ba kardaş,
Var bir kız-bana boydaş!
Almêr göz, bana bakêr,
Sesçeezi – kâr bal akêr.
Var onsekiz yaşları,
Kara kömür kaşları.

O Beşalmada yaşêr,
hepsicii ona şaşêr:
„Ne gözâl pek, ne gercik
hem da ne pek gençecik!”
Kazma kazêr, üzdürer,
yavklularını gezdirer.

Teklif eder oyuna,
brakêr bakayım boyuna.
Suya gider kaçarak,
Sudan geler uçarak –
Sarı güllü hasası
Üç bukwaylan basması:

İlk bukva – kendi adı,
Üçüncü o bukvacık –
bir çiçecik ufacık.
Gül mü o, mercanka mı,
Osa benim Länkam mı?

- Neçin avtor okuyuculara „kardaş” deer? Açıklayın fikrinizi.
- Bulun šiirdä o lafları, angılarının avtor yazdırêr yavklusunu. Kurun aazdan Länkanın patredini, onun boyunu-postunu.
- Açıklayın kendi fikrinizi, neçin hepsi küülülär Länkaya mayıl olêrlar hem şaşêrlar. İnandırın šiirin sıracıklarının.

boydaş – hep o boyda
hasa – biyaz baş dartısı
mercanka – al benizli başça
çiçää

Gecä bulut

Üklü bulut,
Buura gibi,
Kayêr, kayêr.
Damna-damna,
Şaka gibi,
Sucaaz atêr.

Körpä çiçek
Gözlerini
Yıkêêr, yıkêêr.
İrak yıldız

Mayıl olmuş –
Çiçää bakêr.
İlin bulut,
Şaka gibi,
Güler, güler..

- Okuyun herbir üçsıralı da bulun onnarın dayanak laflarını. Açıklayın onnarın maanalarını.
- Bulun uydurmaları, angıları açêrlar, gözellederlär hem şıralandırêrlar bütün šiiri.
- Açıklayın šiirin öz fikrini.

D. Kara Çobanın şiirleri için

D. Kara Çobanın şiirleri – güllü başça, bir meyvalık, neredä neyâ dä bakmasan, neyâ dä diimesän, neyi dä elinâ almasan – canına hoşluk verer, gözünü sevindirer, üreeni yımışadêr, fikrini zenginleder. Çünkü onun şiirlerindä büyük yaşamak filosofiyası var. Avtor diil iştmiş olsun, ama kendi yaşamasını bibliya temelinä görä kurardı: „yap iilik, ek iilik, ödek beklämeyeräk da mutlak iilik biçecän, iilik kabledecän, iilik bulacan”.

Bu iilik yapmak ideyası geçer avtorun bütün yaradıcılından. Bu iiliin yuvasını var nicä bulmaa „Eh, kardaşım, ba kardaş!” ta, „Kotlon başında düşünmäk” da şiirlerindä. Yaşamasında da, kendi şiirlerindä dä avtor çetin tutardı bir kuralı, angısına başkasını da üüredärdi „İnsannan götür kendini ölä, nicä isteersin insan seninnän götürsün kendini”. Bu kural da, nicä göreriz, hep çıkarêr bizi o temelli halk söleyişinä: „Ne ekecän – onu da biçecän”.

Avtor kendi okuyucularına, insana danışarkana laflan, „*kardaş*”, o kendisi dâ insana deyni – *kardaş*. Alalım kotlon başında düşünmâk şiiri, neredâ esapsızlı, ahmaklı avtor beenmeer. O yazêr:

İkimiz da biz – beenim,
Yoktur hiç tuttuumuz kin.
Evdâ yok atıştımız,
Sokakta kaçıştımız.

Var bu lafların, bu fikirin uzaltması da, neredâ o taa da uygun söleer:

Da tä, nicâ o bana,
Bân da öläyim ona:
dargın oldu – aldıldım,
Şakasını kaldıldım.

Pek gözâl sölenilmiş hem temelli sölenilmiş. Bitki sıracıkların avtor gösterer, ani „*adam*” herkerâ lâazım „*adam*” kalsın, olmasın insana gülüntü „*atışmaklarlan*” hem „*kaçışmaklarlan*”. Bu şiirdâ D. Kara Çoban üüreder, ki birbişey yapmaa deyni, ilkin lâazım düşünmää, esaplamaa, neyâ çıkacek bu yaptın..., başkaları beeneceklâr mi, **nehem nicâ** sän yapmaa düşünersin. Sade bölâ var nicâ insan arasında yaşamaa!

„**Nereyâ kim gider**”. Bu şiirdâ da hep öndeki şiirin teması açıklanêr, doldurulêr, genişlener. Burada da hep gösteriler halk söyleyişin dooruluu, ani „ne aarayarsan – onu da bulacan”. Burada önemni, paalı üürenicilâr, ki annayasınız, ani olmaa *dinç* hem *raatsız* – bu bir çalışkannık, şeremetlik, hızlılık, hem dayma birkimsey için düşünmâk, *raatsız olmak*.

Yaşamasında *kavga*, *çekiş*, *düüş*, *fenalık*, *hayırsızlık* yapışmadılar avtora, onnarı o birtürlü kabledämedi.

Nikolay Baboglu

Eski adetlâr batêrlar

Bu işlâr oldular, açan klublar artık çekettiydilâr, ama horular taa heptân kaybelmediydilâr.

Trandafillerin Manisi batüsunnan cumertelerindâ hem pazarlarda gidârdilâr kluba, ama komuşuykaları Kalın Ankaların kızları Paresa hem kızkardaşı Oli hep taa vazgeçmâzdilâr eski adetlerdân: sidänka otururdular hem horulara gidârdilâr. Bu kızlar da, beki, hanidân çekedeceydilâr eniyâ yaşamaa, ama sakınırdılar anasından. Kıyıştırmaya-kıyıştırmaya bir kerâ sordular mamusuna:

- Mamu ma, biz dâ isteeriz gidelim kluba.
- Çok lâazım sizâ te o „kulp”, ne kaybettiydiniz orada? Hem ne bân sizi içerdâ kapalımi tutêrim? Gidersiniz sidänkalara, horuya – eter!
- Horuya, horuya! – eltendi desin Oli. – Orada kaldı beş-on kişi, kalanı hepsi kluba giderlâr.

Kalın Anka duyardı çoktan, ani onun da kızlarını bu pıstie kalacaa „kulp” çekecek da te artık o gün geldi. Karı hiç istemäzdi kolversin uşaklarını orayı, ama bilmäzdi da nasıl karşılasın.

– Beki dâ az kaldınız horuda, – dedi o, savaşarak olmasın pek kanırık, – ama o „kulp” da, uşaaam, hiç belli diil naşey, antihrizlär orada, kızım...

– Ölä, ma mamö, – karıştı büük kızı Paresa da, – te komuşuyka Mani gider er sıra kluba. Ne gözäl kısa etekli yubkacıklan giyiner, orada da „girmaşka” çalarmış, varmış çok çocuklar... Ama bizä sidänkalarımıza çocuklar başladılar hiç uuramamaa, yok kim bir çırtma da çalsın. Oturêrız sansın ölüyü bekleeriz...

– Çocuklarda da okadar akıl. Ne cendem bulêrlar o meret „kulpta”, şeytan bilsin! Sizä dâ ne läüzim çocuk? Şennenin kızlarlan hem iş yapın.

– Biz iş da yapêrız, ma male, – genä dedi Oli, – diil mi bir yıvın yapaa dittik, taradık şindi da onnarı iplää işleeriz. Ama evel çocuklar gelirdilär, çırtma-kaval çaldardılar, gözäldi, ama şindi se gelmeerlär, kluba gidärmişlär... Kolver bizi da aalemnän bilä olalım.

– Durun, – dedi Kalın Anka, – ilkin bän kendim, gidip-göreyim, naşey olduunu o "kulp", da ondan sora bakacez...

Ertesi günü cumertesiydi, avşamnen kluba toplaşırđı gençlär. Kalın Ankaların yanından geçärdilär komuşuların kızı Mani batüsunnan, gidärdilär kluba. Çocuk, delikannı giimniydi eni koyu-maavi kustümnän, boynusunda vardı bir düünük, „galsuk” därmışlär ona, ayaanda da emenileri yalabırdılar. Kızkardaşı Mani dâ, ektiyka, ani tavandan atlamadaan, sayılêr batüsu evlenmedään, hiç düşmädzi içerdän burnusunu çıkarsın, takışmış o da „kulp” görmää, çembersiz, başkabak, o pırgalarını kolvermiş taa omuzlarına, ardını da çıkılammış bir endezelik yubkaylan, ayaklarına da giimmiş iki enser ökçeli emeni – fiş-fiş! gider burularak... Alın – görün taazä delikannı, onun gibisi başka yok, „kulbu” da pek kusurdu!

– Sauş, mari! – dedi aklınca Kalın Anka da başladı giyinmää, sölenerek: „Gidip – göreyim bän kendi gözümünän, nasıl eni moda çıktı bu «kulplar». Neçin okadar çeker bu gençleri orayı?”

Anka babu geçirdi çit fistanının üstünä mor sızgıcıklı geniş çukmanını, yakalarını iliklärkän erleşirdi boncuklarını, sedeflerini, sora o darttı kara çemberini, ayaklarına da geçirdi aba terliklerini da hızlandı kluba.

Klubun içersi genişti, meydannydı, ama gençlär taa hepsi toplaşmamıştılar. Kalın Anka iilik-iilik girdi da bakındı. Karşıda ştenada Yanakoolu Todinin çocuu Goşka garmoşkasınan brınnadırdı – bezbollahi, denärdi sesini. Hep orada vardı bir dä daul, ama daulcu yoktu, sora o da geldi.

Kalın Anka durardı seçilmedik duvar boyunda da savaşırdı kaçırmasın bişeycik görölmedik. O bir orta yaşta kariydı, ama baktıynan giyiminiä–haliz seksenni babu gibiydi. Sirtında çukmanına okadar çok materiya gitmişti, ki olsundu onu enidän kessinnär, vardı nasıl taa bir zabunca insana da çıksın çukman. O kara çemberini dartmıştı tepedän, görünürdü sade burnusunun ucu hem şıldardı gözleri, sansın mum imiştı...

Kluba hep taa gelirdi gençlär. Taa çoyu çocuklar, ama vardı oyanda-buyanda birär dä kız. Kalın Anka bakardı komuşu kızına Maniyä. O bir tarafta girmişti yalnız çocukların arasına da gülärdi orada kılıbklanarak, sansın hiç aalem arasında diildi. İkidä-birdä bir gülüş koparıp, kafasınan atardı o „elelerini” omuzlarına, nicä tabeetli beygırlär. „Utanmêêr, kör olacaa, bölä sakınmadaan erkeklerin arasında kılıbklanmaa, – üfkeli dedi aklınca Kalın Anka. – Taa da fırlatmış o önündä karpuzlarını, ne kalêr uçlarınan çocukların güüslerinä dokunsun!”

Kalın Ankanın bu fikirlerini kopardı muzıka. Yanakilerin o Goşkası çalardı „girmoşkasında” gözäl, ama açan o daulu paysın ettilär sıkı-sıkı hem okadar hızlı düümää, sansın istärdilär dünneyi saar etmää, okadar çirkin lumburdadırdılar. Çocuklar alırdılar kızları oynamaa. Çıktı ortalaa beş-on çift da dönärdilär, nicä pırıldak. Skemnelerdä kaldıydılar sade çocuklar – kız hepsinä etişmäzdi. Taa sora başladılar çocuklar çocuklarla oynamaa. Duvar boyunda, kapuya yakın skemnedä kaldı yalnız Kalın Anka.

Birtürlü annayamazdı Kalın Anka, nasıl bu çocuklar, kızlar diıştirdiydilär gözelim horu adetlerini, ani ne gözäl olurdu dışarda pak solukta, bu meret „kulp” oyunlarına. „Ele bak sän, be canım, çocuklar hiç birisi dä anteri giimemiştılär, ama hepsi asmıştılar boynularına birär düünüklü parça, pak şiltä gibiydi onnar. Çünkü o pek gözälmiş...”

Ama kızlar!.. Anka onnara taa çok maana bulurdu. Ne aarardı onnar gecä erkeklerin arasında? O fistannarı da dizlerindän yukarıydılar, daracacık nicä çıkı, açmışlar butlarını, sarkıtmışlar saçlarını... Korkasın!

„Horu! – sayıklardı Kalın Anka. – Te haliz gözellik, eski dedemizdän kalma fikirli adet. Kızların başları dartılı biyaz püsküllü şalinkalarlan, fistannar geniş, uzun. Oynayarkan da kadıncaları hem horuları gözäl durêr hem görüner, ani insan giyimini. Horuda kızlar, çocuklar göz önündä — hepsi buluşmaklar olêrlar gündüz. Bu «kulupta» sa kapanmışlar ihtärlardan bir tarafa gecä yarı-karannıkta delikannılık yapêrlar... Ölämiydi bizim delikannılıımız?” – sordu kendi kendinä Kalın Anka da üfkesindä istedi kalkıp-gitsin,

kulp – yanniş sölenmiş klub

kanırık – inat

galsuk – yanniş sölenmiş rusçadan galstuk

ektiyka – çok gezici

endezä – evelki uzunnuklara ölçü

çukman – evdä dokuma yapaadan fistan

elelerini – saçlarını (burada süret)

şiltä – ilin hamut beygirleri koşmaa deyni

ama sora bir aklı kolvermedi, „Gelmişkän baari göreyim hepsini” – düşündü da oturdu erinä.

Çalgıcı durdu da yorgun oyuncular kaçınırdılar birër er kaplamaa skemnelerdä. Kalın Ankanın da yanına oturdu Mani bir çocuklan yannaşık, onunnan, ani barabar oynadıydılar.

– Ne, Anka bulü, sän dä mı kluba geldin? – sordu Mani.

– Geldim, kızım, dedim, ölmedään, göreyim, nasıl eni adetlär çıktı.

– Lääzımdı kızlarınızı, Paresaylan Oliyı, yollayasınız, siz sä kendiniz gelmişiniz.

– Yok, kızım, bän hiç istämeerim sizi bölä erä kolvereyim. Onuştan da geldim, zerä ikidä-birdä onnar da hep isteerlär „kulba”. Ama bän dedim: „Durun, kızlarım, ilkin kendim gidip göreyim, da ondan sora, varsa neyä, olur sizi da kolvereyim. Ama nasıl görerim, ayol, hiç yok neyä...”

Muzıka enidän çeketti çalmaa bir sıkı-sıkı ava, angısını Kalın Anka seftä işidirdi. Mani kurtulsun taa tez bu lafçıykasından deyni, kalktı da çıktı ortala, orayı oyuna çıktı taa beş-on kişi kız, çocuk. Onnar başladı bükülüp – yamulmaa, sora sallanmaa, enselerini burmaa, titiremä, pak sansın onnara şeytannar görünürdü...

Kalın Ankaya okadar zor geldi bu delilik oyuna bakmaa, ki kafası başladı dönmä.

– Allahçım, Allahçım, acaba taa nelär var bizä görmä bu aydınnık dünnedä? – sordu o Allaha da sora esapladı, ani bu gençlär, beki dä, diil heptän deli, ama onnara, oynarkan, olmalı, şeytannar karışer da bozulêrlar pak nicä delilär...

O çıktı klubtan, evä gidärkän, aklınca dedi:

– Boşuna biz paralanêrız, eni adetlär şaşkınnık mı onnar, delilik mi, hep taa kaavileşerlär, ama eskilär, yazık, ani çoyu artık battılar, kalanı da, istär-istemäz, batêrlar...

- Sıralayın bu annatmanın personajlarını.
- Kalın Ankayı yazdırın tefterlerinizä, da onun uuruna sıralayın, neleri o beener, neleri dä beenmeer.
- Yapın Maninin yazılı karakteristikasını.
- Düşünün dä söläyin: avtor, sanki, kimin payını tutêr? Ama siz?
- Gagauz literaturasında taa başka, angı yazıcılarda vardır yumorlu annatmalar?

Yumorlu yaratma – o literaturada bir gülüşlü, şakalı annatma ya şiir. Yumorlan avtor çalışêr şennendirsin, güldürsün okuyucuları. Ačan yumorlu annatmada gülmä alınêr büyük kusurlar, ona deniler **satıra**.

„Eski adetlär batılêr” bir yumorlu annatmadır. Yazıcı Nikolay Babogluda var taa birkaç yumorlu yaratma: „Traktorculuk”, „Eni yıla karşı yolculuk”, „Kirana”, „Andon”. Bulun bu annatmaları bibliotekada da okuyun onnarı.

N. Baboglunun annatması için

Annatma „Eski adetlär batêrlar” yazıldı 1954-üncü yılda. Avtor o zamannar yaşardı küüdä, personajlar Kalın Anka, onun kızları Paresa hem Oli, Kalın Ankaların komuşuykası Mani hem onun batüsü, klubta çalgıcı Yanakoglu, Tödinin çocuğu Goşka – bunnar hepsi

N. Baboglundun tanınmış insannarı... Olursa gezelim Kıpçakta, Kongazda, neredä avtor üüredicilik yaptı hem şkolalarda direktor oldu, var nasıl bulmaa büün dä taa saa Oliyi, Paresayı, Maniyi, Goşkayı... Sade Kalın Anka, olmalı, çoktan geçindi. *Görölmüş bilinän* insannarı, kiminnän barabar yaşamış, beki, bir sofrada ekmek imiş Nikolay Baboglu, çok dooru, real gösterer. Bu üzerä annatmanın personajları okuyucunun önünä çıkêrlar diri gibi hem onu, çok meraklandırıp, gülümsederlär.

Baş personaj – **Kalın Anka** – annatmanın ortasında. O toyan, adı da oradan geler, giyimni eski geniş çukmannan, çukmanın altında var taa birkaç fistan, birisini yazıcı gösterer – o mor sızgıcıklı çit fistan, boynusunda Ankanın – sedefleri, başında kara – çember, çekili burnusunun üstünä, ayaklarında – abadan terliklär. Ama en meraklı – karının çukmanı. O okadar geniş hem büyük, ani, eer olsa taa biraz sıkı onu kesip-dikmää, vardı nasıl çıksın taa bir zabunarak kariya da çukman... Kalın Anka orta yaşta insandı, ama bu giyimi onu yapardı nicä bir ihtär babu.

Bu karının eski giyiminiä karşı annatmada koyulu komuşu kızın Maninin giyimi. O taa tavandan atlamamış, Kalın Ankanın eski annamasına görä, bu ektiyka hiç içerdän düşmeer çıksın, batüsu evlenmedään, ama o takışmış çocuun ardına, kluba gider... „çıkılmış ardını bir endezelik materiyaylan. Anka şaştı – o may yarı – çıplak, başkabak, pırgaları saurulêr, ayaklarında da bir çift enser ökçeli emeni, aalem gibi hiç örüyämeer – fiş-fiş gider...”

Maninin batüsu da giyim tarafından enilli gösterer: sırtında koyu-maavi kustüm, boynusunda – bir düümük „galstuk”, ayaklarında yalabık emenilär. Hepsi bu ufaklar gösterer, ki N. Baboglu – bir keskin gözlü, çok inceli bilän yazıcı.

Annatmanın **öz fikiri** – göstermää eniylän eskiliin arasında dayma gidän savaşları. Yazıcı bu annatmada kendisi sansın hiç kimseyciin tarafını tutmêr. Kalın Ankayı yazarkan, onu gülmää alêr. Maniyi dä yazarkan, ona biraz güler: onun „fırlak karpuzlarına”, çıkılı ardına, omuzlarında „elelerinä” hem başka. N. Baboglu yazêr hem güler, ama onunnan barabar okuyucu da güler hem düşüner... Sanki, angı personajın var dooruluu? Eskiliktä dä nesä var islää, nesä dä var kötü, ama eniliktä da var hem islää, hem nesä da kötü.

Eniylän eskiliin arasında bu savaşlar pek çoktandırdırlar hem onnarın sonu, sanêrız, olmaz. Kalın Anka annatmanın sonunda yapêr bir çıkış:

– Boşuna biz paralanêrız, eni adetlär, şaşkınnık mı onnar, delilik mi – hep taa kaavileşerlär, ama eskilär, yazık, ani çoyu artık battılar, kaybeldilär, kalanı da istär-istemäz batêrlar...

Söläyiniz, sanki, bu çıkış, diilmiydir annatmanın öz fikiri hem avtorun da düşünmesi?

Bu meraklıdır!

Gagauz horusu

„Herbir gagauz küüyündä var horu eri. O herkerä bulunêr küüyün en büyük meydanı nda, onun merkezindä.

İşidip muzika sesini, karılar, adamnar, küçüklär, büyüklär atlatlêr horu erinä. Kızlarlan çocuklar çekederlär oynamaa, küçük uşaklar kaçınêrlar horu içindä, yada hep burada yakı-

na çekederlər kendi oyunlarını, ihtarlar sa oturêrlar yakında evlerin sundurmalarında, ya bir yatık açta, mayıl olêrlar kendi yortuyca giimni uşaklarına, hem annadêrlar biribirinâ bitki haberleri.

Horu erindä var çok işlär, angıartı çeker burayı gagauzları, onuştan yok neçin şaşmaa, ani topluşlar burada herkerä kalaba. Bir kerä, bir pazar günü, ilkyazın, Beşalmada bän saydım horu erindä 360 kişiyä yakın, Kongaz meydanında – 600-700 kişiyä kadar, salt çevredä oynardı 300 kişi. Sade büyük yaamur var nicä daatsın bölä topluşu, ama yazın sokak tozu, güzün hem ilkyazın yapışkan kara çamur, hem kâr ayaz kışı engel etmeerlär insana toplanıp oynamaa hem şennenmää. Hakına, bölä kösteklär azaldêrlar horuyu, ama onnar enseyâmeerlär gagauzların evelki adetlerini.

...Lääzim sölemää, ani gagauzlar candan severlär oynamaa, pek islää oyuncular, bu üzerä onlarda var çok halk oyunu.

Gagauzların oyunlarında ayrılêr:

- Ölelär, angıları oynêêr bir kişi ya iki;
- Ölerlär, angıları oynêêr sade iki kişi;
- Horu oynarı, angılarını oynêêrlar çok insan.

Lääzim esaplamaa, ani karılar oynêêrlar salt horu oyunlarını. Kızlar hem genç karılar adamnarlan yannaşık, tutunup el-eldän, ama açan adamnar, kızışıp, çekederlär ayaklarınnan yapmaa türlü-türlü «pa», hızlanêrlar çevrenin ortasına, sallayarak kollarını ileri-geeri, ozaman kızlar hem karılar salt yavaş, sansın istâmeyeeräk, giderlär adamnarın aardı na, adet kodeksinä görä, angısı gagauzlarda kullanılêr pek sert.”

(Valentin Moşkov „Gagauzi Benderskogo Uezda”)

Toprak

Bakardın sän bana, topraam,
Bir böcecää mi üstündä,
Bäncääzdım o, nicä bir ot,
Bir yaamursuz kurak gündä.
Geçti yıllar – kuvetlendim
Da tanıdım kimim kendim.
Ne ii – beendim, zeedeledim,
Ne beenmedim bän kökledim.
Oldu, gittim – kismet buldum,
Geeri döndüm – pişman oldum...
Aarardım bän kanat kaavi
Bakardım hep gökâ maavi.
Buldum, uçtum, ana topraam,

Sendän uzaa, sıcak kucaam...
Baktım sana o uzaktan,
Gördüm, niceysin sän – yuvam...
Ne büüktün sän, açan evdän
Sana bakardım, dünnäm!
Ama te şindi kosmostan
Sän ne küçüksün, ihkımsız...
Topçaaz gibi uçêrsın hep
Yollarında belli uzak,
Bitmâz: belli yollarından –
Şapmaa bilmeersin sän, toprak!
Ölä gidersin, gidecän,
Eer sapıtmasam seni bän!

- Şiir yazılı avtorun adından. Düşünün, kimin için poet lafeder kendi adından?

- İltän niceymiş o? Bulun peetlerdä uydurmayı. Ama yıllar geçtiynän, nicä olmuş? Kimi o taa islää tanımış?
- Nereyi hep istärmış uçmaa bu şiirin personajı?
- Kolaymış mı onun yolu göklerä, kosmosa? Bu soruşa cevap edin şiirin iki sırasınan. Angıları o uygun sıralar? Bulun.
- Bizim planeta-topraamızı kim var nasıl sapıtsın yolundan?
- Akıllı mı sayılır o, kim çalışır topraa sapıtmaa yolundan? Ne var burada baalı ekologiyaylan?

ihkimsız – zabun, yufka
ekologiya – tabiyatın korunması, dünnein paklı
peetlär – şiirin sıraları ya lafları

Sän, ecelim

Düüler ürääm bollu-bollu,
 Darsık canım sevda dolu,
 Senin için cet ecelim,
 Benim topraam, Bucaam, evim.

Sofranda bir mum olsam,
 Sana şafk bän edeyim
 Da „varım dünnedä” deyim,
 Ana topraam hem ecelim,
 Benim Bucaam, benim evim.

Bän dä senin başçacında
 Bir tenecik, bir yapracık,
 Günä dooru gözüm açık,
 Benim Bucaam hem ecelim.

darsık – sıkletli, sıkıntılı
cet ecelim – öz ecelim,
 kendi ecelim
ecel – baht, omür

- Şiiri üürenin kıyatsız sölemää.

Beklemäk

Kara haber gelesi
 Diişti anam kendini.
 Senselä, soylar yaşlı,
 Ona hep gelmeer aslı.
 Tutup aar kafasını,
 Geçärdi öbür evä.
 Bulup bir rubasını,
 Bakardı o çez-çevrä.
 Çok yıllar artık geçti
 Hepsini umudu kesti.
 Hısınnar hem komuşular

Hanidän unuttular.
 Ama sän?
 Aynında hem düşündä
 Onunnansın hep bilä.
 Can erin var karannık,
 Tokat durêr aralık.
 Oturaceykan sofraya,
 İlkin bakêrsın sokaya.
 Senin o kuru güüdän
 Toplamış bütün küüdän
 Dulların kahırını,

Cengin zararlarını.
 Tolokadan baalara
 Kıvrık yollar uzanêr,
 Neçin, male, onnara
 Garip gözlerin bakêr?
 Baalara o gitmedi,
 Oradan da gelmeyecek.
 Unut o kahırları,
 Zeetlendin sän, etecek!
 – O yollar izlän dolu,
 Dolaşık onnar orda,
 Toz buludu kurakta,

Taliga mı uzakta?
 – Tozlar hanidän daaldı
 Yok taliga orada.
 Yoldan da gelän atlı,
 Gitti başka tokada...
 Taa da çok yıllar geçti
 Umut heptän kesildi.
 Ama sän?
 Oturaceykan sofraa,
 İlkin bakêrsın sokaa
 Can erin hep karannık
 Tokat ta... hep aralık.

- Kim kimi beklee? Acaba, neredän gelmesini beklee burada personaj?
- Acaba, kaç vakit olmuş bu beklemäk? Beklemäk kolaydır mı bir iş? Sade kim var nasıl bu kadar çok beklesin?
- Üürenin şiiri demekli okumaa.

çez-çevrä – çevirä-çevirä, doz-dolay, her taraftan
dullar – adamsız kalan karı-lar, ya karısız adamnar

Yol, yolcaaz

Yol, yolcaaz, dünnä yolu,
 Sän yolcuylan hep dolu.
 Bän dä yollarda bir can
 Bu yoldayım duumamdan.
 Taşı, topraam, tenimi,
 Kefimi, kahrımı...
 Hem insanın izleri
 Mezarımda olsunar...
 Kara tepä altından
 Bän onnarı görmeycäm
 Sade Saman yolundan
 Yıldızlıktan bakacam...

Sabaa yolum bittiynän,
 Ver benim dä payımı
 Sade brak çiçekleri
 Üstümdä eşersinnär
 Hem da brak turnaları
 Göktän seläm versinnär

Saman yolu – göktä koyu yıldızlık, bu koyu yıldızlaa gagauzçada Saman yolu deniler.

- Okuyun şiiri da söläyin: annadınız mı, ani „Yol, yolcaaz” – o herkezin yaşamak yoluudur? Şairin da var bir ömürü, o da bu yoldan gider. Ne isteer o topraktan? Cuvap edin şiirin sıralarınnan.
- Angısı o sabaa yolu? Sabaa yolundan başka taa nasıl yol olur olsun?
- Şair isteer, ki o bu dünnedän gittiynän, çiçeklär eşersin, turnalar uçsun, insannar gezsin, demäk, şair isteer yaşamak durmasını, ilerlesin.
- Üürenin bu şiiri kiyaatsız söylemää.

Nikolay Baboglunun şiirleri için

Şiir „**Toprak**”. Bu – filozofiyalı yaratma, içindeliindä laf gider avtorun adından, ama onun adından lafeder toplu bütünnä insannık. İnsannar hem insannık ilktän, geçmiş zamannarda yufkalıktan, bilmemezlikten, düşüp-kalkarmışlar, çok boşuna ter dökülürmüş (şiirdä uydurma „bir otçaaz gibi”). Ama sora kuvetlener, başlêêr ayırmaa iilii kötülükten, tanıyêr kendisini. İnsan bulêr kolayını da yapêr kendinä kanat, uçêr topraktan uzaa... Ama topraan kucaanda insanın en sıcak eri, onun yuvası. Şimdi geldi vakit, açan insana kendinä da ana toprak küçük görüner, ama insannık ona görüner çok büyük, çok kuvetli... Lääzım sakınalım, bu „büük” insannık kaybetmesin topraa da onunnan barabar kendisini da. Bu şiirin öz fikiri. Esap almız, şiirin bitki iki sırasına.

„Ölä gidersin, gidecän (topraam),

Eer sapıtmasam seni bän” (demäk, adam, insannık).

Şiir „**Sän, ecelim**”. Bu şiir üç dörtlüktän, lirika yazısı, gösterer avtorun kendi düşünmelerini hem kendi görüşünü ona, neylän o olur olsun faydalı ana tarafına, topraana, milletinä. Bu şiirä kompozitor Dimitri Gagauz yazmış gözäl bir melodiya, da onu çalêrlar gençlär.

Şiir „**Beklemäk**”. Bu şiirdä laf gider beklemäk için. Bekleerlär gençlär yavklularını, hepsi insannar bekleerlär islää günneri, ama bu şiir annadêr, nasıl analar bekleerlär oollarını, beki, kocalarını diil panayırdan, ama... cenktän. Beklenän olur olsun hiç şüpesiz kayıp, gelmeyecek, ama analar hep bekleerlär... Analar gibi beklesin yok başka bu dünnedä. Onnar bekleerlär kayıp oollarını ya kocalarını taa kendileri toprak içinä katılmayınca. Buydur şiirin öz fikiri.

Şiir „**Yol, yolcaaz**” – üç kupletli şiir, herbir kuplet altışar sıradan. Bu lirika sıralarınnan şair kendisi için söleer, ki o da var bir insan, nasıl hepsi insannar ölümnü, şair da ölümnü. Ama herkezimiz lääzım mutlaka düşünelim, ki bizim ardımızdan sora yaşamak tükenmesin, ama taa çiçekli uzansın, taa islää olsun.

Nikolay Baboglu bir çok original yazıcı hem şair. Şiir yazmakta o etişti üüsek uura da braktı gagauz literaturasında derin çizilär. Onun şiirleri kaplêêrlar bir ayırı er yazıcıların arasında. Peetlär derin filozofiyalı, süretli dil tarafından bünädän geçilmedik.

Olur deyelim, ki onun yaratıcılıkı kaldırdı literaturamızı başka büyük milletlerin literaturasının uuruna. Onnarın kimisi çevirildilär rus, romın, tatar hem azeri dillerinä.

İstoriyanın sayfalarından

Gagauziya yazıcıların Birinci Kongresi

2001-inci yılın başlantısında, fevral ayın onbirindä, Gagauz halkın kultura yaşamasında oldu bir büyük önemni iş. Komratta düzüldü Gagauz Yazıcılar Birlii. Hep bu fevral ayın onbirindä Komratta geçti yazıcıların **ilk Kongresi**. Bu istoriyalı olayda yazıcı Nikolay Baboglu, en yaşlı literator olarak, açtı ilk kongresi. Kongres haberledi dünneyä, ki var gagauz literaturası hem kabul etti eni azalar, seçti Yazıcılar Birliin öndercilik başlarını. Başkan Gagauz yazıcılarına seçildi Stepan Bulgar.

(11-inci-II-2001, Komrat)

Saygılı delegatlar, musaafirlär, baylar, bayanlar. Bizim Gagauziya yazıcıların Birinci Kongresi toplandı bir çok önemni vakıtta, açan bizim gagauz halkımızın var kendibaşına

Avtonom bölgesi (Gagauz Eri), açan aramızda oldu çok yazıcı, çoyunun var ana dilindä basılı kıyatları.

Bizim ana dilimiz dä oldu Gagauziyada resmi devlet dili. Şkolalara, gimnaziyalara, liçeylerä, universitetlerä girdi gagauz dilimiz, var basılı organnarımız, dergilär „Sabaa yıldızı“, „Güneşçik“, gazetalar „Gagauz sesi“, „Halk birlii“, „Vesti Gagauziyi“ hem başka. Da te şindi geldi sıra kurmaa bizim kendi Gagauziyanın Yazıcılar Birliini.

Bu gagauz yazıcıların ilk Kongresi verecek gagauz literaturasına bir eni can soluu, olacek kolaylık yazı çıksın bir eni geniş yola, sadece kalêr başlayıcı, eski, praktikalı yazıcılar çeksinnär literaturaya talantlı gençleri, kim canınnan verili yazıya, şiiirä, literaturaya.

(N. Baboglutunun sözü fevralın 11, 2001)

Gavril Gaydarcı

Kara Kotoy

(Masal)

Zaman zamandaykana,
Başak samandaykana,
Dädu delikannıykana,
Bobam da taa duumamış,
Anam yola çeketmiş,
Bir yola – uzun yola,
Meydannı kasabaya.
Çakır gözliü dädüya –
Bana saalık aaramaa,
Şu nazardan okutmaa.
Uz gitmiş,
Düz gitmiş.
Altı ay – bir güit gitmiş,
Çelek, üzüm iyeräk,
Laalä, zümbül biçeräk.
Etişmiş bir tepeyä,
Oturmuş dinnenmeyä.
Kırıp yol kolacını,

Doyurmuş uşacını.
– Uyu, demiş, piliççim,
Benim yalpak guguşçuum!
Guguş uçmuş bobana,
Boban gitmiş obana.
Şu obanın dibi yok,
Senin gibi gözäl yok...
Gözellii zeedeleyecek,
Kim masalı sesleyecek.

* * *

Vakıdın birisindä,
Zamanın geerisindä,
Meşinni bir däduda,
Laana gibi babuda,
Varmış bir şevik Kotoy,
Zararcı tekir Kotoy.
Bir kerä, bir yortuda,

Nicä olur sırada,
Babu koymuş fırına
Bir çüven – dolu sarma.
Maanası yok imeliin!
Kotoy düşünmüş ama:
„Ko benim için pişsin!
Neçin sade insana
Bu sarma idirilsin
Bän ne sıçan korkusu,
İyeyim sergen kurusu?
Olmaz bu iş bir vakıt:
Yortuda bana diil kıt,
Çüveni aktaracam,
Sarmaları yudacam...”
...Musaafir – dolu içer,
Dädu şarap akıdêr,
Babu mezä tertipleer.
Cümnesi şükür edär,
Ki sarma da idilär.
Bir dä, baksa fırına:
Koca çüven içindä –
Dadak-madak sarmacık
Kalmış sade dibindä.
– Ha, gidini, hırsızını,
Yazık ezmää kellesini!
Yortuluu te alacan,
Lobut ayından dadacan! –
Babu Kotoya darıldı,
Sopa sırtına serildi,
Kotoy acıdan kıvrânêr,
Köşedän köşeyä kaçınêr.
Babu hep tä sölenêr:
– Na sana pişmiş sarma,
Beni ayıplaa çıkardın,
Üzümü karaladın!
Ha, hırsız hem utanmaz!
Ha, hober hem da doymaz!
Ha, bir – musaafirlerdän!
Birisini dä – bendän!
Bas etti kedi kendini
Düz fırının aazına
Da fırladı dışarı

Kara baca aşırı!
Tekirlii kayıp olmuş –
Kurumdan o kararmış.
Ozamandan, olmalı,
Kara kedi zararlı.
Meraklamış bu zulum.
Kırlasın saabisindän,
Da kapmış uzun yolu,
Ürkeräk gölgesindän.
Küücä, hep gidä-gidä,
Kahırını, güdä-güdä,
Karşı gelmiş bir köpek –
Topal, yoluk hem peltek.
Sormuş köpek, salarak,
Yaralarını, yalayrak:
– Ne **derdin** var, kafadar?
Yolun nereyä kadar?
Korkma bendän hem inan
Kimseyä amazlamam.
– Soran çoktur –
Acıyan yoktur!..
Tölä-bölä işlerim,
Yaptı zarar dişlerim,
Saabim kaldı imeksiz –
Olar mı bu düümeksiz?
Düşündüm te kırlamaa,
Aşırıda gam daatmaa.
Kart köpek tä aalaşmış,
Kahırını annatmış:
– Sana bekim şaka gelir,
Benim için gerçek bunnar:
Saabim dedi, kartlaşmışım,
Aptık tavşam tutamazmışım,
Bendän, çünküm, ne fayda,
Acan genç aulda.
– Kırla, dedi, görmeyim,
Kapuda köstek olmayım...
Hay, olalım kafadar!
Bekim ürääm ilinnär.
– Bän kayılım! Bekim, biz
Zän olmazız ikimiz!
Kapıp yolu ileri,

Saurdarak izleri,
 Köpek, Kotoy, kaçarak,
 Yollanmışlar pek yırak.
 Çok mu, az mı gitmişlär,
 Eşeklän buluşmuşlar.
 – Nereyi sän, kafadar?
 Uzun mu da yolun var? –
 Sormuş Kotoy hem Köpek,
 Yaklaştykana Eşek.
 – Yolum benim bitmesiz,
 Ecelim pek kısmetsiz:
 Saabim kuudu **okoldan**
 İdim sopa tamandan,
 Sürüdä, deer, faydasız,
 Aar iştä, deer, sän halsız,
 Arcamam sana tınaz,
 Git, kırla, urdun-duymaz!
 – Ol bizimnän kafadar –
 Üreemizä ii olur.
 Te, olmuşlar artık tek
 Köpek, Kotoy hem Eşek.
 Çıkıp küü kenarına,
 Bir dümşecik üstünä,
 Durmuşlar, bakınmışlar,
 Küüdän seläm almışlar.
 Herkez kendi düşünnän,
 Kısmetsizlik eşinnän.
 Nicäydir olmaa kaçak?
 Neydir başka yaşamak?
 Kahırda durarkana,
 Zora düşünärkänä,
 Deneerlär, ki havada,
 Bulutların altında
 Ucêr koca bir **moloz**,
 Erä konu – o horoz!
 – Zamannêrsın, be horoz!
 Olmayacan mı bizä dost?
 – Neçin olmayalım bilä?
 Tek kafadar – naaflä!
 Bän saabimä gücendim
 Da kırlamaa **özendim**.
 Kaptmışım, haylazmışım,

Sabayı duymazmışım,
 Tauk kullanmazmışım,
 Tauklarım komuşuma
 Gitmäzmişlär boşuna.
 Uygunmuşum bir işä –
 Sarmısaklı paçaya.
 – Pek islää, be kafadar, –
 Bir aazda demiş dostlar.
 Şindi dörtüz bilä,
 Kopky olmaz bir erdä,
 Bakalım, ne o mutlak,
 Aşırıda yaşamak.
 Deneyelim, ne o haliz
 Kullanılmaa saabisiz?
 Verärkän halizinä
 Ürek biri-birinä,
 Daa yolunu kapmışlar,
 Tez bayırı aşmışlar.
 Eşek gider, otlayarak,
 Köpek, tavsam koolayarak,
 Kotoy, sıçan tutarak,
 Horoz, tenä toplayarak.
 Giderlär adım-adım,
 Tabannarı „dum-dum-dum!“
 Kimi erdä yortarak,
 Kimi eredä otlayarak,
 Cümbüşlü oynaşarak,
 Duşmannarı unudurak.
 Az mı, çok mu te geçmiş,
 Ulu daada yol bitmiş,
 Bitmiş aul içindä,
 Evin kapu önündä
 Göz aşırı baksalar;
 İcer dolu canavar
 Toplanmışlar bayrama,
 Bir ii avın ardına.
 – **Toyunuzu** bozarız,
 Şenniinizi daadırız,
 İyintinizi kaplaarız,
 Da **koor** – bastı yaparız!
 Abanêr gözä eşek,
 Üstünä piner köpek,

Kotoy – kopään sirtına,
 Horoz – **kedinin cıdaana**,
 Da baardıykana birdän
 Sırçalar fırlêêr gözdän.
 Canavarlar **kıpıtımış**,
 Daa içindä saklanmış.
 Eni saabilär girer
 Da **bayramı** ilerleer,
 İyip-içip, doymuşlar,
 Dinnenmäâ erleşmişlär.
 Geniş ayatta – Eşek,
 Eşiin yanında – Köpek
 Kotoy – soba boyunda,
 Horoz – kiriş üstündä;
 Zor günneri – geeridä,
 Tatlı uyku – ilerdä.
 Bir dâ, gecä yarısı.
 Kart yabanın karısı,
 Geç kalmışkan bu **toya**,
 Girivermiş odaya,
 Sofrayı taraşlamaa,
 Güüdeyâ bişey atmaa!
 – Ku-ku-ri-gu! Hey, dostlar!

şevik – çemrek, burada:
 şalvir, şiret
tekir – boz, boz biyazlan
 karışık
yortuluk – burada: yortu
 imeesi
dert – hastalık, burada:
 zorluk
okol – sırlık aulu
moloz – büyük bir taş parçası
özenmäâ – istemää
toy – yortu
koor-bastı – burada:
 koorda pişirilmiş (yaanı)
kedinin cıdaa – kedinin
 ensesi
kıpıtmaa – burada:
 titiremäâ
 (korkudan)
bayram – yortu

Kalkın, geldi canavar!
 Yarın şunun kafasını,
 Unutsun duasını!
 Verin bıçaa – kesecäm,
 Kemiklerini dovrayacam,
 Derisini soyacam
 Da emeni dikecäm!
 Canavar sakınarak,
 Korkudan çekineräk,
 Soba yanında sinmiş –
 Kotoy bir tırnak çekmiş,
 Sancı tutmuş acıdan,
 Kan çıvdırmış kaşından.
 Birdän köpek abanmış –

Güüdesini dişlemiş.
 Hep koruna-koruna,
 Diişmiş eşään uuruna,
 Eşek bir tepmä çakmış –
 Çeneleri bertilmiş,
 Geeridän bir eklenmiş –
 İki gözü beş olmuş,
 Çerçeväylän fırlamış!
 Ozamandan bu dostlar
 Görmemişlär canavar...
 Gerçek onnar şindi dä
 Yaşarmışlar o daada,
 Dort kardaş, dört kafadar –
 Masalım da bukadar.

Çatırık yolda

Çatırık yolda bir kanara,
 Bakarak aya **yıldızlanardı**,
 Sansın şafk edip yolculara,
 Atlamasınnar yalvarardı.
 Kıymadı canım te geçeyim

Şafk şafka sokakça oynaşêr,
 Göz kıpıp biri-birlerinä.
 Küü susêr. Raatlık dolaylarda,
 Ay bakêr yolun aynasına,
 Salt tırtır çekirgeylän ortak

Yanından denämedään onu,
 Yoktu nicä bän oturmayım
 Da özne siiretmeyim küüyü.
 Yok gördüüm, ki yaraşsın bişey
 Yıldızlı küüyün gözelliinä!

Bıkmêêrlar hava çalmasına.
 Uzakta çoban köpää kesti
 Ortalın gecä sessizliini,
 Bir yavaş lüzgär genä esti,
 Havaya katıp temizliini.

Bän dä te istämeyräk kalktım
 O biyaz kanaradan,
 Da yolu evä dooru kaptım,
 Uuruna çıkıp kırdırmadan.

öznek – özlenmiş
yıldızlanmaa – burada: ya-
 labımaa, biyazımaa
temiz – pak

- Şairin neyâ canı çekmiş, geçärkän çatırıkta kanaranın yanından?
- Bu kanaranın üstünä oturup, neresini vardı nasıl siiretmää?
- Kendi laflarınızlan o küü için annadın.
- Annadın, siz dä kendi küüyünüzü yada kasabanızı beenersiniz mi? Neçin?
- Bu şiiirin temasını hem öz fikirini açıklayın.

Tarafım diişer

Daasızlık – **belaydı** Bucakta,
Toz-duman kalkardı evellär,
Boralar sökardı kırlarda
Şüşekil bümüşkän ekinneri.

Merayı kararlardım gezmää,
Ani evel **çöl** er sayıladı.
Ani kimsey kıymamış sökmää
Bir puluk: demir dä bayıladı...

Kim bilsin: kâr şindi dä bekim,
Orada fidan üzü görmäzsın,
Bekim, hep sayêrlar çöl eri,
Nerdä hiç hıyar da bir bütümäzsın...

Uradım, baksam: er tanınmaz,
Daa körpä dallarlan fışırdeêr,
Enginnik – görüşlän kaplanmaz
(Ya bak ne serbest insan yaşêr!)

Göz atıp dolay meralara
Bulmadım eski endekleri,
Ani toplanardı onnara
Atalı yaamurun selleri.

İlerdän şu zavalı çiftçi
Betfalardı yılmada tarla,
Çünkü su alardı saa eri
Üzdürüp onu alçaklara...

Düşünerim gelecek saada...
Gelecää Bucaan çok taa aydın,
Raz onun gercik kırlarında
Çalışêr milletleri **metin**.

- Evellär nesoy bela vardı Bucakta?
- Anğı zorlukları çekärdi zavalı çiftçi?
- Şindiki vakıtlarda neçin Bucak tanınmaz olmuş?
- Bucaan gelecää olur mu gercik? Neçin? İlerledin avtorun fikirini!

engin – bol, serbest
metin – metedilmiş
bela – kahr, güçlük
çöl er – boş er, ekilmedik, sürülmedik
atalı yaamur – kötü yaamur, toluylan, buzlan yaamur yada başka bela getirän yaamur

Gavril Gaydarcının yaratmaları için

Gavril Gaydarcı şiirlerindä „Çatırık yolda”, „Tarafım diişer”, masalında „Kara Kotoy” açıklêer kendi derin duygularını, sıcak sevinmesini ana dilinä, ana tarafına, gagauz küülerinä, halk folkloruna.

Görüner, ani bu temalar avtora en paalydır. Taa küçüktän o pek sevärmış seslemää gagauz dilindä manisinin türkülerini, avşam vakıtlarında o „göz-kulak” olarmış işitmää halk türkülerini, maanileri, masalları hem dastannarı. Peetçi şiirlerindä gagauz halkına baş iildeer, ani insan korumuş folklorunu, ana sözünü, türkülerini, dastannarını.

„Çatırık yolda” şiirindä G. Gaydarcı büyük sevgiylän yazêr kendi ana küüyü için. Küüyünä o deer „yıldızlı”, neçinki o zamannar küüyün sokaklarında „şafk şafklan oynaşarmış”, avtor küüyün dolayanında raatlık bularmış. Ačan yırak erlerdän küüyünä şair döner, çok kerä „öznek siireder” küüyün güzelliini, çatırık yolunda oturup bir kanara üstünä.

Şiirin „Tarafım diişer” teması – göstermää ana tarafın evelki halını hem onun şindiki zamanda olduunu. Evel Bucak tarafında çok çol erlär vardı, kırlar sürülmedikti, onnardan „toz-duman kalkardı”. Orası çalılıktı, belädän otlardan hem gengerlerdän kaarä, bisey bümüzdi, onuştan avtor yazêr, ani orasını „bir puluk ta sökämüzdi”. Bu tarafın kırlarında ekinnär „şüşekil büüyärdi”.

Şindiki zamanda bu taraf dübüdüz diişer. Bucak tanınmaz oldu. Burada şindi ekinnär kırlarda „gercik”, çiftçilerin çalışması bu tarafın üzünü diiştirmiş.

G. Gaydarcı mayıl olêr ana tarafın çalışkan çiftçilerinä, angıları bu tarafın çol erlerini gözäl açar başçalara hem baalarlara çevirmişlär. O inanêr, ani Bucaan gelecää çok taa aydın. Buydur şiirin öz fikiri.

Masal „Kara Kotoy” okuyucuları üüreder sevmää evdeki hayvannarı, kuşları, köpekleri, kedileri, angılarını düşmeer gücendirmää, zerä onnarın kimisi pek şiret hem arif. Buydur masalın öz fikiri.

Bu masalın personajları şiret kedi Kara Kotoy, total köpek, eşek, horoz hem canavarlar. Bu kediyi, eşää, horozu hem köpää saabilär küstürmüşlär hem zettlermişlär, onuştan onnar, eşektän kaarä, kaçmışlar evlerindän. Eşää saabisı kuumuş. Onnar gitmişlär başka yaşamak aaramaa. Herbiri bıkmış saabilerrinnän yaşamaa da istärmışlär bakınmaa saabisiz. Yolda onnar dostlaşmışlar, kardaş biri-birinä olmuşlar, onuştan onnar daada üsteleerlär fena canavarları, koolêêrlar onnarı bir bekçinin evceezindän da başlêêrlar kendibaşıma yaşamaa.

Bu şiirli masalın dili – haliz halk dili, gözäl öter, renkli, şıralı, onda var süret.

Nicä da başka halk masalları, masalın „Kara Kotoy” var girişi. Giriş çekeder te bu sıralardan:

„Zaman zamandaykana,
Başak samandaykana,
Dädu delikannıykana...”

Giriş biter te bu sıralarlan:

„Boban gitmiş obana,
Şu obanın dibi yok,
Senin gibi gözäl yok...
Gözelliini zeedeleyecek,
Kim masalı sesleyecek”.

Bu masalda kullanılêr te bu artistik kolaylıkları:

büültmeklär – „kedi fırladı dışarı, **kara baca aşırı!**

canavarın **iki gözü beş olmuş.**

baarmaktan **pençerä sırcaları fırlêêr gözdän**” hem başka.

metaforalar – „kedinin üstünä **sopa serildi,**

kedi babunun **üzünü karaladı**” hem başka.

epitetlär – „**yalpak** guguşcuum, **tatlı** uyku” hem başka.

Kimi söleyişlär, angılarını topladı G. Gaydarcı

1. Üünmää – kötülü iştir.
2. Üünmüş garga, ani denizi içecek.
3. Üruk beygirä semer koyulmaz.
4. İilik ilii bulur.
5. Çamur varkana, hamur da var.
6. Çalışkan işleyecän – kürk diktirecän.
7. Uygun çobanın sürüsü bölünmüz.
8. Sakla samanı – gelir zamanı.

üürük beygir – o beygir,
angısı pek hızlı kaçêr
semer – oturmak için birbi-
şey, angısı beygirin arkasına
koyulêr
kürk – deridän dikili şubacık
(kurtka)

Stepan Kuroglu

Girgin çoban

„Ne gözäl olan, yalabık çoban...!”
(*Halk türküsündän*)

Ne gözäl ana taraf,
doz-dolay – eşil koraf,
deniler ona Bucak,
gel da siiret, gel dä bak!

Sürülär derä boyu
akışêr koyu-koyu,
onnarı güder çoban –
yalabık, girgin bir can!

Kimdir o, Bayır oolu?
 Kırdā-bayırda – yolu,*
 kuzucuklarda – gözü,
 gagauzça da sözü?
 Başında – kırma kalpak,
 ürecii – ölä yalpak,
 belindä – gökün kuşaa,
 O – gagauzun uşaa!

- Ne türlü avtor Bucaa yazdırêr?
- E gagauzun uşaaını?
- Şiiri okumaktan sora ne duygular şizin üreenizi dalgalandırêrlar?
- Bu şiiri üürenin kiyatsız söylemää.

Tatlı ses

*Raametli anacımı
 Natalya Kuroglu-Terziyi anmaa deyni.*

Anacım işleer yapaa
 hem masal söyleer.
 Bu eski masal bana,
 nicä düş geler.
 Masalin laflarından
 Uyuklêırım bän.

Çok annat, paalı anam,
 sesleyecäm bän!
 Hep isteerim aklıma
 annatman girsin...
 Çok annat, paalı anam,
 Pek tatlı sesin!

- Bu şiirin teması angısıydır?
- Angı laflarlan avtor danışêr anasına, onun sesinä?
- Şiirin sıraları neyä üüreder?

Canali

(Türkü)

Unutmaa yok, nasıl küçüklük evini
 hem mayıl gençliindä ilkinki sevgini.
Canali, Canali, Canali neresi?
 Canali – Komradın evelki deresi.
 Canali – Komradın çan sesi, çayıırı,
 Yok nasıl yaşamaa bu erdän ayırı.

* **Bayır oolu** – gagauz folklor personajı.

Canali, Canali, ne yalpak var elin,
Kış-yazın zamanı çaar benî, çaar benî.
Biz şükürüz neyâ? Şu aydın dünneyä,
kazılmış şu topraa, fidanda bir yapraa
hem günä, hem aya, duada sofraya,
kır-bayır dolaya hem ana-bobaya.
Nereyâ dä gitsäm, hep geeri gelecäm,
Ayozlu evimä, Gagauz Erimä,
Gelenä – geçenä selemi vereyim,
Anayı-bobayı, sarmaşıp, öpeyim.

- Neredä Canali bulunêr?
- Nasıl annêersiniz avtorun te bu laflarını „Canali-Komradın çan sesi, çayır“?
- Neçin yok nicä Canaliyi unutmaa?
- Neyä avtor şükür eder? Sıralayın, kullanarak şiirin laflarını.
- Neçin avtoru, nereyâ dä gitsä, hep geeri çeker?
- Yapın çıkış: bu şiir angı duyguları terbieder?

Canali – Komrat kasabası-
nın yanında bir çayırın adı.

Allahtan izin!

„Yalvarêrız, Ey Allaha, ki o versin
ödeyiş Canabinizä **apostolluk için**,
versin saalık, ki çok yıl olasın
gagauzlara yol yıldızı, olasın
gagauzların senselerinä fener külesi”
V. Kasım

(**Söz kesimi M. Çakirin popazlık hem
üüredicilik çalışmasının 50-nci yıldönümündä
Orfelinat klisesindä, 08.11.1931 yıl**)

Bir düş görmüştü Mihail Çakir
da sayıklêr: „Neyä olsun bü düş,
iilä mi bu, bir belaya mi,
osa siirek bir razgelmiş düşü mü?”

Görüp-şaşmıştı: üç yıldız altı
gagauzlar kismetini güder..
Kima läázım Duu, kimä – Batı,
bizä bir Gagauz Eri eter.

...Hem klisedä geçer *Allaa sözü*
ana dilimizdä... Kullanalım dini!
Geç, ama uyanmışık biz, özü –
gagauzluu koruyalım deyni.

Büüyü-küçüü bizim gözäl dili
evdä hem şkolalarda edinmiş,
ana dili paalı hem sevgili,
sevä-beenä, insan zenginnetmiş.

Evi, soyu, dini, dilimizi
biz korumazsak, kimiz ozaman?
Ha, sayalım insan kendimizi,
koruyalım da olmayım pişman.

- Bu şiiri demekli okuyup, annadın onun içindeliini kendi laflarınızlan.

Bu meraklıdır!

Nikolay Baboglunun sözleri

„Artık belli, ki gagauz dili, başka dillerä bakarak, ikinci erdä, taa da doorusu – bitkinci, en batnik erdä şkolalarda bulunêr. Biz kaldırmarsaydık ana dilimizi hem literaturamızı başka dillerin hem literaturaların uurlarına, dedelerdän kalma dilimizin gözellii yavaş-yavaş tunuk olacek, sora da heptän süünecek, kaybelecek, çünkü asimilätiya proţesinä engel koymaa çok zor. Var nicä etişelim o vakıtlara, açan dilimizi geç olacek kurtarmaa”.

„Gagauz gençlerinä bir nasaatım var: gagauz olsunar, gagauzluu korusunnar, kendi dilini ii bilsinnär, başka dilleri dä unutmasınar!”

Stepan Kuroglunun şiirleri için

Stepan Kuroglunun şiirleri yazılı bir annaşılır hem gözäl ötär dillän. Onun şiirlerin derin maanaları var, onnardan görüner, ani peetçi candan, ürektän sever ana dilini, ana tarafını, kendi anasını; ani o pek isteer ana dili korunsun, kaybelmesin. Onun peetleri büünkü ömürlän baalı, milletin hem ayırı bir insanın düşünmeklerinnän birleşik.

Çobancılık – gagauzların taa evelki zanaatı. Çobannar için gagauz folklorunda var türlü masallar, türkülär, söyleişlär.

S. Kuroglunun şiiri „**Girgin çoban**” baalı halk folklorunnan. Onun epigrafi „Ne gözäl olan, yalabık çoban..!” alınmış gagauz halk türküsündän „Ogla, Ogla!”, o şafk atêr bütünnä bu şiirin temasına hem öz fikirinä.

Şiir yazılı bir süretli dillän. Bucak tarafı ölä gözäl, nicä „**eşil koraf**” (uydurma), onu mayıl olasin siiretmää. Şair teklif eder herbirinä – „**gelsin, baksın, siiretsin!**”

Çobannın hem onun iş gözelliini açıklamaa deyni, şair kullanêr te bu epitetleri: „yalabık, girgin, yalpak”.

Şiirdä veriler **çobannın** patredi:

O – Bayır oolu,
Başında – kırma kalpak,

Ürecii ölä yalpak,
Belindä – gökün kuşaa!

„**Bayır oolu**” – gagauz halk folklorunun personajı, çetin, kaavi oolu. Bu uydurma da gösterer, ani S. Kuroglunun şiir kökleri kuvet alêrlar gagauz halk yazısız yaratmalarından, folklordan.

Avtorun taa bir şiirin adı „**Canali**”. Bu şiirin teması – hep ana tarafın, duuma erlerin paalılı, gözellii.

„Canali – Komradın evelki deresi”. Canali – Komradın yanında bulunan şindiki çayırın adı. Şair yazêr, ani kim duuêr bu erlerdä yada yakın bu çayıra, o yok nicä unutsun, yok nasıl yaşasın bu duuma topraktan ayırı, neçinki buradan çekeder Gagauz Eri, gagauzların ayozlu evleri, neçinki Canali-evelki derenin – var bir „**yalpak eli**”, angısı çeker, çaarêr bu tarafa te onnarı, kim duumuş orada hem kim sever oradaki „**aydın dünneyi, kazılmış şu topra, fidanda bir yapraa, hem günü, hem ayı, duada sofrayı, kır-bayır dolayı hem ana-bobayı**”. Onuştan avtor bitkidä gösterer şiirin öz fikirini – adam, „**neredä dä gitsä, hep geeri (Canali çayırına) gelecek, anayı-bobayı, sarmaşıp, öpecek**”.

Şiiri „**Tatlı ses**” S. Kuroglu baaşlamış kendi anasına, raametli Natalya Kuroglu-Terziya, ama, şiiri okuduynan, biz annêêrız, ani „**tatlı ses**” var diil sade avtorun anasında, ama herbir gagauz uşaan anasında. Gagauz anaların çoyu küçük uşaklarını türlü masallarlan uyudêr. Ana sevdası, ana hatırı – en paalydır küçük uşaklara. Ana lafi, anaların „**tatlı**” sözleri unudulmaz ömürünä! Buydur şiirin öz fikiri, neçinki anaların „**tatlı sesleri**” üürederlär uşakları taa küçüktän sevsinnär gagauz halk masallarını, türkülerini. Herbir ana savaşêr, ki kendi uşakların aklısında kalsın, üreenä düşsün onnarın lafları, fikirleri.

Şiirdä „**Allahtan izin!**” avtor annadêr, ani gagauzların aydinnadıcısı, **Ay-Boba Mihail Çakir** bir fasıl düş görmüş.

M. Çakir – gagauz halkın bilimcisi, gagauz kulturasının hem istoriyasının aaraştırcısı. Bu şiirin teması – M. Çakirin düşünmesi, sayıklaması, gördüü düşü. Düşündä M. Çakir görmüş kendi **hasret çekmesini**, ani gagauzların var kendi toprakları, kendi eri, ani kliselerdä dua etmäk, Allaayın sözü, geçer gagauz dilindä. Gagauzlar uyanmışlar, çalışêrlar korumaa kendi dinini, savaşêrlar korumaa Gagauzluu, insanın büüyü-küçüü evdä hem şkolalarda ana dilini üürener. Bu büyük kısmet gagauzlara! Bu kısmeti göktä gagauzlara deyni üç yıldız koruyêr!

Şiirin avtoru sorêr: „**Evi, soyu, dini, dilimizi biz korumazsak, ozaman kimä dönecez biz?**” Bu soruşa cevap verer düşün maanası. M. Çakir klisä duasında çözmüş düşün „çaarışını”, ani gagauzlara verilmiş **Allahtan izin – kullansınar ana dilini, korusunnar kendi duuma erlerini hem dinini**. Bu şiirin öz fikiri.

S. Kuroglu şiirlerindä çok düşüner, derindän sayıklêêr gagauz halkın eceli için, insanın yaşaması için, ana tarafın gözellii için. Şairä deyni ana tarafı gözäldir diil sade natura tarafından, ama onun insannarından da.

hasret çekmää – burada:
kahr çekmää, zeet çekmää

Kosti Vasilioglu

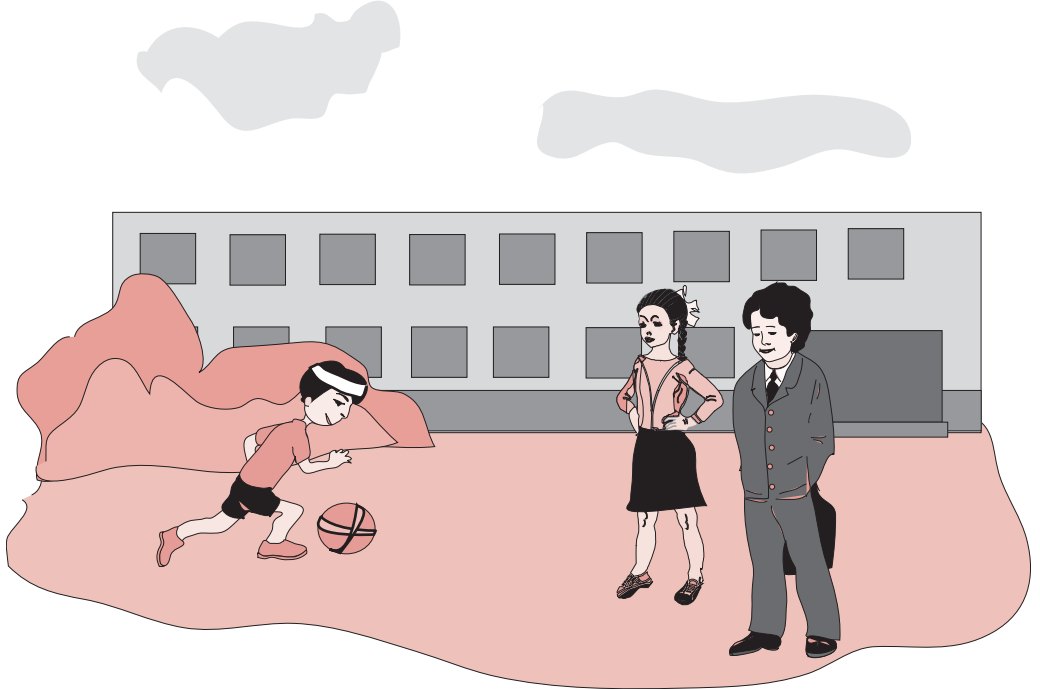
Pavluşun dostu

Aaçtan düşärkän, tırmıklardan kaarä, Pavluş bir-iki erdä kafasında deriyi dä patlatmıştı. Anton Petroviçläñ öbür doktor, dädu Savaylan buluşmaktan sora, alêrlar onu bolnişaya. Tırmıkları taa bir kerä yaalêrlar eşil ilaçlan, ama Pavluşun kafasını baalêrlar bintlän. Korku hem acı biraz geçtiynän, Pavluş çikêr bolnişanın kapu önünä, neredä o görer gözäl giimni bir çocuk. Çocuk tamen onun yaşındaymış, ama taa zabuncaymış, taa **incä kemikliymiş**. Çocuk **soluk topu** elindä çalışarmış oynamaa kızkardaşçınnan, angısı ölä bir üç yaşındaymış, ama onda bişey çıkmazmış. O çocuk pek sevinmiş, gördüynän Pavluşu, da tukurlamış topu ona dooru. Top geldiynän Pavluşa, o çok vakıt tutmuş elindä, hertarafça bakmış, yoklamış onu, çünkü seftä yaşamasında görmüştü, elindä tutarmış butakım fasıl, şaşılacak topçaaz, angısı, tavşamcık gibi, erdä atlarmış hem hiç benzemäzmiş partaldan sıkılı topa.

Tamen uşaklar çekettiydilär oynamaa, açan ihtär bir karı sesetti:

– Genka, Oleçka, idite obedat!***

O çocuk, angısının adıydı Genka, alêr kızkardaşçınnı da giderlär üülen ekmeeni imä. Gidecääzaman Genka nişannan göstermiş, ani idiktän sora genä burayı gelecek.

*** Genacık, Olicik, hadi gelin ekmeek imä.

Pavluş artık bilärdi uşakların adlarını. Üülenniktän sora Pavluşlan Genka genä birerdä oynadılar, kaçındılar, pek biri-birinä sınaştılar. Pavluş taa sabaa ekmeeni etiştirämäzdä imää, açan palatanın kapusunda peydaıanardı Genka da eledärdi ona çıksın oynamaa.

Bu günnerdä dädu Sava, kabaatlı gibi, kafası aşıada hergün ilkin dolaşıardı Pavluşu da sora gidärdi işä, Çayır baayına. Dädu götürärdi unukasına o armutlardan, ani başladıydılar **olmaa**, üzüm hem başka meyvalar, angılarını Pavluş çalışardı taa çok Genka isin. Pavluş sade mayıl olardı, nicä Genka tenecik-tenecik iyärdi üzümneri, sansın sayardı onnarı.

Bir aftadan sora, açan Pavluş üürendiydi diil sade Genkanın hem kızkardaşıcın adlarını, ama bilärdi adınca Genkanın malisini hem mamusunu, angısı hep bolnişada terapevt işleyärdi, dädu Sava gitti bolnişaya unukasını evä almaa. Dädu Sava çok şükür etti Anton Petroviçä, Genkanın bakasına, da sordu izin ona almaa uşakları ikisini dä Çayır baayına, adayıp, ani sora Genkayı kendisi geeri getirecek.

Bolnişanın aulundan dädu Sava, Pavluş hem Genka dooruldular armut aacına dooru koraylık içindän, neredä dädu Sava bir aftanın içindä kâr islää **tapkır** etmişti bir yolcaaz, iki tarafa gezeräk. Armut aacı taa uzaktan sararardı. Dädu kendi elinnän topladı en ii armutları da verdi uşaklara. Sora onnar girdilär baa içinä da idilär beendii üzümçükleri. Ondan sora dädu Sava doyurdu onnarı taazä **pipernişaylan**. Genka açıklamıştı ozaman, ani yokmuş taa idii butakım tatlı pipernişa-salat hem ozamanadan sayarmış, ani biber, patlacan hem başka eşilliklär aaçta büüyärmişlär.

O gündän sora Genkaylan Pavluş may hergün o koraylık içindän iki tarafa gezärdilär. Çok kerä, läözım olduyınan, hep bu yolcaazdan geçip, bulardılar Genkayı Çayır baayında Genkanın mamusu Nina İvanovna da, Genkanın malisi, Elizaveta Dmitrievna da. Kimär kerä Genka alardı yanına Olicii da, angısı pek sevärdi kara **yalabıkları** da, doyunca, bulaşıardı otakım, ani sade gözçeezleri yalabıyardı, o yalabıklar gibi.

Pavluş Genkadan seftä işittiydi rus laflarını. Onnarda bulunarkan, seftä gördüydü patefon hem işittiydi onun sesini. Hiç annayamazdı Pavluş, nicä ölä yası bir plastinka var nicä lafetsin yada türkü çalsın. Seftä Pavluş gördüydü hem sesledi ydi radio, angısının diil ardına baksın, ama altına da girip aarayardı, kim orada saklı lafeder o küçük koropkanın içindä hem nicä orayı sıyêr adam. Genkanın mamusu yada bir kimsey büüklerdän çevirdärdilär o koropkanın kopçasını da lafetmäk diişilärdi türküyän, bir türkü – diişilärdi başka türküyän, bir dil – başka dillän...

Biraz vakıttan sora uşaklar ölä **sınaştıydılar** biri-birinä, ani gecä da istemäzdilär ayırılmaa. Gelärdi sıra, açan ikisi da kalardılar ya bolnişada, yada Pavluşlarda. Pavluş seftä yaşamasında bolnişada hem Genkalarda, vardır yattı butakım kaba döşeklerdä, angısına ruslar "matraş" deerlär. İlerki vakıtlarda diil sade Pavluş, ama hepsi sıradan yatardılar pat üstündä, bir incecik döşeciin üstündä, başın altına da taa çok koyardılar samannan dolu yastık. Navoloçka, prostınä, pododeyal'nik – bu tertiplerin adları da hiç yoktu.

Pavluş Genkalarda pek sevärdi, açan malisi pazarlarda yada yortularda yapardı varenik kaymaklan, pelmeni kaymaklan. Kâr aurt dolusu iyärdi. Genkanın mamusu sade gülümseyärdi, açan görärdi, nasıl Pavluş pelmenileri yada varenikleri ikişär birdän aazına atardı.

Sıra geldiynän Pavluşlarda kalmaa, Genka havezlän oturardı sofraya hem amelli iyärdi malay, pazı, kabartma, kaurulmuş biber, pipernişa-salat, patlacan mancası, fasülä, ... İyärdi sıradan, hiç burulmazdı, makar ki evdä bu imekleri yoktur idii.

Genka da, kalan evdekileri da – hepsicii gezärdilär fabrikada dokunulmuş rubalarlan. Duvarlarda hem erlerdä – genä fabrikada dokunulmuş kilimnär hem palalar durardılar, yalap-yalap edärdilär.

Ama Pavluşların rubaları hem palaları – hepsicii düzendä dokumaydı evdä da onuştan taa serttilär, diildilär obürleri gibi gözäl. Boyaları da sansın diildilär ölä açık, sulu hem sıralı. Evdä dokuma rubaları giidiynän, **giciiktän** da yoktu neyä korkmaa, çünkü kaşınmaa diildi lääzım – o sert, koyun yapaasından rubalar kendileri seni kaşıyardılar da bu taraftan adama büük kolaylıktı.

Bir-iki yıldan sora Pavluşlan Genka gittilär birinci klasa. Onnar ikisi da may bir boydaydılar da üürediciyka oturttu onnarı kendi önünä, ilk bankaya. Üürediciyka da, başkaları da mayıl olardılar bu uşaklara. Birisi – karagöz, ama açığız bir gagauz, öbürü da – kula, kâr biyaz saçlı bir rus uşaa. İki da üürenärdilär pek ilin, pek kolay hem havezlän. Onnar klasta ilktilär, diil, ani ildä oturêrlar deyni, ama üürenmektän da.

Pavluşlan Genka birerdä üürenärdilär, birerdä oynayardılar, birerdä uroklarını yapardılar – iki kardaş gibi yaşayardılar. Hiç bir taraftan bilä aşaa biri-birindän kalmazdılar. Lääzımkana – biri-birinä yardım edärdilär. Hereri onnar birerdä gezärdilär, bitki bukeyi iki parça yapardılar. Şkolada üüredicilär da, küüdä başka insannar da, gördüynän onnarı birerdä, laflanmış gibi deyärdilär:

– Tä, bu iki uşak – halizdän dost!

- Neredä hem nicä Pavluş buluşmuş hem dostlaşmış baş doktorun uşaklarınnan, doktorun aylesinnän?
- Yazdırın doktorun aylesini hem onnarın yaşamasını Pavluşun gözlerinnän bakarak.
- Yazdırın Pavluşu, angısı seftä görmüş çok eniliklär Genkaların evindä. Neyä o pek şaşarmış? Neyä mayıl olarmış?
- Hazırlanın evdä yazmaa birär yaratma „Pavluş, Genka – iki dost“. Açıklayın onnarın dostluk temellerini, yazdırın hertarafça.

soluk topu – rezina top, şişirili soluklan
mayıl olmaa – hoşa gelmää, şaşmaa
tapkır etmää – çinemää
pipérnița – (bulgarcadan) salat
yalabık – en erken olan kara üzüm çeşidi
snaştıydılar – alıştıydılar biri-birinä
giciik – deri yarası, angısı pek gidişer

Hoş geldiniz!

Zaman hayır olsun, Seröja! Aşşam kablettim senin mektubunu. Saa ol, dostum, ani unutmêersın! Büün pazar. Yaptım uroklarımı da şindi oturdum sana kiyat yazmaa.

Seröja, nekadar sendän kiyat kablederim, okadar da aklıma getirerim, nicä biz seninnän tanıştıydık. Kâr ayın-açık görerim o momentü Petrodvorettä, açan sän bastıydın benim o büük kéçä tabannı papuçların iplerinä, angılarını herbirinä muzeyä girmää deyni vererlär,

erlär silinmesinnär deyni. Bän ozaman, kösteklenip, may yailmadıydım o zalın ortasında da istediydım göreyim, kim benim ökçelerimi çineer. Pek üfkelenidiydım ozaman, ama, açan döndüydüm sana dooru, gördüydüm önümdä senin şen, gözäl, güleräk üzünü hem açık bakışını, birdän üfkäm geçtiydi. Dışarı çıktıynan fantannarın yanında seftä biri-birimizä ellerimizi uzattıydık da tanıştıydık seninnän. O gündän beeri sän girdin benim üreemä diil nicä konakçı, ama nica dost, nicä kardaş. Birkaç saat sade biz ozaman birerdäydik, ama bizim aramızda **tatlı dil** hem annaşmak kuruldu. Bu pek paalydır dünnedä, insannarın arasında, açan biri-birini diil sade seslesinnär, ama annasınnar da çalışêrlar.

Seröja, sän taa **Sankt-Peterburgta** çekettiydin soruşturmaa bizim taraflar için, ama şimdi isteerim sana taa derindän annatmaa Bucak için hem bizim kasabamız için.

Paalı dostum, hiç çalışma Komradı bulmaa büyük hartada. Faydasız. Kär Moldovanın hartasında da Komrat bir noktacak gibi bulunêr, neredä çaprazlanêr yollar Kişinöv – Valkaneş – Çadır – Bolgrad. Ama halizdän baktıynan, Komrat – büyük, geniş hem pek eşil, gözäl bir kasabacak.

Bizim kasabamız, Seröja, bulunêr **Basarabiyada**, angısının bir parçasına, bir köşesinä deerlär Bucak. Gagauzlar Bucakta yaşêrlar çoktan, artık ikiüz yıldan zeedä. Bu iki asirin içindä Bucak otakım diişildi, ani onu hiç yok nicä tanımaa! İlerdän Bucak yollarını vardı nica saatlan çinemää, toz kaldırmaa da bir dä fidancık bulmamaa, güneştän saklanmaa deyni. Ama şimdi – nereyi da baksan – uçsuz-kenarsız meyvalıklar, başçalar, baalar, fidannıklar... Yollar boyunda, nekadär gözün görer – eşil

tatlı dil – annamak, annaşmak, istemäk annamaa biri-birini

Sankt-Peterburg – Leningrad eski adı

Basarabiya – Moldovanın üülen tarafında bulunan dolayları

zebillik – çok; bolluk (neyinsä çok olması)

şavaş kalmaa – pek şaşmaa

semer – eşeklerdä, ükü erleştimää deyni, erlik

tulum – kuzu (koyun) babusu (şkembesi), angısını doldurêrlar kaurmaylan yada piinirlän

bizimkilär – ayledä yaşayannar

çizilär-fidannıklar, angılarının arasında salkım, zerdeli, ceviz hem başka türlü aaçlar da büüyer.

Komratta, nicä da bütün Bucakta, gagauzlar yaşêêrlar barabar bulgarlarlan, moldovannarlan, ruslarlan, ukrainnârlân, çifitlarlan hem başkalalarinnan da.

Seröja, sän eer gelärsän bizä, nicä yazêrsın, yaz kanikullarında, düşecän taman meyva hem eşillik **zebilliinä**. Bizdä taa ilkyazın türlü benizdä hem datta kirezlär başlêêrlar aazını sulandırmaa. Onnarın ardına peydalanêr pembä yanaklı almalar hem armutlar, aazında eriyän eriklär hem şeftelilär, zerdelilär hem abrikoslar... Sän, Seröja, doyunca hem önündä kalınca iyecän bizdä klubnika, malina, türlü datta hem benizdä karpuz, kaun, üzüm... Yazın herersi dolu patlacan, biber, hıyar, ay trupu, morkva, mor patlacan, suan, sarmı sak, prasa hem çok türlü başka **zarzavatlar**.

Paalı dostum, sän yok nicä **şaşa kalmayasın** bizim Bucak gecelerinä, açan seninnän gidecez gecelerdä balık tutmaa bizim gölün boyunda. Suyun boyunda sän görecän büük, sayısız koyun sürülerini, angılarını güder çobannar. Herbir çobanın mutlak var **semerli** eşää hem birkaç köpää. Çobannar köpeksiz, nicä elsiz, kulaksız. Ama tolokadan bakışını diiştirärsän gölün içinä, sän görecän, hep o koyun sürüleri gibi, sayısız yıldızları hem onnarın arasında çobannarını, göktä ayı, angısı, hep o erdeki çoban gibi, güder yıldızları.

Çok mayıl olacan sän, Seröja, bizim kır horumuza, açan birerdä, laflanmış gibi, dirijorsuz, birdän tutturêrlar bitmüz çöksesli türkülerini çekirgelär, türlü böceklär, kurbaalar... Bu horda, islää sesirgendiyän, var nicä işitmää incecik sivri sinään sesindän taa kalın, baslan çalan kart kurbaa sesinädän. Bu horu var nicä doymaz seslemää çok vakıt, sabaaya kadar.

Seröja, var umudum, beenäsin bizim imekleri da. Türlü mancalar, kaurmalar, bulgurlar, sarmalar, dolma biberlär hem mor patlacannar, kırmalar, plaçintalar, gözlemelär, akıtmalar, kaurulmuş biberlär, türlü turşular hem **tulumda** koyun piiniri – gagauzların en sevgili imekleri ydir.

Bän bulêrim, Seröja, ani sän beenecän bizim adetlerimizi hem sıralarımızı da. Görecän, nesoy gözäl, candan çıkan türkülerimiz var, ne kızgın hem şen oynunlarımız, ne hatırlı hem girgin, çalıskan hem işçi halkım, angısı, lääzımkana, gecä-gündüz işleer, ama sıra geldiynän oynamaa – tabannarından kıvılcın fırlêêr! Gagauz, türkü çalarkan – üreeni koparêr, işläärkän – kendi işinnän seni büüleer, sevdiynän – biläsin, ani bütün ürektän hem ölüncä! Ama duşmancasına ona gelärsän – dayan ozaman!

Seröja, bizim kasabamızdan geçer avtobuslar Bolgrada hem İzmaila. Eer olursa havezin, var nicä gidelim. Bir gündä, erken çıktıynan, var nicä geeri da dönmää.

Nicä da sän annadın artık, Bucakta yaşêêr pek açık ürekli, hatırlı hem musaafir sevän gagauzlar. Biz pek severiz onnarı, kim bizä dostçasına, açık üreklän gelir. Onnarı biz herkerä kablederiz, paalı musaafir gibi, hem hoşlêêriz onnarı. Onuştan da, bezbelli, gagauzlar musaafirlerinä deerlär: „Hoş geldiniz!”

Bän da sana, paalı dostum, deerim: „Hoş geliniz Komrada!” Bekleeriz sizi.

Seröja, seläm bendän hem **bizimkilerindän** anana-bobana hem Vasi-kardaşçına! Kal saalicaklan! Yaz. Unutma.

Senin dostun – Goguş Popazoglu

Artistik yaratmanın kompozitiyası

Artistik yaratmasını kurarkan, yazıcı çalışmêêr sade kendi düşünmeklerini, duygularını hem oluşları taa hızlıca kiyada geçirmää, ama ölä çalışêr, göstermää, ki bu oluşlar, taa büyük kuvetlän terbietsinnär, dalgalandırsinnar okuyucuları.

Artistik yaratması – bu diil tırmıklan toplamak türlü epizodları, oluşları, dialogları, monologları bir annatmaya (yaratmaya). Yaratmanın herbir epizodu, oluşu, onların sıralı hem biri-birinä baalantısı läözüm yardımnasinnar yazıcıya açıklamaa kendi fikirini, okuyuculara da kabletmää yazılmışı, nicä bir bütün yaratma.

Örnek erinä var nicä almaa K. Vasilioglunun yaratmasını „**Hoş geldiniz**”.

Onun süjeti diil zor hem dolaşık: genç bir gagauz çocuğu Popazoglu Goguş yazêr mektup rus dostuna Seröjaya.

Bu annatmada sözü götürer Goguş, angısı kabletmiş Seröjadan mektup da şindi, bir pazar günü, ona cuvap verir. Kendi cuwabında, nicä biz göreriz, Goguş aklısına getirer, nicä onnar buluşmuşlar, tanışmışlar Petrodvoreştä, muzeydä. O geçmiş vakıtlar için yazmaktan sora Goguş geçer büünkü günnerä, çünkü Seröja yazmış mektubunda, ani yaza isteer gelmää bizim taraflara musaafirlää. Bu mektuptan biz taa bir iş annêêriz, ani Seröja taa ozaman meraklanmış bizim taraflar için, Komrat için. Da tä, baalayp bu soruşları, problemları bireri, avtor adım-adım başlêêr açıklamaa, ne o Komrat, ne o Bucak hem kim o gagauzlar.

Goguş kendi mektubunda çalışêr inandırmaa rus dostunu, ani gagauzlar pek çalışkan, becerikli, zengin ruhlu bir millet hem ani sade onların bu nışannarın üzerinä butakım diişmiş Bucak. Kendi mektubunu Goguş ilerleder, yazarak tabiat için, meyvalar, zarzavatlar için, bizim imeklär hem adetlär için. Ama Goguş birkeräbilä da göstermeer gagauzları yalnız. Herkerä onnar gösteriler aalemin arasında bir fenşedä, neredä var er moldovannara da, bulgarlara da, ruslara da, ukrainnerä dä.

Bununnan avtor isteer göstermää, ani bir çiçektän fenşä olmaz, bir millet, bir halk yalnız yaşamaz.

Biter mektup selännarlan bizimkilerdän sizinkilerinä, unutmayıp küçükleri da. Bu gösterer, ani herbir adama, halka, milletä dostluk diil sade büün, ama herkerä läözüm.

Yaratmanın kurulmasına, herbir bölümün sıraluna, onların baalantlarına hem oluşların açıklamak sırasına kompozitiyaya deniler (latin lafindan compositio – kurmak, erleşürmäk, baalantı).

Yaratma taa ii terbietsin hem okuyucuları dalgalandırsın deyni, avtor birkerä bilä unutmêêr **kompozitiyaya uygunnuu** için.

fenşä – cevredä baalı türlü çiçeklär

Üreneriz yartama yazmaa!

1. Tut aklında, ki avtorun tekstini bilmedään ii yaratma yazmaa yoktur kolayı.
2. Kendi yaratmanın temasını, öz fikirini kendi-kendinä kantarla. Temel fikirini açıklamaa deyni, yardım edän epigrafi seçmää üüren.

3. Ne için yazmaa istersin, ona gözäl ii plan kurmaa savaş, bir usta gibi. Bil, ki evin proekti yokkana, ev yapılmaz; derin düşün *giriş sözünü* (önsözünü); *yaratmanın „temelini”* ne türlü yazacan, sakın *„örtüdü” başlamaa*.

4. Tekstin önemni payını birkaç fragmentä böl, onların aralarında baalantıları incellä, inandırmak için tekstän materialı kullan.

5. Yaratmanı yazarken kendi bilgilerini istoriyadan, literatura teoriyasından, incäzanaatlıktan, muzıkadan bol-bol kullan.

6. Nicä sonunu yazacan düşün tut aklında, ki *çıkışlar* – temanın en önemni soruşuna cevap verir.

7. Yaz serbest, emoşiyalı. Ama bil, ki yaratma – o bir küçüräk literatura aaraştırması. Analiz yaparken, savaş avtorun tekstini annatmamaa, ama çalış kendi fikirini yazmaa.

8. Yaz dolu, derin hem süretli, korun da tekrarlanma.

9. Kara yazılan yapıklarında brak er doorutmak hem dolaşık erlerini çözmäk için.

10. Annaşılı hem pak yaz. Aklına getir kişileri, kimnär senin yaratmanı okuyacaklar.

11. Tut aklında: *„Yaradıcılık – o, açan kalem elindä insan düşünmää üürener”*. Düşün da yaz!

Okunmuş su

(Masal)

Bir vakıtlar varmış, bir vakıtlar yokmuş. Evelki vakıtlarda çok türlü büücülär, falcılar, cadılar, tılsımnar varmış. Yaşayarmış küüyün birindä Tumarva taraflarında bir babuylan bir dädü. Onnarda hepsi varmış, hepsi gözäl varmış nicä olsun, ama... Aması sora. Şindilik sesläyin.

Gençliindä bu dädüylan babu pek sevärmişlär biri-birlerini. Pek. Evlenmişlär. Düün yapmışlar. Bütün küü, dolaylar şaşımlar gençlerä: ikisi dä gözälmiş, levent, çalışkan, uygun, kıvrak... Ama o, sevdayan dolu bakışları – taşı da varmış nicä eritsinnär. Çok yıl onnar yaşamışlar bölä gözäl. Annařmaklan tatlı dil – tä ne en paalymış onların aralarında. Yarım laftan, bir bakıştan annayarmışlar gençlär biri-birlerini. Ama... Tä şindi geldi eri "amayı" da açıklamaa.

Ama... kimsey bilmeer, nezaman hem nedän, nasıl kara kotoy geçti onların aralarından da gündän-günä, yıldan-yıla çekiş, kavga bu evdä hiç bitmämizmiş. Sabaalendän avşama kadar, pazardan pazara kadar çekişarmişlär ölä, ani toz kalkarmış. Çekederlär annaşmaa, kabaatlıyı bulmaa – yok. İkisinin da dooruluu var. İkisi dä, te o inat keçilär gibi, baararmışlar biri-birinä, taa sesleri tutulunca:

– Sän kabaatlı, kart conga! – baararmış babu.

– Sän kabaatlı! – baararmış dädü.

– Diil bän, ama sän! – isteyärmış üstün kalmaa babu.

– Sän, sän! Diil bän! – aşaa kalmazmış dädü.

Bukadaradan çekişmäk olar mı. Kendileri da işlerinä bakmazmışlar, komuşuları da raata brakmazmışlar. Dädüylan babu aalemin da yanında biri-birinä türlü acı, fena, laflar

söleyärmişlär. Komuşuyka bir gün seslemiş da, babuyu bir tarafa çaarıp, demiş ölä:

– Küsmä, komuşuyka, ama isteerim sana bir fikir vermää.

– Nesoy ölä fikir? – dargın sormuş babu.

– Çok kerä görerim hem işiderim, nicä büün, siz çekişersiniz dāduylan.

– Da sora ne şenin işin? – genä dargın sormuş taa kızgın babu.

– Bu da dooru, ani yok benim işim. Ama gitsänä bir kerä Kirana babuya. O var nicä yardımnasın sizä da ileri dooru çekişmeyäsınız.

Babu pek beenmemiş komuşuykanın fikirini, ani karışêr onnarın işinä, ama yan-yan gitmiş.

Annatmış Kirana babuya hepsini sıradan. O, kâr seqlämeyip bitkiyädän, girmiş içeri da bir vakıttan sora çıkmış bir çölmek suylan. O taa babunun önündä suyun üstündä okumuş nesitydi. Sora almış bir şişecik, dökmüş suyu içinä da demiş babuya:

– Var nicä hiç kahırlanmayasın. Bu pek kaavi okunmuş su. İleri dooru, dādu çekettiynän çekişmää yada mırıldamaa, sän alêrsın aazına bir yudum bu okunmuş sudan, ama yutma. Tut aazında taa dādu uslanmayınca. Sora var nicä tüküräsin onu. Tâ görecän, ani bundan sora dādu, ipek gibi, yımışak bir adam olacek.

Babu pek inanmamış, ani dādusu onun doorulsun, ama... neetlenmiş denemää.

Babu, evä geldiyän, taa eşii aykırılammış, nicä dādu çeketmiş:

– Sän neredä, açkaazlı, şindiyädän gezdin?

Babu duymuş, ani dādu başladı aliflenmää da hızlıca alêr aazına bir yudum o okunmuş sudan. Dādunun hiç aazı kapanmazmış:

– Taa bir saat ileri sän lāızımı kotlonu tutuşturasın, bir imää yapasın. Sän sä gezersin başıboş, sansın ne evin var, ne da kocan...

Babu tutarmış aazında o okunmuş suyu, susarmış, nicä Kirana babu onu üüretmiş. Dādu görmüş, ani o kendi-kendinä lafeder, babu bişey ona geeri çevirmeer da bir vakıttan sora süünmüş. Babu düşünmüş kendi-kendinä: „Halizdän da bu okunmuş suyun kuvedi var”.

Babu yakmış kotlonda ateşi, istemiş bir imää yapmaa, ama tencereyi elinä aldıynan, kapaa cangır-cungur düşer erä da tukurlanêr taa dādunun yanına. Dādu genä çekeder:

– Nedän o ellerin titirer, kırık elli?

Babu genä duymuş, ani dādu çekeder da tez bitirmeyecek. Açmış şişecii da genä almış aazına bir yudum o okunmuş sudan. Dādu lafetmiş, lafetmiş kendi-kendinä, mırıldamış-mırıldamış da genä, saman kooru gibi, süünmüş.

Babu genä kendi-kendinä düşünmüş: „Yardımnadı! Yardımnadı!”

Üçüncü kerä da dādu mırıldamaa başlamış neçinsä. Ama babu kuşkuymuş artık. Sade dādu çeketsin – babu hop! aazına bir yudum okunmuş sudan alarmış da dādu taa etiştirämazmış aliflenmää, nicä birdän süünürmiş ta. Tâ, ne o okunmuş su!

Bundan sora babuylan dādu yaşamışlar, nicä gençliklerindä genä şen hem kavgasız, nicä yaalan bal. Babu hiç unutmazmış Kirana babunun laflarını da herkerä o okunmuş suyu yanında taşıyarmış.

tılsım – rusça: domovoy

Tumarva – Reni

okunmuş – burada: büülü

dargın – üfkeli

aliflenmää – kızmaa,

üfkelenmää

kotlon – ocak (imää

pişirmää)

- Neçin babu läüzim olmuş danışsın Kirana babuya?
- Nesoy ilaç bulmuş Kirana babu bu çekişçi karıya? Annadın.
- Açıklayın okunmuş suyun kuvedini. Nedä bu kuvet?
- Nicä kurtularmış babu, dädu başladıynan kızmaa?
- Ne läüzim yapmaa, ki insannar çekişmesinnär?
- Birär nasaat herkeziniz bu konuda uydurun, da klasta sölayin.
- Bir giriş bir dä çıkış bu avtorlu masala düzün.

Sana benim türküm

Ana dilim, senin için
 Çok var nicä yazmaa.
 Ama, paalı ana dilim,
 İsteerim büün çalmaa.
 Ölä isteerim çalayım,
 Ani dünnä ötsün,
 Ani türküylän aazında
 Halkım işä çıksın.
 İşidennär ko bilsinnär,
 Ani sesliysin pek,
 Ani sözün, ana dilim,
 Paalı, **nicä ipek**.
 Sän nazlıcaysın, yalpacık,
Nicä eni gelin.
 Gagauzlarlan barabar
 Yaşa, ana dilim!

Dilim – **ustra gibi**, keser,
Güneş gibi, sıcak.
 Artık bütün dünnä biler
 Seni, girgin Bucak!
 Dilim – **kär feslenä kokêr**,
Çiçek gibi, açêr.
 Hayırsız taa uzaktan,
Ateş gibi, yakêr.
 Kavgada ana dilim –
Nicä bir nacak.
 Hastaya ana dilim –
Saa yaadan yımşak.
 Anamın lafi – nazlı,
 Mamunun lafi – ballı.
 Läüzim kär ahmak olmaa –
 Tatlı baldan atılmaa.

- Demekli okuyun şiiri hem ezberläyin onu.
- Şiir üürenirkän aklınıza getirin 6-ncı klastan kuralları „üüreneriz demekli şiir okumaa”.

Uydurma için

Taa bir kerä dikat okuyêrız K. Vasilioglunun şiirini „Sana benim türküm”.

İşidennär ko bilsinnär,
 Ani sesliysin pek,
 Ani sözün, ana dilim,
 Paalı, **nicä ipek**.

Birdän-birä bizim önümüzä peydalanêr ipek, angısından ilerki vakıtlarda yapılmış paalı rubalar hem donaklar. Hem hep ölä paalı, hep ölä läüzimni, hep ölä gözäl ana dilimiz. Avtor uydurêr ana dilimizin paalılını ipeklän: „Paalı, **nicä ipek**”.

İleri dooru, başka bir dörsıralıkta avtor gösterer, ani dilimiz diil sade **ipek gibi** paalı, ama nazlıca da, yalpacık ta, **nicä eni gelin**.

Sän nazlıcaysın, yalpacık,
Nicä eni gelin.
Gagauzlarlan barabar
Yaşa, ana dilim!

Bununnan avtor bitirmeer kendi uydurmalarını. O yazer:

Dilim – **ustra gibi**, keser,
Güneş gibi, sıcak.
Artık bütün dünnä biler
Seni, girgin Bucak!

Bu dörsıralıkta açılêr, avtorun görüşünä görä, dilimizin eni nişannarı: **ustra gibi, güneş gibi.**

Öbür kalan dörsıralıklarda da şair doyamêêr uydurmaa ana dilini ba **feslen kokusunnan**, ba **çiçek açmasınnan**, ba **ateş gibi yakmasınnan**, ba **nacak çetinniinnän**, ba **saa yaa yımışaklınnan**.

Biz, okuyarkan K. Vasilioglunun şiirini „Sana benim türküm”, avtorlan barabar göreriz ana dilimizin güzelliini da, paalılını da, çetinniini da, keskinniini da, sıcaklını da, yalpacıklını da, yımışaklını da... Bu, verilmiş uydurmalar bizä herkerä yardım ederlär annamaa, görmää, hertarafça duymaa herbir işin nişannarını.

Birbiseyi yada bir oluşu başka birbişeylän yada oluşlan uydurmalara (yaraştırmalara) **uydurma** (yaraştırma) deniler. Uydurmalar (yaraştırmalar) yardım ederlär gormää dünneyi taa genişän, taa derindän. Uydurmaların var nişannarı, laflar: **nicä, kâr, gibi, sansın, haliz...**

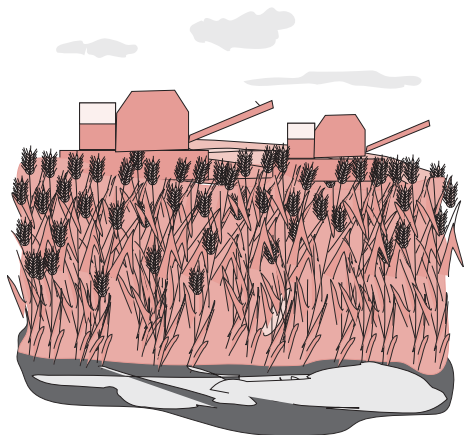
Uydurmalar kullanılêrlar diil sade şiirlerdä, ama annatmalarda da, masallarda da, maanilerdä da, bilmeycelerdä da, söyleyişlerdä dä.

Yollar

Bizi yol götürer
Uzacık erlerä.
Onnardan biz döneriz
Ana evinä.

Bän severim yolu,
Kırlara götürän,
Neredä boodaylar
Sallanêr lüzgerdän.

O uçsuz kırlarda
Taa ilin solumaa.
Gözelli sän gördüynän,
İsteersin çalmaa.

Pek severim seni,
Kudretli Vatanım!
 Bän sendän uzaktaykan,
 Er bulamêêr canım.

Bän hazırım evä,
 Kaçarak kâr dönmää,
 Bucaktan uzacık –
 Bireri gitmemää!

- Neredän çekeder herbir yaşamak yolu? Neçin?
- Neçin avtor sever „kırlara götürän” yolları? Açıklayın kendi bakışınızı.
- Açıklayın şiirin bitki sıracıkların maanasını.

**Bän hazırım evä,
 Kaçarak kâr dönmää,
 Bucaktan uzacık –
 Bireri gitmemää!**

kudretli – büyük, kaavi
kaçarak – koşarak

Renkli güz

Kırlara, başçalara
 Geldi renkli güz.
 Yapraklar dayandılar
 Suuklan üz-bä-üz.
 Sararmaa başladılar,
 Kızarmaa suuktan.
 Taa çoyu, **kafasızlar**,
Atılêr aaçtan.
 Onnarı **arsız** lüzgär
Esirlää alêr.
 Sade en girinneri
 Erindä kalêr.
 Tutunêrlar otlardan,
 Battırıp turnak.
 Kalmış anadan duuma

Yapraksız kavak.
 Zerdeli da çır-çıplak
 Dayanmış evä.
 Süüt acı kambur kalmış
 Kâr nicä devä.
 Sade er gözäl, renkli,
 Nicä bir kilim!
 Hadi, çıkın gözelli
 Tez siiredelim!

kafasız – ahmacık
atılmaa – burada: atlamaa
arsız – naalet, esapsız
esirlik – duşmanda (zapta)

Cannatma

Şiirin bir funkçiyası, ačan cansızlar yada kurt-kuşlar hem büümnär alêrlar üstünä cannıların funkçiyalarını, nışannarını (becerelerlafetmää, aalamaa, gülmää, çalışmaa h.b.) da var nicä onnar gibi götürsünnär kendilerini (*üşüsünnär*; olsunnar *arsız*, *kafasız*, *kambur kalsınnar*, *turnaklarını battırsınnar* h. b.) tä, nicä şiirdä „Renkli güz” hem başka yaratmalarda, cannatma deniler.

- Neçin „taa çoyu, kafasızlar, atılêr aaçtan”? Ne istemiş söylemää avtor?
- Bulun şiirin öz fikirini.

- Bulun šiirdä cannatmaları hem uydurmaları.
- Hadi biz da çıkalım, avtorlan barabar siiredelim güzün güzelliini da yazalım evdä bir yaratma „Renkli güz”.

Kış gecesi

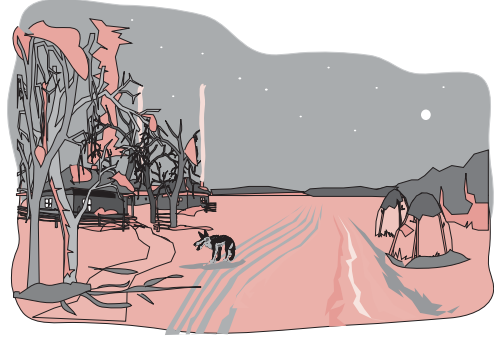
Ay bakêr göktän erä,
Yıldızlar – çakêr.
Buzlan örtünmüş derä,
Ama su akêr.

Çayırlar hem bayırlar
Kaarlan örtünmüş.
Şindi hepsicii onnar
Sarp görerlär düş.

Dinnener bütün dünnä,
Dinnener Bucak.
Neçinki uykusunda
Bän aldım kucak.
Ay bakêr göktän erä,
Yıldızlar çakêr.
Hem o derenin suyu
Durmadaan akêr.

İnsannar da dinnener
Zor zaametindän,
Zerä çok işlär geçti
Bu güzün eldän.

Kurt-kuşlar da dinnener,
Dinnener aaçlar.
Sade yaban uluyêr –
Ters kalkêr saçlar.

- Nedän yıldızlar çakêr?
- Açıklayın lafların maanasını:
Zerä çok işlär geçti
Bu güzün eldän.
- Açıklayın kış kartinasını (hepsi dinnener)
hem nicä bu suslukta sade yabanı uluyêr.

sarp – käämil
ters – burada: dikinä
durmadaan – dayma

Severim herbir zamanı

İlkyaz, nicä bir gelin –
Bim-biyaz çiçek!
Çimennär tolokada,
Kär eşil **ipek**!

Ne var taa gözäl yazdan?!
Dolaylar öter!

Uşaklar bu zamanı
Taa kıştan bekleer.

Güzdän taa renkli zaman
Yoktur Bucakta!
Hepsicii sansın yaşêêr
Büük meyvalıkta.

Kış gibi kâamil zaman
Bilmeirim, dostlar!
Kaar **kundaannan** sarılı
Yorulmuş kırlar.

Herbir zamanı severim!
Herbiri – gözâl!
Salt hoşluk, sevinmelik
Getirsin onnar.

- Neçin avtor sever herbir zamanı? Bulun herbir zamanın güzelliini, gercikliini, faydalıını, kâamilliini da annadın.
- Siz kayılsınız mı avtorlan, angısı herbir zamanın güzelliini görer. Neçin, sanki?
- Bulun bu şiirdä uydurmaları, angıları inandırêrlar zamannarın güzelliini.
- Ezberläyin şiiri.

ipek – bürüncük
renkli – alaca
kundak – uşak yorgancu

Kosti Vasilioglunun şiirleri için

En ilkin läüzım söylemää, ani Kosti Vasilioglu kendi şiirlerindä taa çok kerä çalışêr güzelli göstermää. Bunun için o çalışêr kullanmaa ölä lafları, ölä laf çevirtmelerini, dil uygunluklarını, angıları kaldırêrlar açıklanan problemayı taa üüsek uura, yapêrlar onu taa açık, taa parlak, taa şıralı.

İkinci moment o, ani avtor çalışêr kaplamaa yaşamayı hem onun problemlerini geniştan. Avtora deyni yok ufak-tefek problemler. Ona deyni, hepsicii problemler önemni: dilin kullanması hem paklı da „**Sana benim türküm**”; yılın zamannarı da „**Kış gecesi**”, „**Renkli güz**”, „**Severim herbir zamanı**”; yollar da, angıları herbir adamı, sansın, büüleyip, çaarêrlar hem götürêrlar uzaklara da sora kaçarak büülü kanatların üstündä getirêrlar ana evinä „**Yollar**” h. b.

Kosti Vasilioglu şiirindä „**Sana benim türküm**” çalêr gimn ana dilimizä, onun güzelliinä, kuvedinä hem läüzımına. Avtor, nicä bir büücü, verer izin dilimizä yaşasın gagauzlarlan barabar çok yıllar. Ama bu lafları läüzım dooru annamaa: gagauzlar, ne-kadar yaşayacaklar, bilsinnär hem kullansınlar kendi ana dilini, çünkü **sade dil herbir halkı – MİLLET yapêr**.

Adam, saymazkan, kullanmazkan kendi dilini – diil adam! O – sevmöz ne anasını-bobasını, ne Vatanını, ne da dedelerin kulturasını, ruh zenginniini.

Şiir „**Kış gecesi**” üüreder bizi dikatlaa, üüreder bizi denemää, görmää tabiatta herbir çepelcii, sevinmää ona, hatırlamaa onu, korumaa hem dayak olmaa ona. Ama butakım olmaa deyni, herbir adam läüzım becersin annamaa tabiatı, onun güzelliini da, zorluunu da. Avtor mayıl olêr tabiatı, çünkü kış vakıdı, nicä da insan, dinnener. O yazêr:

Çayırlar hem bayırlar
Kaarlan örtünmüş.
Şindi hepsicii onnar
Sarp görêrlar düş.

Läüzım çok incedän, içindän tabiatı annamaa, pek onu sevmää hem onun halı için düşünmää, ki yazmaa tabiatın „*düşleri için*”.

Patekalar da, geniş şöşelär da, hava yolları da, deniz yolları da – hepsi çekederlär ana evin eşiindän, angısı, nereyi da biz gitmesäk, çaarêr, magnitlän çeker geeri, çeker evä, çeker dostlara, senselelerä..., uşaklaa, ana topraa. Vatan çekmesindän taa kaavi çekmäk – yoktur, çünkü sıklet iyer adamın içini, adamı raatlaa brakmêr, taa o evä dönmeyincä, Vatanımı hem vatandaşlarını, anasını-bobasını görmeyincä. Buydur „Yollar” şiirin öz fikiri.

Mina Kösä

Yaşa, Bucaam – ana topraam!

Tarafım paasız topraam
Çok sıra dedim taman:
Eminimsin sän benim
Hem saalım, hem kısmetim.

Ko bän kör, sakat kalayım,
Saalımı fit harcayım,
Sade ama ecelim
Üzünü senin bilsin.

İi duyêrim halını
Üreendän her acını –
Paralêêrlar canımı
Gözündän o yaşların.

Bekim, o çok dolaşık
Yaşamaa deyni yanık, –
Salt seninnän barabar
Ömürü MİNA sevär.

Ani çok ta oldular,
Körlenerlär derelär,
Var erlär kısır kaldı
Hem soluk ta otalı.

eminimsin – sana emin ettim
paralêêrlar – yırtıp, parca-
parca yapêrlar
kısır – bereketsiz

- Şiirin üçüncü dörtlüünü okuyun. Annadın onun öz fikirini kendi laflarınızlan.
- Bulun o dörtlüü, neredä şair kendisi için yazêr. Nelerä o kayılı, sade olsun kendi tarafınan birerdä?

Fikir duuması

Sansın bukvalı açtım
Bän, açan kıra çıktım –
Giriştiydim okumaa,
Çiftçilii yavaş sökmää.

Trofanın da büüklüünü
Hep kırdä kendim gördüm –
Aaç kaldım, açan orda
Bucaamın çok kıtlında...

Neçin her yılda insan
Bereket için terlär,

Sansın bukvalı açtım
Bän, açan kıra çıktım,

Neçin yokmuş bir örnää
Çiftçiliin bu dünnedä?..

Ozamandan beeri ondan
Hep fikir çektim taman.

- Okuyun şiiri „Fikir duuması” da cevap edin soruşlara:
a) Neylän uydurmuş poet kıra çıkmasını? Yakışıklı mı bu uydurmak? Bekim, o diil erindä, ama, bekim, o pek uygun? Açıklayın düşünmenizi.
ä) Var mı çiftçiliin örnää? Ama, sanki, neçin yok? Sorun bu işi analarını za – bobalarınıza.
b) Ama çiftçi neredän fikir çeker? Esap alın ilk şiirin başlıını.

İlkyaz

Karakuşun sıklı
Çaarırdı dışarı,
İlkyazlan barabar
Seläm sana baaşlar

Ne kabardı kefin,
Oldun, dostum, ilin,
Sansın döndü gençliin
Şu sarp o kuvetliin!

İlkyaz hep genç yaşlı
Çaarêr büün dışarı,
Ki sevinsin insan –
Küçük hem büyük olan.

- Aşaada verili sıracıklardan lafbirleşmelerinä literaturada nasıl deniler?
Öperim gökü.
Kismet büüyer toprakta.
Tarafım – käämil korafım,
gençliin döndü
İlkyaz genç yaşlı.
- Üürenin şiirleri demekli okumaa.

İki usta

Yaşardılar iki usta.
İki usta, derin kafa.
Altın elli hem kismetli
Derin kafa – altın elli.

Bir ev düzmää gözâl-gözâl
Çabuk kaçardılar işä,
Anılsınar deyni küüdä
Hem da dolay da erlerdä.

Bir oyuncaktı onnara
Kapu hem pençerä yapmaa.

İki dost, kardaş gibi,
Haliz insan çok bol elli

Buyur da al käämil kapu,
Sarp peñçerä – kavra onu!

Yaşardılar küüyümüzä,
Peet adında, Beşalmada.

- Aklınıza getirin, nedir o metafora, da bulun bu şiiirdä onnarı.

Kalmayım borçlu

Severim bän günü karşılamaa,
Açan dannar başlêêr salt uyanmaa,
Güneş çıkêr daatmaa altın kirpik,
Bulmaa şafklı donaa gelin gibi.

Vakitlan dostlaşsın severim iş,
Geeri hiç kalmasın ondan bir diş,
Taşsın kenarlardan insan hoşluu
Hem kalmaylım yaşamaya borçlu!

Beenerim pek kara kuşlar çalsın,
Sıcak ta ardlarına adımnasın
Da meyvalık olsun survakici,
O şeremet kuvannara meci.

dannar – sabaa başlaması,
açan günduusu al parça gibi
kızârêr
şeremet – çemrek
meçi – parasız yardım
biri-birinä (komoşu-lardan,
soylardan)
survakici – eni yılda
survakiylän kutlayıcılar

- Nezaman hem neçin şair sever günü karşılamaa? Cuvap edin kendi laflarınızlan.
- Taa neleri sever şair? Siz o işleri seversiniz mi?
- Söläyin, nasıl annêêrsınız sırayı: ... „kalmayalım yaşamaya borçlu“?

Eh, türküm!

Benim türküm – bir seläm,
Çöşmä gibi hoş gelän.
Türküm – cömert bir ürek,
Büüyär, nicä pak ekmek.

Benim türküm – bir kısmet
İçerlär dolar pesmet.
Türküm – bir derin emin,
Yazılı tašta çetin.

Benim türküm – bir bayrak,
Götür, dostum, çok yırak!
Türküm – gür demir sesi,
Altın ekin deresi.

Türküm – açık çiçeklär,
Dostlaşsın hepsi dillär!
Benim türküm – kemençä,
Çalsın hep o bölecä!

- İş pak ekmek – burada biyaz ekmek
„Benim türküm – seläm”
„Türküm – bir cömert ürek”
„Benim türküm – bir bayrak”

- „Türküm – gür demir sesi”
- „Türküm – bir derin emin”
- „Türküm – açık çiçeklər”
- Düşününü dâ söläyin, nasıl deniler literaturada yukardaki şiirdän alınma sıralarına?
- Taa nasıl literatura kolaylıkları bilersiniz? Aklınıza getirin da sıralayın onnarı.

Mina Kösenin şiirleri için

Mina Kösä – poet. O yaratmasında sade şiir yazdı, bu uurda çalıştı zenginetsin bizim gagauz dilimizi, koydu kendi becerdiinâ kadar kuvet literaturamızın kalkınmasına. O çok yakındı gagauz küülerinâ, topraa işleyän, ekmek büüdän insannara. Te neçin onun şiirlerinin dâ tematikasısı – Bucaan kırları, kırların işçileri, onnarın sevinmekleri hem zorları, kahırları. M. Kösenin bütün bir kiyadının kâr adı – „Topraan ürek düülmesi”. Toprak için yazarken, o çalışırdı, ekolojiya problemlerini kaldırıp, durgutmaa zararları, ki sularımız, çöşmelerimiz, derelär

pak olsunnar, soluk dolayımızda olsun taazâ, temiz. Çiçfinin işini lâüzım ilinnetsin diil sade bilim, tehnika, ama poet çaarêr kuşları da „Çalın, kuşlar üülendâ, durgunduynan iş kırdâ, ko şu ekmek büüdenâr ilinnik duysun sestâ” (Şiir „Çalın türkü,kuşlar!”) M. Kösedâ metaforalar, yaratırmalar, epitetlär da çoyu alınma çiftçilikten, tarladan, baalardan (girärdim ömürä, nicä puluk girer erä). „Aktı yıllar nicä bayırdan sular”, „topraan altınarı herkezin sofrasında” hem taa „...duusun ekmek – pesmet, olsun büyük bereket” hem çok başka.

Bakalım biraz taa yakından Mina Kösenin şiirlerini, ani geçtilär bu kiyada.

„**Yaşa, Bucaam – ana topraam!**” Beş kuplet dördär sıradan yazılı klasika stilindâ, rıfmalar hem yannaşık hem sarmaşık, kimisi dolu rıfma, kimisi yarı. İkinci dörtlük:

„İ duyêrim halını,
Üreendän her acını.
Paralêêrlar canımı
Gözündän o yaşların...”

Birinci hem ikinci sıraları çiftli yannaşık rıfmalı, üçüncü sıra „Paralêêrlar canımı” – yarı rıfmalı, birinci sıraylan „İ duyêrim halını”.

Bu örneklärlän isteeriz gösterelim, ki Mina Kösenin şiirleri tehnika tarafından taman butürlüdür düzülü. O yazmazdı biyaz (rıfmasız) şiir. Onun şiir düzmesi sadece rıfmalı, kupletli, siirektä bir olur onda ritma bozulsun. Şiir „Yaşa, Bucaam – ana topraam!” biter avtorun emininnän ana topraana – „Salt seninnän barabar, ömürü Mina yaşar”. Hemen bu sıra da var **şiirin öz fikiri**.

„İlkyaz” – üç dörtlüktän şiir, avtorun kendi duygularınnan, olur demää, bir gözäl natura lirikası.

„Fikir duuması”. Gözäl yaratırmaklar: „sansın bukvalı açtım bän, açan kıra çıktım...” Logikaya görä yazıcının en gözäl fikirleri olur duusunnar kiyada yazmaa başladınan, ama şairdä M. Kösedä en gözäl fikirlär duuêrlar, açan o kıra çıkêr... Neçinki Kösenin en ii temaları – çiftçilik, ana topraamız.

„Kalmayım borçlu”. Bu da şiir – gagauzun çalışmalı karakterinä metinnik. Taa pek sever şair kır işçilerini hem kır işini, kırıcırlan o isteer olsun her zaman yannaşık da hiç borçlu kalmasın tarlaya. Buydur şiirin teması hem öz fikiri!

„İki usta”. Burada da avtor mayıl olêr gagauz ustaların altın ellerinä. Elbetki, şiirin başlantısı, mutlaka, bu usta adamnarlan buluşmaktan çeketti. Sanki, kim bilir, kaç kerä o durdu da baktı yazıcı gözlärlän onnarın işlerinä, kim kaç kerä onnarlan lafa durdu... da son-sonunda o dayanamadı, ki yazmasın onnar için. Ölä yazıcı, ölä yazıcılık...

„Eh, türküm!” Şairin türküsü – selâm, türküsü – bayrak, türküsü – kısmet hem açık çiçeklär... Bu türlü türkürlän yaşadı Mina Kösä, bölä metaforalarlan dolu onun yaratmaları.

Stepan Bulgar

Damga

Keçi Kostadin geldi literatura koruyucusuna Sapar Emeliana, angısı yaşardı iki katlı evdä kasabada. İlkyazdı, martın sonuydu, ama hava fasıl vakıttan ileri açılmıştı okadaradan, ani aaçlar olmaydılar yapraksız hem insannar hep taa gezmäydilär kalpaklarlan, vardı nasıl sanmaa, ani dışarda yaz.

Keçi Kostadin kendi da giyinmişti kara abaylan, başında bir boz kalpak. O çekmişti kalpaa annısına: keskin gündän kamaşırđı pelin benizindä gözleri.

O girdi podyezdä, pindi ikinci kata. Yapı içindä serindi, betondan eşiklär süpürülmektiki, suuk duvarlar getirärdi aklına kış. Da Keçi Kostadin düşündü, ani taa bir kış geçti, uzun mu, kısa mı, ama geçti da geldi ilkyaz, onun sa ürää hep bulamêr usluluu, hep darsiyêr ölä bir işä, angısını kendisi dâ bilmeer, ama kayet acılı duyêr. Hep taa çeker fikirini, doorudêr ölä, ama, kendisi dâ annayamêr, mızga mı bu, osa ayırılammêr kendi püsürlüündän mi?

İkinci katta dört kapu vardı. Kapular hepsi birtürlüydülär: sulu maavi boyada, sade bir kapunun önündä yıvılıydı bir yıvın çiyenmiş ökçeli ayak kabı. Bu birtürlü kapulardan, o saat vardı nasıl tanımaa literatura koruyucununun kapusunu. Onun kapusunun yukarkı sol köşesindä yapıştırılıydı bir da sararmış yapracık. Ufacık kafesçikleri belli edärdi, ani yaprak koparılı üürenici tefterindän: „Dost! Eer sän beni bulamarsan evdä, yaz bana bir-iki laf da koy yapracı o pošta kutusuna. Çok saa ol! Çorbacı”.

Keçi Kostadin, ilk kerä gördüynän bu yazıları, düşündüydü, ani koruyucu istemiş yapmaa bişey fasıl, ama sora esap etti, ani hepsi olmuş dooru. Tä şindi o olmasa evdä, ne türlü brakacak haber, ani geldi çırmaa onu literatūra topluşuna Avdarma küüyünä. Ama taa islää olacek bulsun koruyucuyu evdä da annatsın ona, ani onu bekleerlär insannar, ani topluş olmayacak onsuz dolu hem gösterimni, eer canabisi tutmazsa orada nasaatı nı, makar ki Keçi Kostadin bilärdi, ani koruyucu deyecek ona, ani söleyämeer bir dä akı lı laf, açan görer, ani insannar zalda esneerlär hem lafederlär.

Keçi Kostadin orta parmaannan bastırdı zırlıtlı kopçasına da koruyucunun hayadı nda bet zırıldadı: „Dr-dr-dr...” Kapu o saat aralandı da kıynaş şılakta göründü karı suratı.

– Zamanêrsınız!

– Kemetayorsunuz!

– Çorbacı evdä mi?

– Yok, ama birazdana gelecek. O iştä taa, siz ne bilmeersiniz mi, ani büün kara cumeertesi.

– Bilmedim.

– Siz, bak, işlämeersiniz ölä iştä, onuştan bilmeersiniz. Ama bekläyiniz, o bir saattan sora läözüm gelsin.

Onnar sustular da işidildi, nasıl içerdä savaşêr lafetmäâ koruyucunun bir yaşında çocuu. Sokaktan da işidildi insannarın sesleri, angıları toplanardılar yakmaa bıldırkı salkım yapraklarını.

– O dedi, eer sän gelirsän bekleyäymişin.

– İslää. Bir saattan sora bän gelecäm.

Keçi Kostadin indi aşaa o gübürlü eşiklerdän. Suuk beton onun adımnarından lumburdardı, nicä boş fıçı. Sora çıktı kasabaya da taa biraz haylak gezindi. Güneş kurutmuştu yolları da geçän maşinalar hem avtobuslar kaldırırdılar toz, da o konardı kireçli evlerin duvarlarına, da bundan bütün kasaba gelirdi püsür hem küsülü. Uurayıp birkaç tükänä Kostadin gitti geeri Sapar Emeliana. O genä pindi o süpürülmedik eşiklerdän, da genä onun aklısına geldi kış, durarkan kapu yanında, duyarak maaza serinniini.

Kapuyu o saat açtı kendi Sapar Emelian. Onun kara sert kısa kırıklı saçları düz taranmıştılar, gözleri bakardı sık kara kaşların altından.

Kostadin elleşti onunnan, sora çıkardı abasını, çepiçilerini da onnar geçti içeri.

– Otur, – dedi Emelian, girirkän.

– Unutmadın mı, ani büün topluş.

– Bän unutmadım, ama çıktı bir başka iş.

– Ne iş?

– Ne mi? – Emelian koydu auçlarını dizlerinä da baktı erä. – Mali öldü. Karının malisi öldü ötüögünü auşamnen.

– Şindi näbacez? – soruverdi Keçi Kostadin, ama kendisi da duydu, ani sorêr sade sorsun deyni. Aazı açıldı sansın ona sormadıynan. Da sansın bişey gezärdi neredäsä çukurunda, kaşındı. Annadı, ani bölä saatta, bölä ömür nişannarında çok sormaa yaraşmêêr. O dooruttu taranmadık saçlarını, sora neçinsä silkiverdi paçalarından bir biyaz iplik. Onnar ikisi da sustular biraz. Öbür içerdä koruyucunun karısı oynardı uşaklan: „Utä-utä... utä-utä-utä-tä-tä!”

Da bu moment Sapar Emelian dedi:

– Bän gidecäm. Gidecäm, ki esap ettim, ani gitmää läüzim. Ama ilkin gidecez ölüyü bakmaa. Çok durmayacez. Kayılımsın?

Keçi Kostadinin ürää ilinnendi.

– Kayılım.

– Ozaman gideriz. Yolda lafedecez.

Koruyucunun karısı dattı kara çemberini, giidirdi uşaa da gitti onunnan ileri. Onun ardından çıktılar adamnar.

Koruyucu boşuna demediymi, ani yolda lafedeceklär. Onnar läüzimdi lafetsinnär taa bir iş için. Keçi Kostadin istärdi bilmää, ne düşüner Sapar Emelian onun çekişmesi için başka bir anılmış yazıcıylan. O pek kötülemişti Keçi Kostadinin kiyadını. Çıktıynan geniş yola, Keçi Kostadin bekledi biraz, sanarak, ani koruyucu çekedecek lafı, ama o çeketmäzdi da, dayanamayıp, sordu:

– İştittin mi, ne deer kiyadım için, Filosof?

– İştittim. O bana dün telefon urdu da annattı hepsini. Dedi, ani senin yazıların bişeyä benzemäzmişlär.

– E, sän nasıl sanêrsın. Dooru mu?

– Diil dooru, Senin yazıların islää, ama neçin sän yazmışın ona ölä acızgansız cuvap. Sän bilersin, ani o bizim anılmış yazıcı...

– Hadi, bän kayılım, ani yazdım ona acı laflar. Ama nelär benim için söylemiş o aalemä?

– Burada onun dooruluu yok. Ama düşünüp ta baktıynan, var nasıl annamaa diil onun yanlışlıklarını, ama onun prinçiplerini.

– Şindi buna prinçip mi deniler, açan birkimsey lafeder seninnän birtürlü, ardından da kötüleer seni..?

Adamnar, lafederäk, çıktılar kasaba kenarına. Koruyucu baktı sokaan iki tarafına:

– Bak sän işi, unutmuşum, neredä malilerin evi. Bän burayı geldiydim sade iki kerä, o da dört yıl geeri.

– Git, sor birkimseyä. İnsannar läüzim bilsinnär, angı evdä var ölü.

Sapar Emelian geçti sokaa da sordu iki çocaa, angıları oynardılar çelik. Keçi Kostadin gördü, nasıl cocucak gösterdi çelik sopasının maalenin öbür tarafına. Da adamnar gittilär oyanı dooru. Açan gördülär açık tokatları hem baalı peşkiri tokadın direendä, koruyucu dedi:

– Bırda.

Onnar ikisi dâ girdilär aula. Kufnä karşısında sofa önündä oturardı koruyucunun karısı taa bir kariylan da büük bıçaklan दौरardı işi sarı laana yapraklarını. Sofra çoktankıydı vakıttan onun incelmışti kenarları. İnsan baktı onnara dooru, ama koruyucu yaklaşmadı karısının yanına, sade çenesinnän yaptı maana: „Te geldik biz dâ”. Sora adamnar çıkardılar kalpaklarını da girdilär ev içinä. Hayada girdiynän, Keçi Kostadin gördü kapu aralından ölüyü-babuyu, angısına etiştirämemişilär yapmaa tabut. Onuştan dört taburetka üstünä koyuluydular palalarlan örtülü kapu, bunun da üstünä erleştiriliydi ölü. Ölümnik rubalar yapardılar raametliyi kırnak. Çat-eni emenilerin altları açık-mor yalabıyardılar.

İcerdä ölünün yanında vardı taa üç karı, bir da kızçaaz edi-sekiz yaşında. Sofranın yanında oturardı bir dâdu – altmış beştän yukarı, sakat, bir ayaklan. O içkilydi da açan Sapar Emelian hem Keçi Kostadin savaşarak adetä görä tutuşturdular birär mum, diktilär onnari bir dolu papşoy ununnan derin çiniyä, aldılar birär filcan şarap, dattılar koliva, angısının üstündä yapılydı şokolatdan stavro. Sakat dâdu baktı-baktı onnara da dedi:

– Ne içmeersiniz birär filcan dolu? O diil komka e. O klisedä popaz dattırêr sade.

Keçi Kostadin hem Sapar Emelian utandılar bu soruştan, ama dönmedilär geeri sofraya, içmedilär başka şarap. Onnar oturdular skemneyä ölünün yanına.

Oturduktan sora, iildip başını Keçi Kostadin taa bir kerä üürendi, kim vardı içerdä da işitti, ani ilkin denämemişti ölünün başı ucunda bir pek ihtär babuyu.

– Kaç yaşında o?

– Doksan üç.

Babu oturardı ölünün başı ucunda nasıl bir küçük monument: onun oturmasında vardı büyük üüseklik. O dooruttu ölünün başında kırmızı kıyattan çiçekleri da lafetti:

– Bän birkerä may öldüydüm bolnişada, açan yapardılar edi yıl geeri aparatiya. Yaptılar aparatiyayı, da geldim kendimä. İnanmêêrim, ani diriyim, yatêrim krivatta. Açtım gözlerimi da görerim: yanımda doftorlar, çocuklarım, kızlarım. Deerim onnara: „Ne kahırlı durêrsınız? Gidin da getirin şarap, kiraz edin insannarı içmää, koyun sofraya imää”.

Üç karı, ani oturardılar ölünün saa tarafında hem sakat dâdu güldülär. Doksan üç yaşında da babu gülümsedi, ama nasılsa fasıl kendiycesinä. Olmalı, ölä gülerlär sade bu yaşta insannar. Da bükeräk ellerindä bir büük kafesli basmayı uzattı lafını: „Şarabım benim vardı üçüz kila, param da genä vardı”. Deerim: „Gidin, yapın, ne söledim”. Kendim sä düşünërim, ani taa ii öläydım da kurtulaydım, zerä bıktım artık çekmää. Doftor sa bir kalın adam, laabı pek zor, aklımda tutamadım, pek cana yakın adamdı, ama işittim geçennerdä ölmüş, sorêr bana: „Neçin bu ikramı isteersin yapmaa? Deerim: «Pomana için», «Pomana için mi?» – sorêr da güler «Erken taa, sän taa yaşayacan. Nekadar kendindän yaşayacan, bendän da taa beş yıl». Tä ozamandan edi yıl geçti, taa yaşêêrim. Günäa da doru söyleyim – bıktım yaşamaa”.

Karılar hem dâdu genä yavaşacak güldülär. Sora tutundu lafetmää sakat: „Hiç annamadım nasıl mamu öldü. Sabaalän gezdi, sora üülenädän ona prost oldu. Avşam üstü yolladık doftura bir kişiyi. İşiderim mamu lafeder: «Kapayın kapuyu, uşak çıkêr!» Bakınêrim neredä burada uşak olsun, açan kimsey yok ikimizdän kaarä içerdä. Sorêrim anama: «Ne ma?» O sa bakêr kapuya, sansın aslıdan oradan uşak çıktı. Ölä kahırlı bakêr, ani benim canım acıdı ona.”

Doksan üç yaşında babu:

– Ona ölä işidildi, bezbelli.

Hepsi sustular, sade işidilirdi, nasıl çatırdêr yanarkan mumnar.

Sakat dâdu:

– Buuşêrsın, buuşêrsın bu aydınnık dünnäada, bitkidä da atêrlar üstünä iki taliga toprak da okadar.

Doksan üç yaşında babu:

– E, tä mamun seni nasıl büüttü. Küçüklüündän üüsüzlük, evlendiynän da kahir-kahir üstünä.

İçeri yavaşıcık girdi bir karı. O giyimniydi eni keptarlan, angısı keskin kokardı koyuna. Girdiynän karı yaptı üç kerä stavrozunu da dedi:

– Allaa prost etsin!

Koydu ölüünün yanına bir kuru feslen, yaktı kendi mumunu bir başka mumdan, ani ölüünün parmakları arasında koyuluydu. Sora çıkardı onu da koydu erinä kendi mumunu. İçti bir filcan şarap, aldı kaşıcaklan koliva da sora oturdu skemneyä dâdunun yanına. Karılar lafedärdilär biri-birinnän. Dâdu da lafedärdi doksan üç yaşında babuylan. Keçi Kostadin seslenärdi onnarın laflarına:

– İnsan topraktan çıkêr, topra da girer, – dedi babu.

– Toprak o bir kantar gibi: ne iisiler ne zeedelener. O demir da versä, hepsi geeri döner.

– Ölä Allahtan kurulmuş.

– Ama bu adet gelmeer aar. Duumuş mu insan bu dünnedä, onun var bir borcu-ölmää, – dedi dâdu.

– Duumaktan ölüncä nelär geçirersin, e he he-e-e! – dedi karı.

– Yaşasın insan lââzım çalışsın, ama Allayı da unutmasın. Zerä insan brakıldıynan Saabidän günaaya girer. Rızını kaybeder, – dedi doksan üç yaşında babu.

– İnsanın Allahı – rızı.

– Dooru! Nekadar ursuz insan bän bileerim, ani Allahı çünkü yınanırmişlar, – ekledi karılardan birisi.

Pençeredän girärdi gün şılaa. Koruyucu diidi Keçi Kostadinin dizinä dä çenesinnän gösterdi kapuya dooru. Onnar ikisi da birdän kalktılar nasıl askerlär dä çıktılar dışarı. Sapar Emelian yaklaştı karısına, da dedi:

– Biz gideriz.

Keçi Kostadin hem literatura koruyucusu Sapar Emelian çıktılar açık tokatlardan da dooruldular avtobus stanşiyasına, neredä onnar lââzımdı pinsinnär saat beştä avtobusa. Onnar gidärdilär yannaşık, ama ikisi dä hiç istemäzdi lafetmä ne kendi çekişmelerini, ne aaramaa kabaatlıları, neçin ani bölä ömür nişannarın önündä hepsi bu laflar gelärdilär pek ufak hem kayît ucuz.

mızga – literatura duygusu
koruyucusu – literatura kritikacısı
Saabi – burada Allah
kayet – pek
Komka – popaz verer klisedä (nafraylan şarap)

- Bulun annatmanın baş fikirini.
- Annatmanın personajlarını inceläyin da gösterin onnarın kendiliklerini. Bulun neylän onnar ayınlêrlar biri-birindän.

- Annatmadan abzaţlarlan gösterin, ani bu oluşlar geçerlär Gagauziyada.
- Cuvap edin soruşa. İnsannarın nezaman taa çok aklına geler yaşamanın faydası hem annaması? Neçin?
- Düşünün, neçin annatmanın adı „**Damga**”? Uyêr mı bu ad annatmanın içindeliinä?

Dolaşmak

O geldi evä da annadı, neçin onu şüpelendirirdi duyguları. Etmış dört yaşında malisi hastalanmıştı, da onu koymuştular bolniţaya.

Alvacı sordu anasına, neredä bolniţa. Da mamusu annattı ona hem dedi:

– Uura däduna da al ondan elli ruble. Onnari malin brakmıştı sana. Uura kasabada konditerskaiyä da al malinä bir tort. Dädundan da al biraz alma.

Alvacı çıktı içerdän da gitti dädusuna. Dädusu aul önündä süpürärdi sokaa bir büyük eni süpürgeylän. O hep ölä kaavi görünärdi, ama sansın taa küçülmüştü. Giyimniydi eski kimi erdä patlak keptarlan, deliklerindän çıkardı yapaa. Kara molikli, balaban kalpaa bükülüydü gagauzça suacı ucu gibi.

– Ne va? – sordu dädusu.

– Gidecäm dolaşmaa maliyi. Ne söyleyim?

– Gidecän mi? Sölä ani bän pazertesı gidecäm koyun almaa.

Dädu her yılın ilkyazın alırdı koyun da yazın kesärdi kuzuları. Bundan ona olardı gelir-yakın bin karbona.

– Ver biraz alma götüreyim ona.

– Brak, onda var alma. İmeer o çok. Al bişey başka.

– Nestä, tö elli rubleyi...

Dädusu baktı ona maavi gözlerinnän, da okunarak çıkardı cebindän keseyi, da saydı maavi beşlikleri. Sora saydırttı onnari taa bir kerä Alvacıya.

– Seläm hepsindän, – dedi dädusu, da genä yollandı süpürmää sokaa.

İlkyazdı toprak islää kurumuştı, da hepsi insannar çıkmıştılar aullara, sokaklara. Alvacı pindi avtobusa, etişti rayon şentrasına. Orda pindi başka avtobusa da birbuçuk saattan sora etişti kasabaya. O çoktan taa küçüklüündän gelmediydi burayı da bu sokaklar getirdilär onun aklısına küçüklüünü, nasıl ona mamusu aldıydı bir top hem bir çift emeni. Alvacı neçin sä islää tutardı aklında topun hem emenilerin kokularını.

Etiştinyän kasabaya Alvacı buldu konditerskiyi, aldı oradan bir paalı tort. Sora buldu onuncu avtobusu, nasıl annattıydı mamusu, da pindi ona. İndiynän filan durmak erindä, o geçti kinoteatranın yanından da buldu bolniţayı. İki katlı ev çoktan kireçlenmemişti, duvarlar vakıttan sansın küflenmiştilär. Birkaç pençeredän çıkardı nesoy sa mor trubalar da burulup uzanardılar nereyi sa tavana. Bu trubalar benzedärdilär yapıyı diil bolniţaya, ama nasıl sa zavoda...

Bolniţanın aulunda gezinirdilär yollu rubalarlan giyimni hastalar. Geçip onnarın yanından Alvacı buldu kapuyu da girdiynän içinä gördü bir genç medsestrayı, sordu ona:

– Kırcı Sofiya neredä bulunêr?

– Kırcı Sofiya mı?.. O bırda, – da gösterdi, açıp saa tarafında palatanın kapusunu, dedi:
– Kırcı Sofiya, sizä geldilär.

...Bölä situatıyada Alvacının aklına geldi, nasıl annadardı onun bir dostu kapandan çıktıyan, ne duymış açan demişlär ona, ani onu gelmişlär dolaşmaa: açan kamera kapusu açıldı da bekçi dedi: „Sizä geldilär”, aklım çelindi.

Da Alvacı şindi taa duydu, ani dizleri titirer, sansın urdular kikirişalarına. Alvacı girdi palata içinä da o saat gördü malisini. Şılak içerdä tunuktu, soluk aardı, doluydu gıcıklandırıcı burnunu yılaç kokularınnan. Malisi oturardı krivat kenarında, palatanın saa tarafında. O etiştirēmemişti kalkmaa ayaklarına da taman doorudardı halatını. Halat bir türlü açık maavi renktäydi, bezbollahi solmuş. O yapardı insanı taa bet hem taa hayırsız, nekadar vardı aslıdan.

– Vani, çocuam benim, – dedi malisi da uzattı zabun benizsiz ellerini Alvacıya. Alvacı sa utandı kendi kendisindän, ani ölä modern giimniydi ani onda eşil neylondan yapon kurtkası, alma alış-verişçilerdän cinslär hem balaban ökçeli emenilär...

– Mali ma! – dedi o koyup çantayı erä. Tuttu malisinin ellerini, oturdu skemnedä onun yanına.

– Vaniciim, unukam benim, sansın Allaa seni buraya attı. Bän sa yatêrım yatêrım, oolum, da hep dua ederim... Da te işitmiş Saabi benim dualarımı.

Alvacı gördü nesoy zabunnamış hem küçülmüş malisi da onun buvazından geçti bir acı dat da o dürttü onun çenelerini, geçti dişlerindän, sora yanaklarından da etişti gözlerine. Alvacı duydu, ani aalayacak da sade bitki minutta yaşları kaldı gözlerin içindä.

– Seläm maaledän. Dädu dedi, ani pazertesinä gideceymiş koyun almaa.

– Vani ba, bıktım bırda. Nerelerdän geçmedim, türlü demirlerdän, türlü toklardan. Nesoy okollar koymadılar sade, nesoy kopçalar içirtmedilär. İki gün yattım birtürlü odada. Dedilär yatacan iki gün hiç kıpırdamadaan. Gecä üşüdüm, sabaa kadar titiredim, dondum artık. Sabaalän geler doftur, bän sa buz oldum, sorêrım „Zamerzat mine hotel?” İnsan sa deer: „Yorgan erä düşmüş, görmeersin mi? Neçin örtünmemişin? Bän sä aklımca düşünirim. E, dediniz yatayım, kalkmayım. Ama doorudan demää”, doftur bakêr beni. Yatêrım, oolum, bırda da hepsini aklımdan geçirerim. Gerçek, o dädun... Getirdi beni bı rayı da braktı. Ama nasıl bän gecelär uyuyamadım, nasıl bän ekmeçleri atardım da çıkarardım. Uşaklar hasta oldular da alıştılar da mamun çıçuların lelünar hepsini büüttük. Aaçlık ta geçirdik... Da şindi beni bırda braktılar, iki ay şansora. Durulur mu bırda okadar, canım indi artık. Sanki, taa çok mu tutaceklar beni bırda, oolum?

Alvacının kısmalandı elleri da o savaşı tutmaa kendisini, neçin ani o şindi var nasıldı bozulsun akıldan.

– Aalama, mali. Bän görerim, ani taa islää olmuşun... Da ona aslıdan geldi, ani malisi taa islää olmuş.

– Acaba, olêr mı fayda bu leçeniyadan, oolum?

E-e olmayacak... Onnar seni tutêrlar bırda yılaçlamaa deyni. Şindi ilkyaz çıkacan taman sıcaa, gelecän kendinä, iyecän eşillik. Da görecän, ne islää duyacan kendini.

– Da ne deersin, çocuam, çıkacam mı bän buradan?

– Elbektı, çıkacan... Onnar ikisi dâ sustular.

kikiraşaları – töpukları
okunarak – sölenerek
situatıya – durum
Saabi – burada Allaa

- Nâbêr gelin uşaklarlan?
– Büüdü uşaklar, görecân taa...
– Osoy mu özledim o uşakları. Onnar genä sustular, da Alvacı başka bilmäzdi, ne sölesin. Açtı çantasını, çıkardı tortu hem bir banka kompot.
– Bu tort ma.
– Neçin getirmişin onu?
– İyecân, ma.
– Nâbayım bân okadar büük işlän? İnilir mi okadar? İhtâr açtı tumboçkasını.
– Verecân karılara.
– Almêêrlar, oolum. Bu bolniçada almêêrlar. Sade buncaaz alêr, – da gösterdi yanındaki krivatta yatan, sansın hiç solumayan karıya, zabun, sarı suratlı.
– Ver bıçaa, mali.
Alvacı aldı bıçaa, kesti dilim-dilim tortu. Malisi aldı da koydu dilimneri karıların tumboçkalarına. Bir parçacını braktı korobkada.
– Bunu götür uşaa.
– Götürecâm, ma. Deyecâm, ani sendän.
Onnar sustular. Sora Alvacı dedi:
– A, mali, bân gidecâm.
– Gît, oolum. Sana taa var yol yapmaa. Gît ta etiş vakıdınnan. Selâm hepsinä.
Malisi öptü Alvacının yanaanı. Da Alvacı gitti güneşli sıcak sokaa. Malisi sa döndü geeri da gitti bolniça içerinä, nereyi girdiynän duyulardı maaza serinnii.

- Okuyun kuşku bu annatmayı da yazın tefterlerinizä te bu işleri:
  - a) Alvacının duygularını hem aklına getirmeklerini küçüklüündän, burayı mutlaka ekläyin Alvacının aklına getirmesini kapan için.
  - ä) Hep ölä yazın Kırcı Sofi babunun duygularını bolniçada yatarken, kullanın kendi babunuzun sölediklerini.
  - b) Yapın Alvacıya karakteristika (yazılı tefterlerinizdä, gösterin onun ii hem kötü taraflarını, kullanarak teksti).
- Eer siz varsaydı birkimseyi bolniçada dolaştıynız, yazın nelär orada duyduunuz.
- Yapın Sofi babuya da karakteristika. Yapın çıkış, sanki kimi Sofi babu taa çok sever: unukasını Alvacıyı mı, uşakları mı, gelinneri mi, osa dâduyu mu?
- Yazın bir kısa yaratma bu temaya.

Topal

Biz altı işçi, oturardık bekleyärdik gelsin maşına betonnan. Bân yatırdım yaşçiklär üstündä. Yanımda eriflär haylaz lafedärdilär.

Sıcak. Yazın ortası. Geçän maşınalar kaldırêrlar boz tozu, angısını lüzgercik getirer bizim üstümüzä.

Bizim yanımıza yaklaştı topallayarak sol bacaana bir kula saçlı çocuk. Onun gözleri biraz ahmaksıydılar, fasıl maavi dudakları yapılıydı bir zavalı gülümsemektän. Kulakları tozlu ydu. Giyimniydi o bir sarı gölmeklän, donnarı eski kadifedändi. Bir paçası manje-tiylän, öbürü dä yırtıktı, ayaklarında da kuru çamurlu kédilär.

– Zamanêrsınız! – dedi o.

Eriflär gördülär topalı, onun komik yırtıklarını da dirildilər:

– O-o-o-o! Gel birayı!

Çocuk oturdu. Sora, bakarak hepsinä, o ahmaksı maavi gözlerinnän çıkardı cebindän bir yarım ikikapeykalık tefter, kenarları çirkin buruşuktı hem yoluklu. Olmalı, o onu kesmişti kör bıçaklan.

– Bän dä girdim işä, – dedi o, – göstereräk o tefter parçasını, neredä belli olardı türlü doktor peçatları.

– Direktor mu? – sordu birisi, gülmää alarak.

– Diil, – salladı kafasını çocuk, – yapı işçisi, nasıl siz.

– Kendin nerelerdän?

– Kırbaalı küüyündän.

– Kaçtan duuman?

– Kırk dörttän.

– Oho!

– Evliysin mi?

– Evliyim ikinciyä.

– Ha-ha-ha!

– E, karın kaçtan?

– Otuz edidän.

– Ha-a-ha-ha-ha!

Erif cuvap edärdi hepsi soruşlara, üzü hiç diişilmäzdi. Belli diildi, nedän ölä düzdü onun kefi. Beki, ani o sınaşkıttı bölä takılmaklara, gülmää almaklara, osa ondan, ani sevinärdi, ki onu da kabul ettilär eni kolektivä mi? Bizim sä işçilär sorardılar hızlı kişneyeräk nasıl beygirlär er tepemesindä.

– Uşakların var mı?

– Var... İki çocuuum.

– Bak sän maymunu. Ahmaklarda çocuk olêr, bendä sä hepsi kız.

– Khi-i-i! Bu vakıt kimsä dedi:

– İnciner gelir!

Hepsi sustular. Bän sä fırladım erimdän. Biz tutunduk sıbıtmaa kırık yaşçikleri bir tarafa, saaları da dizmää bir sıraya. İnciner geçti da biz genä braktık işi. Kim sä dedi:

– Hadi, oynayacez kiyatçık.

Bän azetmäzdim bu oyundan da genä yattım, yaşçiklerin üstündä gerildim. Eriflerin birisi daattu kiyatları da onnar giriştilär oynamaa. Onnarlan bilä oynayardı Topal da. O nesä şaşırđı da eriflär baardılar ona:

– Ey, eşek kafalı! Neçin sän edi kiyat almışın?

– O bilmeer saymaa!

– Ha-ha-ha-ha!

komik – fasıl gülmeli
çakıl – ufak taş
kédi – ayak kabı
mizleyeräk – oflayarak, sı zlayarak acıdan

Topal sansın bir kızgın kuru koydu kiyadı yaşçik üstünä.

Oynadıynan dört-beş kerä, bizim brigadir Tolik sordu Topala:

– Adın nasıl?

– Kosti.

– İslää Kosti, bileersin mi ne? Al te o kazanı da git istä ti-i te o traktorcu kızdan bir kazan kıvılcın.

Topal kalktı erindän, aldı kazanı da, buruk basarak sol bacaana, yollandı kızlara dooru, angıları ükledärdilär çakıl traktorun prişepinä.

– Khi-i! – kişnedi birisi.

– Sus! – sırdarak avucuna dedi Vani. – Topal gidärdi. Bän kalktım erimdän, etiştim onu da aldım kazanı elindän.

– Brak, – dedim bän. – Diil lääzim.

– İslää, – kayıl oldu o. Suratı hiç diişilmedi. Bän sıbıttım kazanı, da biz geldik geeri.

– Ne sokêrsın kalaanı hereri!? – baardı Vani bana, sora yaklaştı da itirdi beni hem ansızdan urdu çenemin sol tarafına. Bän düştüm arkası üstü. Kalktım, aldım bir yaşçik da, sakındırıp, kaptırdım onun Vaninin kafasına. Trakladılar taftacıklar da yaşçik kırıldı.

– Valev-vale-le-e-ev!

Hepsi bakardılar bizä. Vani, tutarak başını, mizleyeräk tepmeli pali gibi, gitti demir fiçinin yanına da yıkadı başını. Gelirkän geeri o dedi bana:

– Bän gösterecäm sana taa!

Bu vakit geldi iki maşına beton da biz giriştik işlemää. Avşama dooru açan taa bir saat kaldıydı iş bitsin, benim yanına yaklaştı o topal adam da kaşıyarak dizini dedi:

– Versäne bana irmi kapeyka ödünç. Bir somun ekmek isteerim almaa. Kablettiynän parayı, çevirecäm.

Biz gittik vagona. Bän çıkardım kesemdän bir auç ufak para da verdim ona. Topal aldı elinä da saydı, sora dedi:

– Bän irmi kapika istedim.

Erifçik baktı biraz kabaatlı.

– Bän kabul ettiynän, verecäm, – dedi o da gitti topallayarak. Bir maşına geçti, da o kaybeldi toz içindä.

- Aşaada verili „Topal” annatmasından süretleri bakın da yazın onnarın uurlarına nasıl sürettir onnar:
 „hızlı kişneyeräk” –
 „nasıl beygırlär” –
 „bak sän maymunu” –
 „eşek kafalı” –
 „sansın bir kızgın kuru” –
 „ne sokêrsın kalaanı?” –
 „tepmeli pali gibi” –
- Bulun annatmada, angı personajların var yazdırmalı patretleri. Okuyun o patretleri, düşüün, avtor dolu mu patret vermiş, osa salt bir tarafını mı, hem sölayin, erindä mi verili o patret. Yapın çıkışları.

Stepan Bulgarın annatmaları için

Bu kiyada girdi Bulgarın üç annatması: „Damga”, „Dolaşmak” hem „Topal”. Kısa annatmalarda avtor sever kaldırmaa derin yaşamak problemalarını diil sade gagauzların yaşamasından, ama bütün dünnedän. Deyelim, cuvap soruşa „Neyä bu yaşamak, neydir onun annaması hem faydası?” Sıradan zaametçi insannar bu işä dayma düşünmeer. Ama onnar da başlêêrlar acıylan düşünmää taa pek ozaman, açan ömür bitkiyâ geler – birisinin ölüsünü geçirirkän, insannar hepsi: ihtâr dâ, genç tâ, hasta olan da, sakat olan da başlêêrlar cuvap aaramaa filosofiya soruşlarına. Ama onnara bilim dâ taa büünkü günädän temelli cuvap edämedi (annatma „Damga”).

Stepan Bulgar sever detalleri. Deyelim, laf gidärsä ev için, o sıralêêr onun her taraftan epitetlerini (kırnak, aydınnık, gözäl, balaban. Ya bet, içi suuk, eşiklär süpürülmedik, duvarlar soyuk,.. h.b.).

Annatmalarda dialoglar gider uslu, gamsız, nicä hergünkü gagauzların yaşamasında. Personajların dili arhaizmalı – küüdän, içerdän laflar, kartinalar – hepsi bizim: sokaklar, avtobus, tozlu evlär, çoyu kireçlenmedik, ama insannar cana yakın, acızgan, olur-olmaz işlär için küsü tutmaz...

Avtor çoyunda yaratmalarında çıkêr koruyucu zavalılara, sakatlara, kabaatsızlara, angıları kendi alçaklı için hem usluluu için çekerlär türlü zorlar, gülmää almaklar esapsızların hem diksok kişilerin tarafından (annatma „Topal”).

Stepan Bulgar bizim gagauzça prozamızda var nasıl baaşlasın okuyucularımıza taa çok meraklı annatmalar, onnarı beklemehtëyiz.

Ama büünkü gündä gagauz yazıcımız S. Bulgar çok faydalı çalışêr basım işlerindä. O çıkarêr bir dergi büük okuyucularımız için – „Sabaa yıldızı”, angısı yorumnêêr gagauz halkının etnik, istoriya hem literatüra problemnerini. Onun sayfalarında ilk adımınarı yapêrlar eni literatüraya gelän gençlär. Dergi çıkêr üç ayda bir kerä, ama etiştirer doludan tamaminca yapsın işini, o iki-üç yılın içindä buldu okuyucularını Gagauz Erindä hem bölgemizin dâ dışında. „Sabaa yıldızı” çok bilinmiş hem aaranmış dergi Türkiyedä hem bütün türk dünnesinin dâ devletlerindä. Önemliydir söyleyelim, ki redaktor S. Bulgar brakmadı bir tarafa gagauz uşaklarını da. „Sabaa yıldızına” yaptı bir eklenti – renkli gözäl bir jurnal uşaklara deyni „Güneşçik”, angısı artık üç yıl oldu Gagauziya uşaklarına masa kiyadı gibiydir.

Bileriz, ki büünkü ekonomik kötülüündä iki dergi çıkarmaa hiç diil kolay. Ama saygılı yazıcımız, yorulmaz redaktorumuz, hiç saymêêr zaametini. O genç kuvetli hem çok çalışkan. Versin Allah ileri dooru da Stepan Bulgara çok kuvet hem ihlam, hem esenlik.

Petri Çebotar

Aydarlı Adestä

Çadır. Komrat, Romanenku, Sımayıl, Bolgrad, Tumarva – hererdä bileerlär Bucaan göbeendä var bir gagauz küüyü Aydar. Neçin mi? Neçin deyni aydarlılar pek beenerlär kilimcilii. Taa küçüktän burada kızlar üürenerlär kilim kırmaa. Hem diil sade kızlar, ama çocuklar da. Aklıma gelir şkolada üüredici kimi kerä sorardı:

– Neçin Topal Panti büün şkolada yok?

Amazçıların birisi geeriki sıradan ses verärdi:

– O kaldı kilimi bitirmää.

Kilim kırmaa deyni läözüm çok iş: yapaa, iplik, boya. Sora bitkidä kilimneri läözüm satmaa. Her pazar aydarlılar çıkêrlar panayırlara alış-veriş yapmaa. Taksistlär onnari tanıyêrlar uzaktan, neçinki aydarlılar herkerä gezerlär çuvallarlan sırtlarında. Aldatmaa birisini, spekola yapmaa, bunu da aydarlılar becererlär pek käämil. Onuştan bu küüyä dolaylarda deerlär „Küçük Odesa”.

* * *

Sayılêr bu iş oldu Adestä. Ey, büyük kasaba, brä! Türlü tramvaylık! Ama insan – fiyıldêr. Haliz panayırdä gezdim orada bütün gün. Acıktım – barsaklar gürüldeer. Deerim aklımca, läözüm ekmek imää birerdä. Gezä-gezä kokusundan buldum bir kafe, girdim orayı. Görerim saa tarafta insannar dizilmiş, tablalar ellerindä bekleerlär gelsin sıra. Sol tarafta – masalar, orada artık iyerlär, bakındım, seçtim bir boş masa. Yaklaşım o masaya çıkardım mintanımı da astım skemnenin dayaana. Sora gittim aldım bir tabla da dizildim insanın ardına. Açan geldi sıra aldım bir filcan hoşaf, borç hem iki katleti makaronnan. Yaklaşım masaya koydum tablayı da gittim almaa kaşıklan furkulişa. Gelerim geeri, bakêrim: benim masamda oturêr bir kara adam, negri mı, nesoy onnara deerlär. Bir çıkırsarı gölmeklän, sayılêr oturmuş ta iyier benim borcumu. „Ah, seni suratsızımı!” – düşündüm bän. Ölä üfkäm çıktı, ama bilmeerim nâpmaa. Kapmayacam elindän kaşı e. Ama bu olmalı bizimcä da annamêr. Kim angı Afrikadan gelmiş kalın üzlü.

Sayılêr, oturdum bän onun karşısında, bakêrim ona, beki, annar. Çok e! O hiç alıpsatmêr, borcu şansora bitirer. Ozaman bän bir lafsız bişey çekivererim kendimä çanaa katletilêrlän da başlêrim imää. Ama bir gözüm onda, nâbacek sanki? Esaplêrim bu negir vazgeçti çinmemektän, kaldırdı kafasını, bakêr bana dooru. Bän sä sol elimnän tutêrim çanaan kenarından, saa elimnän da iyierim. Sayılêr borcumu idin, deerim aklımca, ama katletileri vermeyecäm, bän onnara para ödedim, yarım saat ta sırada durdum alınca. Annêrim, beki, senin da paran yok, ama yoktu mu nicä insanca? E, bolä olur mu sorulmadık oturmaa aalemin masasına...

Bir dâ bu kara adam sıbıttı kaşını masa üstünä, kalktı ayakça da naşeyssä baardı kendiyasına – südü mü ne, bilmeerim, yalabıttı bir kerä kara gözlerinin biyazlarını da, mırıldanarak gitti, kapu aarından kaybeldi onun sarı gölmää.

Üzsüz, brä! Kendi imeemi aldım onun önündän da bunu da beenmedi. Ban çektim hoşafıan filcanı yanıma – oturmasın taa bir açık aazlı da isin benim hoşafımı... ama bu moment bakıverdim saa tarafa da o saat tikennendi güüdäm: bän gördüm skemnä üstündä kendi mintanımı. Açan baktım masa üstünä, orada durardı benim diilmedik imeyim: borç ta, katletilär dä, hoşaf ta. O saat annadım, ani yannışlık oldu. Sayılêr oturmuşum yannış masaya... Ölä ayıp geldi bana, ani yok taa nasıl sölemää. O kara adamcaa canım acıdı. Buluşsam onunnan bir kerä, çaaracam onu bizä Aydara, doyuracam islää, yanına da bir borkan zaybir şarabı verecäm.

tabla – tepsi
mintan – giyim, üstünä
giimää ruba

- Okuyun demekli hem çok kuşkulu bu annatmayı.
- Söläyin sizin taraftan uzakta mı bulunêr Aydar küüyü?
- Neçin bu küüyä dolayda deerlär „Küçük Odesa“?
- Annadın kendi laflarınızlan, nasıl aydarlı kişi Adestä ekmek imiş.
- Kimi gücendirmiş o aydarlı? Sanki istemiş mi o yapmaa bu işi?
- Nesoy adammış o aydarlı? Benzeer mi o başka gagauzlara? Neylän?
- Neçin aydarlı neetinä koymuş buluşsun o kara adamnan?
- Neçin istemiş o kara adamı Aydara teklif etmää?

Kırma kokusu

Vakit yaklaşırdı avşama. Kopusçu Tanas otururdu evin yanında sundurmada. Bir sürü uşak kaçınırdılar sokakta: oynardılar topçaaaz, beygircik hem başka oyunlar. Dädu Tanas haylaktı, o bilmäzdi napsın. „Kimsey geçmeer sokakça, – düşünürdü o, – baari lafa durmaa biraz”. Bu vakıt dädunun burnusuna etişti bir käämil koku. Kokardı sansın kırmaya. O saat dädunun sulandı aazı, o keskin duydu ölä bir açlık, ani onun kararı gözleri.

– E-he-he-e! – düşündü dädu, – komuşular kırma iyecek bu avşam.

Bir da dädunun bakışı duruldu, o naşesä neetlendi yapmaa.

– Ey, çocuklar! – baardı dädu bir gürlü seslän. – Ya, gelin burayı!

Uşaklar bakıp däduya, yaklaştılar ona: kimisi kaçarak, kimisi adım-adım.

– Ya, söläyin däduya kimin mamusu kırma yapêr?

– Benim, – cevap etti Kirunun Lambucuu, sansın üüneräk.

– Islää, dedi dädu Tanas, – gidin oynamaa. Tii çoban geler sürüylän...

Uşaklar hepsi baktılar sokaan aşaaı tarafına da daalıştılar genä oynamaa. Dädu hiç oflamayıp (o oflardı sade aalemin yanında), o saat kalktı da dooruldu Kirulara. Açan o girdi, kapu önündä kırma kokusu taa da pek koyulaştı, sersem etti däduyu. Kapu önündä kimsey yoktu. Dädu girdi içeri.

– Avşam hayır olsun! – dedi Tanas çorbacıya. O taman silärdi peşkirlän suratını.

– Hayır olsun, – cevap etti Kiru. – Ne işlän uuramışın?

– E ne işlän. Dedim, biraz lafa duralım. Nübêrsın?

- Te diil çoktan geldim kırdan, yıkandım.
- Dedim, bakayım nâbêr komuşum, var mı saalı, – uzattı sesini dâdu Tanas.
- Şükür Allaha, sansın saalıkılan islää durêrim.

Bu vakıt içeri girdi Kirunun karısı Angilna. O attı Tanasa dooru bir dürük bakış, selâm verdi da çıktı.

– Ne islää havalar bu günnerdä, – genä laf kattı Kiruya dâdu Tanas. Onun vardı ha-vezi lafetmäâ, o umutlanırdı, ani çorbacılar teklif edeceklär onu kırma imää, makar ki bilirdi, ani onnardan sıkı insan maaledä yoktu. Birkaç vakıttan sora Angilna açtı kapuyu da çaardı kocasını hayada. Orada onnar biraz fisirdeştیلär, sora Kiru girdi içeri. Sustular adamnar çektilär içlerini.

- Koyunnarı saadın çoktan mı? – sordu Tanas.
- Ötöögünnär.
- Nekadar süt çıktı?
- İki büük banka, seksän kilaya yakın.

Vakıt geçärdi, ama ev saabileri hep taa oturmazdılar sofraya. Kırma kokusu sarfoş edärdi Tanası, o artık dayanamadı.

- Avşam ekmeeni idiniz mi? – sordu o çorbacıya.
- A, yok taa imedik, – dedi öbürü, – karı naşeysä pişirer orada.

Adamnar genä sustular, sora genä lafettilär birkaç läázımsız laf, ani sade susmamaa deyni. Bitki-bitkiyâ başladı kokmaa yanaa. Bundan sora Tanas oturdu taa bir on-onbeş minut da kalktı gitmäâ.

– Kal saalicaklan, – dedi o Kiruya da çıktı hayada. Kuhnenin kapusu açıktı. Dâdu Tanas esapladi, ani Angilna çıkarırdı kırmayı fırından. Ama kırma, valeleu! – kırmaya benzemäzdi: onnar olmuştular kara, nicä yanmış odun parçaları. Angilna tuttu musaafirin bakışını da, zoruna gülümseyip, dedi:

– Nereyi alatlêersin, ba Tanas? Dursana, te kırmalar pişti.

– Saa ol, Angilna, ama bän yanık kırma imeerim, dişlerim yufka. Bana olsun taa biraz çiicä, nekadar yanık.

Bu lafları söyleyip, Tanas örüdü sokaa, kapayıp ardına tokadı, o sesirgendi. Tokat aşırı işidilirdi:

– Bän sana sölämedim mi, mari, ani çıkarasın şansora, sän sa hep: „Dur taa biraz, beki gidecek”, – şimdi kendin kemir bölä kırmaları.

– Brä! – dedi dâdu Tanas kendi kendisinä da dooruladı evä. Girip aula, o salladı kafasını da uuradı maazaya.

- Annatmayı okuyun.
- Annadın kendi laflarınızlan, neçin kırmalar yandı fırında.
- Aklınıza getirin söyleyişleri sıkılar için.
- Annadın var mı sizin da maalenizdä sıkı insannar?
- Sıklık o ii mi osa kötü mü? Düşünün.

Musaafirlik

• V.A. Moşkov kendi kiyadında «Гараузы Бендерского уезда» yazdı, ani musaafirlik gagauzlarda kableder ad „adamnik”, bu laf çekiler laftan „adam” – adam bu lafin geniş maanasında, bakmayarak dilä, angısında lafeder insan, onun üzünün rengi h.b.

• Gagauzlarda var ölä adet yapmaa iki ev – birisi küçük hem dar kendinä deyni, ikincisi – büyük, pak, gözäl musaafirlerä deyni. Bu adet gösterer gagauzların musaafirliini.

• Gagauzlarda var zengin arsenal hertürlü çaarı masaya hem datmaa imektän oturarkan masada:

Bereketli olsun!
Buyur sofraya!
Buyur, otur sofraya!
Buyur, al sofradan!
Otur, otur, can sıkma.

Petri Çebotarın annatmaları için

Petri Çebotar çok islää biler ana dilini, gagauzçayı. O yazêr hem şiir, hem kısa annatmalar. Arayıp – bulêr yaşamaktan ölä işleri, angıları çok uygun göstererlär insanın naşional karakterini. Bu kiyada girän annatmalar göstererlär avtorun becerikliini temayı seçmektä hem kompozitiya düzmektä. Yok şüpä, ani bu iki süjet, olmalı, işidilmiş halk dil ustalarından, Çebotarın elindä onnar olmuşlar käämil literatura yaratmaları.

1. „**Aydarlı Adesta**”. Bu annatmada var birkaç öz fikirlär: ilkin, bizim esabımıza görä, avtor istemiş göstere sin kendi duuma küüyünün, Aydarın, üzünü, annatsın insannarın becerikliini, çalışkannıni, zanaat sevmesini. Hepsı bu işleri avtor gösterer ilkin şkolada, nasıl uşaklar da Aydarda karışık büyüklerin işlerindä, sora ortaya çıkêr Aydarlı kişi. Onun adını yazıcı sölämeer, bezbelli, maasuz, ki onunnan göstere sin, ani butürlü kişilär var Aydarda çok hem, beki, başka gagauz küüylerindä dä. Aydarlı – bir sıradan gagauz, küülüsü. Kasaba ona deyni çok büyük, kalaba, o giyimni mintannan, işini panayırdä yapêr alatlan, gagauzça, sora, acıkıp, şüpesiz gider bir parça ekmek imää, da burada göreriz annatmanın **düümüünü**. Erif şaşırmiş masasını, ayıflanêr, neçin sanki bu yabancı kara adam olsun okadar esapsız da, görä-görä, isin aalemin imeesini. Beki, onnarda oyanda ölä geçer! Ama bizdä, buyanda yabancılıkta olur mu? Sora düşüner – yok bu kişi olmayıdır bir üzsüz, hırsız tabeetli... da aydarlı çeker onun önündän katletiyi kendi önünä. Kara adam, üfkelenip, kalkêr da sölenêr, çıkêr – burada annatmanın kulminaşiyası. Sora geler annatmanın **çözüntüsü**: aydarlı büyük pişmannıktan hem kendini ayıflamaklan görer, ki o şaşırmiş masayı. İsteer çaarsın o kara adamı Aydara da ikram etsin.

Toptan alırsak, Aydarlı her taraftan bir islää kişi, fenalaa, hırsızlaa çalışmêêr, o bir pozitif kahraman. Annatmanın düzülmesi dä yapılı **klasika kurallarına görä**. Avtorun hem personajların da dilleri pak gagauzça. Olur şüpesiz deyelim, ki P. Çebotar var bir örnek çoyuna gagauz dilini literaturayca kullanmakta. Ölä dä düşer olsun yazıcının dili! Bu annatma gagauz genç literaturasında kaplêêr bir önemli eri.

2. **Kurma kokusu** – bu Çebotarın ikinci annatmasının baş personajı Kopuşçu Tanas, angısinnan avtor gösterer bizim gagauzluun bir kusur tarafını – sıklılı. Kendisi Tanas az karışık sıklılıkta. Avtor göstermeer onun sıklılını, sade belli, ani o kayıl komuşularda bozsun kendi aaçlını, datsın kırmadan, ama komuşular, **Kiru**, kendisi, hem onun karısı **Angilna** sıklılı geçirderlər. Ani çıkaraceklar kırmaları vakıdnca fırından da kendileri iyeceklär dadınca, komuşuya Tanasa da dattıraceklar, onnar bekleerlər, adam gitsin... Bu arada fırında kırmalar yanêr. Öz fikiri ölä: **sıklılık kendinä dä zarar, aalemä dä.**

Ana lafı

Uzak yola anam beni
Sabaalän erken geçirdi.
Saklı silip gözlerini,
Sıcak bir laf bana dedi:
„İlin olsun senin yolun,
Bak kendini orda, koru.
Bu yaşamak ölä, oolum –
Var kolayı hem var zoru.
Sän uzaktaykan, bän hasta,
Yolla ordan bana ilaç –

İki-üç laf bir yaprakta.
Hem yalvaracam: durma aaç!
İki yılda var pek çok ay,
Dayan – beklä ana canı!
Seninnän, ah, olsa kolay
Gideyim bän da oyanı”.
Unutmaycam bu lafları,
Onnar zoru yapêr ilin.
Avşam-sabaa bän onnarı
Söleirim, nicä bir emin.

- „*Bu yaşamak ölä, oolum – Var kolayı hem var zoru*”. Nicä annêersınız bu lafları? Siz dä mı avtorun anası gibi düşünersiniz?
- Angı „ilacı” anası kabletmää oolundan isteer?
- Oolun duygularını anasına açıklayın.
- Açıklayın bitki iki sıracın maanasını.
- Üürenin şiiri kiyatsız söylemää.

Uzaklıkta

Darsıdım uzakta,
Ne sızlêêr o canım.
Sansın diilim hasta –
Neredân bu acı?
Özledim anamı,
Düşümä o geler.
Bân ondan adıımı
İştittim ilk sefer.
Özledim bobamı,
O beni üüretti
Kullanmaa kafamı,
İnsana benzetti.

Sevgimi özledim,
Salt ona dünnedä
Bân „severim” dedim
Yıldızlar altında.
Dostlarım! Nerdä siz?
Buluşçêz nezaman?
Yaşamak mı sızsiz? –
Hem baygın, hem yavan.
Darsıdım uzakta,
Ne sızlêêr o canım?
Sansın diilim hasta –
Neredân bu acı?

- Nesoy duygularlan dolu avtorun ürää, açan o evindân uzakta?
- Söläyin, nicä annêêrsınız sıraları „Yaşamak mı sızsiz? – Hem baygın hem yavan”.

darsıdım – canım sıkıldı
baygın – datsız
yavan – hiç bir katıksız

Güz

Sansın dün girdik yaza,
Ama tä birdän birä
Avgusttan adıımadık
Yaamurlu sentäbriyä.

İkinci afta yaamur
Hep yaayêr yavaş-yavaş
Bişey kalmadı kuru:
Gök ta yaş, toprak ta yaş.

Arasız yaamur çiseer –
Güz yıkêr yaprakları.
Siliner eşil boya,
Yapraklar kalêr sarı.

- Okuyun şiiri, kendiniz da düşünün güz için.
- Annadın, nicä güz geler, sora geçer, sizin kendi annamazına görä.
- Sora da bir küçüräk annatma – yardımra evdä yazın. Bol-bol kullanın lafları, angıları güzün zengin renklerini göstereceklär.

Petri Çebotarin şiirleri için

P. Çebotarin şiirleri bizim literaturayı zenginnettülär kendi özelliklerinnän hem üüsek kalitelerinnän.

1. **Ana lafı** – şiir düzülü rifmalı, ritmalı, kupletsiz. Teması – „Yaşamak hem biz yaşayannar, yaşamanın dadı hem onun faydası”. Kullanılmış metaforalar: „sıcak laf”; „Yolla ordan bana ilaç – iki-üç laf bir yaprakta” hem başka. Şiir dalgalandırêr okuyucuları, onuştan Cadırda ona melodiya uydurmuşlar, da onu çalêrlar, nicä türküyü.

2. **Uzaklıkta**. P. Çebotar şiirlerini çok düşünmekli yazêr. Herkezin canına en paalı ilkin ana-boba, sora kardaşlar-kızkardaşlar, sevgililerimiz hem dostlarımız. Şiirdä „Uzaklık” – bizim yakın insannarımız için avtor çalışmış sölesin en uygun, en original lafları, te neçin bu kısa sıralı şiir oldu bir haliz hem büük yaratma. Onun metaforaları, te nicä „baygın hem datsız yaşamak” araştırmaları hem başka literatūra kolaylıkları kalêrlar okuyucunun aklında çok zamannara.

3. **Güz**. Hepsimiz naturayı, tabiatı beeneriz, hepsimiz isteeriz gözäl laflar söyleyelim yılın zamannarı için, ama poet Petri Çebotar bir „Güz” adında kısa şiirdä çok gözäl ortaya atêr güzün en önemli, en gözäl nışannarını. Güz geçer, ardına kış gelir, bu zaman da canımıza yakın, ama şairin canı acıyêr, ki arasız yaamuz çiseer, ki siliner eşil boya, da sonunda yapraklar kalêr sarı – bu da avtorun eni bir original metaforası.

Mariya Kuyumcu

Gel, anam, evä!

(Birinci payı)

İyündä duuan bir alçacık gün, tırmalayıp bayır sırtını, birazcık duruklandı sabaaki çidä. Hava **saktı**. Çöşmä, nicä bir toprak anası, yollardı uzak yola oolcaazını – akıntıyı. O da uslu seslêrdi anasının yol lafını. Da onnarın saklı annaşmasını annaardı yakındaki biyaz sütlennär hem sarkık dallı süütlär.

Toprak hem çöşmä doyurardılar hem sulardılar bütün dünneyi örneklän çalışkannaa hem iilää. Akıntı yolunda kapardı taşcaazları, samancıkları, tüüceezleri, ani kalmıştılar geceleyän kuşlardan da götürdü onnarı yolunca aşaa, oyanı.

Gün kalktı biraz da, kurtulup bulutlardan, daattı şavklı saçlarını doz-dolaya. Akıntıcık dolaş-bulaş oldu onun altını pirigalarında da bu gecikliklän saptı suva gölä. Bunun çanaanda görünärdi küü, çukurlar, sırtlar. Toprak giindi eni sabaaki giyimini, taktı kraalı altuncıklarını, yıkandı hem silindi serincä sabaaki seslêrlän.

Şalvir gündän mi, akıntının yolcu türküsündän mi bir alçak evin içersindä uyandı altı yaşında bir çocuk. Uşak gerildi da çıkardı yorgan üstünä **tantur** hem pak elceezlerini. Kıvrıcık, kula saçlı, maavi gözlü uşak benzemäzdi kimseyä, da pek ayıflanırdı, açan görürdü karagöz bobasını. Cocucaan adıydı Sandika. Uşak bakınardı aynaya da gülümsärdi kendinä, o bulurdu, ani o günün uşaa. Neçin deyni o da öläydi, nicä gün: açık, biaz üzlü, şen hem kula saçlı...

Sandikanın bobası duldu. O işlêrdı sırtmaç. Evä gelirdi pek geç da üüsüz evladını bulurdu döşektä, uyurkana kirli, eki dä çalmar altında. Adam istemäzdi bozmaa uşaan

raatlımı da gidärdi yataana. Ama kimär sıra o savaşırdı onu yıkamaa, şunu-bunu üüretmää, koymaa az-buçuk sıraya. O zaman Petri homurdana dulluuna, yısıdardı geç vakit su, dökärdi aac tekneyä da çaarardı dürük seslän uşaanı:

– Ya, ba tosuncuum, ya ba Sandika, gel bana, seni boban yıkasın!

Sandika titsinirdi bu tekliftän da savaşırdı saklanmaa en karannık erä. Ama Petri bilirdi onun köşelerini da gidärdi dooru köpään yataana. Adam ilkin çıkarardı paliyi, sora da çekärdi geeri Sandiyyi. Alardı aykırı koltuunun altına da getirärdi tekneyä. Bobasının ellerindän, güüdesindän uşaa gelirdi ot, fişkı, ter hem kır kokuları. Ama zordu ona kurtulmaa adamın kaavi ellerindän, da uslu kabul edärdi boba ikramını. Petri hızlı atardı kokar eşil ot su içinä da çekedärdi yıkamaa uşaa. Sandiyya gelirdi ölä ilin, sansın o toloka çiçeklerin içindäydi. Ama boba elleri ölä uuardı, ki uşaa görünürdü, ani onu harmannêr iki çakmaklı düven. Bu **sarsık** hem **örseli** yıkanmaktan uşaan uykusu gelirdi, da o taa teknä içinä da çekedärdi uyuklamaa. Sabaalän kalkardı pak hem saasem. O sınaşmıştı bölä çetin „suvazlamaya” da hep umut edärdi, ani onu da nezamansa yıkayacak ana eli...

Bu sabaa Sandika genä baktı pak ellerinä, sora alçacık, güneşli içeri. Burada vardı avşamkı yıkanmadık çanaklar, kurulu sofa, suvanmadık toprak erdä döşeliydi pelin, ot. Giisilär teknedäydi...

Da o annadı, ani içerdä yok taa mamusu, bakası neçinsä taa getirmemiş onu. Uşak mayıl bakardı erdä pelinnerä, kiriştä kuru çiçeklerä. Bu çiçekleri bobası ona getirdi baaşış erinä.

Sandika bastıydı edinci yaşa, ama o bir işi hiç annayamazdı, neçin başka uşakların vardı hem mamuları, hem tütüleri, ama onun vardı sade bakası...

– Belli ki, bän düşmedim alçak saçaan altından bu içeri, ama neredä benim o mamum, da gelmeer evä?

Bobası kırdan gelirkän, uşak çıkardı ona karşı. Ama bobası yalnızdı, da bakıp komuşusuna, ani gelirdi karısının yanışık, uşak kahırlanardı diil sade kendi için, ama yalnız bobası için dä...

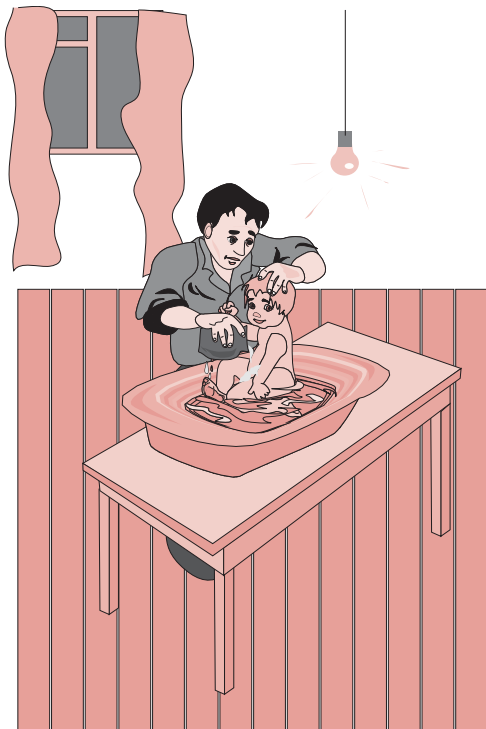
Petri alardı onu kucak da, verip çiçekleri, deyärdi:

– Tä, oolum, sana bu **kitkayı** yolladılar kırlar, kuşçaazlar, tavsamcıklar.

Uşak sevinirdi, ama bobası demäzdi bir keret bilä:

– Tä getirdim anandan sana bu kitkayı...

Uşaa pek aar gelirdi bu seläm, ani yollamışlar kırlar... da hep umutlanırdı, ani yollayacak seläm anası da.

Şindi sa bu kokular Sandiyi debreştirärdilär. Kahırlı duygular ezärdi onun canını da, bakıp pak ellerinä, umutlu çaarardı:

– Gel, anam, evä! Gel nekadar taa tez, pek özledim seni!

Bu umuttan, o gülümsedi, aklınca suvazladı anasının yanaklarını, genä canını umutlandı:

– Mamu! Mamucuum, gelsänä evä da bakasın beni, seväsın birazçık..!

O beki taa çok düşünceydi, ama köşedän işidildi kloçka kloklaması. O eşinirdi holuunda, çekärdi altına saman, gagasının düzeldärdi tüülerini, kılınırdı delmää yımirtayı. Uşak bilirdi tauun bu tabeetini. O içärdi altından yımirtaları, ama uşak koyardı kümestän kloçka altına taazä. Bobası bu işleri bilmäzdi, da pek ayıflanardı, ani geldi vakit piliç çıkarmaa, ama piliçlerin çıvlaması hep yoktu...

Sandi erindän hızlı kalktı. O buldu sofrta altında partalı da attı kloçkanın üstünä. Sora aldı tauu, çıktı onunnan koltuunda da yollandı aul başına, derecää. Dışarda güneşti, uşaan kamaştı gözleri, o kösteklendi. Tauk kırladı, da uşak savaştı onu uslandırmaa:

– Sus, kırlama, – dedi o, – te giderim seni sulamaa.

Sandika gidärdi dereyä dooru çotuklar arasından da sansın işidärdi bobasının dünkü laflarını:

– Be Sandika, sän kloçkayı çıkarêrsın mı dışarı?

– Çıkarêrim, baka.

– E, sora näbêrsın onu?

– Giderim onunnan derecää... o eşiner su boyunda, biz dä köpecik Boskaylan kaçırnêriz. Kloçka bulêr orada emcääz, sora da kaybeler, ama Boska onu çıkarêr baa içindän üzä da koolêêr kapu önünä. Tauk girer yuvasına. Bobası hiç sevinmäzdi bölä işlerä, da kahırlanıp, gidärdi işä.

Şindi uşak etişti derecää, salverdi kloçkayı. Kuş birdän kaybeldi. Da Sandikanın aklı gitti bobasına. Uşak genä pişman oldu, ani onun anası yok... Bobası düşünärdi, ki onnarın aulunda olsun çok kuş, etişsin sofraya, birkaç ta yımirta olsun arada-sırada. Lokma da islää gelir, ama sade bir adam başınnan zor çevirmää işleri hem içerdä, hem aulda. Ona läözümü ev yardımcısı...

Sandika bilirdi, ani bobası gidärdi hollaa da, alıp kloçka altından birkaç yımirta, sallardı. İşitmedään bişey, bulurdu onnarı çılka, da pek kahırlanardı, ani işlär örümer. Sora genä deyärdi uşaa:

– Hey, yıldırım çocuu! Bizdä olmayacak buyıl ne piliç, ne yımirta, sän kloçkayı alma derecää, baala te burayı, dök su yalacaa, at papşoy, beklä isin hem içsin, sora götür erinä. Annadın mı? – sorardı Petri.

– Annadım, baka, ama taucak da hep özleer derecii. Benim ona canım acıyêr, onuştan alêrim, ko o da görsün pak suçaaızı.

Uşaan maavi gözleri ölä kabaatsızdı hem yalvarandı, ani dürük üzlü Petri alırdı üfkelerini geeri, yımışardı. Onun da canı nesä istärdi da, biraz homurdanıp, getirärdi aklısına dulluunu, gidärdi ihtâr anasına, ani yaşardı ayırını. O sımarlardı anasına dolaşsın onun evini...

sak – kuşku, uslu
tantur – kabaca, tuuyanca
sarsık – burada: sallanan, titiredär
örseli – zeetli
kitka – çicek

Bakalım, kim taa dikatlı teksti okudu

1. Bu laflar kimin patretini yazdırêrlar?

- „Kıvırcık, kula saçlı, maavi gözlü uşak benzemäzdi kimseyä, da pek ayıflanırdı, açan görürdü karagöz bobasını...”
- „Uşak bakınırdı aynaya da gülümsärdi kendinä, o bulurdu, ani o günün uşaa...”
- „Neçin deyni, o da öläydi, nicä gün: açık, biyaz üzlü, şen hem kula saçlı...”
- „Onun ellerindän, güüdesindän uşaa gelirdi ot, fişkı, ter hem kır kokuları”.
- „Uşaan maavi gözleri ölä kabaatsızdı hem yalvarardı...”
- „...Dürük üzlü Petri alırdı üfkesini geeri, yımışardı”.

2. Bu sözlär kimindir?

- „Ya, ba tosuncuum, ya ba Sandika, gel bana, seni boban yikasın!”
- „Tä, oolum, sana bu kitkayı yolladılar kırlar, kuşcaazlar, tavşamcıklar...”
- „Gel, anam evä! Gel nekadar taa tez, pek özledim seni!”
- „Mamu! Mamucuum, gelsänä evä bakasın beni, seväsın birazıçık...!”
- „Sus hırlama, te giderim seni sulamaa.”
- „Hey, yıldırım çocuu! Bizdä olmayacak buyıl ne piliç, ne yımırta, sän kloçkayı alma derecä, baala tä burayı, dök su yalacaa, at papşoy, beklä isin hem içsin, sora götür erinä...”

3. Anğı epizodlara baalı bu paycaazlar?

- „İyündä duuan bir alçacık gün, tırmalayıp bayır sırtını, birazıçık duruklandı sabaaki çiidä. Hava saktı. Çöşmä, nicä bir toprak anası, yollardı uzak yola oolcaazını-akıntıyı. O da uslu seslärdi anasının yol lafını. Da onnarın saklı annaşmasını annardı yakındaki biyaz sütlennär hem sarkık dallı süütlär. Toprak hem çöşmä doyurardılar hem sulardılar bütün dünneyi örneklän çalışkannaa hem iilä...”
- „Bu sabaa Sandika genä baktı pak ellerinä, sora alçacık, güneşli içeri. Burada vardı avşamkı yıkanmadık çanaklar, kurulu sofra, suvanmadık toprak erdä döşeliydi pelin, ot. Giislär teknedäydi... Da o nнадı, ani içerdä yok taa mamusu, bakası neçinsä taa getir-memiş onu...”
- „Uşak genä pişman oldu, ani onun anası yok...”

Uzun yolun tozu...

Mindilerin evi kenardaydı. Pınar tatlı suylan sa birkaç ev aşırıydı. Ama Feslaya görünürdü pek uzun yol pınara da herkerä pek çok oyalanardı suda. Adamına sa däärdi:

- Uzun yolun tozu, derin pınarında tatlı suyu pek paalydır.
- Da adam gülümseyäräk, savaşardı annamaa neyä geler bu laf. Sora da gidärdi kıra, karısı da evdä kazardı aulu, yıkardı giisi. Ama komuşular pek ayıflanırdı, ani Feslanın sesi hiç susmazdı bütün gün da: ba bu sokakta, ba derenin yanında işidilirdi onun sesi. Buradasa buzaa girmiş komuşuların auluna. Yapmış uzun yol orayı, burayı, belalar

ekleşärdi karının ardına. Annaşınca kaç zarar olmuş, kocası uşaklarla gelirdi kırdan. Olmaycêk laf mı?

Bir keret kocası evdäykän, karı genä suya da yolda buluşêr falcıykaylan. Feslanın aklısına gelmiş çektirmää fal ilk yavklusu için, ani taa küçüklüünde istenirmiş onunnan. Gelincäk sudan, ilkin kocası aaramış onu, sora da yollamış uşakları, ama o yokmuş birerdä. Onu aarayınca, kotlonda fasülä yanmış, külestä tauklar kapalı kalmış, piliçlär hamura girmiş, küçük uşak da yalakta yıkanmış. Sora almışlar birkaç hamurlu pilici da atmışlar domuza. Hayatta da düşmüş koorlar, tutuşmuş içersi, islä genä, ani bulunmuş birkaç haylak adam da gücülä sündürmüşlär.

Gider adam kendisi ölçmää bu uzun yolun boyunu da bulêr Feslanın yolunu dooru falcıykada. Üfkeli adam gücülän çıkarmış karısını sokaa da taman çeketmiş muştulamaa, baksa komuşusu çaarêr onu, ölä dä silkämemiş karısının mintankasından tozları...

Ama çok geçmedi da unutuldu bu uzun yollar hem o derin pınarın suyu da. Feslanın da kahır daaldı. İnsan günneri genä gidärdi kismetli: kocasında sevim-hatır, uşaklardan seslemäk-annaş! Da bölä ii günnerdä gelir onun aklısına uşaklıının tabetçii: sıcak ekmää banmaa şaraba. Evlenmiş da, ama tabeeti geçmemiş.

Bir kerä çıkarêr ekmekleri, akidêr şarap, da banêr. Bana-bana şarap biter, gider bu genä maazaya... Bir-iki dönüştän sora, esaplêêr, ani eter banmaa. Kär ne o kazanmadımı bu evdä bir oka şarapı? Da çıkarêr birkaç oka en kaavi şaraptan... Ne oldu ileri dooru o bilmeer.

Osa tä ne oldu. Fesla duymadı, nicä kocası Mındi geldi kırdan da buldu „sevdasını” yı kılı sofa altında. Adam salverdi öküzleri, erleştirdi onları dama, geçti birkaç kerä karının ayaklarından, bastı ona duysun deyni, ama bu hep hırlêêr erdä. Piliçlär da yanında sarfoş şaraplı trofalardan, birkaçı da uyêr Feslanın üstündä, birkaçı da – üzündä. Herersi trofa, piinir parç ası: konuşı belli, ani bitirmiş piliçlär. Da adam çeker bir lobut kayışlan karısının yannarına hem... oturaana.

Çin sabaalän karı uyanêr, da göstêrsin, ani pek sıkı işi var, alêr bakıları da genä gider o uzun yola pınara suya. Orada da varmış birkaç kuması da sorêr onnara:

- Mari, sizin dä mı yannarınız acıyêr, idiynän sıcak ekmek şaraplan?
- Acıyêr zer, açan „banêrsın” taşınca hem iyêrsin domuza dönüncek, açan piliçlärän hem tauklarlan barabar konuşêrsın, – cuvap eder kumaları...

- Neredä bulunarmış Mındilerin evi? E, pınar ne kadar uzakmış onların evindän?
- Neçin Feslaya görünürdü pek uzun yol pınara kadar?
- Nicä bu lafları annêêrsiniz: „Uzun yolun tozu, derin pınarında tatlı suyu pek paalydır?”
- Yazdırın Feslanın süretini, teksttän avtorun laflarını kullanarak.
- Taa derindän analiz yapın kumaların cuvabına Feslanın soruşuna (son cümlä). Siz dä onnar gibi mi düşünersiniz?

Mariya Kuyumcunun annatmaları için

Mariya Kuyumcunun annatması „Gel, anam, evä!” çekeder yazdırma payından. Yazıcı bir süretli dillän annadêr, nasıl gagauz küülerindä yazın sabaa çekeder, gün duuêr: „gün, **trmalayıp bayır sırtını, birazçık duruklandı sabaakı çiidä**”. Burada avtor pek ii kullanêr türlü artistik kolaylıklarını. Te angı epitetlär, cannatmalar, metaforalar, uydurmalar hem başka uygun laflar gözelleder tabiatın yazdırmasını:

çöşmä yollêr uzak **yola oolcaazını** (suyunu);
su uslu **seslär**di çöşmä **anasının** yol **lafını**;
biyaz **sütlennär** hem sarkık dallı **süütlär** tanımışlar „**çöşmenin hem suyun annaşması**”;

gün, **kurtulup** bulutlardan, daattı **şavklı saçlarını** doz-dolaya;
altını pirigalar;
şalvir gün.

Bu annatmanın teması hem öz fikiri – göstermäâ, nekadar paalı uşaklara ana sevdası, ana hatırı. Bu temayı avtor doludan açıklêr.

Annatmanın baş personajı Sandika, angısı yaşamış edi yaşınadan sade bobasınnan, onun anası yokmuş, da onuştan o pek gücenik büüyärmış. Veriler Sandikanın patredi.

Annatmadan belli olêr, ani Sandika pek kahırlanêr, zeetlener, ani onun anası yok. Herzaman cocucaan canı çeker – onun da anası olsun. Sandika annêr, ani onun bobasına da zor yalnız yaşamaa.

Todur Zanet

Gagauz milli marşı

Geldi vakıt – bayraa kaldır,
Dalgalatsın lüzgär onu.
Kavalları keskin çaldır,
Duuêr halkın aydın günü!

Refren:

İnsana läüzım Vatan,
Halkına kalsın damar,
Kanında dedä sesi
Uzaktan evä çeksın.
Bucakta dannar açık –
Şannı olsun kardaşlık!

Zaman kanatları döner,
Kıyıp kara bulutları.

Yaşamaya kuvet verer
Ana topraan çöşmeleri.

- Angı vakit gagauzlara geldi?
- Neçin kavallar lääzım keskin çalsın?
- İnsana Vatan, neçin lääzım?
- İlerlädin T. Zanetin fikirini, neyä var nicä demää „kara bulutlar“?
- Açıklayın, angı artistik kolaylıklarını avtor kullanmış şiirin te bu sıralarında: „Yaşamaya kuvet verer Ana topraan çöşmeleri“.

İnsana lääzım

İnsana lääzım bir er,
Neredä ana bekleer,
Çıkıp küü kenarına,
Yaş döker uzun yola.
İnsana lääzım bir er.

İnsana lääzım güneş,
Eritsin yalpak ateş
Araya girän buzu,
Donmasın gençlik sözü.
İnsana lääzım güneş.

İnsana lääzım bir ev,
Baca neredä tüter.
Geçteki şafkı, sıcaa
Koruyêrlar duvarlar.
İnsana lääzım bir ev.

İnsana lääzım ana,
Unutmamaa darsımaa
Bir raatlı yaşamakta,
O ihtâr yorgun cana.
İnsana lääzım ana.

İnsana lääzım Vatan,
Halkına kalsın damar,
Kanında dedä sesi
Uzaktan evä çeksın.
İnsana lääzım Vatan!

- Acaba insana nelär lääzım yaşamasında? Sıralayın.
- Nicä annêersınız bu lafları:
„...Eritsin yalpak ateş
Araya girän buzu.
Donmasın gençlik sözü“. Ne için laf gider? Annadın.
- Neçin insana ana lääzım? E, Vatan? O sıracıkları şiirdä bulun da taa bir kerä demekli okuyun.
- Şiiri üürenin kiyatsız söylemä.

Olun yalpak!

Yalpak olmaa utanmaynız!
Yalpak olmaa utanmaynız,
Açan kavga aranızda
Baskı gibi basêr cana.
Yalpak olmaa utanmaynız!

Yalpak olmaa utanmaynız,
Açan gecä sizä deyni
Dişer günnärlän erini.
Yalpak olmaa utanmaynız!

Yalpak olmaa utanmaynız,
Açan ecel bir zamanda
Başlêr sizinnän oynamaa,
Yalpak olmaa utanmaynız!

Yalpak olmaa utanmaynız,
Açan birdän tunuk üfkä
Gözlerinä gerer perdä.
Yalpak olmaa utanmaynız!

Yalpak olmaa utanmaynız!
Güçlü ayda!
Acı gündä!
Darsık saatta!
Bet minutta!
Yalpak olmaa utanmaynız!

- Şiiri „Olun yalpak” üürenin ezber sölemää.
- Neyä o üüreder sizi?

Aaçlık

Yaamur yaayardı nerdäsä,
Salt diil Bucaamızda.
Toprak olmuştı kırımşa,
Bitmişti su pınarlarda.

„Toom için kaldı tenä.
Oncaaz da az, afet.
Uşaaam, istämä sän imää,
İnan, hiç yoktu bereket”.

Ana düüler, bir kuş gibi.
Nedän bu takaza?
Uşak işitmeer: „Ver imää...
İmää ver, mamu... Ver imää...”

Bitti tenä, bitti tozak,
Bitti kabuk fidannarda.
Aman, çirkin bu iş kurak!
Süündü cannar doz-dolayda!

Kim söyleyecek: kaç insanı
Başka hiç görmedi tarla?
Kaç uşacın annısını
Öpemedi yalpak ana?
Aala, canım, aala!

- Anğı sancılar dürtelär peetçiyi bu şiirdä? Şiirin temasını açıklayın.
- Nicä T. Zanet açlık vakıdında Bucaamızı yazdırêr?

- Var mı nicä şiirin sonunda dizili soruŖlara cuvap vermää? ÇalıŖın da herbir soruŖu, açıklayıp, cuvap vermää.
- Bu şiiri üüenin ezber sölemää.

Anama kiyat

Anacım, özleirim pek seni,
Her gecä düşlerimä gellersin.
Birisı getirmeer haberi,
Bän sä hep bekleerim,
Hep bekleerim.

AvŖam genä aklıma geldi
46 için güç annatman.
Ŗükür, dönmeerlär geeri,
O tisi yıllar, anam.

Anacım, neredän yardım
Zor vakıtlarda sana geldi?
Näändan sanki sabur sän aldın
TaŖıyarkan o ölüleri?

Anacım, özleirim pek seni,
Her gecä düşlerimä gellersin.
Uyanıp, aarêêrim elini,
Diz çöküp, öpmää onu isteerim.

İkidä-birdä esap alêrim:
Saçlarım artık erä yaayêr.
Saklanıp, yavaŖacık aalêêrim,
UŖaklar sa Ŗüpesiz uyuêr.

Genä getirerim aklıma
YaŖaman için annatmanı:
Näändan bir parça ekmek almaa?
Nicä korumaa evladını?

Anacım, özleirim pek seni,
Her gecä düşlerimä gellersin.
Ŗindi o uzak sözlerini,
Annayıp, canımnan bän üüderim.

Kaç kerä sıra geldi, dedin:
«Allahım, ona da ver yavru,
Ozaman, beki, annar beni,
Kalmasın onun kökü kuru».

Ne dooru sözlär sölärmişin,
Sadä Ŗindi fikirimä girer.
Da annêêrim bän: beklärmişin
DolaŖsın oolun... Yıllar gider...

Anacım, özleirim pek seni,
Her gecä düşlerimä gellersin.
Gençtin sän dä, bezbollahi,
Sadä Ŗindi bän bunu annêêrim...

- „Anama kiyat” hem „Aaçlık” şiirlerlerindä angı konu açıklanêr?
- Neçin avtor bukadar acıylan anası için söyler? Nezaman o bunu duymaa başlamıŖ?
- „...Da annêêrim bän: beklärmişin DolaŖsın oolun...” Bu iki sıracıın maanasını açıklayın, da uzun vakıda onnarı aklınızda tutun.
- Ŗiiri dikatlı okuyun da onun içindeüliini annadın.

Bucaam

Ne **enginsin**, Bucaam,
Evelki memleket?
Alaca şu topraan,
Kuraktan bereket.

Zordu pek halkıma
Kaldırmaa kırları,
Kıtlıkta sulamaa
Ömürsüz tenini.

Bir payın – eşillik
Öbürü sä – **çolluk**.
Sansın yok hiç **dirlilik**?
Sansın diil o soluk?

Diz çöküp, hep saymaa
Sırtında kaç çatlak,
Yaşlarınnan büütmää
Terekä hem başak.

- Angı duyguları bu şiir sizdä uyandırêr?
- „Bucaam” şiirin temasını bulun.
- Neçin zordu halkımıza kırları kaldırmaa?
Ne zamannar için söz gider?
- E, şindi ne diişildi Bucaamızda? Annadın.
- Bulun „engin”, „çolluk”, „ömürsüz” laflara
antonim da şindiki Bucaamızı yazdırın.
- Şiiri okuyup, annadın, angı duyguları uyandırêr sizdä? Bulun onun
temalası.

engin – geniş
çolluk – boş, sürülmedik
erlär
dirlilik – yaşamak, kısmet

Ana dilim

Köklerim – Ana dilim,
Yaşamak bana verdin.
Kahırda cana yardım,
Ana dilimdä emin.

Gül gibi, öz lafların:
Hem kıvrak, hem gözelim.
Yakışêrlar cümleyä.
Yaraşêrlar dünneyä.

Halkımı erdä tutêrsın
Yaratmaa **ihlam** verersin.
Sän sevdamsın, sän acım,
Dededän kalan dilim.

Canabin – temiz çöşmä.
Sän – direksin ömürä.
Sän – sancım, Ana dilim.
Toprak üzündä erin!

- Neçin şair sayêr, ani dili halkı erdä tutêr?
- „Dil varkan, halk ta var!” nicä bu deyimi annêêrsınız? Annadın.
- Son dörtsıralılı tekrar okuyun da onun öz fikirini açıklayın.
- Ana dilimiz için 5 cümlä kurun, teftelerinizä yazın.
- Şiiri „Ana dilim” okuyup, yapın ona analiz, bulun onun temasını.

Pınar

Kızgın güneş yakardı bu topraa,
Hiç bir gölgä dä yoktu **Türkmenä**,
Gidärdik biz, gidärdik biz.
Susuz yanardı içimiz,
Gidärdik biz.

Te şansora bitti yollar.
Dolaylarda hiç yok pınar.
İi su da yok, ii su da yok.
Salt toz hem çökelek pek çok,
İi su da yok.

Te bir pınar peydalandı –
Umut bizi hızlandırdı.
Tez etiştik. E, naşey bu?
Pınar salt gübürlän dolu.

Taşlar daanık.
Yok çıkırık.
Kazan kırık.
Dolay kıtlık...

Kimin eli kalktı buna –
Kırmaa ömür temelini?
Susuz yakmaa insanı kırda
Hem falamaa halk işini?

Türkmen – Kongaz hem
Kazayak sınırında meraların
adı

- Şiirin öz fikirini açıklayın.
- Angı problemları avtor bu şiirdä kaldırêr?
- Neçin pınarı T. Zanet sayêr „ömür temeli...“, açıklayın.

Todur Zanetin şiirleri için

Todur Zanet – „Ana Sözü“ gazetasının redaktoru, Gagauziyada bilinen şair. Onun şiirlerinin temaları – **gagauz halkının kökleri için, onun istoriyası için, insannarın geçmiş hem büünkü günnerinin yaşaması için, kulturaları için.**

Büük er kaplêr T. Zanetin lirikasında **aaçlık hem Vatan teması.**

Todur Zanetin Vatanı – Bucak, neredä gagauzlar topluca yaşêrlar, neredä onnar kendi Avtonom Bölgesini kurdular. Bucak – Moldovanın bir payıdır, onuştan bu tarafta gagauzlar dostçasına yaşêrlar moldovannarlan, bulgarlarlan, ukrainnêrlän, ruslarlan. Peetçi şiirindä „**Gagauz milli marşı**“ bu fikiri te bölä açıklêr:

„Bucakta dannar açık,
Şannı olsun kardaşlık!”

Bu şiirdä T. Zanet halkınan barabar hodullanêr, seviner, ani duudu insannarın günü, ani onnar kendi tarafında milli bayraanı kaldırdılar, ani artık kaydı „kara bulutlar“, da şindi insannar kendileri için, kendi Vatanında çalışêrlar. Buydur bu şiirin öz fikiri.

Vatan temasını T. Zanetin şiiri „**İnsana lâazım**“ taa dolu yapêr. Avtor bu şiirdä yazêr, ani insana lâazım bir er, angısı çeker bu tarafa te onnarı, kim bu tarafta duumuş, ama ecel atmış onnarı başka erlerä. Bu fikiri süretli, pek ii o açıklêr te bu sıralarda:

„İnsana lâazım Vatan,
Halkına kalsın damar,

Kanında dedä sesi
Uzaktan evä çeksin”.

Vatan, neredä büümüşün, yaşamışın, neredä seni anan bekleer, neredä hısımnarın, dostların bulunêr, bu erdän paalı yoktur. Bu fikir – şiirin „İnsana lääzım” öz fikiridir!

Käämil açıklêr Todur Zanet **aaçlık temasını**. Bu temayı sıradan göstermää deyni, o yazdı çok şiir hem birkaç annatma, ama bu kiyatta tiparlandı sade iki şiir. „**Aaçlık**” hem „**Anama kiyat**”.

Şiirdä „**Aaçlık**” şair annadêr, ani Bucak tarafında 1946-ncı yılda yaamur hiç yaa-mamış, „**toprak olmuştı kırımşa, bitmişti su pınarlarda**”. Bereket hiç olmamıştı, onuştan gagauz küülerindä çok insan aaçlık üzerinä „**tenä, tozak hem fidannarın kabuklarını**” imiş. Aaçlıktan çok insan ölmüş! Avtor gösterer şiirin öz fikirini te bu sıralarda:

„Aman, çirkin bu iş kurak!
Süündü cannar doz-dolayda!”

Şiirdä „**Anama kiyat**” T. Zanet gösterer büyük sevdasını kendi anasına. Avtor, neredä dä bulunsa, nereyâ dä gitsä, hiç unutmêr ana sıcaanı, ana lafını, pek özleer onu. Bu fikir – şiirin öz fikiridir!

Bundan başka, şiirdä „**Anama kiyat**” avtor anêr aaçlık temasını da. Uzaktan anasına deyni kiyatta o yazêr aaçlık için. Şindiki vakıtlarda kimi yıllarda genä kurak olêr, ama insannar ölmeerlär aaçlından, neçinki bu zorlukları üstelemää deyni, türlü milletlär biri-birinä yardım ederlär. O yazêr anasına:

„Avşam genä aklıma geldi
46-ncı için güç annatman.
Şükür dönmeerlär geeri,
O titsi yıllar, anam”.

Şiirin „**Olun yalpak!**” teması bulunêr onun başlında. Şair teklif eder uşaklara, büyük insannara, herbirinä olsunnar yalpak, saburlu, boşuna gücendirmesinnär biri-birini, sölämesinnär kötü lafları biri-birinä herbir halda: „**güçlü ayda, acı gündä, darsık saatta, bet minutta!**” Buydur şiirin öz fikiri! Üreñicilerin terbedilmesindä „**Olun yalpak!**” şiirin rolu büüktür!

Todur Marinoglu

Sana, mamu!

Çalêrlar taa gözâl kuşlar,
Baaşlarkan mamuya çiçek.
Kolay geçerlär küsülär,
Tütärkän sofrada ekmek

İslää, açan güneş göktä
Hem diilsä mamu hiç hasta.
Boran gezsın kâr küülerdä,
Bizä kuytu anamızda.

Onun ürää dolu şeker,
O hepsindän bizä yakın.
Onsuz bizä pek aar geler,
Onsuz dünnä diil pek aydın.

- Üürenin şiiri kiyatsız sölemää.
- Nasıl annêersiniz sırayı. „Onun ürää dolu şeker”.
- Kendi analarınızı aazdan yazdırın.

Sancılar

Erä düşärdi analar,
Zeetliydi, ki acıları.
Göktä ötärdi kurşunnar,
Folardı top saldatları.

Erä düştükçä, analar
Yola bakardı umutlu.
Cenktän geldiynän sakatlar,
Kahırlan gözleri dolu.

Ama kaçı, bilsän, küçüüm,
Kaldı gezmää makak-makak
Diil bir sokak hem diil bir yıl...
Geberin, kim cengä kayıl!!!

Evdä vakıt geçer ürkük,
Uyku da hiç daalmaz derin.
Uşak deer: „Baka, al kucak!”
Sorêr da: „Näända ellerin?”

– Uzak erdä kaldı onnar, –
Cuvap etti boba oflar.
Aalêêr uşak, aalêêr boba,
Kucaa daatmış çirkin toplar.

ürkük – zor, raatsız
makak – sakatlara dayak

- Nasıl annêersiniz sıraları:
„Erä düşärdi analar”.
„Kucaa daatmış çirkin toplar”.
- Düşününün lafın „top” kaç maanası var? Angı maanasını siz beenersiniz, söläyin. Ama angı maanasını beenmeersiniz? Söläyin, neçin?
- Bu şiirin öz fikirini bulup, söläyin Todur Marinoglunun bakışını şiirin içindeliinä. Kayılsınız mı avtorlan?

Güz duyguları

Kaldın pek erken yalnızlaa,
Çöktü gecä gözlerinä.
Uşak oynarkan kucaanda,
Ömür çikamêr havezdän.

Eni kuvet, gülümseyeräk,
Verer uşak gecä-gündüz.
Acı geçmiş körleneräk,
Salt üreendä kalmış güç güz.

Salt üreendä kalmış güç güz.
Düşün pek erken yalnızlaa.
Açan ömür ölä diil düz,
Başça dolêr salt güz çiçää.

- Ne temaya yazılı bu şiir?
- Neçin avtor şiirin adını „Güz duyguları koumuş“?
- Nicä annêrsınız bu sıracıkları: „Açan ömür ölä diil düz, Başça dolêr salt güz çiçää“.
- Nasıl olur şiirin adını hem içindeliini baalamaa?

Yaamur

Damna damnaylan uruldu,
Aaçlar dayêrlar lüzgeri,
Kuşcaaz yuvasından düştü,
İnsan toplêr piliçleri.

Küçük uşak gürültüdän
Korkmuş, çaarêr anasını –
Çatı gibi yıldırımdan,
Girip-çikêr içlerdän.

Göktä kaynêrlar bulutlar,
Çıktı sular köprülerdän,
Kafasını sallêr ihtâr:
Bölä yaamur – pek büyük zarar.

Tä gün çıkıp – yalabıdı,
Doldu uşaklan sokaklar,
Keskin çoban seslerindän
Küüdän kaçêrlar bulutlar.

- Okuyun bu şiiri da düşünün: bu şiirin, angi sıraları inandırın, ki poetin şiirleri gelerlär gagauz halkın ruhundan. Okuyun onnarı ayırı.
- Şiirdä „Yaamur“ var mı gagauz küüyün üzü? Gösterin, eer varsa, angi sıralar inandırêr.

Todur Marinoglunun şiirleri için

Todur Marinoglunun şiirleri gagauz halkımızın ruhundan gelerlär. Onda anamızın üzü vatanımızın üzünnän bir. Neredä anamız, orada yurtlumuz da, sofrada tüter sıcak ekmeemiz. Anamızda, sayılêr vatanımızda, hem sıcak, hem koruntulu kuytu (şiir „Sana mamu“).

Nekadar paalı hem nekadar yakın bizä anamızın üzü. Bu duygulara Marinogludan taa uygun peet herkezimiz bulamadı. Te neçin sayılêr, ki gagauz poeziyasında herbirini Todur Marinogluyulan yannaşık koymaa olmaz. Bezbelli, herbir şair, haliz bu adı taşıyan yaşamasında da, yaratmasında da utancek, çeknik, diil üünücü hem fırlak. Herbir sırasını terli düşünmeklerdän sora kiyada döker, bu türlü zaamet yaratmakta ona geldi küülü çiftçiliklän, neredä teri dökmeyincä, ekmek sofraya gelmeer.

Olur bu poet örnek olsun çoyuna gagauz, hemen başlayıcı, genç yazıcılara, hem diil sade gençlerä, ama kimisinä taa yaşlılara da.

Bu edinci klasın kiyadına girdi Todur Marinoglunun şiirleri: „Yaamur”, „Sana mamu”, „Güz duyguları”, hem „Sancılar”. Gözdän gecirelim bu yaratmaları ayırı-ayırı.

Sana, mamu! – bu bir şiir – haliz büük oda diil sade Marinoglunun anasına, ama dünnein analarına. Yaratmanın öz fikiri belli – bizim hem dünnein analarına oda.

Güz duyguları – Olur düşünelim, bu T. Marinoglunun „Güz” adında şiirinin hem P. Çebotarın „Güz” şiirindä, sanki, ne ara var? Var çok büük bir başkalık, ilkin öz fikirlär, temalar başka-başka. Çebotar yazêr natura için, tabiat için, gözäl lirika için, ama Marinoglu yazêr insannın güzü için – bu metafora çok taa kaavi, çok taa okuyucuyu duygulandı-rêr. Neçinki hepsimizin gençliimizdän sora ömürümüz döner ikinci tarafına, da hep ölä, nicä naturada, insanın da yaşaması güzä gider. Te neçin Marinoglu şiirin adını koymuş diil „Güz”, ama „Güz duyguları” – demäk, insannarın duyguları.

Sancılar – cenkler zararlari. Bu kannı zararlar hepsindän çok acıdêrlar küçüklêri, uşak-ları. Sade uşaklar kalêrlar göz yaşların içindä taşımaa uzun zamannara geçmâz acıları...

Yaamur – bu şiir bir düşünölmüş hem avtorun canından kopmuş bir yaratma. Sade iki sıra baştan: „Damna damnaylan uruldu, Aaçlar dayêrlar lüzgeri...” artık göstererlär, ani var işimiz diil sıradan bir grafomannan, ama vergili şairlär, neçinki, nasıl o söylemiş, başka kimsey ölä söyleyememiş onadan, hem ileri dooru da bilmeeriz birkimsey söyleyebilecek mi. Açan okuyêrız bu şiirin üçüncü kupletindän birkaç sıra:

Küçük uşak gürültüdän

Korkmuş, çaarêr anasını... aklımıza gelir A. Puşkin „...A malçik zamorozil palçik...” Deeriz, ani var bizdä dä „...ogullar”, haliz şairlär, ani ömür dünnä klasikasına da olur çetilä atsınnar! Sanêrız, ani hiç büük laf sölâmedik. Marinoglu o bizim „ogullardan” birisi.

Uşakların fikirlerindä kalêr hepsi kara haberlär o cenklêrdän, nicä derin çizilär. O haberlär, ani çok vakıtlarda olur unudulsunnar. Büünkü uşaklar o duyguları annadaceklar öbür gelän uşaklara da bakmadaan ona, ki kimi politika duşmannarı, onnara uymayan işleri yazılardan saklêrlar, halkın fikirindä hepsi aslılar ölmeerlär uşakların aazlarinnan.

Vasi Filioglu

Üreemdän

Ah, dolay – dünnä üzü,
Sevdalı sana gözüm!
Hey, ürääm, ne pek hoşlu,
Güneşli hem duygulu.

Gün saalık baaşlêr erä.
Çi duruk akan derä

Dost olêr yanık topaa,
Ki dolu olsun sofrä.

Ömürlü sendä var daa,
Pak gündän kopma hem baa.
Tä ekmek büüdän da kır
Ölçüsüz yapêr hayır.

Sevinsin gelân günnär,
Sevdanın şafkı süünmär,

Bayraklı kalsın dannar,
Gül gibi açsın cannar.

- Üüreniniz şiiri kiyatsız sölemää.

Sevinerim

Bu aslıdır, diildir düş
Nesoy sölemää,
Büünkü yaşamak – konuş
Yok nasıl doymaa.

Açıldı ürääm heptän,
Gençlendi yaşlar,
Sansın eşerdi seftä
Üzlärlän dostlar.

Sevinerim ürektän,
Seviner kuşlar,
Yıldızlar maavi göktä
Hem dä yamaçlar.

Angısının açması –
Şennikli fikir,
Ömürün çeketmesi,
Kim kısmet dökür.

Sevinerim, ani ki
Kefsizliim geçti –
Bir güldän olur iki,
Ki toomruk seçti.

Da onuştan sevinmäk
Hiç bilmöz hotar:
Sevgili karı, uşak
Dünneyi tutar...

- Neylän avtor büünkü günü yaraştırêr?
- Peetçinin bakışına görä şindiki yaşamak ne türlü geçer?
- Neçin V. Filioğlu şiirin adını „Sevinerim” koymuş?
- Bitki dört sıracın maanasını açıklayın.

Cömertlik

Başaklıdır bir deniz,
Dalgalar da taa sessiz,
Topracaa olup bir ool,
Katlanıp uygun damar –

Biz verdik diri kuvet
O da – bizä bereket!”
Büümekli kapêr bir yol.
Musaafir olup şılak,

Denizdä kalkêr sular.
Lüzgercik eser incä,
Çalarak bir kemeçä:
Dalgalar şenni oynêr...

Bulutlar göktä yırak,
Çiftçici ürää duyêr.
Doldurup o çotrayı,
İkramnêr kızgın eri.

„Duuduran seni kimnär,
Ko hiç süünmesin cannar.

Ezdirmää birkaç başak,
Ürekli söleer haşlak:

- Kuşku okuyunuz şiiri da cuvap ediniz soruşlara.
  - a) Nasıl deniz için gider laf şiirdä?
  - ä) Nelär var o denizdä (su, başak, dalga...)?
  - b) Şair neçin kullanmış lafları: çotra, kuvet, bereket?
- Bulunuz o şiir sırasını, angısı cuvap eder bu soruşa.

Şen ol, Gagauzistan!

Kaydı tunuk o bulutlar,
 Karşı çıktı ömür dünnä,
 Duudu derin şu umutlar,
 Şafklı geldi bizä günnär.
 Beklenän vakıt geldi,
 Serbestlik aydın verdi:
 Açıldı kapularımız,
 Bilindi büün halkımız,
 Türküdä ürek hem can,
 Şen ol, Gagauzistan!
 Buyur millet, buyur dilim,
 Bucak sizin için yanık
 Aksın ömür – käämil kilim,
 Bilmäz onnar ne o annık.
 Beklenän vakıt geldi,
 Serbestlik aydın verdi:
 Açıldı kapularımız,
 Bilindi büün halkımız,

Türküdä ürek hem can,
 Şen ol, Gagauzistan!
 Yalpak ko gün hep şılasın,
 Evlat boyu sevsin topaa,
 Serin çöşmä suyu aksın,
 Dolu olsun herbir sofras.
 Beklenän vakıt geldi,
 Serbestlik aydın verdi:
 Açıldı kapularımız,
 Bilindi büün halkımız,
 Türküdä ürek hem can,
 Şen ol, Gagauzistan!

şalinka – püsküllü çember
katlan – saburlu dayan
varlık – zenginlik
kefsizlik – hastalık

- Şiiri üürenin demekli okumaa.
- Ne formasında yazılı bu şiir?

İstoriyanın sayfalarından

Gagauzlar

• Gagauzlar – türk dilli bir halktır, ani taa yakın Türkiyâ türkçesinä. ÜNESCO tarafından gagauz dili ayırı bir dil olarak tanınêr. Büüncü gündä şüpesiz var nicä demää, ani gagauzçanın literatura dili var.

• Gagauz folklorunda taa çok çiftçilik hem hayvancılık ömürü annadılêr hem bunnarlan ilgili terminnär kullanılêr. Bu ondan, ani gagauz halkı son bin yılın içindä taa çok çiftçiliklän, hayvancılıklän hem taa aaz balıkcılıklän, hem avcılıklän çalışmış. Olur noktalayalım, ki gagauz folkloru – aazdan annadılan gagauz halkın zengin istoriyasıdır.

• XVIII–XIX asirlerdä gagauzların bir payı Balkannardan Basarabiyanın üülen tarafına geçtilär da buncak yıl başka halklarlan barabar bir toprakta annaşıp-yaşadılar. Burada, Bucak-

ta, dekabrının 14-ündä 1994-üncü yılda gagauzlar avtonom bölgesini kurdular – Gagauziya (Gagauz Eri).

(T. Zanet. Gagauzluk: kultura, ruh, adetlär)

Vasi Filioglunun şiirleri için

Filioglunun şiirleri süretli hem derin fikirli, kimisi büüklär için, ama taa çoyu uşaklar için, gagauzların aylesindä duygular için. Temaları Vasi bulêr bizim hergünkü yaşamamızda. Hem nasıl biz annêêrız, o tutunmêêr yazmaa bulmayınca ölä bir olay, ölä bir razgeliş, angısı onu meraklandırın, sade otürlü meraklı temayı o saat yapêr şiir. Butürlü kimâr sıra o çıkarêr insan arasından işidilmiş işleri, ani sıkça şakalı hem gülüşlü ozaman yazıcının şiiri da olêr şakalı hem gülüşlü.

Yukarda sölediklerimizi dooruluklamak için bu kiyadımıza geçân Vasi Filioglunun şiirlerine bakalım biraz taa yakından.

„**Üreemdän**” – şairin sevdalı gözü kendi Beşalma küüyünün dolaylarında kalmış. Bu dolaylar ona bütün dünnä üzünü tutêrlar. Burada baalarlar gündän kopma, hemen çiiilär da burada, nicä duruk derelär susuz topraa yardım vererlär, „ki dolu olsun sofralar”, „ki sevdanın şafkı hiç süünmesin”, „cannar da güllär gibi açsınar”.

„**Cömertlik**” – genä kır için hem toprak için, neyâ insan koyêr kuvet da bekleer hem alêr ondan bereket. Sade ter dökän çiftçinin saburlu çalışması hem çok dayanmaklı beklemesi olur faydalansın bu kara erin cömertliinnän.

„**Sevinerim**” – şiirin öz fikiri – yaşamaya sevinmêk. Ne gözâl metaforalar: insannar sevinirkän, seviner natura da, kuşlar da, yamaçlar da, yıldızlar da, ama insana en büük sevinmelik, açan o kurtulêr kefsizliktän, açan o saasem.

„**Şen ol Gagauzistan!**” – bu şiirdä poet paylaşêr okuyucularla kendi duyguları nnan: „tunuk bulutlar” kaydktan sora, elbektî, ii umutlar duumaa başladı. Şiirdä çizili, ki Gagauziyada bu gün serbestilik. Bizim tarafımızı, halkımızı çoyu dünnäädä biler, ama çok önemli, ki bizim dâ kapularımız açık. Da bundan şair gurgur duyêr. Avtor dua eder açık günnerimiz bitmesin, herkezi bu gözâl topraa sevsin, gagauzların da sofraları dolu olsun. Bu şiir bir türkü formasında yazılı. Şiirin adı da bunu gösterer, çünkü gagauzların adetlerine görä birisi türkü çalmaa başladınan „Şen olun” deer. Poet sevgili Gagauziyasına türkü çalêr.

Oli Radova

Oli Radovanın duuması 1958 yılda Kongaz küüyündä. Büünkü günnerdä çalışêr Kişinövdaki Bilim Akademiyasında. Bilim aaraştırcısı olarak, o türlü artistik yaratmalarını yazêr.

İlk şiirleri tipardan çıktı 1986-ncı yılda „Literatura şî arta” gazetasında, angısının bir sayfası gagauz dilindä tiparlanardı.

Onun en ii yaratmaların arasında bulunêrlar annatmalar „Yalnız yıldız”, „Taaazä piinir”, „Temiz güllär”, şiirlär „Güllär”, „İlkyaz türküsü”, „Kim benim sevgim” hem başka.

Taazä piinir

Ara sokakta, yolun iki tarafında da, plannarda, paşşoy ekili. Onnar kalkınmışlar insan boyundan yukarı, tel aulda yoktu gerili, nicä öbür plannarda, da o iş için uşaklar taa sık toplanırdılar burada oynamaa.

Büün da ara sokakta uşaklar kaynaşardı, seslerindän vardı nicä kafan tutsun. Uşaklar genä oynardılar saklanbaç – vardı neredä saklanmaa da. Bir dä, uzaktan işidildi Kati babunun sesi:

– Mançi! Çimana! Ya, gelin kaçarak burayı!

Onun sesi azbuçuk işidildi uşakların kulaklarına, ama vardır mı nicä gitmää, açan oyun taman kızışmıştı? Kati babunun sesi ikincilää taa keskin işidildi:

– Mançi mari, Çimana, nerey kaybeldiniz? Ya, geliverin kaçarak buray, ne bän sizä söylecäm!

Bu sıra uşaklar fırladılar, tä o pıtpıdıklar gibi, da kaçarak toparlandılar evä dooru.

Kati babu onnarı tokatta taa karşıladı.

– Siz, mari, **dirişvalar*****, näända gezersiniz? Buazım bertildi, sizi çaara-çaara.

– Malika mo, birdän senin sesini işitmedik – yalpaklandı uşaklar. Kati babu sa, gülümseyerek sesledi onnarın cümbüşlerini, da dedi:

– Mançi, te bu torbaya bän tätüna deyni imää hazırladım. Alın Çimanaylan da götürün ona. Sän bilersin yolu, nicä tätüna gitmää. Geeri dooru da almız çendiläylän piiniri da Çimanaylan getirin evä.

Çimana sevindi, ki o da gidecek Mançiyän uyçusuna. O yoktur hiç bir kerä da gitti tırlaya. Şindi sa oldu kolayı o da tırlaya gitsin, görsün, neredän onun Vasi uyçusu gecä-gündüz evä gelmäzdi.

Uşaklar ikisi dä birär çit fistancıklan giyimni, yalnayak, nicä oynamaktan geldiylär, alıp torbayı, yola kapandılar.

Tırlayadan yol uzundu: läüzımdı geçmää Çokrak deresinin yanından, dutçaazların altından da taa Denevişaya yakın, çayır içindä tırlaydı. Çimana Mançidän küçüktü, da o uzun yol uşaa artık darsıttıydı. O, durup-durup, hep Mançiyä sorardı:

– Taa çok mu var **tırlayadan**?

– Var... Diil te bu yolcaazdan, ama te o öbüründän, ani yanında var bir büyük taş, aşaa inemez. Orada var bir çöşmä. İçepez serin sucaaz, sora tırlayadan da az kalacek...

Çimana uzaktan taa gördü o büyük taşı da kaçarak gitti ona.

– Mançi kako, te bu taş, e? Etiştik, e?

– Etiştik, etiştik, – gülümsedi Mançi.

Üülenä yakındı, açan uşaklar tırlaya etiştilər. Kotlonun yanında çoban izmet edärdi. Ateşliin üstündäydi bir büyük çuven survatkaylan. O beklärdi çıksın survatkanın üstünä nur da sora, toplayıp, çendileyä koyacak süzülün. Bordey yanında, fidanda, bir çengeldä, asılıydı taazä piinir – o da süzülärdi.

– Kolay gelä! – seläm verdi uşaklar.

– Saa olun! Saa olun! – sevindi adam, yaklaşıp, öptü onnarın yanacıklarını da sordu:

*** **dirişva** – diri şufa.

- Ne gezdiniz, mari kızlar?
- Sana imää getirdik, malika yolladı.
- Ya, ya, bakalım, ne katık büün bana yollamışlar?

Çoban attı bir-iki **kütük** taa ateşä, aldı torbayı da girdi bordeyä. Bordey serindi, neçinki onu maasuz çobannar yarım metra er içinä kazmıştılar. Örtüsü kat-kattı: ilkin koyuluydu saz, üstündä döseliydi biraz saman hem da taa üstündä da toprak, sora genä saz. Bu örtü serin tutardı hem da yaamur suları içinä akmazdılar. Bordey içindä doz-dolay setti topraktan – üstleri doşeliydi deriylän.

Çobanın ardına uşaklar da girdilär bordeyä. Burada adam çıkardı torbadan ne yollamıştı Kati babu: suanı mancası tauk lokmasından, kırma, ekmek, suan.

– Buyurun sofraya, mari kızlar, – çaardı çoban yolları.

Uşaklar kendilerini çok yalvartmadılar, zerä belliydi, ani yorulmuşlar hem acıkmışlar...

İdiktän sora çoban dedi:

– Siz, kızlar, idiniz-doyundunuz, şindi te bu bordey içindä, serindä, yatın da uyuyunuz. Bän hazırlaycam piiniri da, siz kalktıynan, gideceyniz geeri evä...

Ölä dä yaptılar.

Çoban çıktı bordeydän, yaklaştı kotlona. **Nur** artık çıkmıştı survatka üstünä...

Çendiledä piinir süzölmüştü. Çoban baktı kendi gölgesinä da üürendi vakıdı. „Saat dördä yakın lääzin olsun, – düşündü o. – Gireyim, kaldırayım uşakları da yollandırayım onnarı”. Sesettiynän – uşaklar kalktılar. Uyku semesi, kıpıştırarak gözlerini, çıktılar güneşä. Uykuları taa tez daalsın deyni, çoban döktü onnarın ellerinä biraz su, da uşaklar yıkadılar üzlerini. Bundan sora Çimana sordu:

– Vasi uyço, ya annat, nicä yapêrsınız piinir? Ne çok koyun burada, tırlada, var! Nezaman etiştirersiniz onnarı saamaa?

– E, neçin etiştirmeylim? Oturêriz saamaa üç kişi. Birkaç saadın içindä saayêriz beşüz koyunadan te bu **vedrelär** içinä. Saadıktan sora südä koyêriz maya da karıştırêriz. Süt çalındıynan, genä karıştırêriz da aktarêriz çendeleyä, süzülsün iki-üç saat.

– E, şindi artık bizim piinir hazır mı?

– Hazır zer. Te Mançiyän geçireceyniz çendileyi sopaya da gideceyniz evä.

Sopanın bir ucundan tuttu Çimana, öbür ucundan da – Mançi, da ölä onnar yollandılar.

– Gidiniz te bu çayır içindän, – dedi çoban. – Buradan yol taa kısa.

– Kal saalıcaklan, uyço! Kal saalıcaklan, tătö!

– Saalıcaklan! – salladı elini çoban uşaklara.

Yol uzundu gidärkän, ama, gelärkenä geeri, o taa da uzun görünärdi, zerä çendiläylän piinir sopada, gittikça, hep taa aarlaşardı.

Çayır içi doluydu tikennän hem çokeleklän – uşaklar sa yalnayaktı. Da hep dolaylardılar o erleri. Ama kimär kerä ap-ansızdan razgelärdilär çokeleklerä. Ozamannar uşakların

saz – kamış

çendelä – materiyadan yapılı süzecek, südü süzmää deyni

tırla – ölä aul, nereyi kounnari kapattırêrlar

nur – koyun südüdän piinir, tatlı piinir

kütük – ölä kalın aaç parçası yada aaç kökü

dirişva – dialekt lafi, doorusu: diri **şufa** – rtut

maa – mari (danışmak forması)

gözlerindän yalın fırlardı, ama onnar aalamazdılar. Salt biri-birinä yardımnyarak, ayıtlardılar tabancıklarından çökelekleri...

Nası-nicä Mançiyän Çimana etiştir Çokrak deresinädän. Orada vardı bir pınar. Mançi çekti bir kofa su da sucaaz içti. Sora kofadan su içti Çimana da. Birazçık dinnenip pınar boyunda, yollandılar ötää dooru. Şindi uşaklar çıktılar uz şuşava yoluna. Küüyädän vardı gerää gibi taa, onnar sa heptän yorulduydular.

– Mançi kako, hadi, durgudalım bir avtobus, – dedi Çimana.

– Bak işinä, **maa**, avtobuslarda gezinerlər salt te o büüklär, sän sa näanı pinecän? Yalnayak, bu fistannan, hem da taa piinirlän dä elimizdä.

– Mançi kako, hadi, durgudalım, bän yoktur gezindiim avtobusta, pek isteerim. Hem gazinecez, hem görecez avtobusun içini, maa, hem taa da hızlı evä etişecek. Ölä da kollarım koptu bu çendileyän.

– E-e, yap naşey istärsän, – kayıllık etti Mançi. – Bän dä yoktur gezindiim...

Uşaklar gördülär avtobusu uzaktan da çekindilər yol boyuna. Çimana kaldırdı elini durgutmaa avtobusu, ama avtobus küçüräkti, içi kalabaydı, da durmadı.

– Bän sana dedim e, ani almayacak bizi. Näanı sokêrsın burnunu, ölä dä yok neylän ödemää?! – sölendi Mançi.

– E, da brä, almadıysa! Bu almadı – başkası alacak! – Çimana da kalmazdı aşaa.

Bir dä uzaktan göründü bir büük kırmızı avtobus. Çimana deyiverdi:

– Bän te şindi durgudaçam bu avtobusu.

– Utandırmasana, e, boşuna kendini, – dedi Mançi. – Küçüü almadı da büüyü mü alacak?

Uşaklar bölä garaklaşırkana, avtobus etişti onnarı geeridän. Çimana kaldırdı elini. Bir dä avtobus durdu. Şofer açtı kapuyu da uşaklar pindilər avtobusa.

– Siz näändan gellersiniz? – gülümseyräk, sordu şofer uşaklara.

– Çobandan, aldık piinir, – cuvap etti Mançi. Çimana sa susardı, zerä o gitmäzdi taa şkolaya da bilmäzdi ruşça. Mançiyä isläydi, o geçtiydi artık ikinci klasa da birazçık bilärdi ruşça.

Avtobusun içi büüktü. Gözäl giyimni insannar oturardılar kaba skemnelerdä. Onnar neçinsä, bakıp Çimanaylan Mançiya, gülümsärdilər, uşaklar sa bunu esap almazdılar. Onnar bakıncıldılar avtobusun içindä, ani tutsunnar aklısında islää, ne var orada da olsun ne annatmaa druşkalarına maaledä.

Uşaklar hiç annamadılar da, nasıl etişiverdilär küüyün içinä, soledilər, ne uurda durgutsunnar avtobusu. Avtobus durgunduynan, Mançi aralayiverdi çendileyi, kırdı bir parça piinir da uzattı unu şoferä.

- Afediniz, ani para vermeeriz, bizdä yok, – dedi o.
Şofer aldı aazına bir trofacık piinir da dedi:
– Bu paradan taa islää...

- Neredä uşaklar oynardılar?
- Kati babu kimi hem neçin çaardı?
- Çimana neçin sevindi?
- Uşaklar nicä giyimniydilär?
- Annadın, neredä bulunardu tırla?
- Ne gördülär uşaklar tırlada? Ne vardı atleşliin üstündä?
- Annadın, nicä düzülüydü çobannarın bordeyi?
- Günün vakidını nicä annarmışlar?
- Ne sordu Çimana Vasi uyçusuna? Piinir nicä yapılêr?
- Sorunuz çobannara, nur nicä yapılêr?
- Annadın, nicä Mançi hem Çimana taazä piinirlän küüyä etiştilər?

Yalnız yıldız

Vakit geçti. Todicii sa uyumaa çekmâzdi. O yatardı pençerä boyunda, krivatta, da siiredärdi dışarsını.

Kedi yorgan üstündä mırlardı.

Todiciin mamusu yapardı içer işlerini. Bu avşam o vardı kolayı yatsın taa erkencä. Yarına pazardı... İşä da gidilmeyeceydi. Ama karıyı taa küçüklüündän anası üüretmişti: ne iş lâazım olsun avşamdan – yok neçin onu sabaaya brakmaa. Te şindi dâ insan bu nasaattan brakılmazdı.

Todicik işidärdi, nasıl mamusu izmet eder. Dışarda sa herersi karannıktı, bir şafkçaaz yanmazdı, salt göktän yıldızlar şafk edärdilär, da uşak başladı onnarı siiretmää.

Attı gözünü bir tarafa – orada yıldızlar biri-birilerine yakındılar da uzaktan görünürdülär sansın küçüçük piliçiklär.

Attı gözünü başka tarafa – yıldızlar taa siirekti. Todıcik uzakta gördü bir yap-yalnızça yıldızı, durardı hepsindän bir tarafa.

– Neçin o öbürlerdän küçük, – düşündü uşak, – hem da yalnızça? Ne onun yoktu mu kardaş-kızkardaşları? Durêr bir tarafta küsülü. Bezbelli, kimsä küstürdü onu?

Böla düşünürkenä – yıldızçık kaybeldi. Uşak sa gözünü kıpamayca bakardı o erä, neredäydi yıldız. Birazdana yıldız genä peydalandı. Sora genä kaybeldi.

– Mamo, mamo! Ya, gel burayı, mo! Bak mo!

– Sän taa uyumêersın mı, be?

– Mamu, mo! Gel burayı, mo! Bak, mo!

Karı girdi içeri da yaklaştı uşaan yanına.

– Te o yıldızı görersin mi, mo? Birazçık geçtiyenenä – o kaybelecek, sora genä görünecek. Neçin ölä, mo? – Uşak sorardı hem beklärdi, ani mamusu şaşacak onun bu açıklamasına.

Karı baktı-baktı gökâ da sora dedi:

– Bulutlar kayêrlar da, açan razgelerlâr yıldızın uuruna, örterlâr onu, bizâ görünmeer yıldızçık. Sora bulut kaydıynan, o genâ peydalanêr... Ha, yat ta uyu!

Mamusu dooruttu yorganı, iilip, öptü çocucaanın yanancını da çıktı içerdân.

Uşak uyudu.

Düşündâ o görârdi, nicâ buludu aralayıp, uçêr o yalnız yıldıza karşı.

- Okuyup, annadın sıradan bu annatmanın içindekiliini.

Oli Radovanın annatmaları için

Oli Radova annatmalarında „**Taazâ piinir**” hem „**Yalnız yıldız**” yazêr Bucak tarafın tabiatı için, onun insannarı için, uşakları için. O gösterer gagauz halkının kimi faydalı zanaatlarını, angıları onnara gelir getirer. Çobancılık – gagauzların eski zanaatıdır. Annatmadan „**Taazâ piinir**” annaşlêr, ani Bucakta çobannar büük havezlân koyunnarı güderlâr, otladêrlar, saayêrlar, koyun südüdân nur, piinir yapêrlar. Uşaklar da severlâr büüklerâ yardım etmää, tırlada çoban işlerini siiretmää, taazâ piinir evâ getirmää.

Annatmadan „**Taazâ piinir**” belli olêr, ani gagauzların küçük uşakları pek severlâr saklanbaç oyunu, hem başka oyununarı oynamaa. Oynarkan, uşaklar unutmêêrlar, ani lâázım seslemää büükleri – analarını-bobalarını, malilerini hem başkalarını. Annatmanın baş personajları Mançi hem Çimana, brakıp sevgili saklanbaç oyununu, giderlâr tırlaya, neredân Mançinin bobası gecâ-gündüz evâ gelmeer, koyunnarı güder, bakêr, saayêr, sora da piinir yapêr. Tırlaya yollêêr Mançiyi hem Çımanayı onnarın malisi Kati babu.

Mançi hem Çimana hiç bir lafsız, sesleyip Kati babuyu, çekederlâr uzun hem zor yola, yollanêrlar tırlaya, götürêrlâr çobannara imää. Göstermää, ani uşaklar lâázım seslesin büükleri, hatır yapsın onnara – bu annatmanın öz fikiri.

Taazâ piinir hazırlanması – bu annatmanın teması. Taazâ piinir yapmaa deyni, çobannar bütün yaz yaşêêrlar çayır içindâ bulunan bordeydâ. Annadılar, nicâ tırlada nur hem piinir yaplêr.

Annatmada veriler bordeyin yazdırması:

„Bordey serindi, neçinki onu maasuz çobannar yarım metra er içinâ kazmışlar. Örtüsü – kat-kattı: ilkin koyuluydu saz, üstündâ dōşeliydi biraz saman hem dâ taa üstündâ dâ – toprak, sora genâ saz. Bu örtü serin tutardı, hem da yaamur suları içinâ akmaazdılar. Bordey içindâ doz-dolay setti topraktan – üstleri dōşeliydi deriylân”. Bu yazdırma annatmayı yapêr taa meraklı.

Annatmada kullanılmış türlü artistik kolaylıkları:

Metafora – „uşakların seslerindân vardı nicâ **kafan tutulsun** (acısın)”;

uydurma – „uşaklar fırladılar papşoyluk içindân te o **pıtpıdıklar gibi**” hem başka.

Annatma „**Yalnız yıldız**” üüeder okuyucuları sevsinnâr tabiatı, üürensinnâr siiretmää Bucakta avşam havalalarını, açan bu vakit göktâ başlêêr görünmää yıldızçıklar, nicâ „küçük piliççiklâr”.

1. Nereyi bir kerä Kosti dädusunnan gitmiş?
2. Resimnäyin sözlän, nelär görmüş Kosti yarmarkada. Unuttunuz sa taa bir kerä annatmada o erleri bulun da okuyun.
3. D.N. Tanasoglunun „**Andrey Galağan**” poemasında gagauzların istoriyasının, angı sayfası gösterili?
4. Nicä Dionis Tanasoglu „**Vatana**” şiirindä kendi duygularını açıklêr? Angı literatüra kolaylını şair bol-bol kullanmış? Şiirin sıracıklarını kullanarak, cuvap verin.
5. Kendi aylesinin öz kurallarını D. Kara Çoban „**Kotlon başında düşünmük**” şiirindä, nicä annadêr? Ne türlü formada düzülü bu şiir?
6. „**Yolda karı**” annatmasında bulun da taa bir kerä okuyun o eri, neredä yaratmanın kulminaşıya momenti gösterili.
7. Kalın Ankanın süretini yazdırın, N. Baboglundun „**Eski adetlär batêrlar**” annatmasından sözleri kullanarak.
8. Bulun annatmada o eri, neredä Kalın Anka eski adetlär için sayıklêr. Büünkü adetlerä onnar benzerlär mi?
9. „**Yıkılmaz kalä – halk sedefleri**” G. Gaydarcının, angı yaratmasından bu deyim? Açıklayın onun maanasını.
10.

**„Başında – kırma kalpak,
ürecii – ölä yalpak,
belindä – gökün kuşaa,
O – gagauzun uşaa!”**

Kim yazdı bu sıracıkları?
11. Yılın angı zamannarını K. Vasilioglu kendi şiirlerindä yazdırêr? Angı yıl zamanı taa sıralı gösterili? Analiz yaparkan, kullanın şiirlerin sıralarını.
12. M. Kösenin esabına görä, ne läüzim yapalım, ki yaşamaya borçlu kalmayalım? Şairin angı şiirindä bu fikirlär var? Şiirin adını aklınıza getirin.
13. S. Bulgar „**Damga**” annatmasının öz fikirini açıklayın.
14. Ne duymuş Alvacı bolnişaya girdiynän?
15. Sofi babaunun duygularını kendi unukasına açıklayın.
16. Petri Çebotarın „**Kurma kokusu**” annatmasının öz fikirini açıklayın. Gagauzların angı kusur tarafını bu yaratmada avtor gösterer?

17. *Ne yazmıştı Valentin Moşkov gagauzların musaafrilii için? Tutun aklınızda hertürlü çaarı masaya da kullanın onnarı:*
Bereketli olsun!
Buyur sofraya!
Buyur, otur sofraya!
Buyur, al sofradan!
Otur, otur can sıkma!
18. *Ne duygular sizi dürttü, açan Mariya Kuyumcunun „Gel, anam, evä” annatmasını okudunuz?*
19. *E, ikinci annatması? Bu iki yaratmanın farklını (başkalını) açıklayın.*
20. **„Anacum, özleirim pek seni,
Her gecä düşlerimä gellersin.
Gençtin sän dä, bezbelli,
Sade şindi bän bunu annêêrim...”**
Kim yazdı bu sözleri? Şiirin adını aklımıza getirin. Angı vakıtları avtor gösterer?
21. *Todur Marinoglunun „Güz duyguları” şiirini hem P. Çebotarın „Güz” şiirini taa bir kerü aklımıza getirelim. Acaba ne farkı bu iki şiirin arasında var? Açıklayın.*
22. *Angı temaya görä taa sık Vasi Filioglu şiirlerindä yazêr? Sıralayın taa bir kerü onun peetlerini.*
23. *Oli Radovanın, angı yaratmasından bu sıracıklar: „Çendiledä piinir süzülmüşti. Çoban baktı kendi gölgesinä dä üürendi vakıdı. Saat dördü yakın läüzüm olsun, – düşündü o. – Gireyim, kaldırayım uşakları da yollandırayım onnarı”. Yaratmanın baş personajlarını sıralayın.*

Tema 3.

ÇEVİRİLMÄ LİTERATURA

Mihay Eminesku

Mihay Eminesku – Moldovanın hem Romıniyanın en anılmış, en büyük talantlı şairi, ani kendi yaratmasında kaplamış hem açıklamış diil sade milletin ruhunu, ama ömür dünnedän insannarın problemlerini hem yaşaması için bişey söylemiş – Gagauz halkı tanışêr kimi Emineskunun yaratmalarınnan D. Tanasoglunun hem Petri Çebotarın çevirmeklerinnän. Ama ilkin bizim gagauzlara annatmış Mihay Eminesku için Ay – boba Mihail Çakir. Aşaada vereriz Emineskunun şiirini „Neçin, daa, sän sallanêrsın?“, angısını çevirdi gagauzçaya K. Vasilioglu.

Neçin, daa, sän sallanêrsın?

– Neçin, daa, sän sallanêrsın, –
Yok yaamur, ne da lüzgär,
Neçin dalların pek aar,
– Olmalı vakit geldi

İleyim, artık ihtâr.
Gün kısa, gecä uzun –
Siirelerlär yapraklar.
Lüzgär kudurêr pekçä,

Gökä kalktı sürülär,
Dumannı oldu gözlär.
Kanatlar saurdulêr –
Ömürüm dä kusalêr.

Öter, nicä kemençä.
Ondan hiç yok kurtuluş –
Yaz geçti, artık suuk kış.
Nasıl iilmeyim, dostlar,

Açan kuşlar gittilär,
Kırlangaçlar kaçtilär,
Alarak umutları
Ecelimnän barabar.

Kalmanı bana kısmet, –
Yapraksız alêr sıklet.
Yalnızça hem dä çıplak, –
Üreciim pek kahırsak.

- „Neçin, daa, sän sallanêrsın” soruşa avtorun cuvaplarını bulun. Onnarı taa bir kerä okuyun.
- Ürek dalgalarını açıklayın.

Mihay Sadovănu

Mihay Sadovănu XX-nci asirdä romın yazıcısı, bir dizi romannarın hem annatmaların avtoru. Romın literaturasında – en bilinir istoriya romannarın yaradıcısı. Onun romannarı „Rak hastalın zodiacı ya Duka Vodanın zamanı”, „Jder kardaşları”, „Şoymareşelerin soyları” Annatmalar „Anikuğanın hanı”, „Baltagul” üzä çıkarêrlar romın küüyün eski țivilizațiyasını. Sadoveanu sayılêr romın literaturasının en üstün yazdırmalı süterlerin ustası.

Kiyatlarında „Țara de dinkolo de negurê”, „Impêrêția apelor” yazıcı gösterer tabiatın çeşitliini hem gözelliini. O yazdı küçüklüün evrenindän da ihlamlı annatmalar „Dumbrava minunatê”, „Un om nekêjit”, „Ursul” hem başka.

Şoymareştilär – gagauzça: kartalcılar (romın dilindän), insan laabı

baltagul – toyaga

süret – obraz

evren – vselennaya

ihlam – yaratmak için ruh yardımı

„Țara de dinkolo de negurê”

– „Dumanın öteyanındaki padişahlı”

„İmpêrêția apelor” –

„Suların padişahlı”

„Dumbrava minunatê” –

„Käämil daa kenarı”

„Un om nekêjit” – „Bir zeetli adam”

„Ursul” – ayı

Petrişor daayında

(bir payı)

Avgust ayın sonundaydı. Eski hem insan elinnän dürtülmedik Petrişor daayında göklerde usluca saurulardı yapraklar. Sırtlar üüselirdilär yavaşıcık, sallanarak gibi, çıkarak yukarı bir dik hem uçurumnu burnuya, angısının tepesindä gökâ dooru sivrilmişti bir eski çam aacı, anı ilkin habêrlärdi bir derin hışırtıylan lüzgerlerin gelmesini. O ölä ilin üüselärdi batıya doru, da gündusunun gökündä güneş başlardı girmää saklı erlerä.

Kenardaki ufak sık aaçlı daada şafk elektän gibi saçılırdı çiskinni serpintilerä sık hem sıcak güneş oklarında sinecik sürüleri oyanda-buyanda, bir alat oyunu dokuyarak, dönüştürdülär, şılayıp aydınnıkta, sora kaybelirdilär. Bir akgürgen aacın dalında, ani uzanmıştı güneşä doru hiç kıpırdanmadık dururdu bir grangur kuşu, tüüleri onun yalabırdılar nicä yımırtaanın sarısı. O arada – saatta uzadırdı boynusunu da çıkarırdı sıklıklı-gılgıltılı kuş sesini, angısı uyandırırdı bir başka uzun ses – cevap daayın dallarında. Ufak kuşlar türlü renkli boyalarda serpili uçuşurdular tepelerdä fişkannıklar içindä bunnar stiklet hem iskete kuşlarıydılar kan gibi kırmızı uçlu kanatçıklarınnan tombarlak küllü renktä tüülerinnän hem taa kuşcaazlar keremet boyası-

sırtlar – orta üüsekli bayırcıklar

uçurum – derin yar üüsek erlerin arasında

burnu – bir dik sırt, holm

güneş okları – luçi solnța

akgürgen aacı – bir soy pelit

ya meşâ kulluundan aaç

stiklet kuşu – tepeli kuş

isket kuşu – bu da tepeli

kuşlardan birisi

çiskin – ufacık yaamur

grangur kuşu – kugu kuşu,

gagauzçada da olur demää

grangur kuşu

nda güüşçeezlerinnän. Onnar bakışıldılar sivri iinä bodusu gibi gözçeezlerinnän sallanarak hem titirederäk fışkan gibi dalcaazları hem yalabık yapracıkları.

Ufak yaşamanın hızlanması geçärdi bu daayın kenarında nicä hergünkü yaz sabaalarında. Maavi-yalabık kanatçıklı böcecek uçuşları, dönüşıp-dolaşırdılar. Sık otun üstündä kelebklär da oynaşarak bol hem oyunnu uçuşurdular, ottan da başlaardı çıkmama sıcak kokular. Bir dä küçük inik içindä yapılı erdä yaprakların hem samancıkların arasında dururdu bir kırmızı tavşam sinik ön ayaklarında kulakları da yapıştırılı kambur arkasında.

Sıcaan suvazlamasında o uyuklardı, birdän açıp gözlerini, kapardı onnarı yavaşacık da kıpırdadırdı burnucuunu nicä bir düş içindä.

Yolcaazlarda bir tarafta taa vardı nemnik. Sade oyanda-buyanda yaşamanın kıpırdamasını etiştirdi bir bellisiz çarış yımışak süünük yavaşacık sallanırdı bir pelit aacın geçmiş yıllardan sarı yaprakları.

Romncadan çevirdi Nikolay Baboglu

- Nicä avtor yazdırêr dayı?
- Bulun teksttä sözləri, angıları göstererlär daayın durumunu.
- Sıralayın literatura kolaylıklarını bu annatmada.

Aleksandr Sergeeviç Puşkin

Dubrovskiy

(*Annatmanın bir payı*)

Birkaç yıl geeri kendi küülerin birindä yaşardı bir eski rus zengini Kirila Petroviç Troekurov. Onun zenginni hem anılmış soyu verärdilär ona büyük geçim bütünnä o guberniyada, neredä bulunardı onun varlı. Komuşuları kayıldılar onun herbir dediini yapsınar, iilirdilär onun herbir esapsızlıklarına; guberniyanın çinovnikleri titirärdilär, onun adını işittiyän. Kirila Petroviç kabledärdi bu **yaltıklanmaıkları**, nasıl bir läüzımnı ödek, onun evi her zaman doluydu musaafırlärlän, angıları hazır durardular gülmää hem yaltıklanmaa onun boşuna **betuyluklarına** hem **esapsızlıklarına**, bunnara onunnan bilä, baarıp, sevinärdilär hem kimär kerä kâr **alıklaşardılar** da.

Kimsey eltenmäzdi belli günnerdä gelmesinnär onun teklifinä läüzımnı hatırınnan hem iilmäklän Pokrovskoe küüyünä.

Evdeki yaşamasında Kirila Petroviç gösterirdi en kiyatsız adamın prostluklarını. Nazlı herbir işlän, nelär vardı onun doz dolayanda, o alışmıştı versin bol önnük sert tabeetlerinä. Kendisi kalındı hem kaaviydi, da bu kaaviilinä bakmadaan, o iki kerä aftada hastalanardı çok imektän, hem her avşam keflicäydi... Çiftçılärlän hem auldakı izmetçilerinnän o pek sertti, kendiyesinä onnarı zeetlärdi, makar ki onnar tutardılar Troekurovun tarafından hem üünürdülär saabinin zenginniklerinnän, ama bunnar da kendi sırasında yapardılar türlü fenalıklar komuşularına, dayanarak çorbacının kuvedinä.

Troekurovun dayma zanaatlanmaları geçärmiş türlü gezinmeklerdä kendi geniş meralarının dolayanında hem uzun konuşkalarda. Onun yaymannıkları gün-gündän enilenirdilär, hem kurban onnara olurdu adetçä bir eni gelän dost, ama eski dostlar da sıkça kurtulamazdılar onun zor şakalarından, sade bir Andrey Gavriloviç Dubrovskiydän kaarä. Dubrovskiy – gvardiyadan çıkma poruççik, Troekurovun en yakın komuşusu, çorbaçıydı sade etmiş fukaara çirak cana. Troekurov pek üüsek tutardı kendini herbirinnän hem bişeyä saymazdı en büyük hatırlı adamnarı. Ama Dubrovskiye o sayardı hem ii ona bakardı, makar ki Dubrovskiye varlı küçüktü. Bir çala onnar barabar askerlii yaptıydılar, da Troekurov bilirdi Dubrovskiye tabeetini: dayanamazlını hem hızlılını. Oldu ölä, ani onnar çok vakıda ayırılmışlar. Dubrovskiye varlı başladı daalma, da o läüzüm oldu çeksin kendini askerdän da erleşsin te o küüyä hem topraklara, angıları taa daalmamıştı. Kirila Petroviç bu işleri işittiyän, istedi yardım etsin dostuna, ama Dubrovskiy kabul etmedi yardımı. O, saa ol deyip, kaldı fukaara, ama kendibaşına, kimseyä iilinmedik.

Birkaç yıl geçtikän sora, Troekurov da, general-anşef olup, askeri braktı da geldi kendi boyar küüyünä. Onnar görüşülär hem sevindilär biri-birinä. Ozamandan beeri onnar hergün birerdä bulunurdular, hem Kirila Petroviç, ani duumasından beeri yoktur kimseyä musaafırlä gittii, kimär kerä maasuz, ölä bişeyisiz gidärdi eski dostunun evceezinä. Onnar ikisi akrandı, duumaları da bir uurdandı, büümeleri hem terbietmekleri dä birtakımdı, da bu üzerä, bezbelli, onnar biraz karakter hem vergi tarafından benzeşärdilär. Kimi erlerdä onnarın eceli dä birtürlüydü: ikisi dä sevdaylan evlendirilär, ikisi dä vakıtları dul kaldılar, ikisi dä birär uşaklan kaldılar. Dubrovskiye oolu terbiyedilirdi Peterburgta, Kirila Petroviçin sä kızısı büüyärdi bobasın gözlerinin önündä, onuştan o sık-sık Dubrovskiye deyärdi: „Seslä, kardaş Andrey Gavriloviç: eer senin Volodiciindän çıkarsa bir adam, olur svatu da olalım, veririm ona Maşayı, bakmam, ani o çıplak, nicä atmaca”. Andrey Gavriloviç bölä lafa sallardı kafasını da cuvap edärdi: „Yok, Kirila Petroviç – benim Volodim diildir eş Mariya Kirilovnaya. Onun gibi fukaara dvoränin taa ii evlesin kendisi gibi fukaara dvoränoçkaya, da olsun evindä baş, ani evlenecek zenginä da olacak bir nazlı karının çıraa”.

Hepsi görärdilär, ani bu kadar bir arsız pomesçiklä ölä ii annaşmakta yaşardı onun bir fukaara komşusu, hepsi şaşardı Dubrovskiye açık korkmazlına, açan o Kirila Petroviçin masasında doorudan sölärdi kendi bildiini, düşünmedän, beenecek mi bu fikiri Kirila Petroviç ya beenmeyecek mi. Öbürlerdän dä kimisi savaşımış onun gibi yapmaa, da birtürlü çıkmaa bu adamın eli altından, ama Kirila Petroviç ölä korkuttuydu onnarı, ani kırdı heptän havezlerini butürlü salınmaklara. Bölä Dubrovskiy yalnız kaldı adetlerdän dışarı. Ama ansızdan oldu bir iş, angısı hepsini aktardı, diştirdi.

Bir kerä, güzün başlantısında, Kirila Petroviç hazırlanardı ava gitmä. Avşamdan verildi izin köpekçilerä hem edekçilerä – sabaalän, saat beştä, hazır olsunnar. Palatka hem kufnä ileri gittiydilär orayı, neredä Kirila Petroviç üülen ekmeeni läüzümdü isin. Çorbacı hem musaafırlär girdilär köpeklerin auluna, neredä beşüzün üstünä boz hem alaca köpeklär yaşardı tok hem sıcakta, metederäk kendi köpek dillerindä Kirila Petroviçin cömertliini. Hep burada bulunurdu köpek bolnişası da, angısında baş köpek ilaçlayıcısıydı

çırak Timoška, hem bir dä bölüm, neredä kancıklar enikläärdilär hem doyrurdular palilerini. Kirila Petroviç kabarırdı bu gözäl köpeklik aullunnan, üüneräk, gösterärdi onu musaafirlerinä, anguları artık gördüydülär onu en azdan bir irmişär kerä. O gezinirdi köpeklik aulunda, musaafirlerin ardı sora Timoşkaylan hem baş köpekçilärlän: duruklanardı kimi yatakların önündä, bir sorarak hasta köpeklerin saalıklarını, bir azarlayarak sımaran köpekleri, bir lafederäk gözellerinnän. Musaafirlär borçluydular mayıl olsunnar Kirila Petroviçin bu köpeklik düzüntülüünä: neredä o güler, läüzümdü gülsünnär, neyi o meteder – metetsinnär. Musaafirlär hepsi ölä dä yapardılar. Sade bir Dubrovskiy susardı hem dürük durardı. O kendi bir kızgın avcıydı, ama varlına görä o yoktu nicä tutsun bölä büük köpeklik, o tutardı sade iki koolayıcı köpek, dört-beş tä tazi; o bu köpek aulunu gördükçä, belli bişey, yoktu nicä göstermesin biraz çok görmesini.

– Ne, kardaş, küsülü durêrsın, – sordu ona Kirila Petroviç, – ne, köpekleri mi beenmeersin?

– Yok, – o çetin cuvap edärdi, – köpeklik pek käämil, maanam yok, – bilmäm, senin insannarın bölä yaşêêrlar mı, nicä köpeklerin?

Köpekçilerin birinä bu laf aar gelmiş.

– Bizim yaşamamız, – dedi o, – şükür allaha hem saabimizä, pek islää, ama ne dooru, o dooru, kimi dvoränin dä may kayıl olur, brakıp kendi evini, gelsin bizim bir köpään yataana yaşamaa. Burada o taa besli hem taa sıcakta olur!

Kirila Petroviç pek güldü bu kalın suratlı çıraan lafına, onun da ardına başladılar musaafirlär dä gülmää, makar ki annardılar, ani bu köpekçinin şakası vardı nicä onnarın da üstünä olsun. Dubrovskiy benizini kaybetti da bir laf bilä sölämedi.

Taman bu zamanda getirdilär bir **çiten** içindä henez duumuş palicikleri. Kirila Petroviç baktı onnarı, ayırdı kendinä iki, kalanını izin etti buultsunnar. Ama Andrey Gavriloviç bu aralıkta yok oldu, da kimsey bu işi denämedi.

Döndüynän musaafirlärlän köpeklik aulundan, Kirila Petroviç oturdu avşam ekmeeni imää, da sade ozaman denedi, ani Andrey Gavriloviç yok, başladı onu aaramaa. İnsannar cuvap edärdi, ani Dubrovskiy gitmiş evä. Troekurov sımarladı o saat etişsinnär da çevirsinnär onu geeri. Duudu-duualı taa o yoktur ava çıktı Dubrovskiysiz... Çırak, ani gitmişti atlı onun ardına, döndü taa onnar sofradan kalkmadaan, da cuvap etti, ani Andrey Gavriloviç istämedi seslemää da dönmedi geeri. Kirila Petroviç, adetinä görä biraz kefliydi türlü içkilerdän, üfkeleni da yolladı hep o çıraa enidän, gidip, desin Dubrovskiyä, ki, eer gelmärsä, da bu gecä yatmarsa Pokrovskoe küüyündä, ozaman o, Troekurov, küsecek ona ömürünä! Çırak enidän gitti atlı. Kirila Petroviç kalktı sofradan, kolverdi musaafirlerini da gitti uyumaa.

Ertesi günü onun ilk soruşu buydu: Andrey Gavriloviç geldi mi? Cuvabın erinä ona verdilär bir üç köşeli kiyat. Kirila Petroviç izin etti köpekçisinä okusun onu seslän, da işitti te şunnarı:

„Benim en saygılı devlet dostum!

Bän ozamanadan gitmeyecäm senin Pokrovskoe küüyünä, taa sän yollamayınca bana o kabaatlı köpekçiyi Paramoşkayı. Bän kendim bakacam onu cezalamaa mı osa baaşlamaa mı, ama şaka çekmää senin çıraklarından yok neetim, hem sendän, kendindän

dä çekmeyecäm, zerä bän diilim maskara, ama – eski davoräninim. – Bunnan kalêrim iilik izmetä.

Andrey Dubrovskiy”.

Kirila Petroviçi bu kiyat pek üfkelendirdi.

– Nasıl? – gürlüdedi Troekurov, yalnayak döşeklerdän fırlayarak. – Yollayım benim insannarımı ona kabaat için, onun var vakıdı cezasın, prostetsin benimkilerimi! Ya bak sän, ne düşünmüş, biler mi o kiminnän tutunêr, – bän onu!..

Alayacak o bendä, bilecek, nasıl Troekurova karşı gitmä!

Kirila Petroviç giyyindi da gitti ava, nicä herkerä gidärdi bük alaylan. Ama avlanmak prost gitti. Bütün günün boyunda razgeldilär sade bir tavşama, da onu da kaçırıldılar. Üülen ekmä çıkmadı, taa ii demä, olmadı Kirila Petroviçin ürenä görä, da bu uzerä o azçıyı düüdü, musafirleri dä süüdü hem, evä gelirkän, maasuz geçti o kırların içindän, angıları Dubrovskiyin payıdı.

Geçti birkaç gün, ama duşmannık bu iki komuşunun arasında uslanmazdı. Andrey Gavriloviç gelmäzdi Pokrovskaya küüyünä – Kirila Petroviçi, dostsuz deyni, can sıkleti kavradı, girişärdi türlü-türlü süümä, yapıp-etmä komuşusunu, da bu süümeklä, oradaki zenginlerin yardımınan, etişirdilär Andrey Gavriloviçin kulaklarına hepsi, nicä sölendi, hem kimär kerä eklenili dä. Ama eni bir razgeliş baarışmanın bitki umudunu da yoketti.

Dubrovskiy bir kerä dolaşırdı kendi küçük merasını. Açan o yaklaştı kendi daasına, işitti nacak sesi, sora da bir düşän aacın çatırtısını.

O tezicik daaya girdi da etiştirdi Pokrovskoe küüündän çıraklarını, angıları onun aaçlarını çalardılar. Gordüynän Dubrovskiyi, onnar salettilär kaçmaa. Dubrovskiy taligacısınan tuttu ikisini, da baalı getirdi onnarı kendi auluna hem aldı onnardan üç ta beygir. Dubrovskiy pek üfkelendi, ilerdän Troekurovun adamnarı, bütün dolayda hırsızlık yapardılar, ama onun payına eltenmäzdidilär girsinnär, neçinki bilirdilär, ani onnarın sabisi hem Dubrovskiy dostlukta yaşêrlar. Dubrovskiy gördü, ani bu işlär oldu onnarın çekişmeliin beterinä, da onuştan esapladı, nekadar taa çetin cezasın bu zapa düşän insannarı. O izin etti, kâr kanuna bakmayarak, üüretsinnär, akıla koysunnar bu hırsızları fişkannarlan, angılarını onnar, daada kesip, evä getirdiydilär, ama beygirleri versinnär kırda işä, da sayılsınar şindän sora onun kendisinin.

Bu iş taa o günü etişti Kirila Petroviçä. Onun çinneri çıktı, da bu üfkedä istedi hepsinnän, kendi insannarınan, gidip, kırıp-döksün, yakıp-ütsün Kistenövkayı (böläydi Dubrovskiyin küü adı) – bölä kötü işlär seftä o yapmazdı, ama onun aklına geldi, başka türlü yapmaa.

Gezineräk aar adımnarınan bük içerdä ileri-geeri, o ansızdan pençereyä baktı, da gördü, nasıl portalar yanında bir üç beygirli taliga durgundu, bu talıgadan indi bir küçük adamcık, meşin şapkaylan hem kara yaamurluklan, da girdi onun bir alçak evinä prikazçıklän lafetmä. Troekurov tanıdı: bu sudun oturuş azalarına buyurucusu Şabaşkin, da yolladı çıraan birisini çaarsın onu bük evä. Bir minuttan sora Şabaşkin artık dururdu Kirila Petroviçin onündä birdä-ikidä iilärdi onun önündä hem bekleyärdi, ne izin edecek.

– İi günnär, nicä adın senin, – sordu ona Troekurov, – ne iş için geldin?

– Bän kasabaya gidärdim, benim çok paalı, hatırlı saabim, da uuradım İvan Demyänoviça üürenmää, olmayacak mi bir izin bişey Canabinizdän.

– Pek läüzimni vakıtta geldin, dedin, nasıl senin soy adın, var zorum sana, iç rakıyı da seslä.

Bölä yalpak kabul etmesi beklemäzdi bu dava kesicisi, da bu üzerä, ikrama pek sevindi, ama almadı içsin, da o saat büyük dikatlıklar sesledi Kirila Petroviçi.

– Benim bir komuşum var, – dedi Troekurov, – bir ufak varlıklı, kalın suratlı .. bän isteerim alayım onun varlığını – sän nicä bu işä düşünersin?

– Benim çok hatırlı saabim, eer varsa bir dokument bişey yaki...

– Yalan, kardaşım, nesoy dokument sana? Kanun var ya. Ozaman adam kaavi, açan hiç bir dooruluksuz olacek varlı. Ama dur, bu varlık bir çala bizimdi,onu almışlar bir adamdan Spişindän da sora satmışlar Dubrovskiyin bobasına. Yok mu nicä te bundan tutunmaa?

– Var nicä, var nicä olsun, benim çok ii saabim, allele, bu satılmak olmuş kanuna karşı.

– Düşün, kardaşım, aara isleecä.

– Benim çok ii saabim, büyük hatır için adamım, eer olsa kolayı, alasınız o komuşunuzdan kiyadı, ani ona dooruluk verer bu varlaa, ozaman, elbetki..

– Annadım, ama te ne var – onun kiyatları hepsi yangında yandılar.

– Nicä dediniz, benim büyük adamım, onun kiyatları yangında mı yandılar?! Bundan Canabinizä taa ii ne läüzim – ozaman, brakın yapalım işi kanuna göre yapalım, da siz nası-nicä alacınız onun varlığını bölä.

– Sän bölä esaplêersin? Ozaman bak islää, – bän umut koyêrim senin çalışmana, ama benim tarafımdan, biläsin, gücenik kalmayacan.

Şabaşkin iildi erädän, çıktı dışarı, da taa o gündän başladı kaçınmaa koyulmuş uura iş için, da onun çemrekliinnän, taman iki aftadan sora, Dubrovskiy kabul etti kasabadan teklif, tez getirsin dokumentleri, ne üzlerä o çorbacı olmuş Kistenövka küüceezinä.

Andrey Gavriloviçi bu iş taa o saat üfkelendirdi dä, oturup, yazdı onnara bir sert cuvap, näända annadırdı, ani Kistenövka küüceezi ona kalmış bobasının geçinmesindän sora, ani bu diil Troekurovun işi, hem herbir yanıbaşından salınması. By sayılêr onun haliz varlına boşuna laf çıkarmak hem şarlatannık!

Bu kiyat pek sevindirdi sudta oturuşun öndercisinin Şabaşkinin canını. O gördü, ilkin, ani Dubrovskiy az annêr bu işleri, ikinci dä, ani bölä kızgın adamı kolay olacek getirmää en kurtarılmaz hala.

Andrey Gavriloviç sa, suuk üreklän bakıp bu kiyada, angısı kahır getirdi ona, annadı, ani läüzim taa derindän bir taa cuvap yazsın. O yazdı taa bir uygun kiyat, ama son-sonunda bu kiyat ta yardım etmedi.

İş başladı uzanmaa. Andrey Gavriloviç bilirdi, ani onun var dooruluu, da bu işlerä pek-peki kahır- lanmazdı, yoktu ne havezi, ne dä kolaylı para saçsın daavalarda, makar ki vardı tabeeti gülsün kiyat yazı cıların tamızlını, onnarın satılmış rızını. Onun hiç

yastıklanmak – hatır gütmäk
betuyluk – çirkinnik
alılaşmaa – akılsız olmaa
esapsızlık – düşünmemelik
arsız – kalın üzlii
çiten – derin örmä sepet
daava – rusça: sud
daavacı – sudya

aklına gelmäzdi, ani kendi dä bu yalancılara olacek kurban. Kendi tarafından Troekurov da az çalışırdı kazanmaa bu çekettirilmiş iştan – Şabaşkin onun için kaçınırdı, işleyerek onun adından, korkularak hem satın alarak davacıları, hem aykırı-buykuru annadarak türlü kanunnarı.

Nasıl nicä... 18 ... yılda, fevralın dokuzuncu günündä, Dubrovskiy kabul etti kasabadakı polişiyadan teklif, gelsin uezd suduna seslemä, ne karar oldu onun kavgalı varlı için, ani sud gider onun, poruçik Dubrovskiy hem general-anşef Troekurovun arasında. Ona teklif edilärdi yazılsın kendi kayıllı yada diil kayıllı için.

Dubrovskiy taa o günü: kasabaya gittii yolda, onu etişip, geçti Troekurov. Onnar baktılar biri-birinä, hem Dubrovskiy denedi bir fena gülümsemäk kendi duşmanın üstündä.

Andrey Gavriloviç kasabaya geldiynän, geceledi bir alış-verişçi dostunda da ertesi günü, sabaalän kalkıp, girdi daava evin oturuş zalına. Onun girmesinä kimsey bakmadı, sansın denämedilär. Onun ardına girdi Kirila Petroviç dä. Masa yanında yazan insannar kaktılar ayaa, koyup kulakların ardına kendi yazallarını. Başkaları yaklaştırdılar Kirila Petroviça bir geniş, kaba skemnä. Kirila Petroviç oturdu yakın açık kapulara. Andrey Gavriloviç durardı ayakça, dayanarak duvarın birinä. Birdän hepsi sustu. Daavacı kalktı da üüsek seslän okudu sudun kararını:

„...Daava kararlêr Kistenovka küüyünü, onun dolayanda topraklarını hem çıraklarını bundan-buyanı vermä Troekurova”...

(Gagauzçaya çevirdi N. Baboglu)

- Yapın karakteristika pomeşçiklerin ikisinä dä: Troekurov Kirila Petroviçä hem Dubrovskiy Andrey Gavriloviçä.
- Neçin Dubrovskiy avcılıktan evä gitmiş?
- Ne sımarmış Troekurov?
- Acaba neçin küsmüş Dubrovskiy?
- Taa bir kerä Dubrovskiydän kiyadı okuyun, beki, cevabı bulursunuz.
- Annatmanın sonunu kendi laflarınızlan annadin.

İvan Andreeviç Krılov

Garga hem tilki

Gargaya bir gün Allaa
Bir parça piinir vermiş.
O da, konup bir dala,
Piinir imaa özenmiş,
Düşünmää ama etmiş,
Piinirseydi aazında...
Näändan nereyi tilki
Oralarda bulunmuş,
Duruklanıp bir-iki,

Bir tatlı koku duymuş;
Yukarı şiret bakmış
Piinircii birdän görmüş!
Sulanmış pekça aazı –
Piinircii imää, napsın?
Şalvir, enikunuca
Tä-tä yaklaşêr aaca.
Kuyrucaanı şu sallêr,
Gargadan hiç göz almêr;

Laf katêr ölä yalpak,
 Sansın hiç yok solumak:
 – Kuşcaazım, ya ne gözâl!
 Ne boynu, ne gözçääzlâr!
 Bir dünnä mayıl olar,
 Ne burnu hem ne tüülâr!
 Sesçeezin lääzim gelsin
 Nicä ayozun sesi!
 Çal, gözelim, utanma,
 Bu güzelliinä görä
 Sän çalmaa da becerän,
 Bizim dä aramızda
 Padişaa sän olacan!
 Garganın metetmektän
 Başcaazı dönmüş heptän;
 Sevinmektän gülümseer
 Tilkiyä da «gaa!» eder,
 Nekadar edäbiler...
 Piinircik erä düşmüş,
 İşlâr butakım olmuş...

Çevirdi D. Tanasoglu

Canavar hem turna

Ki canavar tamaa heptän,
 Bilerlâr hepsi küçüktän:
 Açan bir av-bişey tutêr,
 Kemiklân karışık yudêr.
 Bir canavar koyun imiş,
 Buazında kemik kalmış;
 Çok kalmamış buulsun, ölsün,
 Baarsın da hiç yok nasıl,
 Ne da soluk alsın...
 Bir dä tä kısmetinä,
 Bir turna tez konmuş erä
 Yabanı açan onu görer,
 Tekerlener, yuvarlanêr,
 Ki annasın, yardım etsin,
 Şu ölümdän ki kurtarsın.
 Canavarın buazına
 Burnusunu bu kuş sokêr,

Buuşer, düüner, kemii kapêr.
 Sora zeeti için ödek isteer.
 – Sän, turna, ne? – yabanı başlêêr
 baarmaa, –
 Bu dünnedä bıktın hep yaşamaa?
 Ödek sana? Ya, bak sän akılı!
 E, ani sän buazımdan
 Uzun o gaganı
 ahmak ta kafanı
 Bütüncenä tä çıkardın –
 Ödek o diil mi, ki aldın?
 Cendem olasın başımdan!
 Vazgeç hem sän bu akıldan!
 Da bak, başka sän çıkma önümä,
 Başka hem düşmä gözümä!

Çevirdi K. Kreşu

Anton Pavloviç Çehov

Can acısı

(Birinci payı)

„Kimä benim kahırımı annadayım?”

(Klisä kiyadından)

Peterburg kasabasında karannık çöker. İri yaş kaar yavaşarak iner yukardan, dolaylêêr hemen şindi yakılmış fenerleri, sora evlerin üstünä düşer, konêr beygirlerin sırtına, insannarın omuzlarına, kalpaklarına. Kızakçı İona Potapov oldu bim-biaz, nicä bir biyaz fenalık. O islää domalmıştı kızaan önündä da oturardı uslu, hiç kıpırdamazdı. O sanardı, ani düşsä dä onun üstünä bir tepä kaar, kalkmayaceydı silkinsin... Onun beygircii dä biazdı hem dururdu uslu. Onun uslu durması, biraz tombarlak hem sopa gibi uzucuk bacakları, yakından benzedärdi kendisini satın alma pitinka beygirciinä. Beygir dä sansın neyäsä düşünärdi. Onu ayırdılar plugtan, sınaşık erlerdän, erleştirdilär burayı, bu omut içinä, angısı dolu türlü şavklarlan, büyük şamataylan, oyanı-buyanı kaçınan insannarlan. Onuştan var neyä düşünmää...

İona hem onun beygircii erindän diişilmedilär oldu çok vakit. Auldan onnar çıktılar taa sabaalän, üülen yoktu, paksa iş hep yok, hep yok. Ama te kasabada başladı dübüdüz karannık olmaa. Fenerlerin tunuk şafkları islää başlêêr şılamaa, sokaklarda şamata taa büüyür.

– Kızakçı, hadi, Vıborg sokaana, – işider İona. – Kızakçı!

İona dapturu geler, açıp gözlerini, angıları kapalıydı kaarlan, o görer önündä bir askerciyi, giyimni yaamurluklan hem kapüşonnan.

–Vıborg sokaana! – askerci tekrarlêêr. – Sän ne, uyuêrmıysın, naşey? Vıborg sokaana!

İona kayıllımı göstersiz deyni, çeker terbeyleri, onuştan beygirin üstündän düşer kaarlar. Askerci oturêr kızaan içinä. Kızakçı tıkladêr dudaklarını, uzadıp lelek gibi ensesini, kalkêr erindän, da taa nekadar tez kamçıylän şırkladêr. Beygircik da ensesini, uzadıp, çibık gibi bacaklarını erindä, urup, yavaşıcık yollanêr...

– Nereyä aydêersin, şeytan? – taa çeketmesindä İona işider butürlü baarmaklarını o kara insannardan, angıları oyanı-buyanı gezişerlär. – Nereyi şeytana aydêersin? Al saa tarafını!

–Sän beygiri aydamaa bilmeersin! Al saa tarafa! – üfkelenen askerci.

Yannaşık geçän faytonda terbeeleri tutan adam nesä fena sölenirdi, bir başka yolcu, onnara sert bakarak, silkardı ennerindän kaarlarını, öbür taraftan da, bir adam, kaçarak yolu aykırılarkan, omuzunnan beygirin kalaana ilişti. İona erindä duramêêr, o sansın iinelär üstündä: dirseklerini, gözlerini oyanı-buyanı atêr, sansın diil kendindä, annamêêr, neredä o, hem neçin burada ölä kalabalık...

– Brä, ne fena bu insannar! – askerci dedi. – Ölä savaşêrlar urulmaa sana yada beygirin altına kalmaa. Onnar sansın laflanmışlar!

İona bakêr geeri dooru, nesä dudaklarınnan söleer... Canı ister nesä söylemäâ, ama aazından bişey çıkmêêr, lafları hiç annaşılmêêr.

– Ne? – askerci sorêr.

İona dudaanı burêr, bütünnä sesini kolverer gırtlaandan, ama genä yavaş işidiler:

– Benim çocuum, barin, bu aftada öldü!

– Gm! Nedän o öldü?

İona döner dübüdüz askerciyä dooru da deer:

– Neredän biläsin? Bezbelli, ölä hastalık... Üç gün yattı bolniçada da öldü...

Allaa onu aldı!

– Sap bir tarafa, däul, – işidiler bir karannık tarafından. Ne dübüdüz mü körsün, ihtâr köpek! Aç gözlerini!

– Ayda, ayda, – askerci deer. Bölä biz sabaayadan erimizä etişämeyecez. Beygiri hızlıca ayda!

İona genä ensesini uzadêr, kalkıp, aar elinnän kamçıyı sallêêr. Birkaç kerä o genä baktı askerçiyä dooru, ama askerci artık kapamıştı gözlerini da sansın istemääzdi kimseyi seslemää. Etiştinyän Viborg sokaana, İona indirer musaafiri kızaktan, kendisi dä durgudêr kızıanı bir tükenin boyunda, genä kalêr domalık kızıan önündä, genä hiç kıpırdanmêêr... Yaş kaar genä eri hem beygircii biyazıdêr. Geçer bir-iki saat...

Trotuardan üç kişi gelirdi, onnar geçti. Onnarın ikisi balabanca hem inceräk, üçüncüsü küçüräk hem kambur.

– Kızakçı, götür bizi Poliğiya köprüsünä! – baarêr titirekli seslän kambur. Üçümüzü götür – verecez iki rublä!

İona alêr elinä terbeyleri, dudaklarınnan beygiri haydadêr. İki rublä ona az, ama o ona düşünmeer. İki rublä yada beş ona şindi hep bir, olsun sade kimi gezdirmää... Genç çocuklar üçü dä birdän, itireräk biri-birini, oturdular kızaa.

– Hadi, ayda ileri dooru! – izin etti kambur, soluyarak İonanın ensesinä.

Haydayarak beygiri, İona döner gençlerä dooru da deer:

– Bu aftada benim çocuum öldü!

– Hepsimiz ölecez,... – oflêêr kambur, sileräk üüsürmektän sora dudaklarını.

– Hadi, ayda, ayda! Allahım, bän bölä gitmeyä tokum! Nezaman biz erimizä etişecez?

– sordu çocukların biri.

– Sän onu yavaşıcık, eşkinnät beygiri ensesindän! – dedi çocukların öbürü.

– İhtâr holera, işittin mi? Kabledecän ensä kökünä! Bölä insannan yola çeketmäâ, taa ii yayan gitmäâ. İşidersin mi sän, Sarı Yılan? Osaydı tükürersin mi bizim laflarımızın üstünä.

Da İona taa çok işider yumurukların urmasını ensä kökünä, nekadar onnardan acıtmasını duyêr.

– G11..., – güler o. – Pek şen bu gospodinnär... ver, Allahım, onnara saalık!

– Kızakçı, sän evlimiysin? – sordu balaban çocukların birisi.

– Bän mi? G11-1 – şen gospodinnär! Şindi bendä bir karı – mezarlıkta bir parça er... Hu-ho-ho... Orada bana deyni da mezar var! Çocuum öldü, bän sa kaldım diri... Ne oldu

bizdä? Allaa beni alaceykan, aldı oolumu. Bezbelli, tanımadı beni, ani bän taa ihtiarım...

Da İona genä döner onnara, annatmaa isteer, nasıl öldü onun oolu, ama bu momenttä kambur, oflayıp, söledi, ani onnar etiştirilär erinä. Alıp onnarın ellerindän iki rublä, İona çok baktı bu çocukların ardına, angıları karannıkta bir büyük evin yanında kaybedilär.

İona genä kaldı yalnız kendi kahırınan. Can acısı biraz geçtiydi, ama şimdi, yalnız-yalnızça kaldıynan, onun can eri başladı taa da aar acımaa. İonanın gözleri aarardı binnärlän gelän-geçän insannarın arasında makar birisini bulsun, angısı var nicä seslesin onu? Ama insannar biri-biri ardı sora, gelip-geçärdilär, birisi da denemäzdi ne onu, ne onun kahırını!

Onun sa kahırı pek büüktü, kahırın ucu-kenarı yoktu. İonanın güüdesi çatlaydı da ondan döküläydi kahırı erä, çok büyük er kaplayaceydı – bütün dünneyi! Şindi sa o hiç görünmeer. Nasıl bu kahır sıydı onun güüdesinin içinä, da yok nicä onu görmää gündüz mumnan da?

İona gördü sokaklarda süpürän adamı, istedi onunan durmaa lafa.

– Sölä, canım, kaçınıcı saat var nicä olsun? – sorêr o.

– Onuncu... Sän neçin burada durguttun kızıanı? Haydi, git buradan!

İona aydêr kızıanı taa birkaç adım ileri, genä iilip, domalık kalêr, onu genä can acısı sıkêr. O düşüner, ani insannara annatmaa kendi kahırını, şindän sora yok faydası. Beş minuttan sora, o kalkêr, sallêr kafasını iki tarafına, sansın duyêr bir fena sancıyı içindän, alêr elinä terbeeleri...

Beygircik sansın annadı kendi çorbacısının düşünmesini da başladı, koşturarak, kaçmaa evä dooru. Bir buçuk saattan sora İon artık oturêr bir büyük kirlî sobanın yanında. Kümbet üstündä, erdä, skemnelär üstündä – hererdä, uyuyarak, hırıldêr insannar. İçerdä soluk etişmeer, aar solunêr, yok pak soluk. İona, bakıp uyuyar insannara, kafasını kaşıyêr, pişman olêr, ani bölä erken evä geldi...

„Aydayım da doyrayım beygirim emnän, arpaylan”, – düşündü o.

– Onuştan da taa çok can sıkleti beni tutêr. O adam, angısı islää biler kendi işini, angısı kendisi da bakêr, beygirini da doyrêr – o hererdä raatta bulunêr...

Bir köşedän kalktı bir genç kızakçı, uyku semesi aaradı kazanı suylan.

– Ne, su mu içmää isteersin? – sordu ona İona.

– Ölä zer, su içmää!

– İç, aş olsun ... saalın olsun!..

Benim oolum, öldü, kardaş... İstoriya!

Adam işitmedi, ne dedi İona.

İona baktı da denedi, ani bu adam yok nicä düşünsün onun kahırlı haberi için. Genç adam sa artık sarmış yorgannan kafasını da çeketmiş uyumaa. İhtâr dâdu genä oflêr hem kaşınêr... Nicä bu genç istârdı su içmää, ölä dâ bu ihtâr istârdı lafetmää birkimseylän. Artık tezdä olacak bir afta, nicä öldü onun oolu, paksa o taa kimseylän lafetmedi, nicä düşer bu büyük kahır için... „Lääzım annatmaa, nasıl hastalandı onun çocu, nasıl onu zeetledi

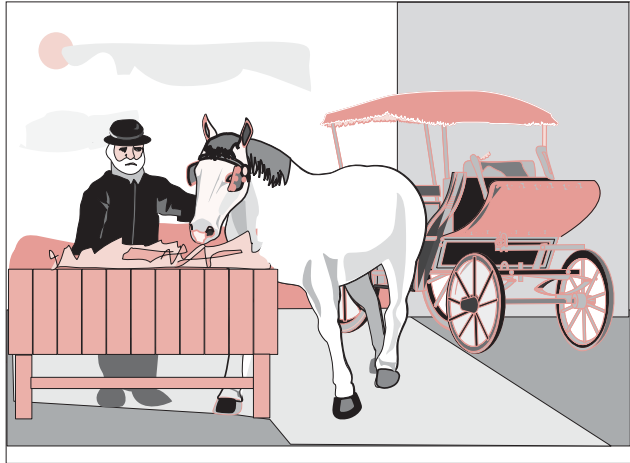
däul – şeytan

barin – boyar, zengin çiftçi

pitinka – pränik yada biskvit

kapüşon – yaamurluun, kurtkanın, jaketin başlıkları başına giimää deyni

hastalık, ne söledi öleceykän, nasıl öldü... Lääzım annatmaa, nasıl o zavalı gömüldü, sölemää, nasıl getirildi bolnıțadan onun rubaları. O küüdä kaldı onun kızcaazı Anısyä... Onun için da lääzım annatmaa... Bu beladan sora çok işlär var nicä annatmaa. Sesleyecilär lääzım onunnan barabar oflasınnar, kahırlansınnar, aalasınnar. Karırlan taa ii bu işlär için lafetmää. Beki, onnarda biraz fikir az, ama bölä kahırı işittiynän, onnar iki laftan sora, aalamaa başlêêrlar. Gidip, bakayım, ne yapêr beygirim, – düşünêr İona. – Uyumaa bän etiştirecäm... var vakit taa...”

O giyyiner da gider dama, neredä onun beygiri durardı. Düşüner arpa, em hem hava için. Açan o yalnız kalêr, çok oolu için düşünêr...

Bir başkasınnan lafetmää oolu için canı çeker, ama, açan yalnız kalêr, ona titsi geler, gezer, düşündä gibi, isteer görsün oolun üzünü, boyunu kendi gözlerin önündä. Dübüdüz başka iş, varkana kimä annatmaa.

– Ne iyersin mi? – sorêr İona kendi beygirinä, bakıp onun yalabık gözlerinä. – Hadi, i, i... Eer arpa vermedimsä, i te otlardan... Ölä, üşendim bän doyurmaa seni islää, ihtêrladım. Olaydı saa benim çocuum, o üşenmeyeceydi. O bu zanaatı bendän ii götüreceydi. Ondan bir çok ii kızakçı olaceydi. Ama o diil saa! O öldü.

İona bir vakıda kadar susêr, sora genä çekeder:

– Olä, dostum, beygirciim! Yok bu yaşamakta Kuzyma İoniç... Öldü şindan sora! Aldı kendisini dâ hiç bir lafsız öldü, boşuna öldü! Şindi sölä bana, olaydı sendä bir kulicik, da o kulicää sän ana olaydım, da o kulicik ansızdan ölmüş olaydı. Sendä nasıl can acısı peyдалanacımıydı? Yok nasıl bölä kahıra canın acımasın!

Beygircik hem iyer ot, hem sesleer, hem da soluyêr kendi çorbacının ellerinä.

İona unudêr kendisini da annadêr beygirciinä hepsini küçük oolu için.

(Gagauz dilinä çevirdi İ. Baboğlu)

- Ne türlü kahırı İonanın „...güüdesindä hiç mumnan da yoktu nicä görmää...“?
- Annatmanın adını neçin avotor „Can acısı“ koymuş?
- Yaratmanın sonunu okuyun da kendi duygularınızı annadın.

İon Krängă

Dädunun kızı hem babunun kızı

(Masal)

Bir vakıt yaşarmışlar bir däduyan bir babu. Dädunun varmış bir kızı, babunun da varmış bir kızı. Babunun kızı surattan betmiş, iştä haylazmış, ürektän fenaymış. Dayma aynaya bakarak yaymannanarmış, nasıl yaymannanêr bir maymun. Dädunun kızçaazı sa surattan, gün gibi gözälmiş, iştä – ateşmiş, islää ürektä hem sesleyiciymiş. Alaa vermiş ona ne var taa paalı hem gözäl bu dünnedä, ama pek gücenikmiş, zerä o ikinci anasının hem o çirkin kızının yokmuş gözleri görsünnär onu. Acaba nasıl yaşayaceydı bu kızçaaz, eer olmaydı şeremet, sesleyici hem dayancak.

Bütün gün dädunun kızı-oyanı, dädunun kızı – buyanı: yakacak daadan getirsin, ebelär sırtında dermenä gitsin, un üütsün, ayacıkları hiç durmazmışlar: bir taraftan gelirse, öbür tarafa gidärmış. Çalışırdı zavalı kızçaaz, ama babu hem onun çirkin kızı herkerä bulardılar ona kabaat. Babu deyärmış, ani dädunun kızı dermen kayası içerdä, kendi kızı sa – feslen, ikonaya koymaa.

Açan ikisi dä kızlar gidärmışlär sidänkaya, dädunun kızı bütün gecä işlärmiş, sepet iilän dolurmuş, babunun kızı sa bir iidän zeedä yapamazmış. Ama, açan evä gelirmışlär, aulu ilkin babunun kızı atlarmış da deyärmış öbürünä: „Ver sepedini tutayım, sän atlayınca!” Ama, kaptıyan sepedi, kaçarmış evä da deyärmış anasına – bobasına, ani bu iplikleri o işlemış. Dädunun kızı istärdi sölesin, ani o yapmış işi, ama babu hem onun kızı o saat kapardılar aazını, da kalardı ölä, nasıl onnar deyärdilär.

Açan pazar yada bir yortu gelirmış, babunun kızını yıkarmışlar, tararmışlar, donadarmışlar. Açan da bir sidänka yada horu olurmuş, babunun kızı o saat orada peydalanarmış.

Dädunun kızını sa çekişärmışlär, ölä erlerä gitsin brakmazmışlar. Açan da dädü iştän evä gelirmış, babunun aazı hiç durmazmış, dönärmış dermen gibi: ba onun kızı seslemäzmiş, bişey annamazmış, haylazmış, prost tamızlıktanmış... ba öläymiş, ba böläymiş, evdän onu kuusun, aalemä izmetçiyka versin, ne istärsä onunnan yapsın, sade onun da kızını bozmasın.

Dädü, açık aazlının biri, şaşkın babu ne sölärmış, hepsini inanırmış. Beki, dädüya da düşärdi birkaç laf sölesin kendi kızı için, ama şimdi onun evindä tauk ötärdi, horoza kimsey bakmazdı. Sade özensin bir laf sölesin, babuylan o tonta kızı onun gözlerini çıkarırdılar.

Bir gün pek kahırlı, ani raada brakmêêlar onu, çaarêr kızını kendinä da ölä ona deer:

– Sevgili kızçaazım, te ne söleer mamun senin için: seslemäzmişin, fena laf sölärmışin, karşı ona gidärmışin, da yokmuş nasıl benim evimdä durasın; te neçin deerim, git sän dä nereyi sana Allaa yol gösterecek, da olmasın bu evdä okadar kavga senin için. Bän, bir boba gibi, sade okadar söyleycäm sana: nereyi dä gitsän, sesleyici, pak ürektä olasin,

zerä yabancı arasında Allaa biler, ne insan tamazlına raslayacan; beki, yabancı okadar dayanamayacak, nekadar biz sana dayandık evdä...

Zavalı kız, açan görer, ani babu hem onun tonta kızı bakêrlar onu evdän kuusunnar, bobasının elini öper, aalayarak, yabancılaa yollanêr.

Gider, nekadar gider, bir da baksa, yolda onun önünä bir hasta, zabun, iyeleri dışarda, pali çıkêr. Pali kızı görer, ölä ona deer:

– Gözäl hem şeremet kızçaaz, ilaçla beni, beki, gelir vakıt bän dä sana yardım edärim.

Kızın canı acıyêr, alêr paliyi kucaana, islää yıkêêr, bakêr. Sora yoluna gider hem da seviner, ani iilik yaptı. Çok geçmeer, yolda bir armut aacını görer. Aaç taman çiçek açmış, ama tırtıllan dolmuş. Armut aacı kızı görüncäk, ölä ona deer:

– Gözäl hem şeremet kızçaaz, kurtar beni bu tırtıllardan, beki bän dä läüzım olurum sana.

Şeremet kız tırtılları toplêêr, kuru dalları kırêr da ileri gider, saabi kendinä bulsun, izmetçi ona olsun. Çok geçmeer, bir sıbıdılmış hem gübürlän dolu pınara uurêêr. Pınar ona deer:

– Gözäl hem şeremet kızçaaz, pakla beni, bän, beki, sana läüzım olurum!

Kız işä tutunêr, paklêêr pınarı islää, sora yoluna bakêr. Hep ölä ileri gidärkän, bir fırına urulêr, angısının suası düşmüş da o başlamış daalmaa. Fırın kızı görer, ölä ona deer:

– Gözäl hem şeremet kızçaaz, suva beni, beki bän dä läüzım olurum sana!

Kız biler, ani iştan ellär düşmeer, ennerini suvêr, çamuru çiiineer, fırını düzer. Bundan sora o yolca taa bir gün hem bir gecä gider.

Bir sabaa, acan karannık daayın içindän geçer, etişer bir meydana, neredä görer bir evcääz her taraftan eşilliklän sarılı. Açan kız o evceezä yaklařêr, o saat ona karşı çıkêr bir babu da sevinmeliklän ona deer:

– Ne aarêêrsın bu erlerdä, uşaam, hem kimsin sän?

– Kim olayım, anacım? Te, bir fukaara kız, olur demää anasız-bobasız. Saabi kendimä aarêêrım, sluga yannaşayım; bu memlekettä gezärkän, yolu şasırdım, senin evceezinä etiştim, yalvarêrım sana, kablet beni senin evinä!

– Zavalı kızçaaz! – deer ihtâr. – İşlä bendä bir gün hem tut aklında, ani sabaa boş ellän bendän çıkmayacan! Benim adım Ay Pazar!

– Pek islää, anacım, ama bilmeerim, ne iş läüzım yapayım.

– Te, uşaklarımı bakasın, ani şindi uyuêrlar, doyrurasın onnarı, sora bana imää yapasın. Açan bän gelecäm, imäk hazır olsun, ne pek suuk, ne dä pek sıcak, taman nasıl islää imää.

Ölä deyip, babu gitti. Kız ennerini suayıp, işä tutunêr.

İlktän su yısıdêr, sora çıkêr dışarı da başlêêr baarmaa:

– Uşaklar, uşaklar, uşaklar! Gelin mamu yıkasın sizi!

Kız açan islää bakêr, ne sanêrsınız, görer? Daa dübüdüz başlêêr fışırdamaa: türlü-türlü büük hem küçük yabancılan hem yılannan aul dolêr. Kız onnardan hiç korkmêêr, birär-birär onnarı alêr, yıkêêr, paklêêr, doyrurêr. Sora tutunêr imää yapsın. Acan Ay Pazar evä geler da görer hepsi uşaklarını pak hem hepsi işlerini yapılmış, bütün üreklän seviner.

Sora, sofradan kalkıp, kızı kendinâ çaarêr da deer ona tavana pinsin, beendii sandı oradan alsın, da sandık o iş için ona ödek olsun, ama evä etişmedään sandı açmasın.

Kız piner tavana, da görer orada çok sandık-kimisi eski, bet, kimisi eni, gözäl. Ama nasıl kız diil hamel, ayırêr kendinâ en eski, en bet sandı. Ačan sandıklan iner, Ay Pazar kaşlarını buruşturêr, ama yok nâpsın. Kız sandı sırtına alêr, da sevinmeliktân hep o yoldan, neredân gelmişti, evä yollanêr.

Ačan o fırının yanından geçer, angısını gidârkân suvamıştı, kızarılmış kırmaylan dolu onu bulêr. İyer kız kırma, nekadar isteer, yola da birkaç parça alêr. Biraz taa ilerdä, açan etişer o pınara, angısını paklamıştı, göz yaşı gibi pak hem buz gibi suuk suylan dolu onu bulêr. Pınarın üstündä dä iki gümüştân filcan; içer kız su, serinneer. Sora, alıp filcannarı, bakêr yoluna.

Bir vakıttan sora armut aacına etişer, angısını tırtıldan hem kuru daldan paklamıştı. Armutlar sarı-kırmızı, baldan taa tatlı olmuşlar. Armut aacı, açan kızı görer, salverer dallarını aşaa, kız iyer armut doyuncak, yola da alêr, nekadar lâázımdı ona.

Bundan sora paliyi karşılêr, saa hem gözäl, bir dizi altından left boynusunda, angısını pali verer kıza, ani onu hastalıktan kurtardı. Geçer taa bir vakit, kız evä etişer. Bobası başlêr aalamaa, ürecii kayet çok seviner. Kız çıkarêr da verer filcannarı bobasına; sora ikisi dä açêrlar sandı, neredân çıkêr hergeläylân beygir, sürüylân hayvan, koyun. Ačan dâdu görer bukadar zenginnii, sansın enidân duuêr. Babu sa aşlanmış kalêr, üfkedân bilmeer nâpsın. Ozaman babunun kızı kendini toplêr da deer:

– Sän, mamu, brak! Dünnenin zenginnii taa bitmedi, gidecäm bän dä getireyim sana taa büük zenginnik.

Ölä deyip, o üfkäylân, yollanêr yola. Hep o yolu kapêr, neredân gitmiş-gelmiş dädunun kızı; o da karşı gelir o hasta hem zabun palıylân; uurêr o armut aacın üstünä, ani tırtıllan dolmuş, sıbidılmış, gübürlân dolu pınara raslêr; daalmış fırını bulêr. Ama pali, pınar, armut aacı, fırın ona yalvarêrlar baksın onnarı, – kız deer onnara, gülümseyeräk, hem üfkäylan:

– E, te nasıl! Kirletmeyecäm sizin için benim biyaz elceezlerimi. Çok mu izmetçiniz vardı benim gibi?

Ačan hepsi gorer, ani taa tez bir kısır inektân süt alacan, nekadar bir şımarık hem haylaz kız sana bir iilik yapacak, brakêrlar onu ileri gitsin, başka yardımnik ondan istameerlär. Ölä ileri gidarkân, kız etişer Ay Pazara, ama burada da hep ölä uursuz kalın üzlü hem prost kendini gösterer. Ay Pazarın uşaklarına yapmêr imää, nasıl dädunun kızı, ama haşlak suylan yıkêr onnarı; bir çaarış-baarış kopêr, acıdan uşaklar, şaş gibi, kaçınêrlar daa içindä. Sora mancayı yapêr iışı, yanık, çii, yok nasıl birkimsey aazına onu alsın... Ačan Ay Pazar gelir evä dä görer nâpmış ona babunun kızı, ellerini başına koyêr. Ama Ay Pazar – bir yavaş hem çok dayanan babuymuş, istämeer bu haylaz kızlan lafa dursun. Ay Pazar yollêr onu tavana pinsin, beendii

yaymannanmaa – şımar-
maa, bükülüp, oynamaa
şeremet – çalışkan, işi
sevän, çemrek
feslen – bazilik (busuyok),
gozäl kokar ot
donatmaa – dizmää,
gozelletmää
özenmää – nesä istemää
tonta – inat, kalın kafalı
baláur – kanatlı yılan; uzun
yılan
kočovra – oklava

sandü ayırsın da gitsin ondan. Kız tavana pıner, en eni hem gözäl sandü ayırêr, zerä pek tamaamış. Ačan tavandan erä iner, gitmeer Ay Pazara saalıcak ondan alsın, ama çabuk evä yollanêr. Ačan fırına etişer, görer dolu kırmaylan, ama açan elini uzadêr alsın bir parça pidä, koor o saat ellerini yakêr, bişey alamêêr. Acan pınara etişer, o da suuk suylan doluymuş, o iki gümüştän filcanar da oradaymış, ama, açan kız isteer alsın bir filcan pak su – filcannar da, su da o saat er içinä girerlär.

Acan armut aacına etişer, çok olmuş armut orada kız görer, ama bir armut iyämeer, zerä aaç, onu gördücäân, taa yukarı dallarını kaldırêr. Taa ilerdä bulêr paliyi, bir dizi altınnan boynusunda, ama açan özener altınları alsın, pali onun parmaklarını dalêêr. Şindi kız üfkedän hem utanmaktan o pak hem biyaz elceezlerini dalêr, ama yok ne yapısın.

Nası-nicä o da mamusuna etişer, ama burada da bir fayda görmeer, zerä açan sandü açêrlar, çok balaur, başka yılannar onun içindän çıkêr, babuylan kıızı birdän yudêrlar, sansın hiç yokmuşlar bu dünnedä.

Dädu kızını everer, bir islää hem şeremet koca ona bulêr.

Şindi horozlar öterlär tokatların üstündä, harmanda, hertarafta: dädu çorbacıydı onun evindä. Okadar, ki o kaldıydı kambur, zerä babu çok kerä denemiş koço vraylan onun arkasını, görsün darı olmuş mu?

Çevirdi K. Kreçu

• Yukarkı masalı „**Däduunun kıızı hem babunun kıızı**” okuyup, kendibaşınıza birêr yaratma yazın, vereräk karakteristika düdunun kızına hem babunun kızına. Yaratmaları nızda açıklayın aşaadaki soruşları:

- * Bu masalı yazmış anılmış moldovan yazıcısı İon Kreangä.
Benzeer mi bu masal gagauz halk masalına „Trak, trak, susacım?”.
- * Bu iki masal neylän benzeşerlär biri-birinä?
- * Masalda „Babunun kıızı hem däduunun kıızı” babunun kıızı surattan, ürektän nicäymiş? Yazdırın onun patredini.
- * Yazdırın däduunun kıızının patredini.
- * Kimin beterinä däduunun kıızı, aalayarak, çıkmış evin içindän da gitmiş yabancılaa kısmet aaramaa?
- * Däduunun kıızı yolda nicä yardım eder paliyä, armut aacına, pınara, fırına?
- * Angı işleri o yapêr Ay Pazarın uşaklarına?
- * Nicä ödeşer Ay Pazar däduunun kıızınnan? Angı sandü däduunun kıızı alêr?
- * Neçin zenginmiş dädu hem onun kıızı?
- * Neçin babunun da kıızı yollanêr yola? Ona karakteristika yazın.
- * Nicä masal biter? Kim yudêr babuyu hem onun kıızını?
- * Dädu neçin kambur kalmış?

Grigore Vieru

Grigore Vieru Moldovanın literaturasında bir büyük hem şanı poet. İlk şiirlerini çıkardı taa studentlik günnerindä, 1957 yılda.

İon Kränga adına Pedagogika İnstitutunu 1958 yılda başardı, çalıştı redaktor uşaklar için jurnalda „Biz”.

Çok yazdı büüklär için dä, uşaklar için dä. Taa 1968 yılda çıktı tipardan bir şiir toplumu „Senin adın” Şiirlerin tematikası türlü-türlü. Grigore Vierunun şiirleri toplu 15 tomda. Gagauz dilinä onun peetlerini çevirdi N. Baboglu, P. Çebotar, K. Vasilioglu. Aşaada verili şiiri çevirdi Vlad-Demir Karagançu.

Ana dilindä

Hep birtürlü dildä
Aalêêr bütün dünnää,
Hep birtürlü dildä
Güler bir toprak.
Salt ana dilindä
Acımı kolaylêêrsin,
Sevinçini sä
Türkü yapêrsin.

Ana dilindä
Özleersin mamunu,
Şarap ta taa şarap,
Üülen dä taa üülen.

Salt ana dilindä
Yalnız gülersin,
Salt ana dilindä
Aalamanı kesersin.

Becermedään sä
Ne aalamaa, ne gülmää,
Ne dä suazlamaa
Hem da çalmaa
Senin erinnän
Hem gökännän birerdä,
Sus ozaman
Ana dilindä!

- Neçin acaba sade ana dilindä herbir iş kolay geler?
- Kayılsınız mı avtorlan, ki ana dilindä taa keskin ananı özleersin hem aalamını kesersin?
- Sonunda avtor nelär nasaat eder?
- Taa bir kerä o sıracıkları okuyun da ne istemiş sölemää şair, savaşın açıklamaa.

Bu meraklıdır!

Kişinevdä olan halklararası kiyat salonunda romın dilindä yazan poetların gagauz dilindä en islää çevirmeleri için premiya verildi kiyada „Sizi yazdım kalibimä!” Kiyadın avtoru Vladimir (Vlad-Demir) Karagançu.

Peetçi çevirdi gagauz dilinä Mihay Emineskunun, Vasile Aleksandrinin, Grigore Vierunun peetlerini.

„Ana sözü” gazetası 08.09.2011

Ali Tanyıldız

(Türk yazıçısı, şairi)

Türk şairi, yazıçısı Ali Tanyıldız duudu 1943-üncü yılda Şarkı-karaaç dolayında, Gedikli küüyündä. İlk okulunu Gediklidä, orta okulunu da Şarkıkaraaç küüyündä bitirdi. Taa sora İsparta kasabanın lisesindä üürendi, sora da İstanbulda hukuk (yurist) fakultetini başardı. Bu günnerdä İsparta kasabasında advukatlık işindä çalışêr...

İlk kiyadı „Honamlı örükleri” adında 1990-ncı yılda yayınlandı. Ertesi yılında tiparlandı onun ikinci kitabı – şiirlär „Ay batınca gel”.

1990-ncı yılda Ali Tanyıldız Uluslararası Yunus Emre sevgi yılı toplantısına katıldı, hep o yılın avgust ayında Moldovayı ziyaret etti. Moldovanın Bucak bölgesindä yaşayan gagauz türklerinnän ilgili izlemelerini 1996-ncı „Gagauzlara” adında bir kiyat tiparladı.

Aşaada verilän parça Ali Tanyıldızın ilk „Pepe” adında romanından fragmentiydir.

Mıhlardıç aacı

(Romanın bir payı)

Kim bilir kaç bin yaşında bu Mıhlardıç aacı! Hem kim bilir ne zamandan beeri onun gölgesindä şırıl-şırıl kaynayıp akêr aaca komuşu bir duruk hem serin sulu çöşmä.

Aacın kimi dalları anadan öncä çürümüşlär da kurumuşlar, ama Mıhlardıç korkmamış. Eni-eni dallar çıkarıp sürdürmüş da uzatmış ömürünü, hep bümüş hem bümüş yukarı. Onun güüdesi okadar kalın olmuş, ki eer beş kişi el-elä verip kaplamaa savaşarsalar, kaplayamazlar. Pam-pak otlar arasında, bin bir türlü gözäl kokulu çiçeklär ortasında, kuşların cıvıl-cıvıl öttüü erdä, Anamas adında daaların başında, ani yaylaları biri-birinä baalêrlar bir derin kedik ortasında büüyärdi bu sarp aaç Mıhlardıç. O bu erin ortasında yalnızça gök üzünä dooru dikili hızlanmıştı büyük, ulu gür Mıhlardıç. Onun komşusunun duruk çöşmesindän kana-kana su içtiktän sora yorgun argın yolcu bu ulu aacın gölgesindä arkası üstü yatıp bakarsa uzanıp gidän dallar birär büülü yol gibi gözünä görünürler. Onnar gündüzdä biyaz-biyaz bulutlara, gecelerdä da sarı-sarı yıldızlara insannarı alıp götürän ulu yollardır.

Kim kaktıysa, neçin kaktıysa günnerin birindä bir enser kakmış olmuş bu aaca. Beki, bu aacın gölgesindä raatlı dinnenmää kalan ya çöşmenin serin suyundan susuzluunu geçirän birisi, ya da aazını açmak isteyän başkası, ya kim angı çobannardan birisi kesmiş olan kuzusunu üzümä asmak için kaktı bir enser... Kim bilsin angısı, bu belli diil... Ama ne olduysa olan te bu ilk enserdän sora olmuş: kakan kakana, kakan kakana hep kakmışlar da hep büün dä kakêrlar.

Herbir kakılan enser Mıhlardıç aacın canını biraz yakmış da olsa, yalnızlıktan onu biraz kurtarmış. Ölä kurtarmış, ki gelmiş gün açan enser kakmak için gelip gidennerdän, musaafirlerdän, aacın dolayında yatıp kalkannardan dolay çiiyenmiş, yas-püs olmuş. Sivri-sivri taşlar bilä aşınıp yasılmışlar. Hem gün gelmiş, açan dumansız daada kos-koca aacın adı kalmış „Enser aacı” (türkçä Mıhlardıç) yıllar boyunca enser kakıla kakıla aacın güüdesindä bir başka enser kakmaa er kalmamış. Ama nekadar çok aaçlar vardı o dolaylarda Mıhlardıçtan taa yaşlı, taa kalın taa görümnü! Ama onnara ne enser kakan, ne dä üzünä bakan yokmuş. Mıhlardıçın adı daalmış çok uzaklara. Onun ünü yayılmış da yayılmış yaylalardan yaylalara, küülerdän küülerä, kulaklardan kulaklara. Oturmuş Mıhlardıç insanın adetinä. Umutsuzların umut dünnäasına oturmuş, ölä oturmuş, ki olmuş nicä bir ayoz.

Herbiri, kim gelip, kimsey görmedään Mıhlardıça bir enser kakarsa, gölgesindä dä çöşmedän birkaç yudum serin su içärsä da sora, ardına bakmadaan, uzaklanıp, gidärsä – o insanın istediı olurmuş, ne dä istemiş olsa, o aslıya çıkarmış, tamannanırımış...

Herkez kim anılmaz dertlerä düşärmiş, kim fukaaralıktan kurtulamazmış, kimin kızları evlenmedik kalırımış, ya angı evlilerin uşakları olmazmış Mıhlardıça enser kaktıysa herbir zorlardan kurtulurmuş.

- Nasıl aaçmış Mıhlardıç? Söläyin tekstin laflarınnan.
- Nasıl Mıhlardıç olmuş ayozlu aaç?
- Niceymiş aacın dolayını? Okuyun da annadın.
- Kim bu tekstin avtoru?
- Nasıl romandan bu bir fragmenttir?

Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım...

1. *Mihay Emineskunun „Neçin, daa, sän sallanêrsın?” şiirin için bir tombarlak masa yapın. Onun derin filasofiyası için dartışın.*
2. *„Uzak yaşamanın hızlanması..., sicaan suvazlamasında...” Yapın analiz Mihay Sadovänun bu deyimnerinä. Nicä literaturada onnara deniler? Bulun teksttä taa bu türlü deyimnär.*
3. *A.S. Puşkinin „Dubrovskiy” annatmasının artık ikinci payını okudunuz. Getirin payların ikisini dä aklınıza. Klastan dışarı bir uroкта savaşın iki dildä dä bu annatma için konuşmaa. Deyecez: gagauz dilindä A.G. Dubrovskiyin sürentini yazdırın; rus dilindä dä – K.P. Troekurovun.*
4. *„Sulanmış pekçä aazı –
Piinircii imää, nâpsın?
Şalvir, enikunuca
Tä-tä yaklaşêr aaca”.*
İ.A. Krilovun angı fabulasından bu sıracıklar?

5. „**Canavar hem turna**” fabulasında İ.A. Krılov kimi gülmää alêr? Okuyun taa bir kerä fabulunun çeketmesini da cuvabı bulursun.
6. Gagauz yazıcıların arasında kim fabula yzêr?
7. „– Gözäl hem şeremet kızçaaz, kurtar beni bu tırtırlardan, beki bän da läüzım olurum sana. Şeremet kız tırtılları toplêêr, kuru dalları kırêr da ileri gider...” Bu laflar İon Krängenın masalından. Masalın adını söläyin, Acaba angı halkların masallarına bu masal benzeer? Masalların adlarını aklınıza getirin, angı halkınun onnar olabilirlêr açıklayın.
8. Neçin Anton Pavloviç Cehov kendi annatmasının adını „**Can actısı**” koymuş? Düşünün derindän annatmanın epigrafi için: „Kimä benim kahırımı annadayım?” Neredän bu laflar alınmış?
9. Sonunda kimä İona kendi kahırını annadêr?
10. Düşünün dä söläyin, acaba neçin okadar paalı olsun birisi, kimä kendi kahırlarını annadabilirsın?
11. Siz dä G. Vierunun lafarınnan kayılsınız mı, ki acıyı kolaylamaa, sevincini dä türkü yapmaa olur sade ana dilindä?
12. G. Vierunun „**Ana dilindä**” şiirinin son 8 cırasını derindän açıklayın.

„Becermedään sä
Ne aalamaa, ne gülmää,
Ne dä suazlamaa
Hem da çalmaa
Senin erinnän
Hem gökünnän birerdä,
Sus ozaman ana dilindä!”

Duygularınızı hem fikirlerinizi kendi laflarınızla annadın.

13. „Herkez kim anılmaz dertlerä düşärmiş, kim fukaaralıktan kurtulamazmış, kimin kızları evlenmedik kalırmış, ya angı evlilerin uşakları olmazmış Mihlardıca enser kaktıysa herbir zorlardan kurtulurmuş”. Angı yaratmadan bu sörlêr? Romanın adını da söläyin?

Tema 4.

KENDİBAŞINA OKUMAA DEYİNİ

Nikolay Baboglu

Çiftçi eceli

(„Bucak ecelleri“ anlatmasından bir payı)

Bobamdan bana kaldı bir çarık tasmaı gibi dilimcik tarla, bir aaç puluk hem birkaç da dünnä gibi eski boba nasaatı...

– Seslä, oolum, söyleyim, kulaan varsa işidirsin: „Bizim bu çiftçilik zanaatımızın örnää ölä: çok işlemää, hiç dinnenmemää, gecedän-geceyâ kaçıp-calışmaa. Sadece ozaman sofran kuru kalmaz. Ama eer asıntıya kendini kolverirsän, büünküyü yaarina brakarsan hem da geç kalkıp, vakıtları yatarsan – aaçlık olur, saadıcın da steonoz edär seni mezarlı-klan”.

– Korkma, ba boba, – deyardım bän, – biz senin elindä taa kundaktan işä alıştık hem ölä aklım keser, ki adamın iki eli varkan bu dünneedä o yok nasıl aaç kalsın.

– İşä siz alışık, çocuum, ama sän unutma, ani çiftçi, o günahıta insan. Çiftçinin terinnän, onun arkasından ömür dünneyin yanyatannarı yaşêêrlar, olmalı, bu taa zamandan kalma. Te neçin isteerim annayasınız, ki çiftçi lääzım çok işlesin. Azbuçuk haylak durmak en ilkin onu kendini, ekmek büüdücüyü, kaybedir. Yanyatannara zorlar, aaçlık oya etişer ya da onnara hiç dokunmêêr... Biz, çocuum, ani var bir laf, üç gün yaşamak için dört gün işleyelim lääzım...

– E, o üç günün içindä, dördüncüyü neredän almaa? – sordum bän bobama.

– Te o te var, neredän onu almaa, eer becerip bulursan onu – tukurlanacan yaşamakta, ama eer bulamasan, adın da çiftçiysä, uşak bakamaycan, adam olamaycan.

– Çeketmişkän, – yalvardım bobaya, – sölä bizä başadan, sän kendin neredän aldın o dördüncü iş gününü da büüttün bizi içer dolusu ool?

– Söleyecäm, oolum neredän, bän bu betere lafı açtım, da oradan siz da alınız. Bän, sevgili evladlarım, yaşamamda yortu-pazar bilmedim, sıra geldi ayaydın gecelär da bana iş günü oldular, türlü-türlü katlandım da üç gündä dört için işledim da te, nasıl görersiniz, sizi büüttüm, kendim, beki, zor çektim, ama aaç ölmedim... Boba azbuçuk sustu da soluunu zor çekti, baktı üzümüzä da ekledi: „Şindi hepsi kahırlar kalêrlar sizin üstünüzä”.

Geçmedi çok da, oma bobamı saalık braktı, anam da geçindiydi taa ileri.

Butakım yaşamak geçtiydi benim elimä. Dilimcik tarlam doluydu ayırıklan. Aaç puluk onu zoruna çizärdi, ama zoru bän iştan getirirdim. Bilärdim kazmalarımı islää. Kıra alırdım bilä küçük uşaklan karımı da, iki gündä birär çıkımcık kazardık. Ayırıkları da ardımızdan toplayıp, yol üstündä yakardık. Zar-zor benim da tarlacımdan alırdım ölmeyecek kadar bereketçik. Evdä savaşırdım tutayım birkaç kuş, bir keçi, iki-üç koyuncuk. Bundan başka, yazın etiştirärdim aylıkçı yanaşmaa, yani aalemä gündelikçi gitmää işlemää. Raametli bobamın nasaatına görä: vakit hiç kalmazdı haylak durmaa.

Kış vakitlerinde kuşu, malı brakıp, genä kendimä başka iş bulurdum. Bobam, raametli olsun, braktıydı bana bir da zanaatçık, onu da arada-sırada kullanırdım. Dikärdim kış gecelerindä komuşulara kürk, keptar, meşin. Kariya deyini da artardı buradan kırıntı yapaacıklar. O da onnarı didärdi, tarardı, işleyip dokuyardı. Aylämnän çalışırdık yazı-kışı ölä işlemää, ani boba lafindan çıkmamaa. Akına, yaşamak pek sarp gitmäzdi, ama soframız da heptän kuru kalmazdı, malay-mamaligacık bulunurdu. Bölä tukurlandım bän, bizä Sovet kuvetleri gelincä.

Bin dokuzüz kırk altıda, artık bu anılmış fikaaraların kuvetindä, ne kaldıydı aaçlıktan ölelim. Soframız hemen-hemen kuruduydu. Ama boba nasaatı, ani söledi, ki o anılmış Sovetlär pek dostmuş fikaaralara, olur duşman çıkmasın. „Oolum, – deyärdi o bana, – bak eni kuvettä büyük yalan çıkmasın, neçinki zámandan fukaaranın adınnan fukaaraları idilär”. Geldi, adı kuruyca, 1946-ncı yıl. Bän taa ilkyazdan denedim, ani büyük kıtlık olacak, deerim kariya: „Bizim ayrıklı tarlamızdan bu kurakta imelik çıkaramayacez. Ekelim aulun da içinä paşoy”.

– Eer kurak gidärsä, aulda da bereket olmayacak, – cuvap etti karı.

– Olacak, – dedim bän, açan sulayacez ekilmiş.

– E, su neredän alacan kıtlıkta?

– Deredän kazacez bir endek bizim auladan da yakışacak kolvermä paşoyların kökünä suyu. Bizim aul yılmada...

– E, he-he-e-e, deredän bizim auladan endek yapmaa, läözüm iki ay işleyelim!

– Hiç korkma, karı, göz korkêr, ama el yapêr, bir-iki aftada kazacez. Ama er kazmasak, kırdä da olmazsa bereket, ne yaptık?

– Beki, gündeliklän buvaz tokluuna gidäriz da kurtuluruz, – eskiycä esaplardı karım.

– Şindi, karı, yok kimä gitmää, – cuvap ettim bän.

– Büyük boyarlar Sovet Kuvetindän aşırıya kaçtılar. Küüyün zenginneri dä, zavalılar, köstekli gibi bakınêrlar, nereyä kaçmaa, nasıl kendilerini aaçlıktan kurtarmaa.

– Evel aaçlık olmuş, ama insan ölümü olmazmış işidilirdi, bekim, şindi da kurtuluruz, – bildiini sölärdi kaskatı eşim, – olmalı, bu kuvedin üzündä gözü.

nasaat – akıl vermek

dinnenmä – aylak işsiz durmaa

asıntıya brakmaa – soraya brakmaa, ya unutmaa

aklım keser – aklım erer

yanyatan – aylakçı

becermää – bulmaa erşeyin kolayını

adam olmaa – becermää islää yaşamaa

işä yanaşmaa – işä girmää

aylıkçı – aylan işçi

meşin – koyun derisindän don

sarp gitmäzdi – islää gitmäzdi

buvaz tokluuna – zaamet sadece imäklän

urda paşoy – azteneli, taa pek olmamış paşoy

aynacık – belli heptän açık

– Bu eni kuvettä çok yalancılık varmış. Biz kendimiz için düşünmâzsak, Kuvedä yok umut.

Nasıl da olsa, belliydi, ki yıl gidärdi büük yoksuz kuraklaa, çiftçi yoktu neredän bir kazanç bulsun. Da te, ölä bobamın nasaatına görä, tutunêrız biz kariylan da iki afta içindä, kazıp bir uzun endek, dorudêrız dereyi aula. İşlediydik alatlan gecä-gündüz. Keten gölmeklerimizi er avşam süzärdik terdän.

Akına, zaamet çok yaptık, ama onun faydası heptän belli oldu, açan ayı-naçık göründü, ki yıl gidärdi kara kurak. Bän aulundan paşsoycuklarımı suladım bütün yaz, deredä sular da bitincä, kuruyunca bu kör kuraktan. Ama benim aulunda paşsoy çıkımcı etiştirdiydi alsın sucaazını da verdi bana bütün kışa imeelik. Kırdakı paylardansaydı o yılın hiç too-mu da alamadık. Te nasıl zaametim beni kurtardı ölümdän. Zor kışladık, ama ölmedik. Soframızda hep bulundu trofa. Komuşlar duyardı kokudan, ani bizim sofrada bişey var. Çoyuna saklıdan verirdik bir damna un, bir parça mamaliga... Ama angı birinä verecän yardım bir aulun urda paşsoylarından?

Geçti bir en zor ölümlü yıl, nasıl yokmuş oldu bu Basarabiya topraklarında. Öldü, kaybeldi aylelär bütün, kimi sokaklar bütünnä boştulär, çok evlerdä vardı gömülmedik raametlilär, ani durmuştulär aftalarlan boş içerlerdä. Te butakım da zorları geçirdik...

- Ne nasaat vermiş bobası ooluna?
- Nicä bütün yaşamasında çalışmış bobası çocuklarını büütmää deyni?
- Annadın nicä annêêrsınız lafları: „Üç gün yaşamak için dört gün işleyim läâzım...“?
- Bu adamın oolu bulmuş mu acaba yaşamasında dördüncü günü?
- Açlık yılında ne türlü o kurtarmış aylesini ölümdän? Taa bir kerä o eri tekstä bulun da okuyun.

Trendä

Kızımnan Ninaylan gelirdik Tumarvadan Çadıra. Pindik trenä saat taa ondokuz yoktu, avşamnen. Tamen erleştik, işidildi bir titsi, uzun sıklık. Benim kızım dapturu geldi, bakardı gözümä.

– Ne, korktun mu? – sordum bän Ninaya. – Korkma, o tren çekedeceykän, ölä bir baarış verer. Te artık darttı, – dedim, – gideriz. Vagonnar başladılar tangır-tungur ilerlemää. Geeridä kalırdı evlär, aaçlar, yol boyunda taş hem kömür tepeleri. Bir nedän sora biz artık çıktıydık kasabadan. Trenimiz hep taa hızlanırdı, alatlardı kavrasın yolu. Onunna da barabar sol tarafımızda gün dä alatlardı kauşmaa.

Biz kızımnan oturduk pençerä boyunda karşı-karşıya. Kasabada gezmeklerdän yorulmuştuk, ama istemäzdik uyuklamaa, mayıl bakardık pençeredän oyanı uzaklara... Yaz avşamı da git-gidä koyulaşırdı, olurdu gecä. Karannık yavaş-yavaş çalışırdı kaplasın dünneyi. O nicä bir insan sin-sin sokulurdu kırlara, ilkin erleşirdi alçaklara, sora kaplardı başka erleri dä. Bakmadaan avşamın karannına, tarafımız islää seçilirdi: yolumuz, duruk derin dalgacıklı su. Sıcak gecedä ırtırların seslerinnän karışırdı kurbaaların yakırtıları. Bir

sazdan eski tırlanın yanında yatırdı koyun sürüsü. Çoban da kırlıgasında dayalı neyäsä düşünürdü. Saa tarafımızda göktä peydalandı harman kadar dolu ay. O uzadırdı çobanın gölgesini taa papşoyluk boyunadan. Tırladan geldi trenin kömür tütününnän karışık taazä piinir kokusu. Kızım sordu:

– Bu küü, ani görüner, diil mi Kazayak küüsü?

– Tanıdın, – cuvap ettim bän, – şindi taa yarım saatan sora etişecek evä, te önümüzä görüner Çadır kasabası da.

- Ninanın duygularını trendä Tumarvadan Çadıra gitmek için açıklayın.
- Siz dä mı bir erä trendä gittiiniz? Annadın bu oluş için.

Gagauzların Eni Yılı için

Gagauz halkın Eni yılı eniyçä kalendara görä karşılanêr. Sayılêr, yanvar ayın birinci günündä. Eni yılın önündä var Kolada orucumuz, angısı Koladanın önündä dört afta sürüner. Bu dört aftada insan oruç tutêr, yaalı imää olmaz. Ama yaalı sayılır: et (hertürlü mallardan), yımırta, süt, kaymak, balık. Balıktan imäk olur olsun sade oruç yarısında. Oruç günnerindä yaşamak läazım uslu olsun. Butakım hristianca Kolada orucunda cekişmäk, sertlik, hızlılık, yalancılık, hırsızlık yapmaa günahdır. Büük Koladayı düşer hristianca paklıkta, günahsızlıkta karşılamaa.

Kolada orucun günnerindä läazım taa sık dua etmää, pazarlarda kliseya gitmää. Yaşlı ihtârlar, taa derin inanıcı insannar dayma kliseya giderlär, çok dua ederlär hem komka alêrlar.

Kolada günündä oruç açılêr. İmeelik için kesiler: domuz, kuzu, tauk. Küülerdä insannar komuşularına imeklerinden üleştirerlär. Üleştirmäk çinisinä olur koymaa: taazä kolaç, ekmek. İmeklerdän koyulêr: et, piinir, lokum. Kimi Kolada günnerindä eni evlilär giderlär suvatularına, kumilär saadıçlarına. Yapılêr şennikli konuşkalar. Bu konuşkalarda var türkü çalmak, maanilêrlän yarışmak (kim taa çok, taa gözäl bilecek, taa gözäl çalacak...) hem oynamakta yarışmaklar (kim taa gözäl kadıncayı, maaramcayı, üç gücülüyi oynayacak). Hep bu konuşkalarda olur çok çümbüş söylemää, fıkralarlan yarışmaa. Eni genç kumilär Koladada getirerlär saadıçlarına gölmek, bez, peşkir. Saadıçlar da adêrlar genç kumilerinä, kumişalarına toprak ya kendi ineendän buzaasını ya da, kuzu, keçi.

Konuşkada var el öpmäk. Gençlär öperlär saygılı ihtârların ellerini. İhtârlar da adêrlar gençlerä gölmek, para, ya başka çiizlär. Gagauz halkı pek musaafirci. Herbir ayledä musaafirlerin gelmesi çok büük sevinmelik sayılır. Kolada yortularında hepsindän çok musaafirliklär olêrlar, kimi dostluk Kolada konuşkaları olur sürünsünnür birkaç gün sıraylan. Butürlü uzun konuşkalarda hep taa eni adetlär çıkêrlar, eni musaafirliklär peydalanêrlar...

halk – insannar
dayma – sık-sık
yaalı – hepsi imeklär, ne yaalan yapılı
komka – bir kaşık ayozlu ikram
cümbüş – gülmekli, şen annatma
fıkra – gülüntülü annatma

Kompozitor Arseven ölümündän sora evinä geldi

Türkçe adı **Veysel Arseven**, ama gagauzça Vasili Öküzçü. Kendisi o Gagauziyadan, Baurçu küüyündän. Veysel gitmiş Türkiyeyä 1934-üncü yılda Baurçu küüyündän. Altmış yıldan zeedä yaşamış Türkiyedä. Sovetlär Birlii hiç bir kerä kolvermemişlär bu adamı kendi küyünä görüşmää. Sade şindi, açan diişildi vakıtlar, düştü „demir perdä”, gagauz halkın da şanı oolu geldi evä, Baurçuya, da o oldu artık ömürünä bizim, gagauzların çok hatırlı kultura klasikası.

O zamannar 1934–1938-inci yıllarda bizim Basarabiya geçärmış bir çok kıtlık vakıtlardan. Soşial durumu öläymiş, ki zenginnär zor bereketsizlii, yokluu az duyarmışlar. Neçinki onnarın hambarları her zaman doluymuş. Sade fukaaralar, topraksızlar kalırmışlar aaç-susuz, çıplak. Onnar gezärmışlär yollarda, yabancılıkta bir parça ekmek aardı-na. Tamam bu türlü vakıtlar gelmiş Vasilin da küçüklüünä, aylesi yoksulmuş. Ama bu gagauz uşakta duumasından peydalanmış bir havez üürenmää, anasından kabuletmiş çalışkanlı. Vasilin Bobasının varmış sade bir desitina topra hem içersindä da 5 uşak. Vasili bu aylenin ortancı ooluymuş. O Baurcuda başlanı şkolasını brakmamış, nasıl başka fukaara uşakları brakıp, gidärmışlär yabancılara – çıraklara, dilenmää. O küüyündä ötää-beeri üürendiktän sora, takilär bobasına, versin onu taa yukarı bir zanaat üürenmää. Bobası sölemiş, ki içerdä imeelik yok, çıplaklık, kendisinin da ayaklarında sadece yırtık çarıklar... Ama Vasili neetindän atılmazmış. Da bulunmuş ozaman bir Allah adamı – Baurçulu popaz. O duymuş, ki bu uşak diil başkaları gibi, ondan olur çıksın büyük adam. Popaz vermiş bobasına 250 ley.

Bu paraylan Vasili gider Kişinöv dolayına üürenmää teknik şkolasına. Bobası da alêr Dobruca yolunu çıraklara. Vasili yalnayak, yırtık-partal üürenirmiş Vasiendä, ama onun canı istedi diilmiş ne aaç ustalılı, ne dâ demircilik. Onu küçüktän cekärmış muzıkaya. Vasili taa küçüktän tanışmış bir muzika çalgıcısından da ondan yavaş-yavaş üürenmiş kemençä çalmaa. Büünkü saa kızkardaşı annadêr, ki Vasi, pinip tavana, günnär boyu kemençä çalarmış...

1936-ncı yılda Vasili birkaç Baurculu kafadarlarınan gitmiş sınır aşırı Türkiyeyä. Da te tamam bu dost memlekettä yoksul çocaa açılmış büyük muzıkacılık yolları. Herşeydän başka, Vasiliyâ yardım etmiş kendi çetin neeti, saburluu, çalışması hem Allahtan vergisi. Orada da diilmiş pek kolay bu yol. Yıllar boyu, ilk baştan lääzım olêr notaları üürensın, geçer muzika okullarını İstanbulda sora başarêr Konservatoriyayı... Vasili olêr muzika profesoru da artık üüreder başkalarını muzıkaya Konservatoriyada, universitetlerdä. Kompozitorluk uurunda yazêr çok eserlär muzika teorisinde, araştırmêr türk milletin folklorunu. Kendisi gagauz olarak, tanıyarak Kara Deniz kırlarından melodiyaları, yazêr gagauz muzıkanın da çeşitlerini. Araştırmêr Dobruca türklerin, Anadolu türklerin hem gagauzların melodiyasını, o bulêr onnarın arasında benzemekleri hem ayrılıkları.

Vasili, kompozitor olarak, Türkiyedä etişer çok üüsek uura. Büünkü Türkiyenin büyük konçert salonlarında, teatrolarda çalınêr Veysel Arsevenin aranjirovkaları hem orijinal muzika eserleri. Gagauz küüyündän bir fukaara ayledän çocuk etişer en üüsek muzıkacılara kendi gagauz karakterinnän, çalışkannıkan, muzıkaya sevgisinnän. Vasili nekadar Türkiyedä çalışmış, hiç bir dâ zaman unutmazmış, ki o gagauz. Onun çok canı sıkılmış duuma küüyü için, ama Sovetlär Birliin zamanında demir perdä kapamış ona evä dooru

yolu. Altmışın üstünä yıllar boyunda o hiç bir dä zaman evinä görüşmää gelämemiş. Anası hem bobası geçinmişlär onun gurbetliindä.

II

Gagauziyada bilinmäzdi bişey Vasili için. Ama kismetimizä „Sabaa yıldızı” jurnalın redaktoru Stepan Bulgar Türkiyedä Arsevenin dostlarınnan tanışêr. O sesleer Veyselın üürencilerinın muzıka yaratmalarını. O işider Türkiye büyük muzıkacılarından, ki Arsen Basarabiyalı gagauzlardanmış, Baurçu küüyündänmiş, ama Basarabiyada birkaç Baurçu var, angısından?

Gagauziyada Yazarlar Birlii kurulduktan sora Baurçulu şair Andrey Koçancı buluşêr redaktor Stepan Bulgarlan da gelip kendi küüyündä aaraştırêrlar bu işleri. Tezdä belli olêr, ki Veysel Arseven var haliz Komrat bölgesindän Baurçulu Nikolay Öküzçünün oolu, ama Veysel Arseven var onun takma adı. Bu adlan o yaşamış Türkiyedä. Bulunêr Baurçuda onun öz kızkardaşı Fedora Nikolaevna Kürkçü, ani büün saa, belli olêr, kimmiş raametli bobası kardaşları, onnarın uşakları.

Hepsi bu işlär açıklandıktan sora Gagauziyada Yazıcılar Birlii, kendi kararına görä, iyül ayın dördündä, yıl 2000, yapêr Baurçuda primariyada bir geniş toplantı Vasili Öküzçünün (Veysel Arsevenin) anılmasına. Geler küülülär, muzıkacının soyları, küülü gençlär, gagauz yazıcıları: S. Bulgar, A. Koçancı (Baurçulu), yazıcı N. Baboglu, Gagauz sesi gazetasının redaktoru, yazıcı P. Yalınçı, gagauz kultura departamentin başkanı D. Gagauz, Baurçulu küü başları, şkoladan üüredicilär, üürencilär.

Karşı duvarda, sahnedä, Vasilinin (Arsevenin) büyük patredi. Kızkardaşı çok meraklı annadêr kendi batüsünün küçüklüü için, söler, ki o çok çalışkanmış, kıyatçılıu sevârmış. Sora S. Bulgar da sözündä annadêr, nasıl aaramış bu anılmış adamın kimniini, nasıl açıklamış, ki o haliz Baurçuluymuş. Şindi hepsi belli olêr da te, altmış yıldan sora, saalında evinä, küüyünä gelämedisä, bugün ölümündän sora, o artık burada, evdä, kendindä, Baurçuda. Veysel büün katılı halkına, soylarına, kimi o büyük zaametinnän kaldırdı başka büyük kulturalı milletlerin uuruna.

Yazıcı Nikolay Baboglu da kendi sözündä söledi, ki Vasili Öküzçü (Veysel Arseven) bizim, saaların çalışmalarınnan ölümündän sora evinä etişti, neçinki o bizim. Elbetki, o şanı gagauz Türkiyedä da läözüm, onun zaametleri orasını da metinneer, ama bizdä, evdä, o taa çok läözüm gagauzluun sonsuzluu için, neçinki o ilkin bizim muzıkacı klasiimiz. Ondan gider gagauz muzıka kulturamızın kökleri.

Çok taa şanı laflar söledilär bu toplantıda gazeteci, yazıcı, şair P. Yalınçı hem başkaları.

Bu toplantıda karar alındı, ki Baurçuda her yılın sentäbrinin 16-sında olsun Vasilin duuma günnerin anılması. Baurçunun bir sokaanın adı taşısın kompozitor Arsevenin adını. Hem taa koyulsun bir anmak nişanı Vasilinin duuma evin duvarına. Anılsın o şkola da, neredä üürenmiş küçüklüündä genç Vasili Öküzçü. Klasın birindä olsun bir ayırı boş skemnä, neredä o üürenmiş, orada oturmaa dooruluk verilsin şkolanın en islää üürencisinä. Vasili Arseven bunnarı görmeyecek, ama görecek bizim evlad boyları. Bizim gururumuz için o bizä läözüm.

Stepan Kuroglu

Porezenci

Küüyün bu maalesinä o vakıtlar deydirdilər fukaara maalesi. Sokaan iki tarafında da süzülürdü küçük kül kufneciklär. Çıbık aullar geriliydi evdän evä. Kimi aulda asılıydı susak, kırık çölmek. Makaklı askerä benzärdi bu aullar.

Kırkayak Marinin kufnecii en kenardaydı. O yapıcık şuşekil dururdu, bilinmeer, nasıl taa yıkılmamıştı. O ölä alçaktı, ani **şoparlar** ardından tırmaşırdılar evin üstünä, nicä pata. Hepsi bilirdi bu evceezi: bütün küüyün insanı vardır mezarlaa ölü geçirdii, da bu sokaktan vardır geçtii, neçinki mezarlaa yol salt bu sokacıktan gecärdi.

Hergün edi-sekiz kişi gömülürdü. Açan ölü yaklaşırdı küüyün kenarına, Marin çıkardı aulundan da, alıp başından paraliyasını, stavrozunu yapardı, insanın ardına mezarlaa varardı. Kırkayak Marincik kimseycäa laf katmazdı, açık kahırını göstermäzdi, insanın arasında susarak gidärdi. Mezarlıkta, ölüyü gömärkän, genä kimseyä laf katmazdı, sırası geldiynän, dadardı bir kaşıcak koliva da sora dönärdi geeri, evä, işleri bitirmää.

Nekadar yaşamış Marincik, işlerini hep bitirämemiş, doyunca da ekmek iyämemiş.

Marinin uşakları, gördücäan bobasını, başlardılar hızlı kaçınmaa: birisi verer, öbürü taşıyêr, üçüncüsü tezekleri yivêr. Hepsicii işleer. İki yaşında Miyaluş ta tutêr tezäa kenarından, ama kaldıramêr. O da, karımcacık, savaşêr taa tez tezeklik yivilsin.

Uşaklar fiyıldardı o yanına, bu yanına, sansın bütün sokaan uşakları toplanmıştı orayı. Onnar sa, sekiz uşak, hepsi Marinindi, biri öbüründän taa alçak.

Marinä sorardılar:

– Ne okadar çok uşaan var, Marin?

– Dünnä gözäl, ko yaşasınnar! – cuvap verirdi Marin.

Ko yaşasınnar! Marinin varsa bir bukası, o payedärdi on parçaya: karısına, uşaklarına hem kendinä.

Marin oturêr dut altında, siler terini annasından.

– Sandi, topla hepsini sofraya! – baarêr Marin çocucaana.

– Mamaliga hazır mı? – sorêr Sandi.

– Hazır, hazır, – cuvap verer Marinin erinä Marinka – karısı.

Marinka sofrayı artık koymuş, mamaligayı tezicik **kotarmış** da naşeysä dönüşer çüvenin önündä, allele, kazıyêr çüvenin dibini, **gevşener** tatlı-tatlı. Ko desinnär, ani çüveni kazımaa prostmuş, aniki belaya düşecän, ölä adet! Yok ne yapmaa, açlık adetindän beter yoktur!

Artık hepsi toplandı sofranın dolay yanına, bekleerlär payını. Küçük Miyaluş düüyêr sofrayı, nicä daulcu, taa da yamuzlêr Pantiyi.

– Çingenä Petradan örnek alêrsın, oolum, – dedi Marin da kaşın tersinnän urdu Miyaluşun annısına. – İmektän sora verecäm elinä tepsiyi, düü doyuncan! Ya, otur uslu! İyin islää! Bu gecä oruç tutulêr. Yaarın mamaliga da inmeer – kestirer lafını Marin.

„İnmeer, belliki! – kendi-kendinä düşüner Marin. – İki ay geçti, nasıl harman döndü, evdä sa salt beş demirli paşşoy unu kalmış. Bereketin yarısını **harç** aldılar, kalan

tenäylän da ödendi borçlar, toomnuklar; zalog ta, aaçtan puluk, geeri alındı. Lääzım bu gecä düşünmää, neresini genä ölçmää? Genä mi Dobrucanın yollarına çıkmaa? Kaç kerä ölçünmüŝ? Boşuna mı bizä Kırkayak demiŝlär! Var neyä kafa kırmmaa!”

Marinka getirdi sofraya bir susak suannı çii borç, salverdi içinä iki yakıcı biber, verdi Marinin elinä bir makara iplii:

– Ya, payet! Uşakların ligaları akmış, bayılmışlar aaçlıktan!

Marin aldı o iplii, boydan-boya kesti mamalıgayı: kimä taa büyük, kimä taa küçük. Uşaklar sa çok görer:

– Tati va, neçin batüyä taa büyük parça, bana taa küçük?

– Benim payım taa da küçük, – ekleer öbürü.

– Tatiylän mamuya sa – en büyük parçalar! Ya, bak orayı!

– Susun, cavgalar! – güldü Marin, – sizä çok ta olsa, hep az görüner. Siz dä büüyeceniz, benim gibi olaceniz, da ozaman duyaceniz, nesoy ilin büyük adam bukasını imää.

Baarış bitti. Hepsi, alatlayıp, kaşıklêê borcu, üüsürölär yakar biberdän, dişlärölän fena dalêrlar suvannarı, onnarı tuzlayıp, tatlı iyerlär. Kimisinin yaşları akêr:

– İyin, oollarım, taa şeremet olaceniz, – şakalaşêr Marin...

Uşaklar, açan görerölär, ani sofraya başka bişey düşmeyecek, birär-birär kalkêrlar, sokaa çıkêrlar çini oynamaa.

Marinnän Marinka brakêrlar bukalarını, uşakların ardına kalkêrlar, kendi işinä bakêrlar. Marinka alêr o iki mamaliga parçasını, sarêr bez içinä, brakêr zor vakıda. „Bekim, yaarın ölä geçecek? Çalılıkta var çok **güven**. Taman olmuş hem tatlı! Ko gitsin sabaa uşaklar, aldansınnar biraz. Biz dä Marinnän bukalarımızı bitireceez”, – düşünêr Marinka, toplarkan sofrayı.

Marin dönüşer kapu önündä, ölä dä işä **özenmeer**, çıkêr sokaa. Uşaklar taman kızışmış, uçêr gaydaraklar.

– Tuku, ya ver burayı **gaydaraa**, – uzadêr elini Marin, – bakalım, ne yapacak solak!

– E-ey, tarayacak hepsimizi, – başlêêr aalamaa komuşu oolu Demir.

Marin salêr bir kerä gaydaraa, gecikli yıvına uramêêr da, tükürüp erä, geeri döner, aula girer. Uşaklar ardına güler:

– Nasıl ölä Marin batü uramadı?

Genä dönüşer Marin aul içinädä. „Aulu mu sıkladmaa, – düşünêr, – heptän çürümüş, yazadan dayanamayacak, osa kufneyä dayak mı koyayım – bir tarafa yannamış? Dayak ta yok! Osa büyük sokaa mı çıkmmaa, zerä büün pazar”.

Doorudêr Marin paraliyasını, bakınêr aynaya, suva altında bir şişecää, paklêêr donnarin paçalarını, tükürükleer auçlarını, siler en kirli erlerini, evdän çıkêr.

– Marinki, bän çıktım aşaa. Brak uşakları oynasınar, kendin dä git Maşi bulülara. Kirana babu hayırsız olmuş. Bak orada, sobanın ardında, kalmadı mı bir alviçacak? Taa orakta domnu Georgi baaşladıydı iki-üç parça, bän dä sauşturdum. Şoparlar bulmadı sa, durêrlar. Bak orada! – dedi Marin karısına.

– İslää, Marin! Pek ta oyalanma, büün erken toplancez, yaarin läözım gıtmää Muntän Georgiya **meciya**. „Gelmäsäyniz, – dedi, – izinizi dä kapu önündä görmeyim. Kışa taş iyin, bişey verimeycäm!”

– Büün idik mi, sabaa bakacez.

– Oyalanma, Marin, diil şaka, – taa bir kerä baardı Marinka adamın ardına.

Marin çizer, gider, paun gibi, fodulluunu gösterer, paraliyasını dayma dorudêr.

– Nereyi alatlêersın, Marin? – sorêr dar sokakta oturan insannar.

– Büük sokaa, komuşular, parasız **boza** verirmişlär! – güler Marin. İnsannar annadı, ani Marin onnarı gülmää aldı. Neredä görülmüş, parasız boza satılsın?

Marin, sokakça gidärkän, kimisinä paraliyasını çıkarêr. Nasıl çıkarmamaa? Ko hepsi görsün! Bölä paraliya salt bir üüredicidä hem primarda var! Büük şkembeli Georgidä dä yok ölä paraliya: zengin boyar, ama sıkı – yazın kalpaklan gezer. Bu paraliyayı buldu Marin Babadag daayında, yol üstündä, açan Dobrucadan evä gelêrdi.

Arada Marin durgundu, sokuldu babu Kiriläsanın kufnenin pençerä boyuna, urdu parmaannan sırçaya:

– Babu Kiriläsa, taa ölmedin mi, gelecäm mezarını kazmaa?!

– Saa ol, oolum, saa ol! Bıktı babu kendinä, ama ne yapacan? Almêêr Allaa canımı, – işidildi içerdän bir yufka ses.

– Tutun, babu, alatlama, oradan geeri dönmäk yok. Günä karşı çık, taa ilin üreenä olacek.

Marin etişti büük sokaa. Tabannarı yaptı toz içindä bir sıracık iz. Geçer saa tarafa. Kıpçaklı Vasinin yanında insannar toplanmış, masala durêrlar. Neredä şaka sölenir, masal, türkü işidiler, orada Marin da läözım olsun. Marin sokuldu, çıkardı o paalı paraliyasını, silkti büük parmaannan yol tozlarını (paraliya sa paktı, nicä ilk kap), elleşer adamnarlan:

– Benim erimä kimsey mi oturmadı? – sordu o.

– Yok, Marin, senin erin hep boş durêr, – cevap verdi adamın birisi.

– Dünnä geniş, hepsinä er oturmaa bulunacak, – söledi bir başkası.

– Er oturmaa var, mezarlıkta da var, ama ekmää toprak hepsinä etişmeer, – çekti lafı bir tarafa adamın birisi.

– Neçin hepsinä, – laf kattı taa birisi, – **darabana** Georgiya hem şeytan primara toprak etişer! Tıkansın onunnan onnar, baarem!

porezenci – şakacı, güldürücü

şopar – burada: küçük uşak

kotarmaa – burada: dökmää

güven –çalılıkta büüyän

kara-maavi tenä, kuru

vişneyä benzeyän

işä özenmemää – iştan

tutunmamaa, canı cekmeer

deyni

meci – yardım

boza – ölä içki ekmektän

yada darıdan

titsi – çirkin, **titsin** adam –

bet, çirkin adam

aferim, komuşu – bravo,

komuşu, şannı olasin, komuşu

darabana – küçüräk, diil

büük

naara etmää, nicä kavalcı

– burada: örüyêräk, türkü

çalmaa, nicä kavalcı

gaydarak – yası taştan yada

çinidä atak, oyuncak uşaklara

deyni

– İlk yazın ondan toomnuk istedim, ödünç, dedim, versin, döndü bana ardını, kara garga! Sade bakêr, nasıl soymaa insanı, neredä aldatmaa.

– Näändan da Allaa vermiş kısmet bölä yabanılara? Dilenci üüsüzä dä bir buka ekmek vermeer, cansız. Ötöögün Pidoşun Varkacı, raametli olsun bobası, girdi bay Georginin auluna, **kıran** isin onun ceerlerini, yalvardı versin bir dilimcik ekmek, vermedi, yabanı! „Kaç, **titsin**, sana arapnii alırsam! Goguşka, ya, salver köpää!” – çıraana izin etti. Kart garga, Allaa alsa onun canını! Genä ani vardı bir parça malayımız, kestik biz bir dilimcik, zavalıya.

– Bukadar olsa. Kaç insanı o aldattı, kaç insanı o candarlara düüdürttü!

– Tä, ötöögün...

– Ya, yavaşladın, dostlar, candar öbür arada göründü, – hepsindän ileri denedi Marin. Ya, dädu Vançi, ya, babu Mitrana, gelin burayı, tutunun kolumdan!

Hepsi çevirer kafadarlarını bu yanına, unuttular candar için:

„İ-ha-ha, u-ha-ha!
Düü daul, çal çırtma!
Tül-lürü, tül-lürü,
Tra-lä-lä, tra-lä-lä!
Urun, uralım,
Pireyi dä kıralım!..”

– Bölä oynattırêr hem çaldırêr ihtârlara Marin.

Dädu, babu kendini o yanına, bu yanına çekerlär, istâmeerlär oynamaa. İstâ – istâmä, ama Marinciktän zor kurtulmaa, **naara** eder, nicä kavalcı. Kalan insannar erä yıkılêrlar, gülerlär.

Marinin tabannarı şläplêêr erä, fırlêêr genä da çöker; acısı yok, düülmüş ökçeleri, çizmedän da kaavi.

„İ-ha-ha, u-ha-ha!..”, – işidiler sokakta. Şennik mi? Mayıl olasin! Dädu artık kalpaanı kaçırdı, babu topallêêr, nicä sakat böcek, Marin sa hep dartêr. Tä neredä şennik! Taman şindi gülmää bu yaşamakta!

– Helal, Marin! – kimisi baarêr.

– **Aferim**, komuşu!

– Haliz kırkayak, diz çöker, tıkaç gibi fırlêêr, – kızıştırêrlar oyuncularını siiredennär.

Açan üçü dä dindi, insan bayıldı gülmektän, Marin dedi:

– Nekadar var nasıl bu kahırlan yaşamaa? Te şindi biraz güldük, te şindi biraz sevindik. Okadar biz dä bu fukaaralı unuttuk. Toplaşêrız, hep bu kahırları laftan geçireriz. Nasıl var nicä o can raatlansın? Bukadar da biz aldandık!

Da ihtârlar o gülmektän sora deerlär:

– Marinçu, sän ölmäzsin bu şakalarlan. Ölsän dä unutulmazsın!

– Bän alatlamêêrim. Bana kolay, evim mezarlaa yakın. Uşaklarıma aar gelmeyecek taşımaa. Ko Muntän Georgiylän primar düşünsünnär, zerä onnara kimsey mezar da kazmayacak.

Marin kalkêr, iiler hepsinä, çıkarıp paraliyasını, alatlêêr evä: erkendän lääzım kalkmaa, bir parça ekmek için da lääzım düşünmää.

İnsannar sa sokakta çok taa aklına getirerlär Marincii:

– Şen adam, brey! – biri deer.

– Bük porezenci, bey! – öbürü söleer.
– Bölä karakterlän ilin yaşamaa da, – üçüncüsü ekleer.
İlin mi, diil mi, ama hepsi Marinä helal geler. „Güldürttü, baari, doyunca, ilin uyumaa da olacek,” – deerlär onnar.

- Neredä yaşardı porezenci Marin?
- Neçin Marini küüdä insannarın hepsicii bilirdi? Annadın onun evceezi için.
- Marinin kaç uşaa vardı? Annadın, ne onnar sofrada iyirdilär?
- Neredän belli olêr, ani Marin – pek fukaara bir adam? Küüdä kim hepsindän zengindi? Neçin?
- Pazar günü, Marin geziyâ gideceykän, karısı Marinka ne sımarladı? Neçin?
- Neçin annatmanın adı „Porezenci”?
- Angı şakayı Marin söledi dar sokakta oturan insannara?
- Bük sokakta toplanmış insannar ne annattılar biri-birinä daraban Georgi için hem primar için?
- Angı şennii Marin yaptı bük sokaan insannarına? Neçin? Bulun doorusunu, söläyin, ne siz düşünersiniz?
- Nasıl annêersınız insannarın te bu laflarını: „Şen adam, bey! Güldürdü doyunca, ilin uyumak olacek!”
- Yazın Marinä karakteristika.

Stepan Kuroglunun „Porezenci” annatması için

„Porezenci” annatmanın teması hem öz fikiri – göstermäâ gagauzların evelki fukaara yaşamasını hem onnarın ruh zengininiini. Açan Bucak tarafı romın kuvedin altında bulunarmış, küülerdä gagauzların taa çoyu pek fukaara yaşarmışlar, aylelerindä çok uşak varmış, onnarı doyumaa deyni, ekmek etişmäzmiş, da sofrada taa sık mamaliga iyärmışlär, ama o da çoyunda bitärmış, da insannarın kimisi dilenci olurmuş, zenginnerdän ekmek istärmış, çoyu da çırak olurmuşlar da işlärmışlär zenginnerdä ödeksiz, sade „birär dilim ekmek” için.

Fukaara insannar yaşarmışlar alçak evceezlerdä, angıları yıkılmaa durarmış. Evlerin aulları çıbıktanmış, veranmış. Bir küçük küüdä hergün edi-sekiz kişi mezarlıkta gömülürmüş.

Annatmada kimi personajlara kısadan karakteristika veriler.

Bu annatmanın baş personajı çiftçi **Marin Kırkayak** – işçi, çalışkan, „**nekadar yaşamış, işlerini hiç bitirämemiş**”. Ama Marin Kırkayak pek fukaara yasarmış, neçinki onun sekiz uşaa varmış hem her yılın bereketin yarısını ondan harç için alarmışlar, kalan tenäylän da o, kendisi, ödärmış borçlarını hem ekinnerin toomnuklarını. Onuştan onun bük aylesinä deyni kalarmış sade mamaliga için papşoy. Ama o da tez bitärmış. Onun sofrasında kimär kerä mamaliga da etişmäzmiş, onuştan Marin dayma Dobrucaya gidärmış para kazanmaa yada kendi küüyündä yanaşarmış çırak zengin Georgiya.

Marin Kırkayak – cana yakın bir adam, bir buka ekmää bulduynan, o payedärmış on parçaya: karısına, uşaklarına hem kendinä.

Ani o pek fukaaraymış, gösterer onun alçak, veran evceezi dä. Onun şüşekil duran kufnecii ölä alçakmış, ani uşaklar tırmaşarmışlar auldan bu yapıcın üstünä.

Marin Kırkayak gezärmış bir paraliaylän, angısını o bulmuş yol üstündä.

„Porezenci” annatmanın taa bir personajı – zengin çiftçi **Muntän Georgi**. Onda çok toprak var, onuştan çok çırak tutêr, kendisi pek az işleer. O soyêr hem zeetleer insannarı, pek sıkı bir adam, ödeksiz işlettirer çırakları kendinä hem aldadêr onnarı. Zenginnik onu fena yapêr, kimi insannarı o candarlara düüdürer. Onuştan küüdä yaşayan insannar onun ardı sora deerlär: „cansız”, „yabani”, „kara garga”.

Ama bu kötü yaşamanın zorlukları insanın üreklerini dübüdüz kıramazmış.

İnsannarın arasında bulunurmuş ölä porezenci adamnar, nicä bu annatmanın baş kahramanı Marin, angısı fukaaranın fukaarasıymış, ama hiç küsülü gezmäzmiş. O neetinä koymuş – hepsinä şaka sölemää. O çalışêr şennik yapmaa, insannar kahırlarını biraz unutsun deyni. Kendisi dä savaşêr hiç kahırlı gezmemää, sokaklarda örüyêrêk, çok kerä türkücük çalêr, nicä kavalcı – gösterer kendi ruh zenginniini.

Neredä şaka sölenêr, masal, türkü işidiler, orada Marin peydalanêr. Çok kerä pazarlarda ihtârlarlan, kol-kola tutunup, o türlü oynunnarı oynêêr, şennik yapêr, şakaylan güldürer insannarı, onnarın cannarına raatlık verer. Onuştan ihtârlar gülmektän sora ona deerlär:

– Marinçu, sän ölmäzsin bu şakalarlan! Ölsän dä unudulmazsın!

Konstantin Vasilioglu

Harman

„Papşoy unundan paska olmaz”, – deerlär ihtârlar. Bu dooru. Bundan kaarä, herbir musaafirin önünä malay hem mamaliga koyulmaz. Uşaklara deyni baari yılda bir kerä pak ekmek olsun, kumicikleri kabletmää Eni yılda. Tä neçin harmanı çiftçilär bekleyärdilär, nicä büyük yortuyu, nicä taa çok problemaların çözülmelerini. Harmandan sora birkaç vakıt iyärdilär türlü kabartmalar, plaçintalar hem gözlemelär.

Harman düülmesini aylä kıştan taa bekleyärdi. Hem herkezin kendi istedikleri baaly-dılar buna. Büüklär beklärdilär harmanı, ki soluunu çekmää: uşaklar biraz vakıt baari isinnär pak undan pazı, çörek, gözlemä... Uşaklar bekleyärdilär harman vakıdını, çekinmää harmanı oldurarkan, harmanda işlär gidärkän; harabalardan biçintileri harman erinä indirmää; sora biçintileri kıydırmaa, ezmää harman taşınnan hem düvennän. Hem vardı nicä çekinmää düven üstündä, çünkü ozamannar başka yoktu neylän çekinmää.

Pek beenärdilär uşaklar siiretmää o biçintileri, angıları beş-on kerä düvennän geçmektän sora dönärdilär kıyılmış samana, neredä birdän-birä tenelär görünmädilär saman tozundan. Sade açan biçintilär islää kıyııldılar, onnarı **yabalarlan**, küreklärlän atardılar yukarı da: aar tenelär düşärdilär ayırı, kıyılmış saman ayırı, saman tozu (tozak) da ayırı. Yabalar da, küreklär dä taftadandılar, çünkü doldurarkan onnarı, bozulaceydi

harmanın sıırı da çok tenä kalaceydı toprak içində. Kaybetmää sä yoktu nicä hiç. Bu harmanda düülän bereketi bekleyärdi kaç kişi hem kaç aaz?!

Ödünçlär, borçlar läüzımdılar ödensinnär, çünkü o vakıtlar uzadılmış ellän zenginnerä gidärdi kışın vakıdında çok kerä. Ödeşmeyecän vakıtlar – başka sän görmeyecän ekmek kendi uşaklarına zor vakıtta. Hem verennär verdiseydilär 3 demirli (çuval), ödeşmesindä läüzımdı vermää dört demirli (çuval).

Uşakların rubacıkların, türlü ev avadannıkların: çanak, çölmek... läüzımdı enilemää. Da açan harmanda peydalanardı ilk tınazlar (ekin yıvınnarı), sevinmeliin yoktu kenarı. Kaç uykusuz kış geceleri, kaç kerä yalnayak, çarıklan ter-su içində kalardı toprak saabisi. Sürüncä o topracınını çok zorluk çekärdi. Bu problemayı çözmää deyni, adam gecä-gündüz işlärdi hem sırtında gölmää kurumaazdı.

Şindiki uşaklar kasabalarda kimärkerä küülülär da aşaa kalmêêrlar, gününä televizoru interneti; siirederlär; komputeri raata brakmêêrlar, zulumnuk yapêrlar, hırsızlık – haydutluk. Evelki vakıtlara uşaklar taa çok içerlerdä, kufnedä durardılar, neçinki bir çift çarı (läüzımnaa görä) bütün aylä taşıyardı. Yaşayardılar zorlukta, çünkü herbir evdä vardı beşär-onar uşak, angıları biri-biindän küçüktülär. O zavalı uşakları läüzımdı do-yurmaa, bakmaa, giidirmää...

Evin dolayında bu harmanın beterinä hiç yoktu ucu-bucu: harman taşı, düven, türlü eski (kırık) arabalar, dingillär, tekerleklär, dam, plevnik, çalmar, çit... Ama şimdi bir da aulda bu işlär yok. Hepsindä: bir parça baa, 5–10 meyva fidanı, er çiçeklik, patlacan, biber büütmää deyni başka zarzavatları panayırdan taşımamaa deyni.

Harmannar unuduldular. Kär harman tertiplerin adlarını da çiftçilerin çoyu bilmeerlär. Tä neçin bän aklıma getirim ilerki vakıtları hem o vakıtların zorluklarını. Görüp büünkü yaşamayı, kär günaa Allaha duva etmeyelim hem şükürlük göstermeyelim onun yaptıklarına.

Televizor, kompyuter, buz dolabı, mobilinıy telefon hiç düşündä da görmäzdidilär. Kär boyarlar da diildilär boyar, büünkü günä bakarak. Şindiki vakıtta kimisi çiftçilär çok taa zengin. Ama bu günnerä te onnar, angıları çalışardılar harmannarda, kırlarda, çıraklıkta. Te o adamnar, hem diil sade gagauzlar, ama bulgarlar da, başkaları da yalvarardılar Allaha makar ki doyunca ekmek olsun, uşaklar aachlıktan ölmesin... Sallangaçta, türkü çalar-kan, masal annadarkan, söyleyärdilä kendi yavrucuklarına:

„Gelecek, uşam, o vakıtlar, açan hepsini kır işlerini maşınarlar yapaceklar, aar ev işlerini da maşınalar yapaceklar hem insanı da eni arabalar-maşınalar uzak erlerä götürecek...”

Şindi harman düüyer, üzlärlän kişinin işini yapêr türlü kombaynalar, maşınalar terekeyi (ekini) taşıyêr ambarlara, un maşınaları ekini üüderlär, başka ekmek kombinatları ekmek yapêrlar, insana deyni lafkalara daadêrlar... Ne käämil hem datlı ekmeklär!

Tuz ekmek varkan içerdä, var nicä demää: „Sofranız bereketli olsun!”

- Ne için avtor bu yaratmada annadêr?
- Evelki vakıtlarda çiftçilär nicä bereketi toplarmışlar?
- E, şimdi nelär diişildi?
- Ama ekmään dadı dişilir mi?

Tudorka Arnaut

Tudorka Arnautun duuması 1970-inci yılda Ukrainadaki Bolgrad rayonunun Dimitrovka küüyündä. Orta şkolayı başardı Çadırda, sora Azerbaycandakı Baku universitetindä filologiya fakultetini başardı. Orada da, doktoranturayı başarıp, filologiya bilgilerinä doktor oldu. Küçüklüündän şiir yazêr.

Yaamur

Ne bu hava karardı,
Toz-duman kalktı.
Kırlangaç gökü yardı,
Üsektän bakêr.

„Ver, bulutçuum, yaamur,
Tarlaya çamur,
Teknelerä dä hamur!”
Ambarlar da dolur!

Çiçeklär gururlu kokêr,
Kuvetlenmiş çimennär.
Gençlerä kısmet bakêr,
Dinç yaamur hem uur gözäl!

- Bu yaamur acaba yılın angı zamanında yaamış?
- Neredän annadınız? Annadın, şiirdän sıracıkları kullanarak.
- „Kuvetlenmiş çimennär”, – ne türlü annêersınız bu deyimi?

Kısmet

Tarafım benim benimnän,
Vatanım-yangın canımnan.
Benimnän küülär, daalar,
Benimnän gençlär, ihtârlar.

İnsannar, canımdan kıymetli...
Ko onnar olsun saalıklı!
Dünneyä yaşamak için geldilär,
Görelim, nicä kısmetlär var!

- Nedän insan olur kısmetli olsun? Sıralayın.

Ne vakıt?

Anadan paalı dünnedä bulursanız,
Getiriniz taa yanıma.
Tepesi üstü gökü aktarırsanız,
Genä döneceniz anana.

Açan o üfkeli bakacek,
Küsecez kabaatlı küsüdän.
Anacım! – gel baarışacez,
Saklı koltuuna girecäm.

Anadan hatırlı insan sayarsanız,
Aara yıllar arasında,
Ana südüün kurbanı olarsanız,
Kurban da az analına.

Gelecek, sessiz sevecek,
Koruyacak zor acıdan.
O ürää, salt o duyacak,
Kim ana olacek.

- Kimin için bu şiirdä laf gider?
- Siz dâ kayılınsız mı avtorlan, ki, neredä dâ insan olmasın, anasına herbir dönecek?
- Anadın kendi analarınızın duyguları için sizä.

Petri Yalınçı

(Gagauz şairi)

Petri Yalınçı Çadır rayonun Kıpçak küüyündä 1964-cü yılda duudu. Rostov-Don kasabasının universitetindä jurnalist fakultetini başardı. Küçüklüündän şiir yazêr, onnar basıldılar Moldovanın gazetalarında hem dergilerindä. Hem Kişinövda gagauz dilindä basılan „İlkyaz türküsü” adında kitapta yayınlandılar. Onun ayrı basılı debüt kitabı çıktı 1995-inci yılda Kişinövda „Hiperion” basım evindä. Bu eni kitaplan gelir gagauz halkın literaturasına bir tazä sesli şair. Avtorun şiirleri derin lirikalı, en baş beenilmiş teması – sevda. Hep bu temaya Petrinin bir şiirini vereriz aşaaada edinci klasta üürenmäk için.

İki kardaş

Kırçu hem Mial – iki kardaş. Hem duudular onnar bir yılda. Sade Kırçu küüdä yaşêr, Mial sa – kasabada. Kasabadan, neredä yaşêr Mial, onun küüdeki evinädän diil okadar uzak. Oturêrsın avtobusa Kişinöv–Komrat–Kıpçak, da altmışıncı kilometrada lâázım inmää. Durak uz evin yanında bulunêr. İstârsaydınız, var nicä portaların yanında biraz durasınız, da ozaman siz hepsiniz üüreneceniz, kim kasabaya gider, kim da kasabadan küüyä döndü.

Kırçuya kasabaya yola çeketmää – kolaydan kolay. Ačan isteersin, çık duraan yanına, beklä. Ačan avtobus taa olmayacak, yada, söyleyelim, yok boş er oturmaa, kaldır elini, da alacak seni ük maşınası da. Açacak şofer kabinanın kapusunu da deyecek: „Buyurun, giriniz!” Otur da git. Necinki yolda, ani pay eder küüyü iki paya, okadar çok maşınalık, arabalık. Gecä-gündüz iki tarafa kaçınêrlar...

Kırçuya pek kolay Miala musaafirlää gitmää. Sade düşer yola çıkmaa. Kolaylına kolay, ama herkerä vakit etişmeer. Uykudan o kalkêr taa aydınnaaa başladıyan. Dozurêr, sulêr hayvannarı evdä, iyer sabaa ekmeeni da kaçêr şkolaya. Uroklar bittiyân,

genä evä alatlêêr. Sıbidêr çantayı, alêr kosayı – da kıra! Ölä dä gün geçer. Urokları avşam üstü üürener. Hem savaşêr bakmaa, ani ondan küçük uşaklar, kardaşlar, kızkardaşlar, kendi işlerini, nicä düşer yapsınnar. Yaarina genä enidän. İlkyazın, açan çok otluk, ona kolayca geçer. Kolverer Kirçu inää buzaalan otlasın, baalêêr onu uzun çatıylan bir kalın dala, da problem yok. İslää vakıt! Prost te o, ani bu vakıt uzanêr diil çok üzä çıktıynan ilk kırlangaçlar incä damarlı ekinnerä, ozaman brigadirin önünä ineklän taa islää hiç düşmä. Gordüynän, birdän baarmaa çekedecek:

– Ya, sauş buradan çabucak, almadaan seni ineklän barabar!

Taa bitmeyincek küüdä bereketi toplamak, insannarın çoyu hayvannarını evdä tutêrlar. Kış için etsin alaf inää deyni, hergün şkoladan sora Kirçu kıra alatlêêr. Butürlü Kirçuda iş zeedelener.

Zorluuna – zor, ama Kirçu bir türlü iştan da korkmêêr. Çalışkan, işçi çocukak. Boşuna mı bobası, cümbüşä getirip, nicä aylä başkanı, onu sayêr. Bezbelli, inanêr.

Kendi bobası – çoban, sürüsünü sarı erlerdä tutêr üç ayda bir kerä evä gelir. Bir iki gün durêr evdä, genä geeri yolu aldırêr. Herbir siirek evä gelmesindä, boba kendi aar elini Kirçunun omuzlarına koyêr da deer:

– Sän, Kirçu, artık büüksün! Küçük kardaşlarını bak, kendi kanatların altına al onnarı. Hayvannarı unutma bakmaa. Öbür kerä geldiynän üç-dört günä, seni kasabaya kolverecäm, lelüna gidecän. Miyal hepsini orada sana gösterecek.

Bu laflardan, adamaklardan, Kirçu başladı duymaa kendi üreeni dünnedä en kısmetli, neçinki o pek beenärdi kasabada bulunmaa. Orada onnar Miallan kinoya, şirka giderlär, biçiklettä çekinerlär, türlü oyunnara koşulêrlar.

Burada, küüdä, hepsinä bunnara onda vakıt yok. Evä döner o geç, dinik. Burada taa anası sıkca oflêêr, kolları, ayakları onun acıyêr. Gün aşırı ilaçlanmaa gider.

Ama Kirçu küsmeer. Açan çok işi olêr, dostları yardım ederlär. Şkolada onnarın islää adeti var. Onun başlantısını koymuş, 7-nci „A” klası, neredä Kirçu üürener. Otuz kişi, daadılmış üç birtürlü paylara, ayırdılar „Yardım vermäk grupası”. Onnar gelir te onnara, kimin evindä çok iş var.

Hepsi şkolada sayêr, ani yardım edennär çemrek uşaklar, ii iş yapêrlar.

... O gün en çok Kirçu sevindi Miyalın gelmesinä. Nicä deerlär, kısmetliin bitkisi yoktur. Butürlü iş ona zor gelmäzdi.

Miyal musafirliktä bir afta durdu. O, açan kasabaya çeketti gitmää, Kirçu onun çantalarını meyvalıklan doldurdu, sora onu geçirdi.

Bobası, bir-iki günä geldiynän tırladan, evdä sordu sade Miyal için: nasıl kardaşlar buluşmuşlar, nasıl vakıdı geçirmişlär. İştittynän, nicä ool meteder kardaşını, boba sırtı da dedi:

– Çemrek oollarımız! Yaza ikinizi da alacam tırlaya, bütün ürektän barabar dinne-neceniz!

Kirçu sevinmeliktän kendi kulaklarını inanmadı. Tırlaya! Onnar, kardaşlar, bobasınan bilä beygirlerin üstündä gezineceklär ...

Bobanın evä gelmesi Kirçuya deyni herkerä yortu gibiydi. Alalım, nicä büün. Boba geldi sabaalän erken, bir filcan şarap içtikten sora, dedi:

– Oolum, kolvererim seni. Var nicä gidäsin kasabaya, lelüna, gezinäsin.

Kırçu taa o saat başladı hazırlanmaa. O tez giyindi, aldı bobasından yola para, da aldı yolu duraan yanına, avtobusu beklemää.

– Lelüna, eniştenä seläm götür, – bitkisiz işidilärdi anasından ses taa „İkarus” avtobusun kapusu kapanmayınca. – Geeri Miyallan bilä gelin! Kanikullar çekedecek, e! Ko dinensin biraz, kuvet toplansın. Ne olursaydı olsun, getir onu!

Kırçu çabuk Komrada etişti.

Da te o tanışıklı tokatların yanında. Tokat kendi-kendisinä birdän acıldı. Kırçu düşündü sansın, ani kardaşı gördü onu penceredän, nicä o doorulêr evä dooru, da istedi şaka yapmaa – açmaa tokadı, kendisi da saklansın. Ama tokadın içändä birisi da yoktu.

– Miyal! – ses etti o. – Ey, Miyalçu!

Ama birisi cuvap etmedi, da o girdi kapu önünä. Bakındı. Sansın birisi yok! Brakıp orta erdä imeeliklän dolu çantasını, o yaklaştı evä da urdu pençereyâ.

– Pavli, sän mi? Girsänä e, – işidildi içändan tanışıklı ses.

– Miyal, benim burada, kardaşım! – baardı Kırçu da, uzanıp, baktı pençeredän.

Miyal hem taa nasıl sa yabancı çocuklar, oturarak masada, nesä düzmää savaşırdılar. Kırçu hep erindä durardı, da birisi bakmazdı ona dooru.

Kapu önündän enidän kimsä urdu pençereyâ.

– O, Pavli, pek islää vakıdınnan geldin! – sevindi Miyal da şaplattı elinnän yanında oturan çocuun omuzuna. – Var nicä gidelim! Şindi beş minutsuz altı. Etişincesinä olacek yarım ediya. Ne, gideriz mi?

Çocuklar çıktılar kapu önünä. Kırçuyu Miyal ilktän sansın hiç görmedi, da hızlandı ileri gitmää. Kırçuya bişey kalmazdı başka, nicä çocukların ardlarına gitmää. Sade ozaman Miyal denedi kardaşını:

– Hoş gelmişin, Kırçu! Ama neçin e taa ilerdän haber etmedin bana gelmää deyni. Büün beni teklif ettilär bir kafadarıma onun duuma günü için. Sän, afet, ani bölä dolaştı işlär. Beklä lelüyü iştän. Brakêrıı kapuları acık! Bän gelecäm, Miyal lelüsunda nicä bir aaretlikti, nicä bir uşak erinä. Anası verdiydi zor kıtlık vakıdında kendi kızkardaşına baksın onu işlemää Miyal diildi üürenik. O becerirdi dostlarınnan sade diskatekalarda oyun oynamaa.

Sora, acan geldi lelüsu, Kırçu, susarak, uzattı ona anatarları. Çıktı aalayacaa, ama dayandı. Söledi, ani Miyal gitti dostlarınnan bir çocuun duuma gününä.

– Ay, yok bişey, o tez gelecek, – dedi lelüsu, karı artık yaştıydı, ama durardı genç. – Girsänä, e, içeri!

Kırçu, ani yaşamasında yoktur aldattı, yalan söledi, bu sefer ondan, nicä çimçirik, çıktı:

– Mamu dedi, gidip, küçük kardaşlarıma bomboni alayım. Bän istediydım kapuları kitleyim da gideyim panayıra...

– Neçin sana, çocuun, panayıır? Bän sendän ölä da tatlı kulluu yollayacam.

O günü Miyal geldi evä gecä yarısı, da, susarak, yan geldi kardaşınnan yannaşık. Artık geç vakıttı, ama Kırçu taa gözünü kıpmadıydı, birtürlü kendinä er bulamazdı uyuklamaa. Miyal çekti kafasına yorganı, da birkaç minuttan sora artık hırıldamaa başladı.

Sabaa artık oldu. Kırçu, yavaş kalkıp, şamatasız, hepsi uyuklarkana, kapu önünä çıktı, da başçacıkta kazannan başladı sulamaa çok türlü boyada çiçekikleri.

Sabaa ekmeeni iyeceykän o, sansın iinelär üstündäydi, da inneyeräk hem kıp-kırmızı, enidän söledi, ani isteer panayıra dooru çıkmää.

– Hadi, git, – kayıl oldu lelüsu. – Gidin Miyalçıylan.

– Ama bän, – birdän fırladı Miyal, – kinoya Pavliylän annaştım gitmää. Bekim, Kirçu bizimnän gelecek?

– Pek islää, – dedi lelüsu, – git Kirçu çocuklarlan kinoya. Diil belli, taa nezaman gidilecek burada kinoya.

Bundan sora, Kirçu heptän kesildi, sansın kuvedini kaybetti. Bitki kerä söledi:

– Bän giderim.

Laf başka çıkmadı ne lelüsundan, ne kardaşından.

Çıktıynan sokaa, Kirçu bakındı, duymayarak örüyüştan ayaklarını, birkaç minuttan sora oldu avtostañıyanın yanında.

Biraz vakıttan sora, Kirçu artık oturardı avtobusta da, susarak, bakardı pençereyâ. Pençerä aşırı görünärdi yabancı yapılar, kaçınardılar insannar. Kirçu ilin soludu taazä düşünmäklä, ani tezdä evdä olacek.

Karannık olardı, açan küüyün kenarında taliga duruklandı. Ondan indi bir genç erif Pavli da aldı yolu küüyä dooru. Lüzgercik, angısı gösterirdi, ani kapuyu açtı güz vakıdı, zoruna giidiridi yolcuya kalpaanı da, alıp büük çantayı öbür elinä, o sıklaştırdı adımınarı. Bakışı yavaşacık kayardı küü pençerelerinä, havezlän bekleyeräk aydınnık masalı. Şılayan pençerelerin arasında o savaştı bulmaa bir yalncı – küçüklün pençereciini.

O bilirdi, ani şindi läözım atlasın, etişsin nası-nicä taa tez evä. „Ama sora? Ne olacek sora?” Bu düşünmektän kurudu dudakları. İcinä, çekip derin soluunu, Pavli baktı o aar karannık bulutlara, angıları konmuştular küüyün üstünä, da düşündü: „Yaayacak yaamur”. Hem neçinsaydı o düşündü, ani bu olacek büük yaamur, allelem, uyun güz yaamuru.

Nekadar kahırlık hem sevinmelik getirdi üreenä onnar, bu geç güz yaamurları, nezaman aaçlarda biter artık yaprak dökülmesi, nezaman sıkça başlêêr anmaa gelmesi için kış, ama evdä uslu hem sıcak, ama onnarı ürküder göktän sat-pat düşän kaarcaazlar. Kuhnedän daalêr hereri ilin aş kokusu, hem o işider anasının adımınarı. Onun önündä ayın-açık göründü anasının gelmesi.

Ürää acıdan sızlardı. Güüslün cöbündä vardı bir parça yaprak, da o duyardı, nicä ona zor, nicä aar edärdi o kıyat parçası. O bir haberdı, ani çaarardı onu evä. Ana acısı çaarardı – bulduydu onu uzak Sibirin dibindä. O geldi. Ama... gek.

Bu bakıtsız adımınarı o zar-zor yapardı, kara bulutlara bakarak.

Birinin önündä yada, baariliim, kendi esabın önündä, o istärdı dooru çıkmää osa küüyün önündä mi, ani herkerä, susarak, karşılêêr onu? „Onnar, onnar kabaatlı. Prost hava deyni, birkaç gün yoktu nicä uçaklar da uçsun”. Da o kuvetsizdi, hava ona karşı-gidärdi, onun canı sık-sık düülürdi, beklärdi aêroportta onu kurtarıcı, güneşli havası olsun. Beklärđi, geçireräk bir elindän obürünä o yapracı, angısı çaarardı onu evä. Onu beklärdi anası. Bekledi pek çok, nicä o zamandan yok bekleği. Bilärdi, inanardı, ani Pavli gelecek. Ama hastalık istemäzdi bilmää hem inanmaa. O pek titsiydi angısı ölümdän kurtulamadı. O öldü.

Denediktän sora, Pavli annadı, ani onun önündä büük çizmelärlän kimsä peydalandı. O kaldırdı bakışını.

– Avşam hayır olsun, Pavli.

– Avşam hayır olsun, dădu Petri.

Susmak uzadı, ilinnik biri-birinä verdi. Dădu, bakarak o sık kirpiklerin arasından cocaa, uz durardı, sansın sincirlän baalı. Sora dădu Petri yarım aazlan sordu:

– Evä mi?

– A – aa.

– Geççä gelersin... Git, bak, ne evdä olêr da sora gel biraz bizä. Babuyulan yalnız kaldım. Hepsi kendi yuvalarına daalıştı. Sän utanma, gel! Gercek, sizin evdän anatarlar Doçi bulünda.

İhtâr năâmı sa alatlardı.

„Ama bana nereyâ alatlamaa”. Ayakları kendileri götürürdi onu ileri dooru – büük sokaa...

Te dădu Petrinin evi dâ. Peñçeredän safk şılardı. „Anka bulü, bezbollahi, kim ne işlär kurêr”, – düşündü Pavli.

Karannık sokaktan insannar geçärdi. Siirektä işidilärdi yabancı adımnar. Hızlı yaayan yaamur yakayı taa yukarı kaldırttı.

Adamnarın sesi kesildi. Dinik hem küsülü gıcırdadı tokatçık. Çantayı erä koyup, çocuk duruklandı, sansın, birkimseyi beklärdi. Ama kapu ölä dâ kapalı kaldı. Eşiktä, eski palacın erindä, neyi herkerä burayı anası döşärdi, fışırdardılar sarı güz yaprakları, ani lüzgär kuytuya toplamıştı.

Karannık köşedän, tutnuk seslän salarak, bir tülü palicik çıktı. Yaklaşp ona, kim bozdu onun raatlını, pali mizlemää çeketti.

Lüzgerdän tokatçık bir açılardı, bir kapanırdı, taa pek yaamuru hızlandırarak. Yaşlı su sıracıkları karannık peñçerelerdän aşaa dooru kayardılar. Ufacık hem suuk damnalar iiri hem tuzlu yaşlarlan karışardılar. Ama Pavli sakınmazdı kendi yaşlarından, neçinki bu yaşlar – bir prostedilmäkti, can erini sıkın kabaatından kurtuluştı.

- Bu annatmayı okuyup, annadın onun içindeliini.
- Neçin Pavli, Sibirdän evä geldiynän, iiri hem tuzlu yaşlarlan aaladı?
- Bulun da ayırı okuyun bu annatmanın yazdırma elementlerini.

Soruşlar

1. Neredä yaşêêrlar kardaşlar Kirçu hem Miyal?
2. Neçin Kirçu erken kalkêr?
3. Angı işleri yapêr Kirçu şkolaya gideceykän hem uroklar bittiynän?
4. İlkyazın Kirçu neredä otladêr inää?
5. Neçin insannar yazın hayvannarını evdä tutêrlar?
6. Var mı nicä Kirçuyu çalışkan, işçi saymaa? Neçin?
7. Annadın Kirçunun bobası için. Ne sımarlardı o Kirçuya? Ne adardı?
8. Annadın kardaşların anası için?
9. Annadın 7-nci klasın „Yardım vermäk grupası” için.
10. Nasıl karşıldardı Kirçu kendi kardaşını Miyalı? Vakıdı onnar nicä geçirärdilär?
11. Neçin kardaşların bobası kolverdi Kirçuyu kasabaya gitsin?

12. Nicä Miyal kardashını Kircuyu karşıladı?
 13. Neçin Kirçunun aalayacaa çıktı?
 14. Neçin Kirçu seftä yalan söledi?
 15. Yazın harakteristika Kirçya hem Miyala.

Kucaklêırım

Kucaklayacam enidän seni,
 Tez olmayacam ana tarafta.
 Kucaklayacam soluunu, elini,
 Kucaklayacam. Ol ayakta!

Biyaz lelek ev yuvasında
 Erleşmiş yaşamaya
 Zengin yıllar salt aklımda
 Götürder gezişmeyä

Kucaklayacam türkünü, işini
 Kızgını yanakta yaşı
 Kucaklayacam bütün belini
 Kumda yalnayak hem ilin gezini

Dö necääm zamanı hiç bilmäm,
 Başka türkü çıkaracam.
 Sendän giderim, sevdamdan,
 Sansın yaşamaktan gidecäm.

Da annayacam – bän kucaklêırım
 Köpüklü dalgaylan bayırı
 Sarı-biyaz taraf kurêırım –
 Ekmek kokusunun çayırı.

- Kaç kuplet var bu şiirdä?
- Annadın, ne söleer şair ilk kuplettä.
- Hep ölä annadın ikinci kupletin içindeliini.
- Annadın sonunku beşinci dörtlüktä ne söleney?

Zeetlär

Bakêırım üzünä, bakêırım
 Uyku zeetleer beni,
 Gecäyarsı ansız kalkêırım,
 İsteerim göreyim seni.

Yoktur dolayda kuvet
 Beni bugün durgutsun.
 Ürääm uzanêr sana, afet,
 Cana can isteer konsun.

- Şiirin temasını söläyin.
- Bu şiiri duygulu okuyun.

Petri Moyse

Turnalar

Dan erleri çan çekerlär
Çakır havada.
Turnalar yorgun gecerlär
Karşı bayırda.

Turnalar sivri kamaylan
Yarmış buludu,
Kal, mari kız, kal umutlan,
Neçin hoduldu?

Bekim biriniz bu sürüdä
Eşsiz kalınız?
Bana kismet yoktur erdä,
Gökä alsanız.

Pek sevmişin bu dünnedä
Kendi boyunu.
Seni erdä bekleer sevda,
Aarasan onu.

- Bulun bu şiirdä uydurmaları da sıralayın onnarı.
- Acaba neçin turnalar avtora yorgun görünmüşlär?

İsteerim...

Dünnä dä diil dünnä,
Kısmet ta diil kismet...
İsteerim kaybelmää
Seninnän bir keret.

İstelrim koparmaa
Gecäylän gündüzü.
İsteerim saklamaa
Sendän alır gözü.

Seninnän asılmaa
Çatıylan yıldızdan.
İsteerim şaş kalmaa
Sendän bır yalnızdan.

İsteerim şaşirtmaa
Günü hem dä seni.
Ölüncä yalvarmaa
Göräsın salt beni.

- Angı duygu için Petri Moyse bu kadar gözäl söz söleer?
- “Seninnän asılmaa Çatıylan yıldızdan”. Sayıklayın nicä bu olabilir.

Çöşmä

Çöşmä çalêr şennener,
Gözüm kırı benneder.
Ani bakacan üfkeli,
Yapsan beni ürekli.

Çöşmä suyum, kurtarsan,
Sän çalarkan gücenik.
Güç türkünü aalasan.
O kız, bekı, sesleycek.

Çöşmä başı – kara taş,
Sevgim geçer taa yavaş.
Bän mi oldum ürekli,
O mu baalı köstekli?

Çöşmä suyum, alatla,
Güç türkünü yalpakla.
Çayır nazlı ötecek,
O kız bana gelecek.

- Ne formada yazılı bu şiir?
- Maani gibi sölpetleri olur mu sölemää? Ya bir denäyin.

Mari kız

Avşam zamanında.
Gök dolay dönärkän,
Görmedin mi bir yıldız,
Seni karşıladı.

Bakışımıdı o benim,
Tokadı kaparkan,
Geeri gülümsärkän,
Yannışındı o senin.

Kaşında süünärkän
Senin kaşında, mari kız.
Evä sän gidärkän,
Aylan gezinärkän,

Gözün seçmediysä,
Ürään duymadıysa,
Çok canın kalar yalınız,
Kendini sevdiysän,

Kahır bilmediysän,
Kötü olmasın, mari kız.

- Şiiri demeki okuyun.

Bucak

Uygun Bucak, käämil Bucak,
Taraflım benim şıralı,
Sabaayım benim gün gibi yalpak,
Kısmetim benim biyaz kanatlı.

Nasıl bakışı maavi çiçeenin
İçerin senin kırnak donaklı.
Gençliin gibi, senin gençliin, –
Hiç tä yok gözäl arada.

Kırların, o güz kırların
Denizlär gibi dalgalı,
Bir sevgi gibi sıcak lüzgärin
Gençliimi benim heptän kapladı.

Vardır çok zaman yalnayak gittiim
Kızlarını görmää Saman Yolunda.
Benim Bucam, kauş sesi,
Aydınnık ömür tarlası, –

Göklerin, o pak göklerin,
Gümüşlü gibi yaldızlı.

Bu mu diil sana ana köşesi,
Bu mu diil sana boba arkası.

- Okuyun şiiri demekli.

Evlenmäk

Evlenmäk, aalem söleer,
Nasıl bir şenni haber.
Evlenmenin hatırı
Genç üreicin kahırlı.

Beki biraz kahırlı,
Ama diildir betvalı.
Varsa sevda üreendä –
Yaacêk yaamur çayırda,

Altın çavdar kırları
Sallayacak başakları,
Ürään girgin düülecek.
Düülecek hem gülecek,

Yıldız erä inecek –
Sedefini verecek.
Olcek aydın gecelär,
Olcek kızgın havezlär,

Varsa sevda üreendä,
Aara onu eşindä.
Zerä sevdä o saklı
Nasıl büük kızın aklı,

Evlenmäk diil taş bayır –
Birliktän da var hayır,
Bayırın var üüseklii –
Evlenmenin çiçeklii...

Oglan

Gelsän, Oglan, benim düşümä,
Geçsän, Oglan, benim önümdän,
Senin gibi gözelim
Yoktu dünnemda.

Bayırların kuru üstündä,
Çayırların yanık gölcüündä,
Seni bulayım Oglan,
Su bän istemäm.

Eni vakıtlar geldikçä gider,
Eski kahırlar üreemi iyer,
Ani bulmadım ona,
Kimi o sever.

Sabaa yıldızı pak gümüşän,
Uşaa kucaamda – gün güneştän,
Ama pek ürääm yanık,
Ani diil sendän.

Ondan kaçtım, zerä sevmedim.
Seni sevdim, zerä bilmedim,
Ani yaşlan serpili
Geçcek günnerim.

Ne var göreyim, taa görecäm,
Ne var yanayım, taa yanacam.
Nekadar da yaşasam,
Seni bekleycäm.

Sayarkan da bitki günnermi,
Yumarkan da yanık gözlermi,
Uzadarsan elini,
Dö necäm geeri.

Yısidarsam senin düşlerni,
Aaladarsam topraamda seni,
Bir gül gibi, açacam,
Sade al beni...

Bän senin kiyadını,
Acı-tatlı lafını
Gülümseräk yakmadım.
Yaş dolu bakışını,

Vakıdın var zaameti.
Geçsä büünkü kırmısa,
Yaz gelän bizim olsa
Kaç yazı biz kaybettik?

Kaçak kısmet balını
Beklemää hiç bıkmadım.
Yol uzun, vakıt kısa –
Sade umut kurmasak,

İi dostum, olsa kolay
Yolu sarmaa üz dolay,
Olmalı onun başı.
Özlemäk bizi çaldı,
Yollansan bana karşı...

Acı hem tatlı

Varkan benim bir acım
Üreemin köşesinde,
Biyazlanêr çok saçım,
Yaş sızêr gözlerimdän.

O zaman, sansın, dünnää
O acıyı paralêêr,
Aaladıkça da gülmää
Benim ürääm hızlanêêr.

Çekederim düşünmää,
Kararmaa savaşmaktan,
Varlıklı özeklemää
Bu ömürlän ilk baştan.

Varkan bir sevinmeliim,
Gözäl, nasıl bir yıldız,
Yok onu yalnız bildim:
Kardaşsız, kafadarsız.

Çekederim yaratmaa,
Acımın dalgalarını
Laf-laftan aralatmaa
Üreemin sancılarını,

Her zaman o tatlıyı
Kimä-kimä baaşladım,
İnsanı yalpaklayıp
Kendim onsuz kalmadım.

İlkyaz türküsü

Düşlerim benim çıkacak aslı,
Gözlerin senin bakacak nazlı,
Saa-selem olsan, ilk yaza gelän
Güneşli yoldan gelsän bana sän.

O saklı yolun kısacık olsa,
Şımarık gözün karşımda gülsä.
O hodul boyun, – kıvracık filcan
Utacak bir can, gelsän bana sän.

O sıcak elin, o uzun peliin –
Onnarı çoktan kayılım göreyim.
Bulacan beni, kısmetli olcan
Kalmasan yalnız, gelsän bana sän.

- Neçin avtor şiirin adını „İlkyaz türküsü” koymuş?
- Baalayın peetin adını hem içindeliini.

* * *

Yıldız solêêr karannaa,
şindi var – şindi yok,
Bıktım seni aaramaa
Ne gün az, ne gün çok.

Geçer, gider kuvedim,
Ne susayım, ne aalayım.
İnat, köprü havezım, –
Ne gömeyim, ne baaşlayım,

Dizi-dizi yollarım,
Ne gideyim, ne durayım,
Saçma-saçma yıllarım –
Ne toplayım, ne daadayım.

Yolum-yolum, gidelim,
Ba çayır, ba bayır,
Nezamansa, hep benim
Ya köörlek, ya hayır.

* * *

Yola sarkmış biyaz dal
İlkyazın ortasında,
Kızlar tatlı, nasıl bal,
Geler-geçer yanımdan.

Pek yakıncan – dizinä,
Yanıdaykan – gözünä,
Birleştiynän – izinä,
Geçticäännän – peliinä.

Yabancı da gelinä
Bän bakêrim üstünä,
Taa yakından – peşinä,
Yaklaştıynan – üzünä,

İlkyazın çiçekleri,
Kendini sevdirek,
Bolladêr terbeleri,
Ki gezeyim güleräk –

Eski kahr boynumda,
Yeni güneş koynumda,
Sert ürääm aucumda,
Kısmetim umudumda.

Bu meraklıdır!

Gözlerindä yaşsız lirik olmêêr

Herliim Allaa karar alarsa bu dünneyä kimi sa yollamaa, o yapêr hepsini, ani bu can dünneyä gelsin, da kolaylıkları hem zorlukları geçip, kendi yıkardan verilän misiyasını aslıya çıkarsın. O misiyayı sa ilktän sadä Allaa biler, da sora, vakıdı geldiyän, o misiyanın özü hepsi insannara deyni açılêr.

Açan bu dünneyä geldi Pötr Moyses, hiç bir insan da bilmäzdi, ani onun misiyası – gagauz literaturasının büyük likira poêti olmaa hem poêziyamızı dunnäâ uurunda üüsek erlerä kaldırmaa. Bunu da Canabisi, Allahtan verilän kuvetlän, yapmaa becerer. Onu taa bir kerä gördük Canavar ayın 26-da, açan oldu (diskta yazılı poetin peetleri hem onun laflarına türkülär).

Belliydi ani kendisi için bu gözâl hem candan gelân lafları seslärkana, Pötr İvanoviç pek duygulanêr. Onun gözleri sıkça yaşlan doları. Ama... bileriz ani gözlerindä yaşsız lirik olmêr.

Todur Zanet "Ana sözü"

27-10-2011 Canavar ay (oktabri) №10 (557)

Gagauz literaturasında eni adlar

Vlad-Demir Karagançu

Yanvar ayın bitkisindä 2011 yılda Kışinevda oldu prezentaşıya pek meraklı bir peet kiyadına – „Sizi yazdım kalibimä”.

Kiyadın avtoru Vladimir (Vlad-Demir) Karagançu – Profesor, fizika-matematika bilgilerindä doktor.

Vladimir Harlampyeviç duudu 1934-üncü yılın aprel ayın 3-dä Valkaneş rayonun Çeşmäküüyündä. Tiraspol pedagogika İstitutunu başardı. Çeşmäküüyündä şkola direktoru işledi. 1964-cü yıldan beeri Kışinev Politehnika institutunda „Teoretika mehanikası” kafedrasında işleer.

O taa 1960 yıllarda başlêr peet yazmaa, ama çok yıl kıyışardı tipara vermää. Sade 2010 yılda tipardan çıktı peetçinin bir kiyadı.

Bu kiyadın üç bölümü var: avtorun kendi peetleri, çevirmelär hem annatmalar. Çevirmelär bölümündä tiparlı Mihay Emineskunun, Vasile Aleksandrinin, Oktavian Goganın hem Grigore Vierunun peetleri.

„Sizi yazdım kalibimä” yazılı derin fikirlän hem gözâl bir gagauz dilinnän. Belli, ani avtor biler, sever hem lafeder ana dilindä, var ne yazsın hem var ne sölesin okuycularına.

Vatan

Vatan – ev nerdä duudun,
Ana-bobanı sevdin,
Adımnamaa başladın,
Laf söylemää üürendin.

Vatan – ana tarafı,
Mamunun tatlı lafı,
Eski, eni türkülär
Evelki dä adetlär.

Vatan – küü, nerdä büündän,
Nerdä şkolaya gittin,
İlk kitabı okudun,
Eni işlär annadın.

Vatan – bizim halkımız,
Bizim gözâl dilimiz
Hem Gagauz Erimiz,
Moldova Devletimiz!

- Bu şiirdä avtor kimä sevgi gösterer?
- Sıralayın ne o Vatan, şiirdän sıracıkları kullanarak. Siz dä mı şair gibi düşünersiniz.
- Bir avşam yortusunda bu şiiri ezber okuyun.

Sabaa

Dan eri gözäl aarêr,
Tez güneş görünecek.
Küüdä horozlar öter,
Eni gün başlanacek.

Göldä üzer gümüş ay,
Balıkçı evä döner.
Gecä kuşu kukumäu
Çalılıkta saklanêr.

Göktä süüner yıldızlar,
Dolu ay gümüşlener.
Daada uyanêr kuşlar,
Çiftçi kıra alatlêr.

Bu sabaa uygunnuunda
Çiçeklär gözäl kokêr,
Hepsi uyanêr küüdä,
Salt evladlar uyuyêr...

- Bu şiirin temasını açıklayın. Ne için avtor yazêr?
- Ne duygular üreenizdä peydalandı?
- Siz dä bölä „resimneri” naturada var mı gördüünüz?
- Sıralayın literatūra kolaylıklarını, angılarını avtor şiirindä kullanmış.

Okudunuz mu? Düşünelim..., çıkışları yapalım...

1. *Pek derin silinmüz bir iz braktı N. Baboglu gagauz literatürasında. Onun yazdıkları, onun şıralı literatūra dili bir zaman unudulmuş. Gagauz literatürasında Nikolay Baboglu büyük bir usta sayılêr. Bu üzerä, 7 klas için kiyadın „Kendibaşına okumaa deyni” payında da verdik bu klasiin bir-iki yaratmasını.*
2. *„– Te o te var, neredän onu almaa, eer becerip bulursan onu – tukurlanacan yaşamakta, ama eer bulamasın, adın da çiftçiysä, uşak bakamaycan, adam olmaycan”. N. Baboglunun angı yaratmasından bu sözlär? Düşünün da açıklayın sözlerin maanasını.*
3. *Ninanın süretini yazdırın. Bir oluş kendi yaşamanızdan trennän baalı annadın.*
4. *Gagauzların Eni Yılı için adetleri geçmiş zamannarda hen büünkü gündä bir türlü mü? Nelär başkalandı? Annadın.*
5. *Yapın Marinä karakteristika.*
6. *K. Vasilioglunun annatmasını esaba alarak, annadın çiftçilerin yaşamasını evelki hem şindiki vakıtlarda.*

7. „**Sofranız bereketli olsun**” deyimin maanasını açıklayın.
8. Yazdırın Marinin hem kendinizin evlerinizi.
9. Tudorka Arnautun şiirini „**Kismet**” taa bir kerä okuyun. Acaba nedän insan kismetli olabilir? Kendi bakışınızı açıklayın.
10. Petri Yalincının „**İki kardaş**” annatmasın personajlarına (Kirçuya hem Mi-yala) karakteristika yapın.
11. Angı çocucaa taa çok beendiniz? Neçin?
12. Annadın Petrinin sancısı için. Neçin çocuk aalamış?
13. Petri Yalincının „**Kucaklêırım**” şiirinä derindän analiz yapın. Nerelerini avtor kucaklamaa ister? Duygularınızı açıklayın.
14. Petri Moysenin şiirlerindän sevgi için sevdii şiiri taa bir kerä okuyun.
15. „**Acı hem tatlı**” şiirin son dört sıralamı taa bir kerä okuyun da analiz yapın.
16. „**Eski kahır boyumda,
Eni güneş koyumda,
Sert ürääm aucumda,
Kismetin umudumda**”.
Ne formasında yazılı bu sölpet? Angı şiirdän bu sıracıklar? Peeti taa bir kerä türkü gibi söläyin.
17. Gagauz literaturasında angı eni ad peydalandı? Onun adını aklınıza getirin.
18. „**Vatan – bizim halkımız,
Bizim gözäl dilimiz
Hem Gagauz Erimiz,
Moldova Devletimiz**”.
Bu sıracıklar angı şiirdän? Taa kimä sair sevgi gösterer? Annadın.
19. „**Sabaa**” peetin temasını hem öz fikirini açıklayın. Sıralayın literatūra kolaylıklarını, angularını avtor şiirindä kullanmış.

Manualul acesta este proprietatea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării
al Republicii Moldova.

Liceul/Gimnaziul _____				
Manualul nr. _____				
Anul de folosire	Numele de familie și prenumele elevului	Anul școlar	Aspectul manualului	
			la primire	la restituire
1				
2				
3				
4				
5				

- Dirigintele controlează dacă numele elevului este scris corect.
- Elevul nu trebuie să facă niciun fel de însemnări.
- Aspectul manualului (la primire și la restituire) se va aprecia folosind termenii: *nou, bun, satisfăcător, nesatisfăcător*.

Imprimare la Tipografia „BALACRON” SRL
str. Calea Ieșilor, 10;
MD-2069, Republica Moldova
Comanda nr. 764